

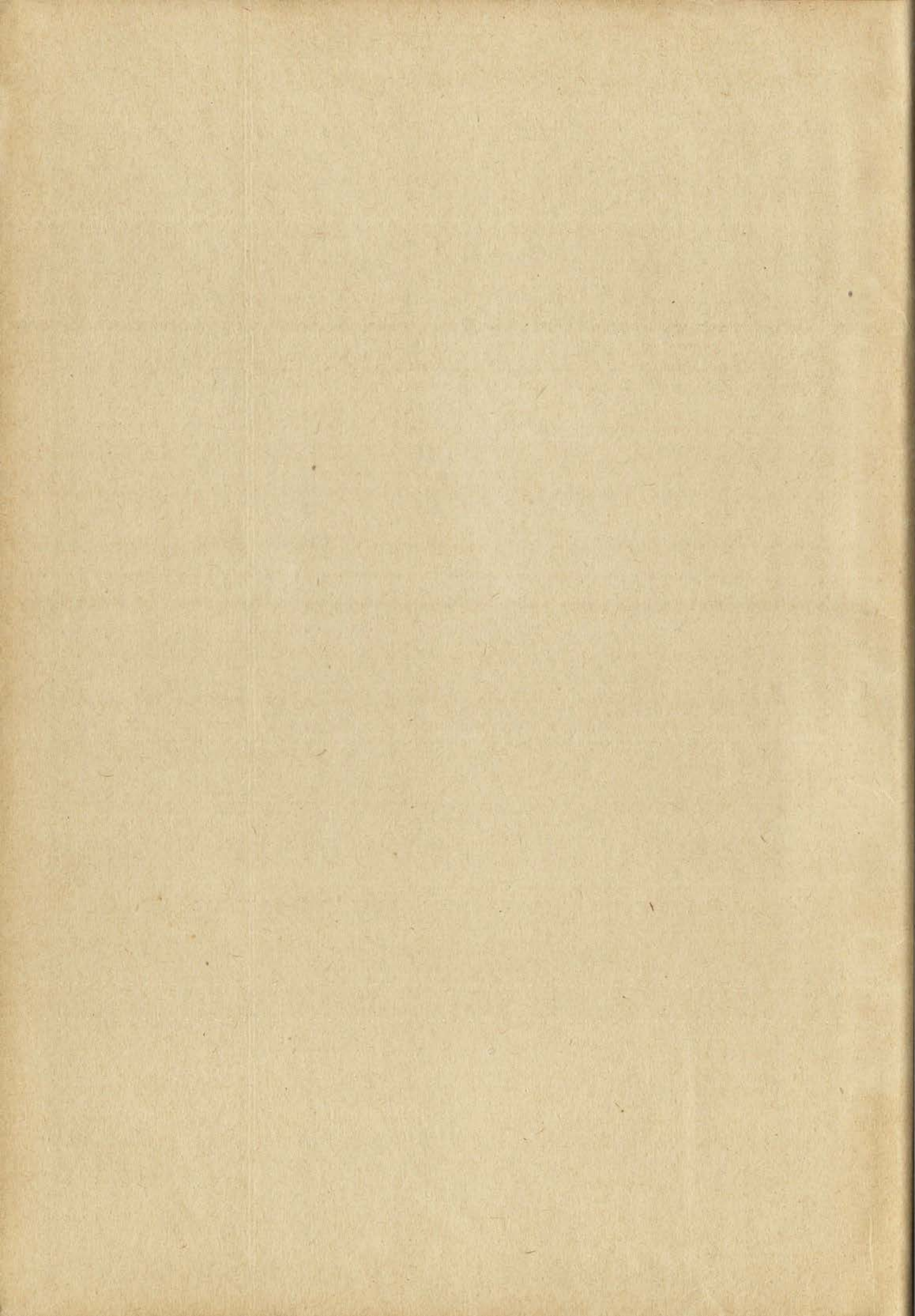
Д. VIII 4

ИЗВЕСТИЯ
НА
ОКРЪЖНИЯ
МУЗЕЙ-
ТЪРНОВО

MITTEILUNGEN
DES
BEZIRKSMUSEUMS
TIRNOVO

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО - ВАРНА

Праисторија A_{III}
антигитосит

ИЗВЕСТИЯ

НА

ОКРЪЖНИЯ МУЗЕЙ
ТЪРНОВО

КНИГА I

MITTEILUNGEN

DES BEZIRKSMUSEUMS
TIRNOVO

1962

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ В ВАРНА

№ 1 А

Редактор *Таня Петрова*

Худ. редактор *Иван Кенаров*
Техн. редактор *Георги Иванов*

Коректори *Паунка Камбурова*
Николина Георгиева

Дадена за набор на 20. II. 1962 г.
Издателски коли 15,33
Формат 59×84/8

Тираж 380
Тем. № 1274-II-6
Ведомствено издание

Излязла от печат на 10. V. 1962 г.
Печатни коли 18,50
Издат. № 130

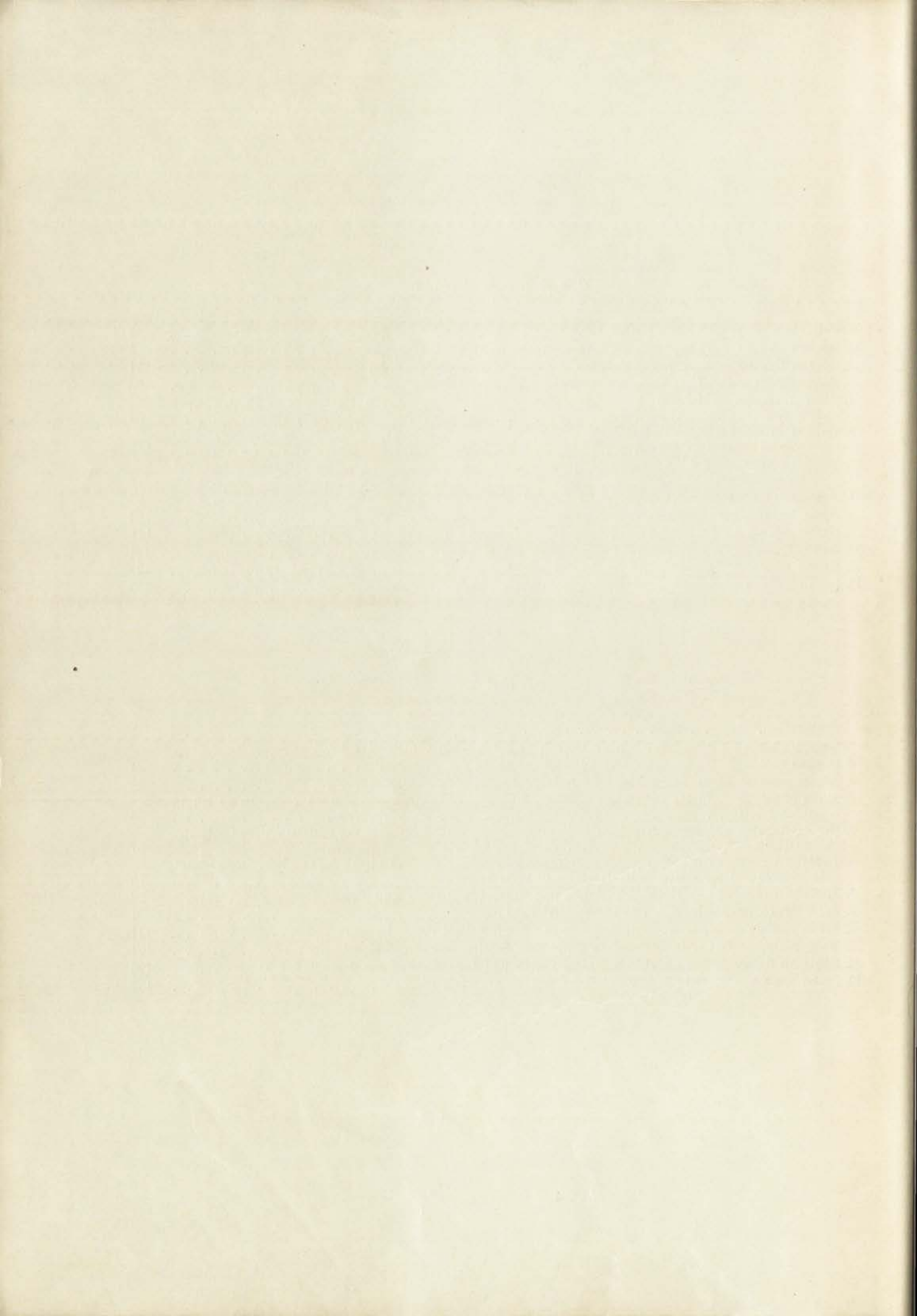
Държавен полиграфически комбинат „Стоян Добрев—Странджата“ — Варна Пор. № 1490—1962 г.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Увод	1
1. Богдан Султов — Принос към античната история на Павликенския край	7
2. Богдан Султов — Един нов епиграфски паметник от Дискодуратера	21
3. Никола Ангелов — Средновековен некропол в Търново	23
4. Янка Николова — Няколко документа за разкопките в Търново и Никополис ад Иструм през 1900 година	35
5. Никола Ангелов и Янка Николова — Крепостни стени и крепостни съоръжения на средновековната българска столица Търново	57
6. Тодорка Драганова и Маргарита Спиридонова — Принос към историята на читалище „Надежда“ в Търново и първото селско читалище „Селска любов“ в с. Бяла Черква	73
7. Тодорка Драганова — Нови ръкописи и писма на Бачо Киро Петров	93
8. Арх. Живко Драгомиров — Лясковската къща	101
9. Петко Асенов — Материали за биографията на Петко Ю. Тодоров	111
10. Вълчо Вълков — Първият паметник в чест на писателя Алеко Константинов	121
11. Ненчо Бонев — Към историята на няколко партийни и младежки знамена в Търновски окръг	125
12. Петко Асенов — Христо Станев (Младен) — принос към биографията му	135

I N H A L T

Einleitung	1
1. Bogdan Sultov — Beitrag zur antiken Geschichte der Gegend von Pawlikeni	7
2. Bogdan Sultov — Ein neuentdecktes Epigraphendenkmal aus Discoduratera	21
3. Nikola Angelov — Eine mittelalterliche Nekropole in Tirnovo	23
4. Janka Nikolova — Einige Dokumente über die Ausgrabungen bei Tirnovo und in Nicopolis ad Istrum im Jahre 1900	35
5. Nikola Angelov und Janka Nikolova — Festungsmauern und -anlagen in der mittelalterlichen bulgarischen Hauptstadt Tirnovo	57
6. Todorka Draganova und Margarita Spiridonova — Beitrag zur Geschichte der Lesehalle „Nadeschda“ in Tirnovo und der ersten Bauernlesehalle in Bjala Tscherkwa	73
7. Todorka Draganova — Neue Manuskripte und Briefe von Batscho Kiro Petrov	93
8. Arch. Živko Dragomirov — Das Ljaskowetz' Haus	101
9. Petko Asenov — Materialien zur Biografie des Schriftstellers Petko Jordanov Todorov	111
10. Walo Walov — Das erste Denkmal zu Ehren dem Schriftsteller Aleko Konstantinov	121
11. Nentscho Bonev — Zur Geschichte einiger Partei- und Jugendfahnen aus dem Bezirk Tirnovo	125
12. Petko Asenov — Christo Stanev — Mladen, Beitrag zu seiner Biografie	135

У В О Д

Българската комунистическа партия и народното правителство отдават голямо значение на паметниците на културата като неизчерпаем източник на знания и патриотизъм. Израз на тази висока оценка са значителният брой правителствени документи, издадени през последните години, за проучване, укрепване и поддържане паметниците на културата. Със специално постановление Търново е обявен за музеен град, а историческите хълмове „Царевец“ и „Трапезица“ — средище на българската средновековна култура — за исторически резервати от национално значение. За отношението на народната власт към опазване паметниците на културата свидетелствуват и значителните средства, които ежегодно се отделят.

Търновски окръг е един от най-богатите кътове на нашата страна в историко-археологическо отношение. Земята тук е скътала в своите пазви следи от материалната култура на разни племена и народи, които са я обитавали в продължение на хилядолетия. Тук са запазени неповторими паметници на културата от всички обществено-икономически формации. Те са неизчерпаем извор за икономическото, политическото и културното развитие на края, представят нагледно бита, художественото майсторство и строителните похвати на българския народен гений.

Запазените и досега монументални останки от крепостни съоръжения, дворци, църкви и други граждански постройки говорят за величието и славата на Търново като столица на Втората българска държава. Средновековните паметници на културата по „Царевец“, „Трапезица“ и „Асенова махала“ със своята богата външна украса и високохудожествена вътрешна декорация разкриват творческите възможности на талантливите български майстори, и то в епоха, когато в много европейски страни средновековната църковна догматика и подтисничество сковавали всякакво по-значително творчество.

Архитектурното умение, изобразителното и декоративното изкуство, както и развитите по това време занаяти, като грънчарство, златарство, каменоделство, стъklarство, железарство и др., достигнали високо равнище в своето развитие през годините на XIII и XIV столетие.

Паметниците на културата ежегодно привличат вниманието на стотици хиляди туристи, изучават се от наши и чуждестранни специалисти.

* * *

Завоевателните турски пълчища установиха своето господство, като заляха страната ни с огън и кръв и превърнаха нашите градове в пепелища. Паметниците на нашето минало потънаха в пълна забрава и постепенно много от тях изчезнаха дълбоко в земята. Забележителни паметници на културата в Търново бяха превърнати в джамии, стенописите, дело на талантливи български художници, заличени, а върху разрушенията на други се издигнаха нови турски постройки.

Българските революционери изучаваха героичното минало и го използваха широко за патриотичното възпитание на българския народ, за поддържане на неговия борчески дух.

След Освобождението буржоазията започна да спекулира с миналото на нашия народ, като го използваше за свои противонародни, политически цели. Тя разгаряше великобългарския шовинизъм, издигаше тенденциозно ролята и значението на прабългарите, като елиминираше славяните и тяхната огромна роля в изграждането на нашата славяно-българска

култура. Жертва на буржоазното невежество станаха и много от оцелелите паметници на културата, за да се „модернизират нашите градове“, като Търново, Елена, Горна Оряховица и др. За да се представи като внимателен и предвидлив към своя господар, през 1889 г. кметът на Търново заповядал да се разруши сравнително добре запазената трета порта от главния вход на „Царевец“, за да мине свободно през нея колесницата на Фердинанд. Такъв характер имат и грабителските разкопки през 1900 г. на „Царевец“ и „Трапезица“ в Търново и Никополис ад Иструм. Те са проведени по поръчение на Фердинанд под ръководството на френския археолог Жорж Сьор. Почти всички ценни археологически материали от тези разкопки са отнесени в двореца, а други във Франция. От тях днес са останали да стърчат голите стени на 17 средновековни български църкви на „Трапезица“, които представляват забележителни паметници на средновековната българска архитектура и изкуство.

Сведения за паметниците на културата в Търновския край дават много чуждестранни пътешественици, минали по нашите земи още в годините на турското владичество. Много от тях се отнесли към тези останки като към далечна екзотика, а други — като на средство за обогатяване на своите лични колекции. Единствени руските учени оцениха правилно голямото културно наследство, което несъмнено е оказало решително влияние при по-нататъшното развитие на славяно-българската култура. Те оцениха високо нашата национална самобитност в запазените паметници на културата, откриха тесни връзки между старата българска и руска култура, изтъкнаха дълбоките исторически корени на вековната българо-руска дружба и на славянската култура.

По време на Освободителната война руските обществени дейци първи посочиха голямото значение, което имат паметниците на нашата национална култура. Не е случаен и фактът, че първите археологически разкопки в нашите земи бяха извършени от Руския археологически институт в Константинопол.

Преди повече от половин век руският учен Ф. Шмит написа следните знаменателни думи: „Паметниците на българската старина имат значение не само за българите: като научен материал те са еднакво драгоценни за всички историци, към каквато националност и да принадлежат тия историци. И всички еднакво са заинтересувани да не би произведението на старобългарското изкуство да изчезнат съвсем и безследно.“

Тази загриженост на руския учен беше обхванала съзнанието и на известна част от българската интелигенция, която постави основите на музейното дело в Търновския край.

През 1856 г. в Търново се установява д-р Васил Берон от Котел, който проявил жив интерес към старините в града. Своите проучвания върху паметниците на културата в Търновския край той изложил в книгата си „Археологически и исторически изследвания в Търново“. През 1858 г. д-р Христо Даскалов от Трявна открил и разчел надписа на Асеновата колона в църквата „Св. Четиридесет мъченици“.

Повишеният интерес към славното историческо минало на Търново намерил отражение и в основаното през 1869 г. читалище „Надежда“. В заседанието на читалищното ръководство от 2 януари 1871 г. било решено при читалището да се уреди музей. В протокола на това заседание е записано направеното предложение на читалищните членове: „... да се грижат за събиране на древности, тъй щото да може да се състави един музей малък при читалището.“

В следващите протоколи на читалище „Надежда“ липсват сведения за създаването на музей, но веднага след Освобождението сериозно се поставя въпросът за основаване на археологическо дружество.

Първата мисъл да се основе археологическо дружество в Търново след Освобождението се породила най-напред у Марин Дринов и Васил Друмев. По този повод в своите записки д-р Васил Берон е отбелязал следното: „Имало хора, които били уверени, че в Търново и околността се намерват драгоценни исторически паметници, които могат да осветят нашата история.“

Почин за основаване на такова дружество направил д-р В. Берон още през 1878 г. Избрана била комисия, която да изработи устава на дружеството. Последният бил утвърден от Министерството на народното просвещение едва на 19 януари 1884 г. На 2 февруари същата година било избрано първото настоятелство на археологическото дружество под председателството на д-р Васил Берон и секретар М. Сеизов.

Основаното археологическо дружество имало за цел да се издирят в Търново и околността всички исторически паметници, а също така и всички пръснати из страната исторически материали, отнасящи се до историята на Търновския край, с които да се уреди един богат музей. Втората основна задача, която си поставило дружеството, била да се

проучи историческото минало на Търново чрез археологически разкопки. От запазените документи се вижда, че нито Търновската община, нито Министерството на народното просвещение са отпусkali никакви средства на дружеството. Последното е събирано материали за музея и провеждало разкопки само със събраните суми от членски внос, които, както пише Моско Москов, не били повече от 400 лева.

През 1884 г. дружеството решило да започне разкопки на върха на „Царевец“ — „Чантеп“. Същата година били проведени разкопки на „Трапезица“ и била разкопана една стара църква в с. Беляковец. До края на годината дружеството събрало много ценни археологически материали, ръкописи, старопечатни книги, старо оръжие, монети и др. На новосъздадения музей обаче тогавашните управници не предоставили никакво помещение в града. Тогава дружеството се насочило към джамията на „Царевец“, но и тя му била отказана. Председателят на дружеството д-р Васил Берон бил принуден да съхранява събраните материали в своя дом, но през 1901 г. къщата, в която живеел, била опожарена и в пламъците изгорели първите музейни материали.

Докога е просъществувало дружеството, не може да се установи. Последният документ, запазен от дружеството, датира от януари 1885 г. Дружеството е престанало да съществува поради липса на средства или, както пише М. Москов, „... от парична анемия или от икономическо малокръвие.“

По-късно опити за възстановяване на дружеството направил Цани Гинчев, но не успял.

Дружеството било възобновено през 1905 г. На 20 март същата година в общинското управление се събрали граждани-любители на музейното дело и решили да се възобнови дружеството. Избрана била комисия, която да състави нов устав.

На 27 март 1905 г. в училището при църквата „Св. Богородица“ на общо събрание било решено да се възобнови дружеството. Задачата и целта му са посочени във втория член на устава, който гласи:

„§ 2. Целта на дружеството е да се грижи за съхранението на историческите паметници в гр. Търново и Търновско и да събира старини из тоя край на България из областта на архитектурата, живописа, фолклора, нумизматиката, стари ръкописи, стари печатни произведения и пр.“

И този път държавата останала чужда на целите и задачите на дружеството за издирване и опазване паметниците на културата в древната българска столица. Със средства, събрани изключително от членски внос, дружеството провело разкопки на следните обекти:

1. Кулата с кладенеца под т. н. Балдуинова кула.
2. Църквите „Св. Димитър“ и „Св. Четиридесет мъченици“.
3. Двореца и кладенеца на „Царевец“.

За популяризиране музейното дело членовете на дружеството изнасяли доклади в града, а също и беседи пред посетителите (екскурзианти) в Търново и ги запознавали с неговото героично минало и запазените паметници на културата.

Ръководството на дружеството отново поставило искане да бъде освободена и предадена за музей джамията на „Царевец“, но и този път му било отказано. Тогава то се задоволило да подреди музея в избените помещения на училището при църквата „Св. Богородица“ (сега детска градина „Иван Вазов“).

През юни 1914 г. Археологическото дружество се присъединява към читалище „Надежда“. До края на същата година била подредена и открита музейната сбирка при читалището в новопостроената библиотечна сграда.

В заседанието на читалищното настоятелство от 5. VI. 1915 г. се поставя въпросът археологическият комитет при читалището да продължи разкопките на църквата „Св. 40 мъченици“. През май 1919 г. за уредник на музейната сбирка е избран Тодор Николов, учител по история в тогавашната мъжка гимназия. Под негово ръководство и с помощта на археологическия комитет малката музейна сбирка обогатява своя фонд с материали от целия Търновски окръг.

Интересен е фактът, че в Търново, средището на българската средновековна култура и по-късно през турското владичество център на национално-революционни борби, до 9. IX. 1944 г. нямаше държавен музей. Това обстоятелство убедително говори за отношението на буржоазията към опазване и проучване на нашето културно наследство.

Още през пролетта на 1945 г. малката музейна сбирка при читалище „Надежда“ бе превърната от народната власт в държавен музей, отначало околийски, а от 1953 г. окръжен. Паметниците на културата бяха обявени за общонародна собственост. През 1954 г. бе завършена и предоставена на окръжния музей новата красива сграда, построена специално за музей и библиотека. Това е първата нова музейна сграда в нашата страна.

Под грижите на партията и народната власт малката музейна сбирка увеличи стократно своя фонд. В седем просторни зали с многообразни експонати е показана богатата история на Търновския край от първобитнообщинния строй до наши дни. Към музея е уредена сбирка от макети на архитектурни и исторически паметници, изработени от известния майстор и заслужил музеен деятел Леон Филипов.

През последните 5—6 години бяха проучени и издирени много нови материали от героичното минало на края, с които към окръжния музей бяха открити и следните филиали: музеен кът печатница „Работник“, родната къща на народния поет и общественик Петко Р. Славейков, превърната в къща-музей, Констанцалиевата къща в с. Арбанаси — къща-музей, затворът-музей, единствен засег у нас. С художествените експонати, които се съхраняват във фонда на музея, е подредена картинна галерия, а във възстановената колиба на Никола Габровски през 1961 г. е подреден и открит музей на Първата социалистическа сбирка в България и началото на социалистическото движение в Търново. Предстои откриването на къща-музей „Вела Благоева“ и музей за историята на с. Арбанаси.

За популяризиране богатото историческо минало на Търновски окръг музеят провежда широка културно-масова работа. С помощта на масово-политическите организации се уреждат посещения в музея и паметниците на културата, изнасят се вечери на героичното минало, уреждат се чествувания, пионерски и комсомолски сборове, срещи с активни борци против фашизма, орденоносци и пр. В резултат на разнообразната си културно-масова дейност музеят доби голяма популярност между трудещите се, а грижите, които народната власт положи за запазване панорамния облик на града и неговите паметници на културата, го превърнаха в исторически обект, който се посещава от стотици хиляди наши и чуждестранни туристи. Само през 1960 г. музеят и паметниците на културата са посетени общо от 436 000 души.

Първите археологически проучвания на Търново са направени преди Освобождението от д-р Васил Берон и Феликс Каниц, а след 1878 г. последователно от Карел Шкорпил, Жорж Сьор, Моско Москов, Димитър Цончев, арх. Александър Рашенов и Тодор Николов. При тези разкопки са разкрити църквите на „Трапезица“, църквата „Св. Димитър“, вътрешността на църквата „Св. Четиридесет мъченици“, двореца и патриаршията на „Царевец“.

През последните седемнадесет години за музея се създадоха прекрасни условия не само за експозиционна, но и за системна научноизследователска дейност.

От 1946 г. окръжният музей започна проучване на дворците на Втората българска държава, които по-късно продължиха под ръководството на Археологическия институт при Българската академия на науките. Участието на музейните работници от Търново в тези разкопки, ръководени от акад. Кръстю Миятев, директор на Археологическия институт при БАН, спомогна за повишаване на тяхната квалификация. В продължение на 16 години са разкрити основите на българските дворци от XII—XIV век и намерени уникални материали, свързани със средновековната българска архитектура, изкуство и бит на феодалната аристокрация. Всички досега открити материали се съхраняват в музея.

От 1956 г. музеят започна самостоятелни археологически проучвания по долината на р. Росица и горното и средното течение на р. Янтра за съставяне археологическа карта на окръга.

В продължение на четири години се извършиха археологически разкопки на селищната могила край с. Хотница, където се откри добре запазено селище от каменно-медната епоха. В разкритите жилища беше намерен богат археологически материал и уникално златно съкровище от тази епоха.

През 1958 г. започна проучване на римското тържище Дискодуратера при с. Гостилица. Според откритите писмени паметници там се установява, че селището било издигнато от търговците на антична Аугуста Траяна и Никополис ад Иструм на важния път, който свързвал днешна Южна със Северна България. Новите изследвания показаха, че селището не е прекъснало своя живот с нашествието на готите, а продължило своето съществуване и по-късно през XII—XIV век като средновековно селище.

Досегашните археологически проучвания на Търново обаче бяха насочени към проучване бита на феодалната класа, а животът на зависимото население оставаше почти неизвестен. С оглед на това през 1959 г. започнаха проучвания на средновековния квартал в подножието на хълма „Момина крепост“. Разкопаните земянки и малката квартална църква показват, че средновековният град Търново се простирал и отвъд реката, в подножието на хълма.

С оглед укрепването и частичното възстановяване на крепостната система на „Царевец“ започна проучване на околострелната крепостна стена. При направените археологиче-

ски разкопки беше открита по-стара стена в основите на българската, с което се откри нова страница от миналата история на град Търново. През 1960 г. беше открита южната напречна крепостна стена на „Царевец“, която потвърди предположението, че в средновековната българска столица не са били укрепени само хълмовете „Царевец“ и „Трапезица“, но и кварталите, разположени по двата бряга на р. Янтра, в които живеело зависимото население.

Принос в изследване средновековната култура на Търново е разкриването през 1960 и 1961 г. на патриаршеския комплекс. Това е нов монументален паметник на културата, който заема площ повече от 3000 м², обграден с крепостна стена, порти и кули.

При ускореното социалистическо строителство в Търновски окръг и особено при машинното обработване на земята през последните години се откриха много ценни археологически паметници, за които окръжният музей острожно наблюдава с помощта на своите сътрудници. Направени са много спасителни разкопки на застрашени обекти в Сухиндол, Сломар, Павликени, Добри дял, Присово, Мусина и др. При строежа на гъбарник в пещерата при с. Емен беше разкрит културен пласт от желязната, каменно-медната и бронзовата епоха. От тези разкопки музеят обогати своя фонд с много ценни експонати, между които комплект от бронзови сечива, златна гривна от каменно-медната епоха и още много други.

В следващите няколко години ще бъдат проучени цялостно крепостната система на „Царевец“ и „Трапезица“, комплексите от сгради край двореца и патриаршията, кварталът на зависимото население в подножието на хълма „Момина крепост“, старият Преображенски манастир, хълмът „Момина крепост“, Килифарската школа на Теодосий Търновски и др. Музеят ще участва в полско-българската археологическа експедиция, която от 1960 г. започна проучвания на римския град Нове при Свищов.

Това е накратко археологическата дейност на Търновския музей в неговото 87-годишно съществуване. Археологическите проучвания на терена на Търновски окръг спомогнаха за откриването и проучването на значителни паметници на културата от праисторическата, античната и средновековната история на Търновския край.

От 1951 г. окръжният музей излезе от рамките на археологията и се зае с проучване историята на Търновски окръг през периода на турското владичество и работническо-революционното движение. Издирени бяха много ценни материали, които разказват за икономическото, политическото и културното развитие на Търновския край през годините на турското робство, неговото активно участие в националнореволюционните борби. Издирените веществени материали, документи и снимки разкриват на поколенията героизма на нашия народ в борбата за унищожаване на монархо-фашизма и установяване на народната власт под ръководството на Българската комунистическа партия.

Разкритите паметници на културата, окръжният музей и останалите музейни кътове и къщи-музеи със своите научно издържани експозиции съдействуват активно за комунистическото възпитание на трудещите се. Те се превръщат в съкровищници на нашето богато културно наследство, неизчерпаем извор на знания и патриотизъм. В изпълнение постановлението за град Търново Българската академия на науките възложи на окръжния музей да издири и събере всички материали, открити в нашата страна от периода XII—XIV век, с които да се подреди музей на Втората българска държава. През последните няколко години във фонда на музея постъпиха и значителен брой етнографски материали от Търновския край, с които ще се открие етнографски отдел към музея.

Призивът на Партията за ускорено развитие на нашата страна предизвика небивал творчески кипнеж. Народът ни тръгна устремно напред, на велик поход към изграждане на заможен и щастлив живот. Под ръководството на Партията и под грижите на окръжния народен съвет музеят със своята многостранна дейност ще съдействува активно за комунистическото възпитание на трудещите се, ще възпитава у тях любов към славното минало на нашия народ, вяност към Партията и делото на социализма. Героичният подвиг на нашите деди ще ги вдъхновява в строителството на социализма и комунизма. Настоящият исторически момент в развитието на нашата страна намира своето отражение в експозицията на отдел „Социалистическо строителство“.

Появата на годишник на Окръжния музей — Търново в този исторически момент за българския народ показва недвусмислено голямата грижа на Партията за развитието на нашата историческа наука и музейното дело в Търновския край, високата оценка, която тя им дава за ролята, която изпълняват в настоящия момент, и от друга страна, голямата отговорност, която ние, сътрудниците на окръжния музей, поемаме за изпълнение на нашите задачи.

Янка Николова

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM 1630 TO 1800
BY
JOHN H. COLEMAN
OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY
PUBLISHED BY
THE BOSTON PUBLIC LIBRARY
1890

ПРИНОС КЪМ АНТИЧНАТА ИСТОРИЯ НА ПАВЛИКЕНСКИЯ КРАЙ

Богдан Султов

По-голямата част от територията, която заемаше бившата Павликенска околия, се простира на изток от р. Осъм и обхваща средното течение на р. Росица — територия, която е влизала в границите на римския град Никополис ад Иструм, основан от император Траян в началото на втория век.¹

В античността през Павликенския край са минавали важни пътища, които не са загубили до голяма степен своето значение до наше време. Важният римски път от Нове (край Свищов) е минавал край с. Овча могила, между Недан и Бутово — Павликени, Вишовград и Дискодуратера (антично римско тържище край с. Гостилица, Габровски окръг). От Дискодуратера пътят е продължавал през Стара планина за Аугуста Траяна, Константинопол и Мала Азия.²

Важен римски път, който е отбелязан и в Табула Певтингериана, е свързвал Никополис ад Иструм през Павликени с античния град Мелта (край Ловеч). От магистралния път Нове—Аугуста Траяна между Бутово и Павликени се отделял клон, който тръгвал на юг по течението на р. Росица към Марацидишкия (Русалийския проход).³

Втори клон от магистралния път за Аугуста Траяна се е отделял и при с. Вишовград, който минавал през землищата на днешните села Добромирка, Кална курия, Ловнидол, Козирог, край Габрово и оттам през Шипченския проход е слизал в Казанлъшко-

то поле, минавал през Турийския проход в Средна гора и достигал до Филипопол.⁴

На територията на Павликенския край се откриват останки от много римски селища с богат археологически материал. През последните години, след преминаване към машинното обработване на земята и след голямото мелiorативно строителство, което се извършва и в този край на нашата страна, се откриха много паметници от римското владичество в нашите земи,⁵ част от които публикуваме в настоящата статия.

През пролетта на 1959 г. Ненка Д. Стефанова от Павликени започнала да риголва дворното си място на ул. „Васил Недков“ № 3, което се намира в северозападната част на града. На дълбочина 0,40 м се открива зид, граден от ломени камъни и кал, дебел 0,60—0,65 м, с направление север—юг. Зидът бил проследен на север на около 30 м, но до неговия край не се достига, понеже продължавал в съседен двор. Перпендикулярно на зида, на изток, се открили два подобни зида, дълги около 6 м. На дълбочина 0—40 м цялото място било покрито с римски керемиди (*tegulae et imbrices*), а под тях разнообразен археологически материал. Откритите зидове са вероятно част от постройка, чиито основи били изградени с ломени камъни и кал, а нагоре с нетраен материал. На южния край на постройката бил открит кладенец, дълбок 8 м, изграден с плочести камъни. Той бил запълнен и при неговото

¹ В. Геров — Романизмът между Дунава и Балкана... ГСУФФ—т. XLVII, 1950/51, 1951/52 г., стр. 105 и сл.

² В. Аврамов — Войната на България с Византия, Сф., 1929 г., стр. 57 и сл.

³ В. Аврамов — Траяновият път от Карпатите за Пловдив, ИАД, IV, Сф., 1914 г., стр. 239.

⁴ В. Аврамов — Войната на България с Византия, Сф., 1929 г., стр. 59.

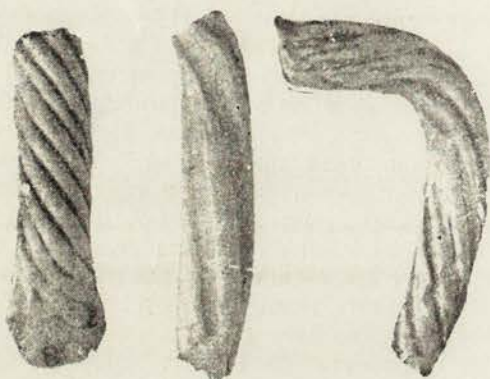
⁵ Б. Султов — Принос към античната история на Долна Мизия. Изследване в памет на Карел Шкорпил, София, 1961, стр. 239—243. Б. Султов — Нови археологически открития, в-к „Борба“, бр. 39 от 30. III. 1961 г.

разчистване били открити интересни археологически находки, които ще разгледаме по-долу.

Собствениците на мястото бяха разкопали всичко и откритият материал струпали на едно място, когато Окръжният народен музей в Търново беше уведомен за извършеното откритие.

През ноември 1959 г. Окръжният народен музей в Търново направи спасителни разкопки на част от неразкопания двор. Културният пласт е сравнително тънък — 0,60 м — и е само от римски материали. Откритият археологически материал се разпределя, както следва:

Керамика. При разкопаването са открити много фрагменти от глинени съдове, работени на грънчарско колело. Най-много са фрагментите от съдове, изработени от добре пречистена глина с розов или светлокафяв

Обр. 1. Вити дръжки от глинени съдове от Павликени

цвят, повечето от които били покрити с кафяв фирнис. Фрагментите са главно от съдове със сложно профилирани устия, с две дръжки и разширени търбуси; от малки съдчета с разширени устия, с две дръжки и долна конусообразна част, а също така от широки и разлати съдове с ниски столчета. Голямо разнообразие се среща в дръжките на съдовете от тази керамика, като преобладават плоските дръжки с каниюри, а също и витите дръжки (обр. 1). От този вид керамика е запазено едно съдче от фина глина, покрито с кафяв фирнис, с малко столче, разширен търбух и цилиндрична шия, която звършва със сложно профилиран ръб на устието. На шията са прикрепени две малки дръжки, а между тях, на едната страна на шията отвън е надраскан надпис, чието възможно четене може да бъде (τὸ)εὐχαρι(στέρου) (обр. 2).

Открити са и два фрагмента от глинен съд (terra sigillata) с долна конусовидна и горна разширена част, направен от фина глина с розов цвят. Съдът е украсен отвън с

релефен растителен орнамент и покрит с кафяв фирнис (обр. 3).

Прави впечатление един фрагмент от добре пречистена глина, покрит отвън с червен фирнис и украсен с врязани концентрични и нагупени под прав и остър ъгъл линии (обр. 4a).

Значителен брой фрагменти се откриха от съдове с широки и завити навън ръбове на устието, със силно издути търбуси и гладко

Обр. 2. Глинено съдче с надпис от Павликени

отрязани дъна. Те са изработени от недобре пречистена глина, примесена с песъчинки, със сив или черен цвят. При допълнително изпичане тези съдове придобиват червен цвят. Много от тях са със сложно профилирани устия и в горната част на търбуха украсени с врязани успоредни, вълнисти и зигзаговидни линии (обр. 4б и в).

Срещат се и фрагменти от амфори с високи шии с каниюри, изпъкнали търбуси, с остри дъна и две груби дръжки. Те са изработени от сравнително добре пречистена глина и имат светлокафяв цвят. По търбуха са украсени с врязани широки и плитки бразди.

При разкопаването са открити много фрагменти от тухли. Намерени са само две цели тухли със следните размери: 16/34/4 см и 34/34/4 см. Тегулите са със слабо завити краища и размери 72/38/2 см.

Предмети от глина. 1. Част от фигурка на животно (?), направена от фина глина с розов цвят. Вис. 6 см, шир. 8,7 см (обр. 5а).

2. Част от змиеобразен предмет, направен от фина глина с розов цвят и покрит с кафяв фирнис. Вис. 4,5 см, шир. 3,2 см (обр. 5б).

3. Предна половина на глинен калъп, направен от добре пречистена глина с розов цвят. Вис. 12,3 см, макс. шир. 7,8 см. В основата малка част от калъпа е отчупена и липсва. Фигурата, която е приготвявана в този калъп, представлява бюст на мъж с брада и фригийска шапка. Той е облечен с дреха, която образува две двойни симетрични изпъкнали гънки, като едните започват от раменете, а другите — от шията. Между тях личат слаби следи от още две гънки. Височината на бюста е 10,6 см, а макс. широчина — 6,2 см (обр. 6).

В музейната сбирка при читалището в Сухиндол — село, което отстои на 14 км юго-западно от Павликени, — се пази един бюст на мъж с брада и фригийска шапка, който по размери напълно съвпада с бюстовете, приготвявани в открития в Павликени глинен калъп.¹ Глиненият бюст от Сухиндол е само с 0,9 см по-дълъг — разлика, която се явява при калъпа от Павликени от отчупената малка част в основата. При бюста от Сухиндол са очертани ясно две огърлици между двойните изпъкнали гънки, което е почти заличено на калъпа от Павликени. Откритият глинен бюст край Сухиндол без съмнение произхожда от Павликени и ако не от нашия, то е изработен от подобен глинен калъп (обр. 7).

По сведения на местни хора от Павликени при обработване на градините в самия град са били откривани подобни глинени калъпи, на които не обръщали внимание и ги захвърляли.

Край с. Бутово, което се намира на 10 км северозападно от Павликени, е намерен подобен глинен калъп, който сега се пази в Софийския музей.²

4. Глинен предмет (вероятно от отоплително съоръжение) с цилиндрична форма, разширени краища и пробит надлъжно. Направен от добре пречистена глина с кафяв цвят. Дълж. 10 см. Диамет. на основата 7 см (обр. 8).

¹ Глиненият бюст е намерен в м. „Лесковец“, която се намира на 3 км източно от с. Сухиндол. Тук се откриват основи от стари постройки, строени с камъни и хоросан, зидан водопровод, тухлени гробници и много монети (вж. Юбилеен сборник на Сухиндолското читалище „Трезвениост“, Мусина, 1896 г., стр. 29). В м. „Лесковец“ през 1959 г. Окръжният народен музей в Търново проведе спасителни археологически разкопки на една голяма римска постройка, строена с ломени камъни и хоросан. Откритият археологически материал, предимно керамика, съвпада по епоха с този от Павликени.

² ИАИ, IV, 1926/27 г., стр. 315—316.

2. Известия на ОМ — Търново

Обр. 3. Фрагменти от глинен съд от Павликени

5. Глинена тежест за стан с призматична форма, със заоблени ръбове, в горния край с дупка. Направена от добре пречистена глина с кафяв цвят. Вис. 14,4 см (обр. 9).

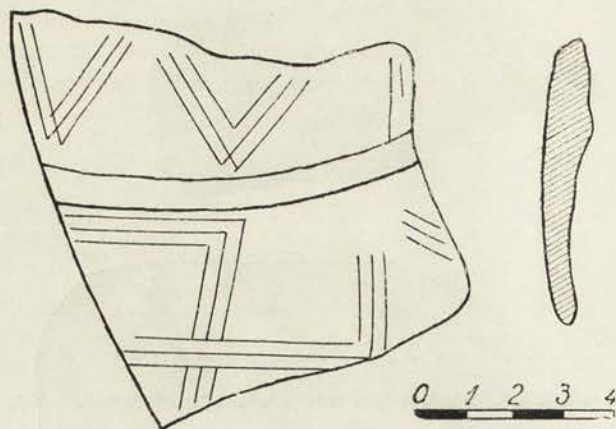
Глинени лампички. По сведения на собствениците при разкопаване на дворното място на две места са били открити огнища от горяла пръст и пепел и вътре много фрагменти от глинени лампички, на които не обрънали внимание и били разпилени. До нас достигнаха само две лампи.

1. Двухитилна глинена лампичка от фина глина с розов цвят, покрита с кафяв фирнис. Дръжката е отвесна и с хоризонтална дупка. Отгоре повърхността на резервоара е украсена релефно с геометрични и растителни орнаменти. Диамет. на резервоара 6 см, дължина с фитилника 9,3 см, вис. с дръжката 5 см (обр. 10а).

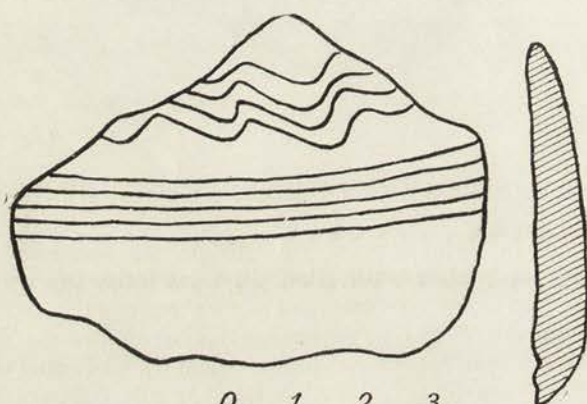
2. Еднофитилна глинена лампичка с розов цвят. Дръжката и част от фитилника са отчупени. Отгоре повърхността на резервоара е украсена с начупени релефни линии и растителни орнаменти. Диамет. на резервоара 4,6 см, дължина с фитилника 6,5 см, вис. 2,6 см (обр. 10б).

Мерки за тежест. При разкопаването на дворното място и почистването на кладенеца са били открити пет римски мерки за тежест, направени от бял ситнозърнест мрамор:

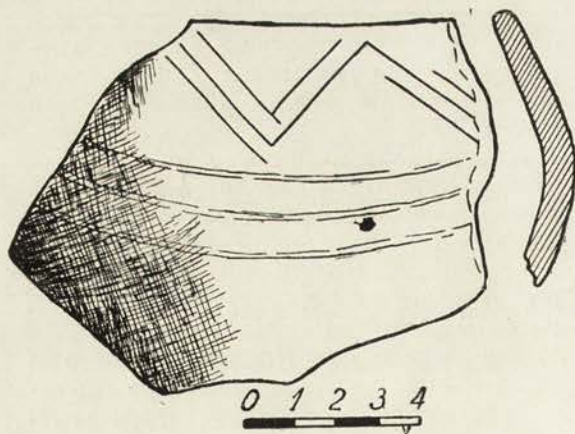
1. Мярка за тежест с форма на два пресечени конуса, съединени в основите при диаметър 14,5 см, вис. 9 см и тегло 3,100 кг.

a

b

v

Обр. 4. Фрагменти от глинени съдове от Павликени

Върху горната основа на тежестта с диаметър 12 см има издълбани две дупки, раздалечени една от друга на 5 см. В дупките са били споени с олово железни скоби, на които е била закачена железна дръжка. Част от едната скоба е запазена в едната дупка. Върху горната основа на тежестта е издълбан римският знак X (обр. 11a).

2. Мярка за тежест със сфероидна форма. Двата полюса са приплескани и конкавни. Диаметърът на най-разширената част е 14,5 см, вис. 9 см и теглото 3,200 кг. Върху горния полюс са издълбани две дупки, раздалечени една от друга на 5,5 см. В дупките е споена с олово железна скоба, на която е закачена железна халка. Тежестта е извадена от римския кладенец (обр. 11б).

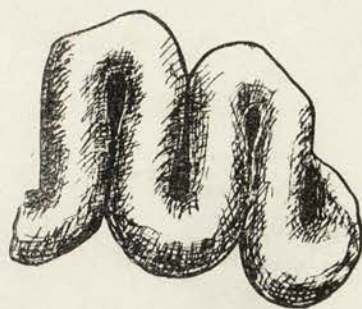
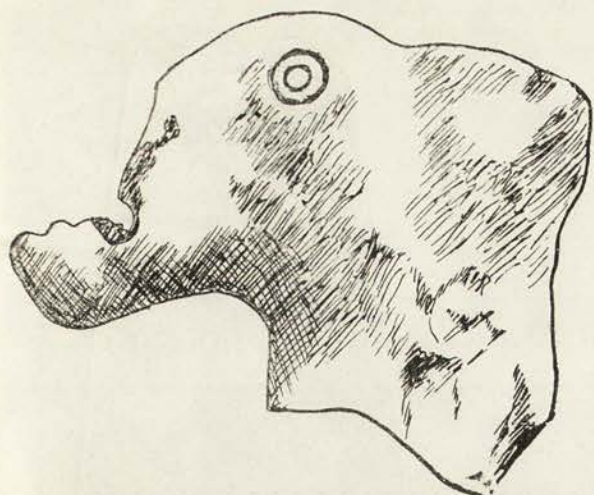
3. Мярка за тежест с форма на два пресечени конуса, съединени в основите при диаметър 19 см, вис. 10 см и тегло 6,600 кг. Върху горната основа на тежестта с диаметър 14,2 см има издълбани две дупки, раздалечени една от друга на 8 см. В дупките са споени с олово две скоби, за които е закачена железна дръжка със завити краища. Върху горната основа са издълбани и римските знаци XX (обр. 11в).

4. Мярка за тежест, подобна на гореописаната. Диаметърът на най-издутата част е 20,5 см, вис. 13 см и теглото 9,400 кг. Върху горната основа, чийто диаметър е 16 см, има издълбани две дупки, изпълнени с остатъци от дръжката и олово. Дупките са раздалечени една от друга на 9,5 см. Върху горната основа са издълбани и римски знаци (обр. 11г). Малка част от тежестта липсва. Тежестта е извадена от римския кладенец.

5. Мярка за тежест, подобна на гореописаната. Счупена надлъжно на две неравни части, като по-малката липсва. Диаметърът на най-издутата част е 20 см, вис. 15 см и теглото 7,150 кг. Върху горната основа на тежестта с диаметър 17 см има издълбани две дупки, запълнени с олово и остатъци от железната дръжка. Дупките са раздалечени една от друга на 8,5 см (обр. 11д).

Гореописаните мерки за тежест са доста интересни паметници, свързани с търговските отношения в нашите земи през римското владичество. През императорската епоха като мярка за тежест е била използвана либрата (лат. *Libra*, гр. *λίτρα*). Една либра се равнява на 327,453 г.

Върху горната основа на първата описана от нас тежест има издълбан римски знак X, т. е. 10 либри = 3,275 кг. Разликата от 175 г е от липсващата дръжка и изчукването на тежестта.

Обр. 5. Част от глинена фигурка и част от змиеобразен предмет от Павликени

Обр. 6. Част от глинен калъп от Павликени

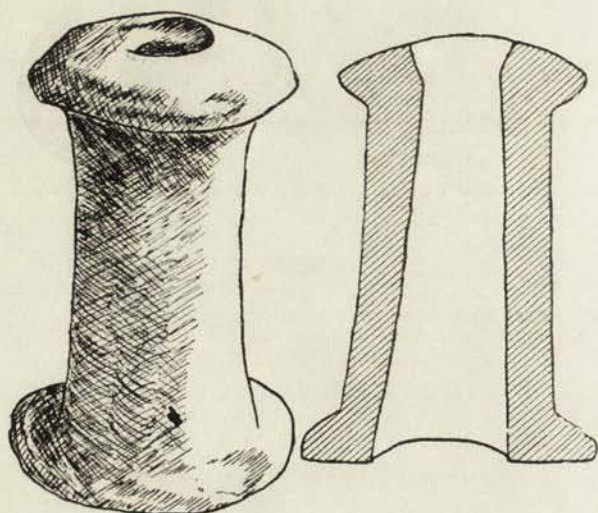
Обр. 7. Глинен бюст от Сухиндол

Върху втората описана от нас тежест няма издълбан знак, но по тегло се приближава до първата тежест. Разликата от 75 г е от изучаването на тежестта и липсващата малка част от дръжката.

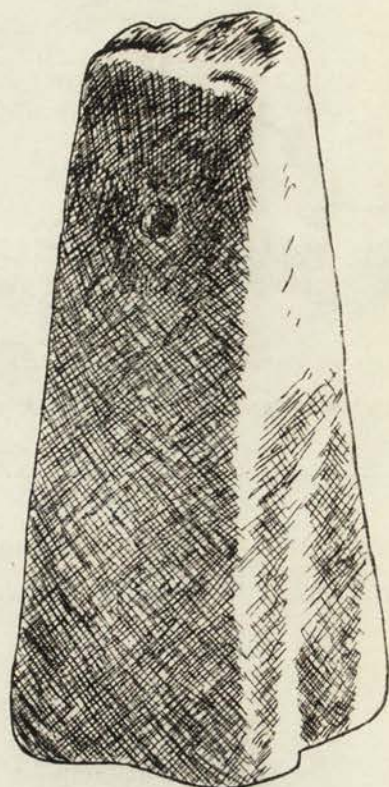
Върху горната основа на третата тежест е издълбан римският знак XX, т. е. 20 либ-

ри = 6,550 кг. Надвишаването от 50 г е от натрупания варовик върху тежестта.

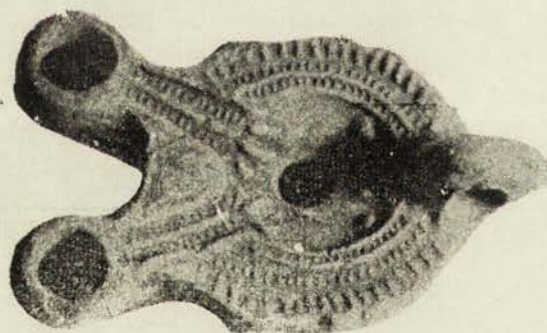
Върху горната основа на четвъртата тежест има издълбана една хоризонтална линия, пресечена под остър ъгъл с четири линии, тъй че се получава в лигатура римският знак на четири $\times$ 10 либри = 40 либри, а

Обр. 8. Глинен предмет от Павликени

Обр. 9. Глинена тежест за стан от Павликени

Обр. 10. Глинени лампички от Павликени

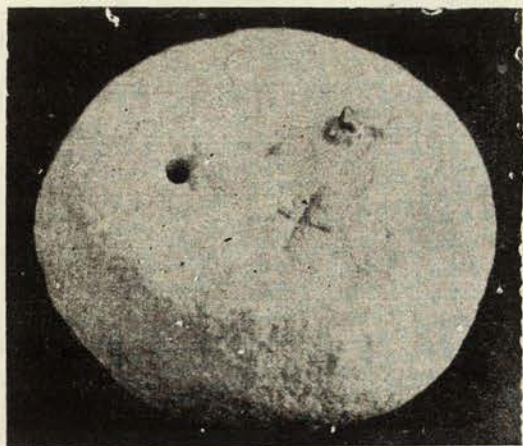
теглото на тежестта се приближава към теглото на тежест от 30 либри. В случая навярно има калиграфска грешка.

Подобни мерки за тежест има публикувани у нас само от Разград на брой четири.¹ Те се приближават много до по-горе описаните тежести. Двете се приближават по тегло до 10 либри (3,550 кг и 3 кг), като на едната е издълбан римският знак X. Третата се приближава до 20 либри (около 7 кг) и има оз-

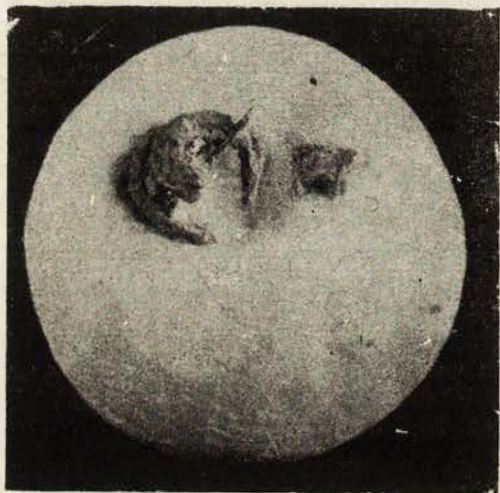
начени римските знаци XX. Четвъртата мярка за тежест е подобна на описаните от нас мерки, но е сравнително по-малка по тегло и размери (1,500 кг), вероятно е пет либри. За разлика от нашите мерки за тежест върху трите тежести от Разград има издълбани и букви: АМА — върху първата, ОАС — върху третата и А — върху четвъртата.

Оброчна плочка. От римския кладенец е била извадена и долна половина от оброчна плочка, направена от бял ситнозърнест мрамор, с размери: вис. 11,2 см, шир.

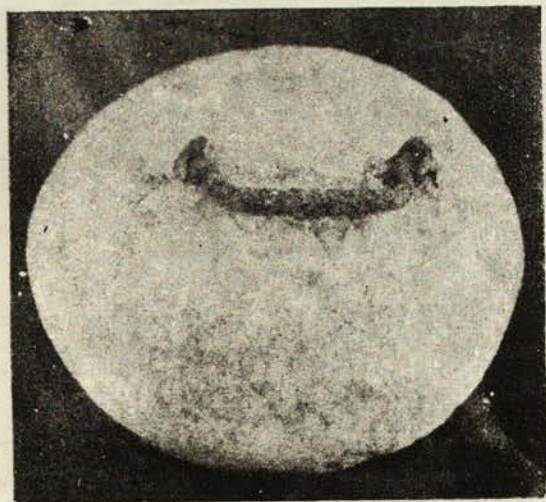
¹ Отчет на Разградското д-во за 1931 г., стр. 7—8.

a

b

c

12 см. Отзад е грубо издялана. На плочката е представена релефно гола мъжка фигура, обърната насреща, от която е запазена само долната част до кръста. Запазена е и китката на лявата ръка, която държи кесия. Отдясно личи част от дрехата, с която е била наметната фигурата. Долу до десния крак е представена предна част на овен, а до левия крак—петел. Релефното изображение е оградено от добре очертана рамка.

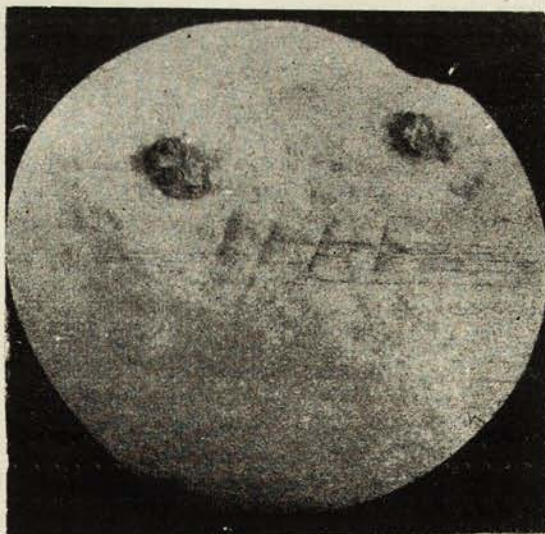
На плочката е изобразен Хермес, който обикновено представят прав, гол, наметнат само с хламида, в дясната ръка, която е спусната надолу, държи кесия, а в лявата, издигната нагоре, — кадуцей. Понякога долу е представена предна част на овен или козел, а в три плочки от Зелениково, Търново и Караново се явява петелът, който срещаме и на един глинен калъп от Монтана,¹ предназначен за изливане на глинени плочки, един атрибут на Хермес, твърде обичаен за другите римски провинции и съвсем слабо-разпространен в нашите земи.

В началото на III век върху монетите, сечени в Марцианопол, Никополis ад Иструм, Аугуста Траяна, Паутакия и Сердика, се появява типът на Хермес с петел. Вероятно под влияние на монетите или от присъствието на лица от друга етническа група петелът е бил пренесен и в оброчните плочки.²

Досега у нас, доколкото ми е известно, не са открити оброчни плочки, посветени на

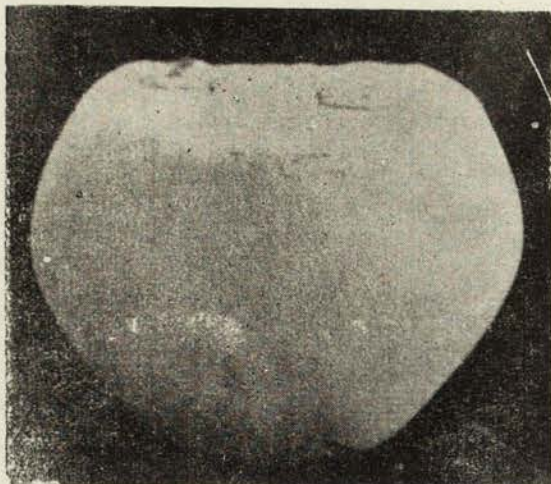
¹ Ив. Велков — ИАИ, XIV, 1940/42 г., 183 сл. № 1, обр. 247.

² За оброчните плочки, посветени на Хермес, от България, вж. Я. Младенова — ГНАМП л, IV, 1960 г., 182 — 183, № 2.

d

Обр. 11. Мерка за теглеса от Павликени

д

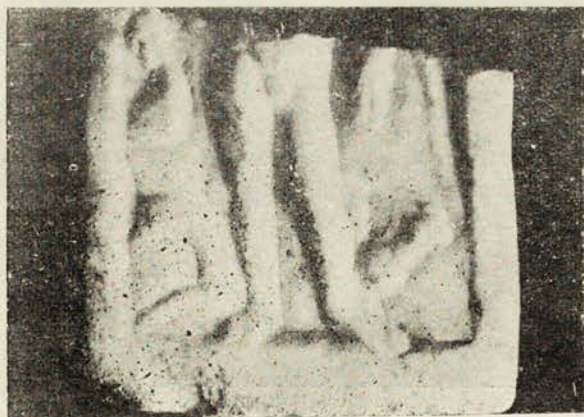
Хермес, където да са представени едновременно петел и овен. В случая оброчната плочка от Павликени е един твърде оригинален паметник от първата половина на трети век (обр. 12).

Предмети от камък. 1. Горна част от варовикова колона. Дължина 0,75 м, диам. на горната основа 0,25 м. Извадена от кладенеца (обр. 13 а).

2. Варовиков капител с яйцевиден орнамент и волути. Вис. 0,14 см, шир. 0,36 м. Изваден от кладенеца (обр. 13 б).

3. Варовиков жертвеник без надпис, с призматична форма и разширена горна и долна основа. В горната част счупен напречно. Вис. 0,55 м, шир. на основата 0,23 м и шир. на средната част 0,17 м. Изваден от кладенеца (обр. 13 в).

4. Подобен на гореописания жертвеник без надпис. Вис. 0,55 м, шир. на основата

Обр. 12. Оброчна плочка на Хермес от Павликени

0,20 м, шир. на средната част 18 см. Изваден от кладенеца (обр. 13 в).

5. Варовиков предмет с цилиндрична основа и конусообразна част нагоре. Горната част е счупена и липсва. Диам. на основата 0,28 м, вис. 0,24 м (обр. 13г).

6. Варовикова база. Вис. 0,18 см, шир. 0,36 м и диам. 0,29 м (обр. 13д).

7. Варовикова база. Вис. 0,19 м, шир. 0,58 м и диам. 0,32 м (обр. 13е).

8. Долна част от хромел от едрозърнест пясъчник. Диам. 0,41 м (обр. 13ж).

9. Долна част от хромел от едрозърнест пясъчник. Диам. 0,34 м (обр. 13з).

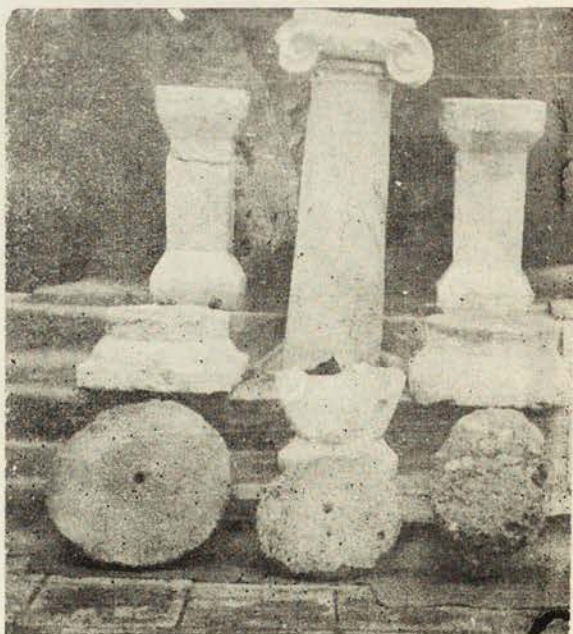
10. Фрагмент от хромел от едрозърнест пясъчник. Деб. 0,16 м и диам. 0,44 м (обр. 13и).

11. Фрагменти от мраморни плочи, добре изгладени от лицевата страна. Деб. от 2 до 2,5 см.

Предмети от бронз. 1. Бронзов ключ. Единият край е плосък, украсен от лицевата страна с кръстосани врязани линии и завършва с дупка, а другият край е сложно нарязан и е перпендикулярен на дръжката. Дължината на ключа е 6,5 см, а шир. на дръжката 2,2 см (обр. 14а).

2. Бронзов гвоздей с кръгло изчукана глава. Диам. на главата 1,4 см, дължина на гвоздея 3,8 см (обр. 14б).

Предмети от желязо. 1. Железен гвоздей с разширена и конусовидно изчукана глава. Диам. на главата 5,3 см, дълж. на гвоздея 21,4 см (обр. 15а).

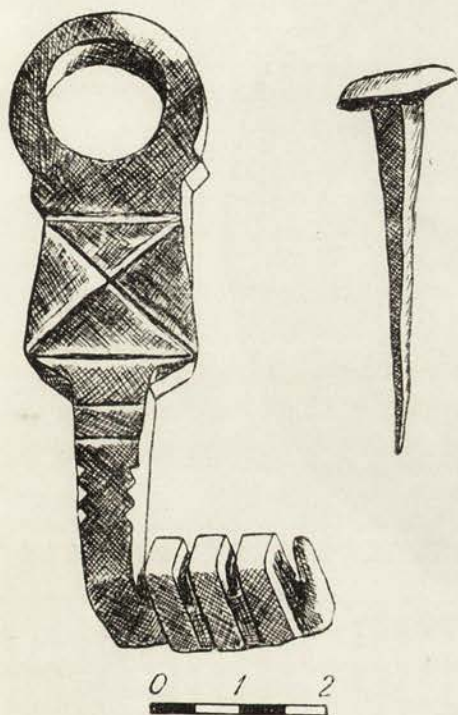

Обр. 13. Предмети от камък от Павликени

2. Железен гвоздей със заоблена глава. Диам. на главата 2,2 см, дълж. на гвоздеа 13,5 см (обр. 15б).

Монети: При разкопаването са открити 3 сребърни монети от Антонин Пий (138—161), Каракала (198—217) и Юлия Мамея (майка на Север Александър) и 40 бронзови монети, които произхождат от следните градове и императори:

1. Никополис ад Иструм: С. Север (193—211) — 4 броя; Каракала (198—217) — 4

Обр. 14. Бронзов ключ и гвоздей от Павликени

броя; Макрин (217—218) — 1 брой; монети от II—III век с неясни императори — 2 броя.

2. Марцианопол: С. Север (193—211) — 1 брой; С. Север и Юлия Домна — 1 брой; Елагабал (218—222) — 1 брой; С. Александър (222—235) — 1 бр.

3. Одесос: Каракала (198—217) — 1 брой.

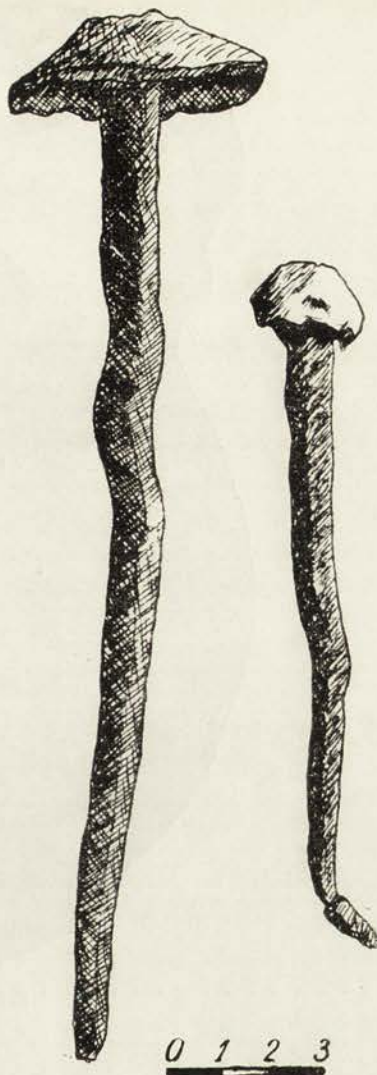
4. Филипопол: Каракала (198—217) — 1 брой.

5. Сердика: Каракала (198—217) — 1 брой.

6. Пауталия: С. Север (193—211) — 1 брой.

7. Адрианопол: Гордиан III (193—211) — 1 брой.

8. Никея — М. Азия: С. Север (193—211) — 1 брой.

Обр. 15. Железни гвоздеи от Павликени

9. Амастрис — М. Азия: Юлия Домна (?) — 1 брой.

10. Градове в М. Азия: Каракала (198—217) — 2 броя.

11. Бронзови монети от II—III век, силно патинирали — 13 броя.

Описаните от нас находки вероятно произхождат от търговско помещение или изобщо от една занаятчийска работилница, където е ставало изработването на глинени предмети, лампички и други предмети, част от които са намерени при разкопаването на дворното място. Откриването на незавършени жертвеници показва, че може би тук са били довършвани, надписвани и тогава продавани на самото място на местното население.

Значителният брой монети, които са открити при разкопаването, най-ранната от кои-

Обр. 16. Бронзов съд от Вишовград

то е от Антонин Пий (138—161), а най-късната от Гордиан III (238—244), точно датират не само нашия обект, но и римското селище на територията на Павликени, което се допълня от публикувания епиграфски материал от Павликени, датират от II—III в.¹ Животът тук замира временно през средата на трети век, време, свързано с нашествието на готите, за да продължи отново чак до късната античност, което се установява главно от наличието на керамика от късната римска епоха. За съществуването на значително антично селище на територията на днешния град Павликени говорят и многото антични материали, като колони, бази, фризове и др., които се откриват много често при изкопни работи в северозападната част на града.

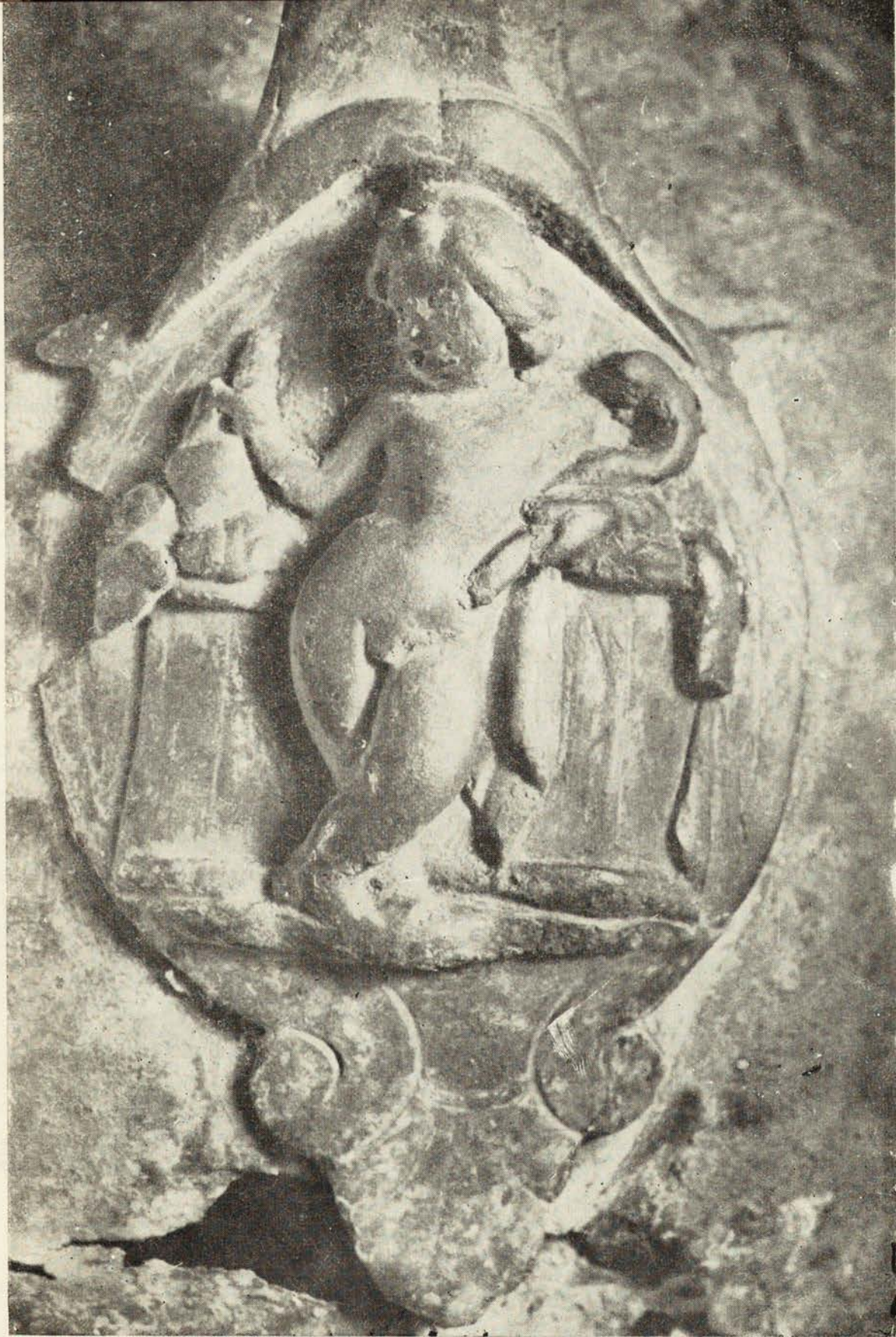
¹ Геров, Б. — Романизмът между Дунава и Балкана... ГСУФФ, том XLVIII, 1952—53; вж. Епиграфска документация — надписи № 79, 400—404, 469.

* * *

На 1 км югоизточно от с. Вишовград, в м. „Селище“, се откриват останки от значително римско селище. При обработване на нивите много често се изравят тухли, керемиди, части от глинени римски съдове, монети, зидове от камък и хоросан и др. В тази местност са открити каменни саркофази и една надгробна плоча.¹ Селището е било разположено на пътя от Нове за Аугуста Траяна. Тук, както споменахме и по-горе, от магистралния път се е отделял един клон за Филипопол.

През пролетта на 1954 г. земеделските стопани Димитър Дончев и Трифон Бацов, жители на Вишовград, при оран в тази местност откриват една колективна находка от около 13 кг римски сребърни монети, от кои-

¹ СЛ, III, 12428.

Обр. 17. Дръжка от бронзовия сѣд от Вишовград

З. Известия на ОМ — Търново

то в Народния музей в Търново постъпиха към 9 кг. Монетите били поставени в бронзов съд, който има крушовидна форма, с висока и тясна шия, завършваща с устие с разширен и заоблен ръб навън (обр. 16). Към ръба на устието и търбуха е прикрепена лявата бронзова дръжка. В долната част на дръжката, която е разширена и сплесната, е представено релефно голо дете (сатир ?) с буйна коса и рогче, право, с кръстосани крака, облегнато на ляво рамо, със свита към тялото лява ръка, с която държи кривак, а под мишницата дреха. С дясната си ръка държи неясен предмет, към който е извърнало глава и се смее. В горната си част дръжката е надебелена, след това се раздвоява и завършва с растителни орнаменти и глави на птици (обр. 17). Съдът е висок 25,5 см, диам. на търбуха му е 17,5 см, а диам. на устието 10,5 см. Той е пробит на няколко места и дъното е отлепено.

Находката съдържа 1716 броя сребърни денари и антонини от следните римски императори:¹

1. Юлия Домна — *Julia Domna* (жена на Септимий Север)

Сон² — IV — 106 — 1 бр.

Сон — IV — 211 — 3 „

2. Каракала — *Caracalla* (198—217)

Сон — IV — 279 — 2 бр.

Сон — IV — 287 — 2 „

Сон — IV — 295 — 1 „

Сон — IV — 374 — 1 „

Сон — IV — 383 — 2 „

Сон — IV — 390 — 3 „

Сон — IV — 608 — 1 „

3. Макрин — *Marcus Opellius Macrinus* (217—218)

Сон — IV — 20 — 1 бр.

Сон — IV — 27 — 1 „

4. Диадумениан — *Marcus Opellius Diadumenianus* (син на Макрин)

Сон — IV — 11 — 1 бр.

5. Елагабал — *Varius Avitus Bassianus* (218—222)

Сон — IV — 28 — 2 бр.

Сон — IV — 31 — 5 „

Сон — IV — 39 — 2 „

Сон — IV — 66 — 2 „

Сон — IV — 112 — 12 „

Сон — IV — 125 — 2 „

Сон — IV — 138 — 2 „

Сон — IV — 141 — 1 „

Сон — IV — 145 — 2 „

¹ Изказвам благодарност на др. Т. Герасимов за голямата помощ, която ми оказа при определяне и класифициране на монетите.

² Henri Cohen — *Description historique des monnaies*, т. IV, V, Paris 1884, 1885.

Сон — IV — 148 — 2 бр.

Сон — IV — 243 — 2 „

Сон — IV — 254 — 4 „

Сон — IV — 259 — 4 „

Сон — IV — 280 — 2 „

Сон — IV — 291 — 6 „

Сон — IV — 294 — 3 „

6. Юлия Меза — *Julia Maesa* (баба на Елагабал)

Сон — IV — 30 — 3 бр.

7. Максимин — *Caius Julius Verus Maximinus* (235—238)

Сон — IV — 7 — 1 бр.

Сон — IV — 99 — 1 бр.

8. Балбин — *Decimus Caelius Balbinus* (238).

Сон — V — 17 — 1 бр.

9. Пупиен — *Marcus Clodius Pupienus Maximus* (238)

Сон — V — 3 — 2 бр.

10. Гордиан III — *Marcus Antonius Gordianus* (238—244)

Сон — V — 17 — 17 бр.

Сон — V — 25 — 22 „

Сон — V — 41 — 73 „

Сон — V — 48 — 17 „

Сон — V — 53 — 5 „

Сон — V — 58 — 2 „

Сон — V — 61 — 16 „

Сон — V — 71 — 18 „

Сон — V — 72 — 3 „

Сон — V — 81 — 16 „

Сон — V — 86 — 23 „

Сон — V — 90 — 3 „

Сон — V — 91 — 1 „

Сон — V — 92 — 8 „

Сон — V — 97 — 30 „

Сон — V — 98 — 82 „ Вариант:

На нашите монети императорът с лъчи-ста корона.

Сон — V — 105 — 10 бр.

Сон — V — 109 — 70 „

Сон — V — 115 — 5 „

Сон — V — 121 — 78 „

Сон — V — 126 — 2 „

Сон — V — 130 — 14 „

Сон — V — 132 — 2 „

Сон — V — 133 — 7 „

Сон — V — 142 — 9 „ Вариант:

На нашите монети либертас с 1 рог на изобилието.

Сон — V — 155 — 14 бр.

Сон — V — 160 — 12 „

Сон — V — 162 — 9 „

Сон — V — 167 — 49 „

Сон — V — 178 — 8 „

Сон — V — 181 — 21 „

Сон — V — 189 — 4 „

Сон — V — 194 — 6 „

Сон — V — 196 — 14 „

Сон — V — 199 — 2 бр.
 Сон — V — 203 — 4 "
 Сон — V — 205 — 3 "

Вариант:

Лице: Бюстът на императора надясно, с лъчиста корона и надпис: IMP CAES MANT GORDIANVS AVG

Опако: Сол прав, с поглед надясно, с вдигната дясна ръка за поздрав и с топка в лявата: PMTRPII COSPP 1 бр.

Лице: Бюстът на императора надясно, с лъчиста корона и надпис:

1. IMP CAES MANT GORDIANVS AVG 12 бр.
2. IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG 11 "
3. IMP GORDIANVS PIVS FELAVG 7 "

Опако: Жена права, с жезъл и патера над жертвеник: PMTRPII COSPP

Сон — V — 226 — 8 бр.
 Сон — V — 237 — 3 "
 Сон — V — 242 — 4 "
 Сон — V — 250 — 40 "
 Сон — V — 253 — 30 "
 Сон — V — 261 — 25 "
 Сон — V — 266 — 39 "
 Сон — V — 272 — 5 "
 Сон — V — 276 — 8 "
 Сон — V — 296 — 19 "
 Сон — V — 298 — 4 "
 Сон — V — 299 — 14 "

Вариант: Подобна на Сон — V-299, но с надпис: IMP CAES MANT GORDIANVS AVG — 1 бр.

Сон — V — 302 — 17 бр.
 Сон — V — 312 — 16 "
 Сон — V — 314 — 16 "

Вариант: Бюстът на императора с лъчиста корона, надясно и надпис: IMP CAES MANT GORDIANVS AVG

Опако: Салус права в ход наляво, с дясната ръка държи клонче, а с лявата ръка — долния край на дрехата си:

SALVS AVGVSTI 1 бр.
 Сон — V — 319 — 41 "
 Сон — V — 327 — 21 "
 Сон — V — 336 — 22 "
 Сон — V — 348 — 13 "
 Сон — V — 353 — 12 "
 Сон — V — 357 — 12 "
 Сон — V — 362 — 2 "
 Сон — V — 381 — 23 "
 Сон — V — 383 — 19 "
 Сон — V — 386 — 5 "
 Сон — V — 388 — 19 "
 Сон — V — 404 — 80 "

11. Филип Арабин — *Marcus Julius Philippus* (244—249)

Сон — V — 3 — 9 бр.
 Сон — V — 9 — 28 "
 Сон — V — 22 — 4 "
 Сон — V — 28 — 35 "

Сон — V — 43 — 12 бр.
 Сон — V — 54 — 5 "
 Сон — V — 55 — 11 "
 Сон — V — 58 — 5 "
 Сон — V — 80 — 13 "
 Сон — V — 87 — 13 "
 Сон — V — 103 — 9 "
 Сон — V — 113 — 11 "
 Сон — V — 120 — 15 "
 Сон — V — 124 — 10 "
 Сон — V — 136 — 9 "
 Сон — V — 165 — 37 "
 Сон — V — 205 — 12 "
 Сон — V — 209 — 1 "
 Сон — V — 215 — 13 "
 Сон — V — 220 — 1 "
 Сон — V — 221 — 7 "
 Сон — V — 227 — 6 "
 Сон — V — 231 — 1 "
 Сон — V — 235 — 3 "
 Сон — V — 239 — 4 "
 Сон — V — 240 — 11 "
 Сон — V — 243 — 16 "

12. Филип син — *Marcus Julius Severus Philippus* (244—249)

Сон — V — 32 — 1 бр.
 Сон — V — 48 — 34 "
 Сон — V — 54 — 5 "

13. Отацилия — *Marcia Otacilia Severa* (жената на Ф. Арабин)

Сон — V — 4 — 31 бр.
 Сон — V — 20 — 11 "
 Сон — V — 34 — 8 "
 Сон — V — 53 — 16 "

В колективната находка от Вишовград последните монети от Филип Арабин са *Liberalitas Augg II* и *PMTRP III I COS II PP*, които са от 247 година—10 декември. Поради това съкровището е могло да бъде заровено и през пролетта на 248 година, преди да са били разпространени новите емисии монети, които са съдържали V трибунска власт на императора.¹

От с. Вишовград произхожда още една колективна находка от сребърни римски монети на брой 768, които са били заровени в земята по времето на римския император Деций Траян (249—250).²

Подобни находки в Павликенския край са открити и в селата Дъскот³ и Сухиндол⁴ всички от средата на III в.

¹ Спр. Ernst Stein, RE, X, 1917, стр. 762.

² ИАД, I—1910, с. 225.

³ ИАИ, VIII, 1934, с. 469.

⁴ В м. „Бърдо“ край с. Сухиндол е намерена една колективна находка от около 100 сребърни римски монети. От тях само 10 са постъпили в музейната сбирка при читалището. Последната монета от находката е от Деций Траян (249—251).

В заключение можем да кажем, че описаните от нас находки са открити в една област, разположена в центъра на провинция Долна Мизия, в която са се кръстосвали важни римски пътища и която не е останала незасегната от нападенията на откъддунавските племена, които започват от началото на управлението на Гордиан III и продължават повече от половин век. Особено много пострадали римските селища в този край през средата на III век, когато готите в съюз с карпите под водачеството на Книва нахлуват в Мизия. При Нове готите се разделили на две: около 70 000 от тях останали да обсаждат Нове, а останалата част тръгнала на юг вероятно по описаните от нас пътища към Филипопол и го обсажда.

Под натиска на римската войска, която командувал началникът на мизийската войска G. Vibius Trebonianus Gallus, готите, които останали да обсаждат Нове, изоставят града и се отправят към Никополис ад Иструм, обаче тук в станалото сражение между главните римски сили и готите последните оставят на бойното поле към 30 000 убити.¹ Готите били принудени да напуснат обсадата на Никополис ад Иструм и да се предвижат през Балкана² към Филипопол, където техните съплеменници обсаждали града.

Всички тези събития, станали все около описаната от нас област, са оставили отпечатъка на нашествията и войните.

¹ Б. Геров — Романизмът между Дунава и Балкана, ГСУ-ФФ, т. XLVII, 1950/51—1951/52 г.; стр. 28 и сл.

² Б. Султов — Дискуратора, сп. „Турист“, 1961 г., кн. IV, стр. 7—8.

BEITRAG ZUR ANTIKEN GESCHICHTE DER GEGEND VON PAWLIKENI

Bogdan Sultov

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser untersucht archäologische Funde aus dem ehemaligen Kreis Pawlikeni, heute dem Bezirk Tirnovo gehörig. Es handelt sich um ein Territorium, das in der Antike zur römischen Stadt Nicopolis ad Istrum gehörte.

In Pawlikeni wurden Fundamente eines antiken Baus freigelegt. Dabei kamen römische Exagien, architektonische Fragmente, tönernen Figuren, römische Gefäße und Münzen u. a. zum Vorschein. Hier wurde auch eine tönernen Form ausgegraben, die zur Herstellung von Tonbüsten diente. Eine solche Büste ist bei

Suchindol¹, 14 km von Pawlikeni entfernt, gefunden worden.

In Wischowgrad² hat man einen kollektiven Münzenfund ausgegraben. Die römischen Silbermünzen befanden sich in einem Bronzegefäß mit schönem Reliefhenkel. Die jüngsten Münzen sind aus der Zeit des römischen Imperators Philipp Arabs (244—249).

Der Meinung des Verfassers nach, fallen diese Funde chronologisch mit den Barbareneinfällen um die Mitte des 3. Jahrhunderts zusammen.

^{1, 2} Bezirk Tirnovo.

ЕДИН НОВ ЕПИГРАФСКИ ПАМЕТНИК ОТ ДИСКОДУРАТЕРА

Богдан Султов

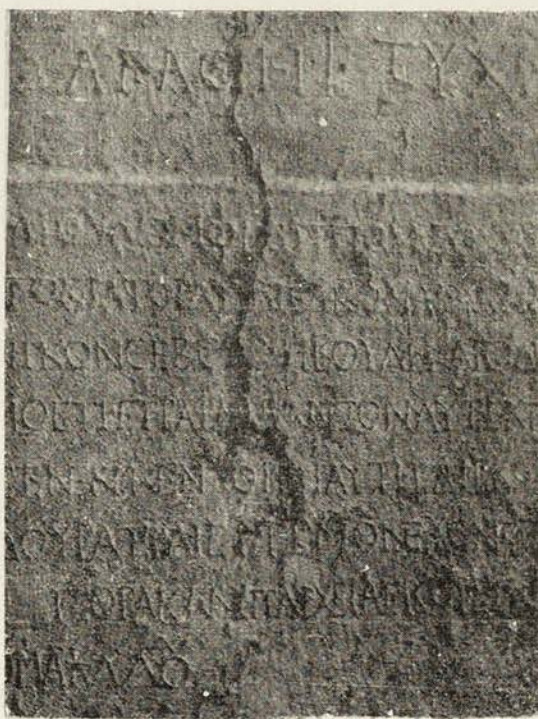
Античното римско тържище Дискодуратера се намира на около 12 км западно от град Дряново, между селата Гостилица и Славейково (б. М. Яларе). Тържището е разположено на левия бряг на р. Янтра, в малко плодородно поле, оградено от всички страни със слаби възвишения.

През лятото на 1958 г. Окръжният музей в Търново започна проучване на това единствено сравнително добре запазено тържище у нас, основано през втората половина на II век, което не загубило своето значение като важен пътен възел и търговски център и през късната античност и Средновековието.¹

Тържището има правоъгълна форма, с размери около 100/100 м. Оградено е от всички страни с каменни стени, дебели 1,60 м. Крепостната порта е на южната крепостна стена. К. Шкорпил, който пръв дава сведения за тържището, в началото на нашия век пише, че по данни, събрани от местни хора, през турско време са били запазени остатъци от втора порта на северната крепостна стена.² Всъщност на това място, за което споменава Шкорпил, при нашите проучвания открихме основите на една четириъгълна бойна кула.

Още отпреди Освобождението около южната порта са били открити каменни блокове

със старогръцки надписи. По-голямата част от надписите са върху поставки за статуи, издигнати в чест на императорите, и са точно датирани с императорските наместници.³ В надписите се споменава и името на тържището *Δισκοδουράτεραι* — едно тракийско название, което може би е означавало „Двойна-

Обр. 1. Поставка за статуя със старогръцки надпис от Дискодуратера

¹ Край Дискодуратера е минавал важният римски път, който е идвал от Нове (край Свишов) през Павликени, Вишовград, Дискодуратера и през Стара планина за Аугуста Траяна и Константинопол. Към този магистрален римски път в Дискодуратера се е присъединявал и римският път от *Nicopolis ad Istrum* през Хотница, Момин Сбор и Ветренци — Дискодуратера. За това вж. В. Аврамов — Войната на България с Византия през 1190 г. и погромът на императора Исак Ангел при Трявна, София 1929, стр. 57—77.

² К. Шкорпил — ИАД, I, 1910, стр. 154.

³ Г. Михайлов — Гръцки надписи, намерени в България, том II, София, 1958, стр. 137—145.

та яка крепост“ или „Двете яки укрепления.“⁴

Тържището било основано през последните години от управлението на Марк Аврелий (176—180 г.) от античния град Аугуста Траяна, в чиято територия влизали първоначално и земите в северното подножие на Стара планина. Това се потвърждава от най-ранния епиграфски паметник, открит в Дискодуратера.⁵

Към южната порта проявили интерес и иманярите, които я разкопали и полуразрушили. Пак около южната порта през 1922 г. Иван Велков провежда малки разкопки с цел да си обясни голямото количество паметници, открити около портата. Впоследствие той публикува само епиграфския материал, а за хода на самите разкопки не се споменава нищо.⁶ При нашите проучвания през 1960 г. установихме, че иманярите са унищожили само източната част на портата, а до западната не са достигнали. Самата порта била изградена от ломени местни камъни, споени с бял хоросан. За подсилване на портата са били използвани архитектурни фрагменти и поставки за статуи, взети от по-стари постройки. Ще разгледаме само една поставка за статуя със старогръцки надпис, който открихме вградена в западната част на портата.

Поставката е от бял варовик, с четириръбеста форма и разширена сложно профилирана горна и долна основа. Горната основа е очукана при вграждането в портата. Височина на поставката 1,52 м и широчина 0,54 м. Височина на буквите 2,5 см, а само на първия ред 4 см. Надписът е от 9 реда и има следното съдържание:

⁴ За името на Дискодуратера вж. тълкуването, което дават Дечев и Ив. Велков в ГНМ за 1922—1925 г., София, 1926, стр. 135.

⁵ Г. Михайлов, цит. съч., стр. 137—138, надпис 727.

1. Ἀγαθῆ: τύχη:

Μ (ἄρκον) Ἰούλιον Φίλιππον τὸ(ν) αὐ

τοκράτορα Παρθικὸν Ἀδιαβῆ —

νικὸν σεβ(αστὸν) (σεβ(αστὸν)) ἡ βουλὴ καὶ ὁ ἡ

5. μος τῆς Τραιανέων τὸν αὐτῆς κτῆ

στην ἐν τῇ ἐμπορίῳ αὐτῆς Δισκο

δοῦράτεραις ἡγεμονεύοντος

τῆς Θρακῶν ἐπαρχείας Κορσεσί

ου Μαρκέλλου

В надписа следните букви са в лигатури:

4. ηκ, 5. ης, γε, τηс, 6. тηγε, γт, ωε, γп, тгс 7. т, тг, γε, γт 8. тгс, ωге, 9. су, ар, хе, су. На 4 ред себ(асόν) е повторено.

Статуята е била издигната от Аугуста Траяна в чест на Филип Арабин (244—249) по времето на Коресний Маркел—императорски наместник на Тракия. Името на Коресний Маркел се среща и в още един епиграфски паметник от Дискодуратера, публикуван от Иван Велков, който вместо името на Отацлия (жената на Филип Араб) разчита името на Юлия Домна (жената на Септимий Север), което беше коригирано по-късно от Г. Михайлов.⁷

Новооткритият от нас епиграфски паметник потвърждава факта, че тържището е принадлежало към Аугуста Траяна, т. е. към провинция Тракия, чак до средата на трети век, или близо 60 години след отделянето на територията на Nicopolis ad Istrum от провинция Тракия и присъединявайки я към провинция Долна Мизия. Едва към времето на Аврелиана (270) Дискодуратера е била присъединена към територията на Nicopolis ad Istrum и върху надписите се появяват името на Nicopolis ad Istrum и имената на консуларските легати от Долна Мизия.⁸

⁶ Ив. Велков — Антични паметници из България, ГНМ за 1922—1925 г., Сф. 1926, стр. 127—137.

⁷ Ив. Велков, цит. съч., стр. 133—134, надпис № 1, и Г. Михайлов, цит. съч., стр. 140—141, надпис 732.

⁸ Б. Геров — Северната граница на провинция Тракия, ИАИ. XVII, 1950, стр. 23—25.

EIN NEUENTDECKTES EPIGRAPHENDENKMAL AUS DISCODURATERA

Bogdan Sultov

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht ein neuentdecktes Epigraphendenkmal aus dem antiken römischen Emporium¹ Discoduratera. Das Emporium befand sich in der Umgebung des heutigen Dorfes Gostilitza.² Dieses Epigraphendenkmal wurde bei archäologischen Untersuchungen im Jahre 1960 gefunden. Die Untersuchungen wurden unter Leitung des Bezirksmuseums-Tirnovо durchgeführt.

¹ Marktplatz.

² Bezirk Gabrovo.

Das veröffentlichte Denkmal ist ein Statuenpostament mit altgriechischer Inschrift. Die Statue wurde dem römischen Imperator Philipp Arabs (244—249) zu Ehren in der antiken Stadt Augusta Traiana³ errichtet.

Das neuentdeckte Epigraphendenkmal bestätigt die Tatsache, dass Discoduratera bis um die Mitte des 3. Jahrhunderts zum Territorium der Augusta Traiana, also zur Provinz Thracien gehört hat.

³ Stara Zagora.

СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В ТЪРНОВО

Никола Ангелов

Средновековният некропол в Търново, въпреки многобройните досегашни разкопки и проучвания, не бе известен, нито се знаеше неговото място.

Отделни погребения били открити през време на археологическите разкопки на „Трапезица“ в 1900 г. Сведения за находките от тези гробове не притежаваме, тъй като липсва цялостна публикация за тези разкопки, които били извършени под ръководството на френския археолог Ж. Сьор. Все пак би могло да се приеме, че в тези семейни болярски църкви на „Трапезица“ са били погребвани членове на феодалната класа — болярите.

Погребения са откривани също така и при разкопките и разчистванията, правени през различни времена в църквите „Св. Димитър“ и „Св. Четиридесет мъченици“. Тези две църкви днес се намират в квартал Асенов.

При едно от погребенията в църквата „Св. Димитър“ са открити части от златотъкан плат, много сърмени нишки, позлатени копчета и златен пръстен (обр. 1).¹ В тази църква, строена през 1185 г., било обявено въстанието против византийското робство. Начело на въстаналия народ застанали търновските боляри Петър и Асен. Скъпоценните находки в гроб на тази църква показват, че в нея са били погребвани членове от рода на първите Асеновци.

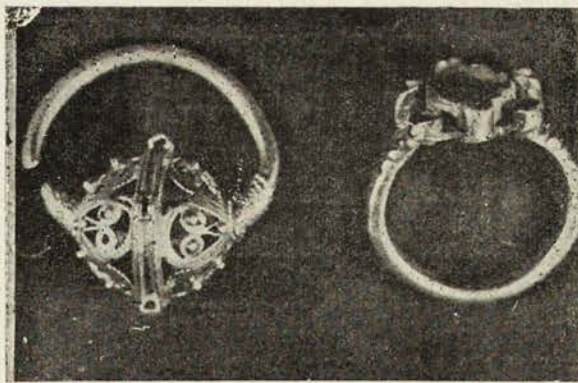
В църквата „Св. Четиридесет мъченици“ е бил погребан временно св. Сава.² В преддверието на същата църква в зидана гробница е била открита част от мраморна плоча с релеф на женска глава. Тук вероятно е

била погребана първата жена на Иван Асен II — унгарката Анна.³

През 1951 г. при археологическите разкопки на двореца на „Царевец“ са открити няколко погребения в преддверието на дворцовата църква „Св. Параскева“. Тези погребения също са принадлежали на членове на управляващите династии в Търново (XIV в.).⁴

Изброените по-горе погребения са единични, открити в църквите или около тях. Случайно останалият неограбен гробен инвентар, както и местонамирането им дават основание да се приемат като болярски или на членове от управляващите династии в Търново.

Във фонда на музея в Търново се намира златна обеца, която е записана в инвентар-

Обр. 1. Златен пръстен от църквата „Св. Димитър“ и златна обеца от гроб при гара Трапезица

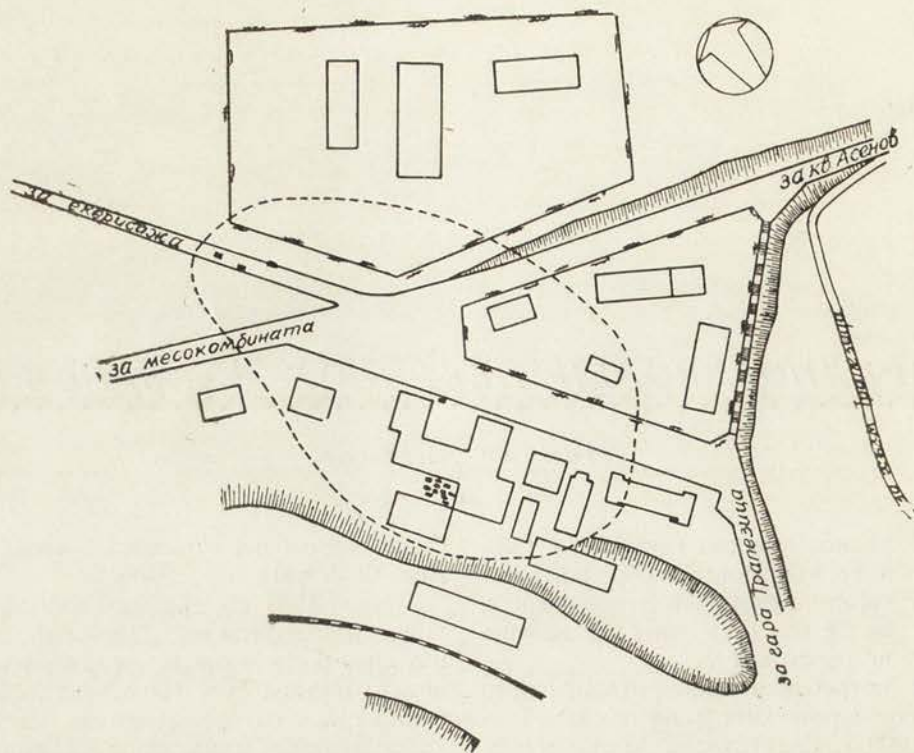
ната книга, че произхожда от гроб в еврейската махала при гара Трапезица — североза-

¹ М. Москов — Разкопките в черквите „Св. Димитър“ и „Св. 40 мъченици“ в Търново. Търново, 1912, стр. 12.

² Доментиан — Животи светого Саве и светог Симеоне. Београд, 1938, 207.

³ М. Москов, цит. съч. стр. 21.

⁴ Кр. Миятев — Една надгробна скулптура от двореца в Търново. ИАИ, XIX, 1955, стр. 353 и 354.

Обр. 2. План на средновековния некропол в Търново

падния склон на хълма „Трапезица“ (обр. 1). В Археологическия музей на БАН в София също има една златна обета, за която е вписано, че произхожда от гроб в еврейския квартал на средновековния град Търново.

През време на археологическите разкопки на патриаршеската църква „Възнесение“ през 1900 г. също били открити две зидани гробници, в които имало по няколко скелета.

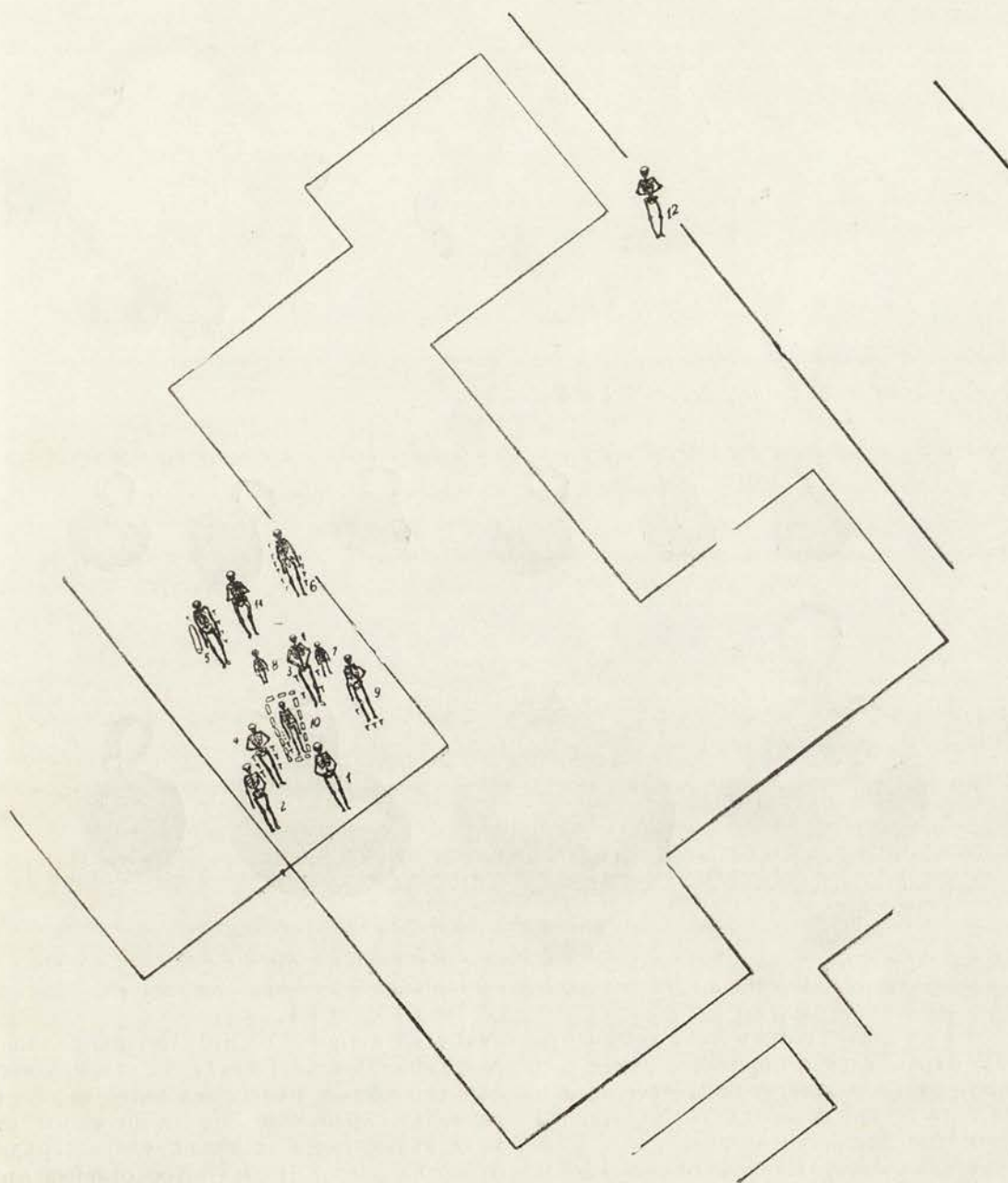
Това са сведенията за досегашните гробни находки в Търново.

През есента на 1959 г. северозападно от гара Трапезица промкомбинатът в Търново започна строеж на нови сгради за разширяване на едно от своите предприятия (обр. 2). При изкопните работи за леярната и изравняването на терена (местността е с голям наклон към жп. линия и р. Янтра) са открити много човешки кости. Около някои от тях имало златни сърмени нишки. Въпреки ясните белези, че това са стари гробове, ръководството на предприятието не уведомява музея. От разпита на работниците впоследствие се установи, че са разрушени около 20 погребения. Не се установи дали при някои от тези погребения е имало предмети.

През февруари 1960 г. се наложило изравняване на терена във вътрешния двор на това предприятие и направа на една подпорна стена. При изкопните работи за подпорната стена отново попаднали на две по-

гребения. При едното имало и предмети за украса и много златни сърмени нишки. Едва тогава по настояването на работниците ръководителят на това предприятие съобщи за находката в музея. Въпреки неблагоприятното време бяха предприети спасителни разкопки във вътрешния двор на една площ от 70 кв. м. Пръстта се разчистваше на тънки слоеве от 20 см. Дебелината на пласта над погребенията се движи от 1,50 до 1,70 м. В този пласт, който се състои от жълтеникава пръст, примесена с дребни варовикови камъни, не бяха открити никакви културни останки. Погребенията, които се разчистваха в разкопаваната площ, бяха почти на една и съща дълбочина. Разликата в дълбочините на отделните погребения не надминаваше 20 см.

Погребение № 1. Намира се на дълбочина 1,70 м в източната част на разкопания терен (обр. 3). Изкопът за подпорния зид бе прерязал долната част на гърдите и таза. Ориентирано глава на запад, крака на изток. Поради предварителното разкопаване положението на ръцете не бе установено. Главата е обърната нагоре. При главата, от двете страни близо до ушите, бяха намерени две златни обети (обр. 4). Те са направени от пластинки, завити в незатворен кръг, и по тях прикрепени на телчета или в чашки три реда маргарит. В чашки е поставен маргаритът само на средния ред. Вътрешните редове

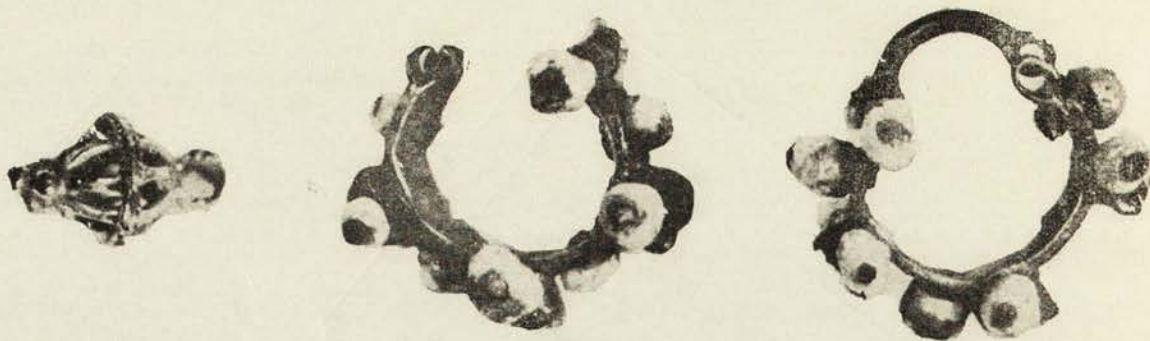
Обр. 3. План на разкопаната площ и откритите погребения

са с по седем маргарита, а външните — по четири. На едната обеча дъгата за окачване липсва. Общо от двете обечи липсват 6 зърна маргарит. Диаметър 2 см, ширина на пластинката 0,5 см.

На гърдите, близо до главата, бяха намерени две кръгли позлатени копчета от бронз (обр. 5). На долната част на копчетата се намира по една чашка с маргарит. На едното копче маргаритът и петлицата липсват. Диаметър 1,6 см.

Около главата се намериха части от златна сърмена украса най-много по челото и

край ушите, а също и върху темето. Това са навити на рула сърмени нишки. Много от тях бяха полепнали по черепа във вид на лента. Вероятно това е било цяло украшение, пришито върху забрадката. На местата, където е лежало това украшение, се очертават по-тъмни ивици върху черепа. На челото тази ивица е широка 4 см. Тя минава над ушите и завършва в тилната част на главата. При ушите тя се съединява с друга ивица, която минава през темето (обр. 6). Сърмени украшения имаше и върху раменете, лактите и гърдите. Върху парчетата сърмена

Обр. 4. Златни обеци от погребение № 1 и 3

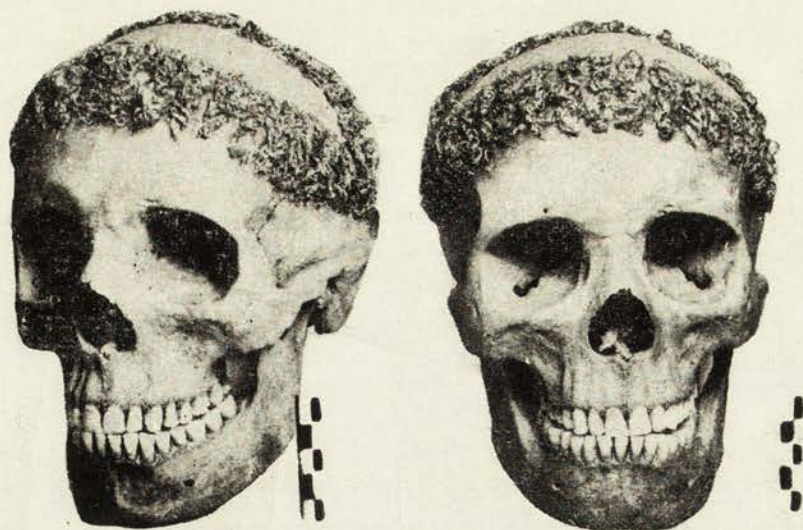
Обр. 5. Позлатени и бронзови копчета от средновековния некропол в Търново

тъкан се забелязват геометрични орнаменти (обр. 7). За съжаление сърмената тъкан при предварителното копане е била засегната и поради това не ще може да се възстанови цялостно този интересен орнамент.

Погребение № 2. Намира се на 1,50 м дълбочина в югоизточната част на разкопаната площ (обр. 3). Ориентирано глава на запад, крака на изток. Лежи по гръб. Лявата ръка е свита на гърдите, а дясната — спусната покрай тялото. Черепът е смачкан. При това погребение не се откри никакъв гробен инвентар. На 25 см над краката се намираще голям грубо оформен квадър от ситен пясъчник. Вероятно този камък е от по-късен произход, тъй като западно от това погребение и на една линия с открития камък се намери още един подобен камък на същата дълбочина.

Погребение № 3. Намира се на дълбочина 1,50 м в северната част на разкопаната площ (обр. 3). Ориентирано глава на запад,

крака на изток. Костите са твърде много разложени. Около главата се откриха много сърмени нишки. Ръцете са свити върху корема. На гърдите имаше също много сърмена тъкан, свита на дупли. Около гръдния отвор на дрехата (пазвата) се откриха части от шевица, широка 4 см. Това представлява тъкан със сърмени нишки с релефни орнаменти — кръст, застъпващи се квадрати и други геометрични орнаменти (обр. 8). На опакото на тази шевица има следи от копринен плат, върху който е била пришита тази украса. Освен това тук се откриха части от мрежеста тъкан от златни нишки, малки късове от тънък копринен плат с виолетов цвят (брокат), в който има втъкани ивици от златни и сребърни нишки (обр. 9). Около кръста бе намерена част от сърмен колан (обр. 10). При разчистването на това погребение се намериха още и следните предмети: бронзово копче с петлица, диам. 0,9 см, сребърно копче с петлица, диам. 1,5 см,

Обр. 6. Глава от погребение № 1

позлатена бронзова висулка от обеца (обр. 4). Последната има двойноконусовидна форма. Горе завършва с петлица, а долу — с четири пръпчици. Изработена е в ажурна техника. Дълж. 1,3 см, диам. 0,8 см. От двете страни на това погребение бяха открити четири ковани железни гвоздеа. Над това погребение имаше изкопана дълбока яма, която достигаше отчасти до скелета. Ямата бе запълнена с отпадъци от обработване на желязо.

Погребение № 4. Намира се на дълбочина 1,50 м между погребения № 1 и 2. Ориентирано глава на запад, крака на изток. Лежи по гръб. Ръцете са свити на коремната област. Костите са полуразложени. От двете страни на скелета се намериха шест ковани железни гвоздеа (обр. 3).

Погребение № 5. Намира се на дълбочина 1,50 м в южната половина на разкопаната площ (обр. 3). Ориентирано глава на запад, крака на изток. Лежи по гръб. Ръцете са спуснати покрай тялото. Дългите кости на ръцете и краката са по-добре запазени, а гръбначният стълб, ребрата и тазът са полуразложени. От лявата страна покрай скелета бяха намерени четири ковани железни гвоздеа, а от дясната страна — само един гвоздеа. От дясната страна, успоредно със скелета, има голям продълговат камък.

Погребение № 6. Намира се в северната част на разкопаната площ на дълбочина 1,50 м (обр. 3). Ориентирано е глава на запад, крака на изток. Част от главата и лявото рамо са разрушени при изкопаване основите на съседната сграда, която е строена преди 30—40 години. Лежи по гръб. Ръцете са спуснати покрай тялото. Около главата се намериха части от златна сърмена украса, а при лактите на двете ръце — части

от златотъкан плат с геометрични орнаменти — кръст и квадрати. Под таза се намериха осем фрагмента от трапезна керамика. От двете страни на скелета имаше по шест ковани железни гвоздеа и следи от полуизгнилите дъски на ковчега (обр. 11). От положението на гвоздеите се установява и приблизителната ширина на ковчега — при краката 30 см, а при главата 45 см.

Погребение № 7. Детско погребение. Намира се от лявата страна на погребение № 3 на една и съща дълбочина с него (обр. 3). Ориентирано глава на запад, крака на изток. Костите са твърде много разложени.

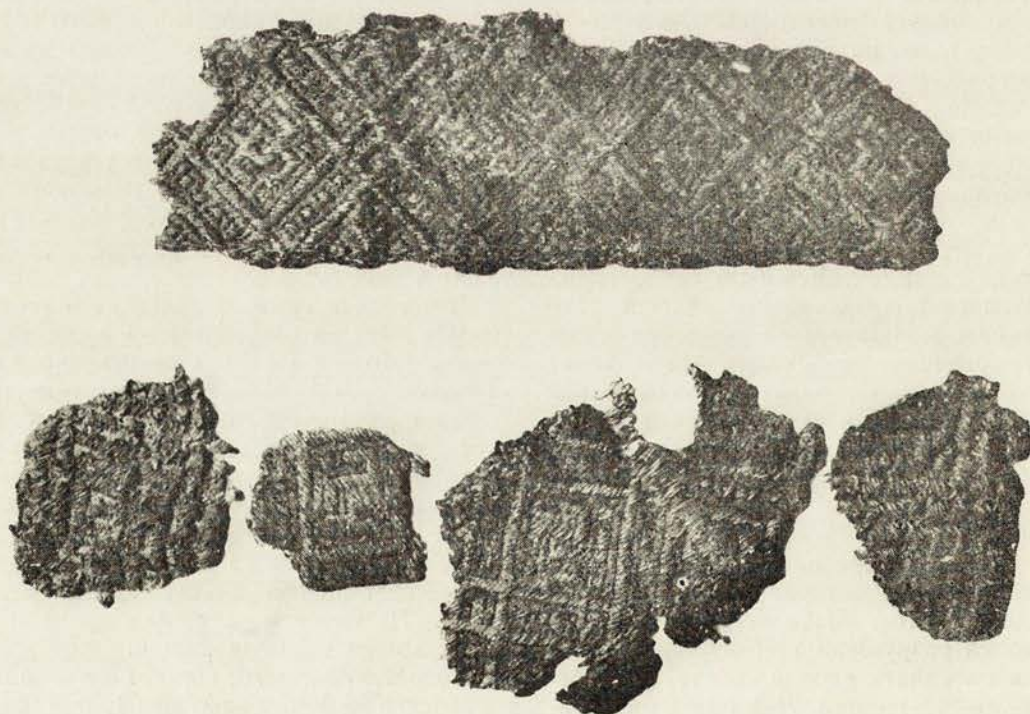
Погребение № 8. Детско погребение. Намира се на дълбочина 1,40 м източно от погребение № 11 (обр. 3). Ориентирано глава на запад, краката на изток. Ръцете са спуснати покрай тялото. Детето е било съвсем малко. Костите са много разложени, включително и черепът.

Погребение № 9. Намира се в североизточната част на разкопаната площ на дълбочина 1,40 м (обр. 3). Ориентирано е глава на запад, крака на изток. Лежи по гръб. Дясната ръка е спусната покрай тялото, лявата е свита и поставена на коремната област. Черепът е разпукан и полусмачкан. Ребрата и гръбначният стълб са разложени. Намериха се четири ковани железни гвоздеа. Три от тях са на една линия при краката. Разстоянието между крайните два е 30 см. На тилната част на черепа имаше малко златни сърмени нишки.

Погребение № 10. Намира се западно от погребение № 1 на дълбочина 1,50 м (обр. 3). Погребан е млад индивид, вероятно на 7—8 год. Зъбите му са в процес на сменяне. Ориентирано е глава на запад, крака на

Обр. 7. Сърмена тъкан от погребение № 1

Обр. 8. Сърмена шевица от погребение № 3 и 6

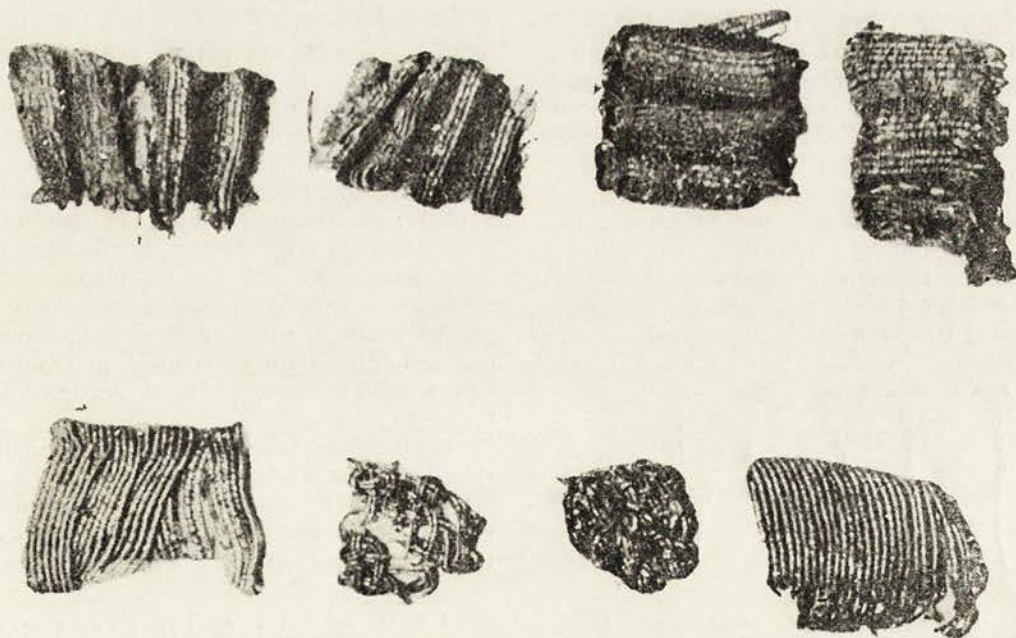
изток. Лежи по гръб. Ръцете са спуснати покрай тялото. Около скелета се откриха пет ковани железни гвоздеа. От двете страни изправени плочести камъни ограждат погребението. Около главата се намериха много златни сърмени нишки. При китката на лявата ръка малко парче плат. При шията две малки бронзови копчета с петлици. Диаметърът им е 0,7 см. При китките на ръцете също бяха намерени такива копчета. При дясната ръка четири, а при лявата само едно. Вероятно останалите три копчета са се разложили, тъй като околните кости бяха оцветени зелено.

Погребение № 11. Намира се северно от погребение № 5 на дълбочина 1,70 м (обр. 3). Върху този гроб на дълбочина 1,10 м от днешното ниво се откри правоъгълна плоча с размери: дължина 1,80 м, широчина 0,50 м и дебелина 0,12 м. Плочата бе полуповдигната от южната страна. При разчистването на гроба се установиха следи от ограбване. Гробът под плочата бе изпълнен с рохкава пръст. Скелетът е ориентиран с главата на запад, а краката на изток. Лежи по гръб. Главата е обърната нагоре. Ръцете са свити на коремната област със събрани китки. Долната челюст се намери между гърдите и лявата ръка. Черепът бе счупен на темето и вътре в него бяха проникнали много сърмени нишки. Около главата имаше също така много сърмени нишки, но разбъркани и размесени с пръст. Една превръзка, широка 1 см, разкъсана на части, бе също около главата (обр. 12).

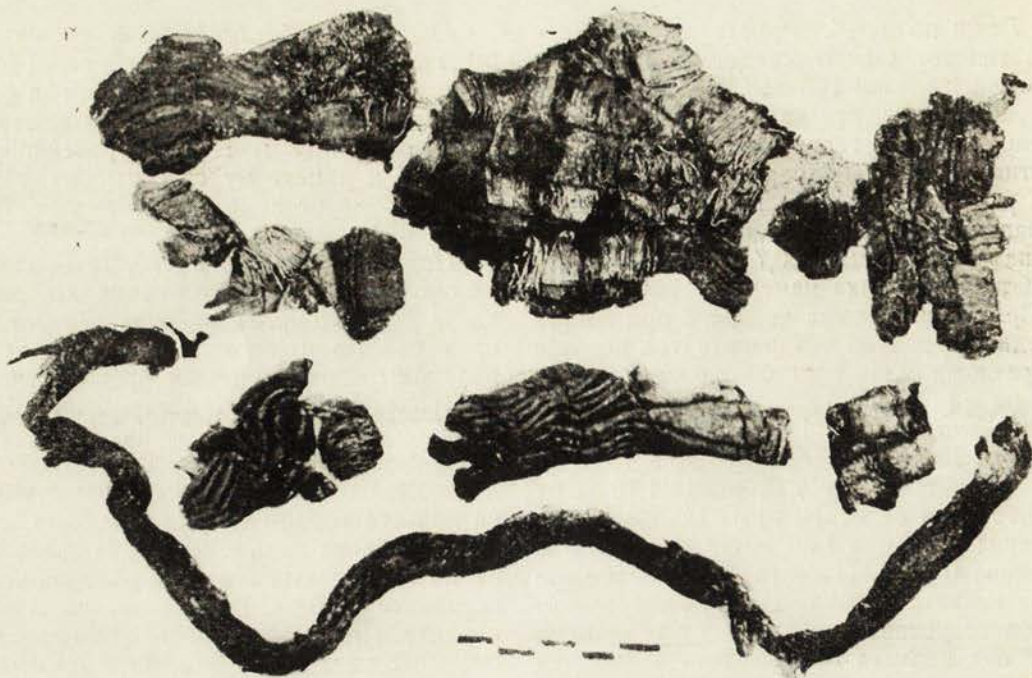
Погребение № 12. Намира се на около 30 м северно от разкопаната площ (обр. 3). Бе открито при направа на порта на същото предприятие. Ориентацията му същата, както на описаните по-горе погребения. Лежи по гръб и ръцете му са свити на гърдите. При него не бе намерен гробен инвентар или следи от украсена дреха.

Погребения № 13 до 15. Те се намериха на около 100 м северозападно от разкопавания терен (обр. 2). Откриването им стана през същата година при прокарването на път, който свързва някои предприятия с гара Трапезица. И трите погребения бяха на сравнително малка дълбочина от днешната повърхност на терена — 0,40 м. Това се дължи по всяка вероятност на измиването на почвата поради твърде голямата стръмина в посока към р. Янтра. И трите погребения са ориентирани изток — запад, както описаните по-горе. Ръцете им са свити на гърдите. При тези погребения не се откриха следи от украсени дрехи, нито никакъв друг инвентар.

През същата година в района западно от разкопаната площ в двора на предприятието се извършваха дренажни работи, тъй като почвата се движи към р. Янтра и застрашава жп. линия. В един от изкопите за дренажи бе открита една глинена паница (обр. 13). Тя има две симетрично поставени дръжки, които излизат от ръба на устието. Вътрешните стени на този глинен съд са покрити със светложълта глазура и геометрични орнаменти, изпълнени в техниката

Обр. 9. Остатъци от плат и сърмена тъкан от погребение № 3

Обр. 10. Сърмена ткан и сърмен колан от погребение № 3

сграфито — т. н. трапезна керамика. По всяка вероятност дренажният изкоп е пресякъл някое погребение, при което се е намирала тази глинена паница. В изхвърлената пръст се забелязваха натрошени човешки кости. Глинени съдове с подобни украси се намират извънредно много при разкопаването на археологически обекти на „Царевец“ и „Трапезица“.

При пет от откритите всичко 15 погребения имаше следи от сърмени украшения и предмети за украса (№ 1, 3, 6, 10, 11). Описаните по-горе погребения не са единствените в този район. Както споменахме в началото, през есента на 1959 г. са унищожени около 20 погребения при построяването на съседната сграда на нашите разкопки. Бившият собственик на сградите, в които сега се помещава градският промкомбинат, дава сведения за погребения с много украшения, които били открити при построяване на сгра-

дите преди 30—40 години. В района на съседното предприятие „Тр. Саралиев“, което се намира източно от мястото на извършените разкопки, в миналото при построяването на сградите също са били откривани човешки погребения.

За да се установи какви културни наслоявания има в този район, обходихме и внимателно проверихме местата, където има изхвърлени насипи и изкопи за нови сгради или пътища. Следи от старо селище не се откриха. Поради съществуващите сгради на няколко предприятия в този район цялостно проучване на некропола засега е невъзможно. Откритите погребения при спасителните разкопки, при изкопите за нови сгради и прокарване на пътища очертават приблизително площта, която е заемал този некропол. Тя не е повече от около 20 декара.

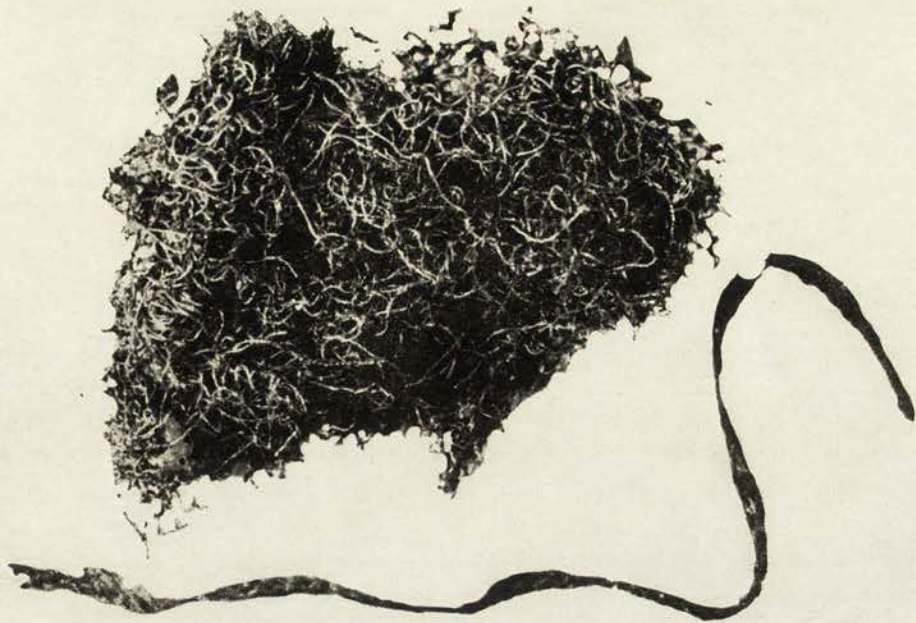
Резултатите от разкопките и проучванията на този средновековен некропол са от извънредно голямо значение не само за историята на Търново, но и за историята на нашата държава.

Откри се некрополът на столицата на Втората българска държава. Опроверга се по безспорен начин, че на това място се намирали еврейският квартал и еврейските гробища.¹ Мястото на еврейския квартал в

Обр. 11. Ковани железни гвоздеи от погребение № 6

¹ Я. Николова и Тр. Тунев — Търново — пътеводител, София, 1956, стр. 32.

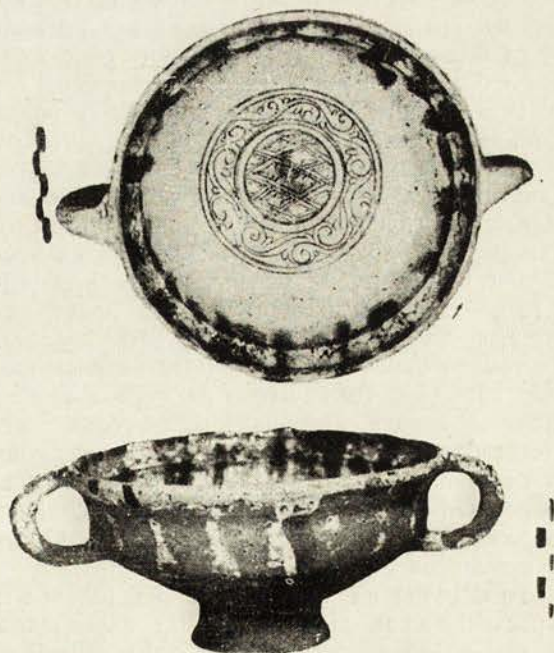
Обр. 12. Сърмени нишки и сърмена превръзка от погребение № 11

средновековния град Търново ще трябва да се търси другаде. Проф. Д. Ангелов на два места в свои трудове говори за еврейски квартал в Търново, като уточнява този квартал под североизточния склон на хълма „Трапезица“¹. Това едва ли е възможно, тъй като на това място се намира църквата „Св. Димитър“, при освещаването на която било вдигнато въстанието против византийците. Естествено е около тази църква да се намира само български квартал.

Липсата на археологически данни засега не ни позволява да уточним мястото на еврейския квартал в столицата на Втората българска държава. За евреи в Търново и в други средновековни български градове споменава и П. Сирку.² Той приема, че еврейският квартал и еврейските гробища са се намирали под южния склон на „Трапезица“. Тази местност дълго време след освобождението от турското робство се е наричала „Чифутлук“.³

Важен резултат от спасителните разкопки на търновския некропол е установяването на някои елементи от средновековното облекло на заможните хора в столицата на Втората българска държава. Намерените обеци и сър-

мени украшения около главата и гърдите показват, че тези погребения са на жени. Погребаните в гробове № 1, 3, 6, 10, 11 са имали на главите си забрадка, която се е спускала и върху раменете. Тази забрадка е била богато украсена със сърмени орнаменти, втъкани в плата или нашити по него. На това се дължи откриването около главата, вра-

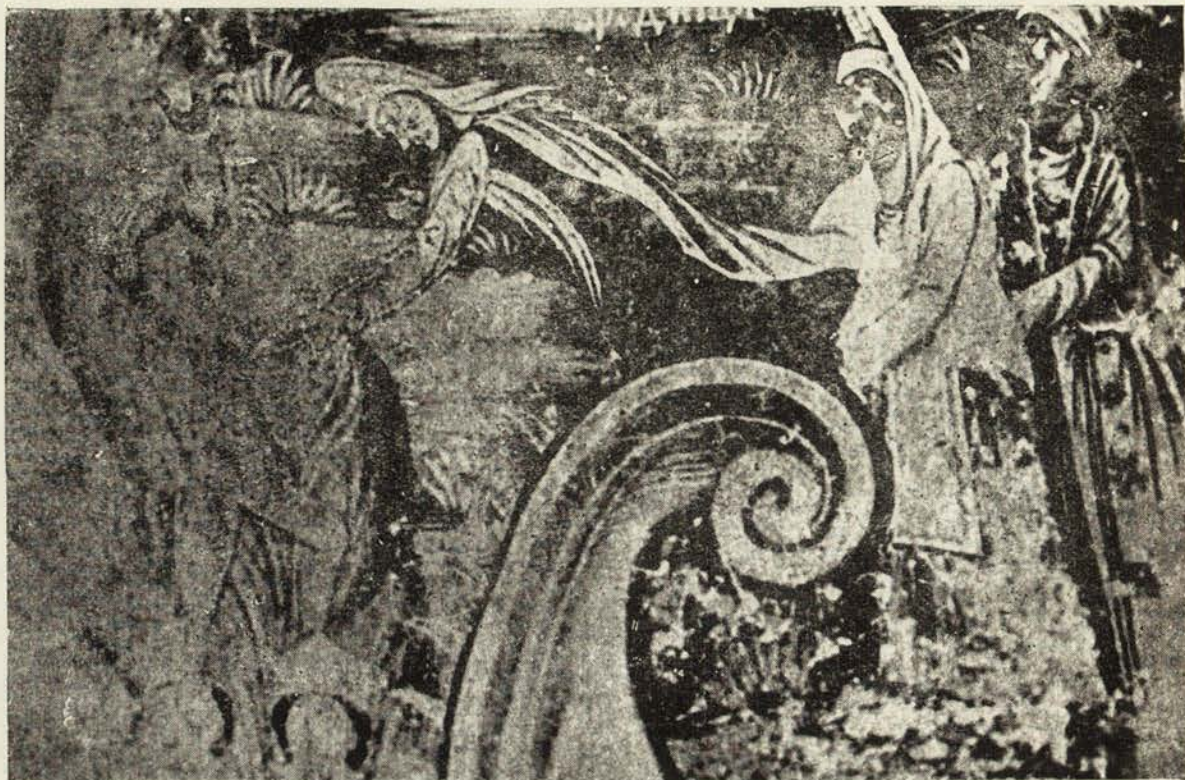

Обр. 13. Глинен съд от средновековния некропол в Търново

¹ Д. Ангелов — Към въпроса за средновековния български град, Археология, год. II, 1960, стр. 12 и 13. От същия автор — История на България, София, 1954, том I, стр. 195.

² П. Сирку — Время и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, Санктпетербургъ, 1898, стр. 396.

³ Стоянов — Берон — Археологически и исторически изследвания, стр. 19.

Обр. 14. Сокаи от стенописите в църквата в с. Хотница, Търновско

та и раменете много нишки от златна сърма и части от сърмени украшения, останали след изгиването на плата. От положението на тези украси и останените от тях следи по черепа на погребение № 1 може да се възстанови сравнително точно начинът, по който са били поставяни и украсени тези женски забрадки. Забрадката е покривала не само главата, но се е спущала и върху раменете. Върху нея са били пришити ленти от сърмени рула, наредени гъсто едно до друго. Едната лента е минавала над челото и опасвала цялата глава подобно на диадема (обр. 6). Намирането върху темето на черепа на втора лента от сърмени украси, която при ушните части се свързва с челната лента, показва, че забрадката е била богато украсена. На темето вероятно е била издигната нагоре, тъй като на това място на черепа имаше сърмена украса, натрупана в по-голямо количество. Върху частите от забрадката, които са се спущали към раменете, също е имало нашити или втъкани сърмени украси. При погребение № 3 на това място се откри много надиплена сърмена тъкан.

Този начин на забраждане на главата и украсяване на забрадката напомня търновския сокай, който е престанал да се употребява в района около Габрово и Търново към сре-

дата на XIX в.¹ Тази народна носия е документирана върху стенописите на църквата в с. Хотница, Търновски окръг (обр. 14).²

В средновековния некропол на Търново се откриват някои от основните елементи на сокая. Ст. Л. Костов смята, че за сокая са характерни следните елементи: 'кръжилото, високата бука, челната шевица и богато украсеният месал.³ В нашия случай са открити челната шевица, украсата на високата бука и части от месала.

Произходът на сокая като особен вид забрадка и украса на главата при женската народна носия се отнася от акад. Кр. Миятев в средновековието (XIII—XIV в.).⁴ Той смята, че първообразът на сокая трябва да се търси в царското и боярското облекло. Позовава се на обстоятелството, че сокаи има само в Търновския край и Западна Македония. Тези райони са били свързани някога със средищата на политическата власт в нашата средновековна държава. Сокаят според него съдържа елементи, които могат да се свър-

¹ Кр. Миятев — Произход и залез на търновския сокай. ИАИ, XVII, стр. 82.

² Кр. Миятев, цит. съч., стр. 78 и 79, обр. 25, 26, 27, 28.

³ Ст. Л. Костов — Сокаи, ИНЕМ, I, 1921, стр. 3 до 14.

⁴ Кр. Миятев, цит. съч., стр. 74.

жат с някои познати вече царски и боярски знаци и носии.

Между стенописите на църквата в Земенския манастир е запазен портретът на ктиторката Доя, боярка, жена на деспот Деян, владетел на Земенския край през XIV в.¹ Забележително и важно в етнографско отношение е нейното облекло. В забрадката, която се спуска върху раменете, диадемата над челото, издигнатата над диадемата част от забрадката с богати украси се виждат същите елементи на особен вид забрадка, които бяха открити в средновековния некропол на Търново (обр. 15).

В търновския некропол се откриват данни по археологически път, които подкрепят средновековния произход на сокая. Резултатите от спасителните разкопки и проучванията на този некропол дават сигурна основа за произхода на сокая като народна носия. Освен това се прибавя един нов момент от развитието и разпространението му.

Още през средновековието, преди падането на България под турско робство, царското и боярското облекло е било предмет на подражание всред жителите на столицата на Втората българска държава. Поради сложната и изискваща много средства и време изработка на тази забрадка на главата тя не е била достъпна за простите и бедни хора. Само забогателите търговци, занаятчиите и едрите земевладелци извън боярската класа са имали възможност да подражават на царското и боярското облекло.

Намирането на сърмена шевица около мястото на пазвата, раменете и лактите, металческите копчета при китките на ръцете и пазвата също така дават известни, макар и непълни сведения за украсата, формата и начина на носене на горната женска дреха. По всяка вероятност тя е била дълга, пазвата разрязана и закопчана с две копчета. Ръкавите също са били дълги и закопчани на края с по четири или по-малко копчета. През кръста тази дреха е била препасвана със сърмен колан. Върху яката, пазвата, раменете и отчасти лактите е имало втъкани или пришити орнаменти — шевици. В тези сърмени шевици преобладават геометричните орнаменти — кръст, квадрати и др. (обр. 8).

Важен резултат от тези разкопки е и откриването на археологически материали, които говорят за класово разслоение в средновековния български град. Малка част от разкритите в този некропол погребения са на заможни хора. В средновековната българска столица според писмени извори освен „простите люде“ са живеели и „нарочити и слав-

Обр. 15. Стенопис от Земенския манастир — дедата на боярката Доя

ни люде“.² Под „нарочити и славни люде“ трябва да се разбира градският патрициат.³ Последният се е състоял според проф. Д. Ангелов от бояри, висши граждански и военни сановници, митрополити и епископи и игумени на някои манастири. Към тях ще трябва да се прибавят и обикновени, но забогатели граждани, като търговци, занаятчиите и едри земевладелци не бояри, които са имали земя в близката околност на столицата и се ползували благодарение на своята икономическа сила със значително влияние. Към тези забогатели обикновени хора са принадлежали погребаните с богато украсени дрехи в този некропол. Погребенията на бедните — простите люде — в търновския некропол преобладават.

Откритите макар и малки на брой погребения в този некропол дават твърде много и важни сведения за живота, обичаите и класовото разслоение в столицата на Втората българска държава.

² В. Сл. Киселков — Житието на Теодосий Търновски, София, 1926, стр. 13.

³ Д. Ангелов — Към въпроса за средновековния български град. Археология, год. II, кн. 3.

¹ Асен Василев — Ктиторски портрети. София, 1960, стр. 49, обр. 23.

EINE MITTELALTERLICHE NEKROPOLE IN TIRNOVO

Nikola Angelov

ZUSAMMENFASSUNG

Im Februar 1960 wurden archäologische Rettungsausgrabungen einer mittelalterlichen Nekropole bei Tirnovo unternommen. Die Nekropole liegt nordwestlich vom Hügel Trapesitza. Insgesamt enthält sie 15 Bestattungen, alle West-Ost orientiert. Die ausgegrabenen Gegenstände — Gold- und Bronzeknöpfe, goldene Ohrringe, Filigranschmucke und Tongefässe — weisen auf das XIII—XIV Jahrhundert.

Von einem besonderen Interesse sind die, um die Köpfe der Bestattungen № 1 und 3 gefundenen Schmucke. Sie stellen einen Teil vom Schmuck eines Frauenkopftuches dar. Auf Grund dieser Funde wird uns das Restaurieren des ganzen Kopftuches möglich. Darin stecken Elemente vom Sokaj. Vergleichen wir die Funde von der Nekropole mit den schon bekannten Sokajelementen, so müssen wir annehmen, dass der Sokaj, als Element der Nationaltracht, seinen Ursprung aus dem Mittelalter führt.

Er ist als eine Nachahmung der Bojaren- und Zarenbekleidung zu betrachten. Wegen der teuren Ausführung dieser Art Kopfbedeckung,

war es nur reichgewordenen Kaufleuten, Handwerkern und Grossgutsbesitzern möglich, sich so was zu erlauben. Dank ihrer ökonomischen Macht haben diese einen bestimmten Einfluss ausgeübt und hatten auch die Möglichkeit den Bojaren und Zaren nachzuahmen.

Die Ergebnisse dieser Ausgrabungen sind von besonderer Bedeutung nicht nur für die Geschichte der Stadt Tirnovo, sondern auch für die Geschichte Bulgariens.

Diese Untersuchungen tragen nicht nur zur Erklärung der Lebensweise der Stadtbevölkerung, sondern auch zur Erklärung der Klassenschichtung in der mittelalterlichen bulgarischen Stadt bei. Ausser der Feudalklasse und den armen, einfachen Leuten, wurde in Tirnovo auch die Schicht der reichgewordenen Kaufleute, Handwerker und Grossgutsbesitzer gegründet, die keine Bojaren waren. Diese Gruppe der Bevölkerung gewann dank ihrer ökonomischen Macht allmählich einen bestimmten Einfluss in der mittelalterlichen Hauptstadt Tirnovo.

НЯКОЛКО ДОКУМЕНТА ЗА РАЗКОПКИТЕ В ТЪРНОВО И НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ ПРЕЗ 1900 г.

Янка Николова

За проведените разкопки в Търново и Никополис ад Иструм през 1900 г. по инициатива на цар Фердинанд и под ръководството на френския археолог Жорж Съор се знае твърде малко. За тях бегло съобщават Карел Шкорпил¹, инж. П. Ц. Абаджиев², Ф. Успенский³ и др., защото, както се вижда от документите, разкопките се извършвали тайно, откритите материали по лична заповед на Фердинанд се укривали от тогавашните български учени, от жителите на града.

В писмо до министър-президента Иванов от 17 август 1900 г., подписано от адютанта на Фердинанд капитан Радев (инв. № 1587, ТОМ), е цитирана депеша на Фердинанд, от която се вижда, че разкопките, които е правил Жорж Съор през 1900 г. в Търново и Никополис ад Иструм, са започнати по лична заповед на Фердинанд и на негови „частни разноси“ (обр. 1). В същото писмо по-нататък се съобщава: „Не позволявайте на никакви министерски пратеници да разглеждат резултатите. . .“

Подбудите на Фердинанд за провеждане на тези разкопки не са били продиктувани от някакво патриотично чувство за изучаване героичното минало на нашия народ, защото този покварен чужденец никога не се е чувствувал свързан с българския народ. Тези разкопки явно са имали грабителска цел. Вероятно по-значителната част от скъпоценни-

те материали, за които се съобщава в документите, са заграбени лично от Фердинанд, а останалите са отнесени във Франция.

За престъпния характер на разкопките говори и фактът, че по заповед на Фердинанд полицейските власти в Търново и самият Съор не са допуснали нито един от тогавашните български учени — археолози и историци, — нито пък пратеници на Министерството на народното просвещение (просветата) да видят разкопките или пък да разгледат намерените материали.

За откритите ценни находки при тези разкопки се съобщава и в рапорта на Търновския околийски управител от 15 юли 1900 г. (инв. № 1588, ТОМ), изпратен до Окръжния управител — Търново (обр. 2). В този рапорт се съобщава, че с писмо № 690 от 21. VI. 1900 г. от „Тайния кабинет на негово царско височество е делегиран Жорж Съор, археолог от Французката школа в Атина, да прави разкопки за издирване старини в поверения Ви (Търновски) окръг“.

Разкопките се извършвали едновременно на хълмовете „Царевец“ и „Трапезица“ в Търново и Никополис ад Иструм. Броят на работниците бил около 200, което показва, че разкопките се провеждали на широк фронт. Съобщава се, че на „Трапезица“ били открити следните материали: „... стари кръстове, огърлици, монети, пръстени, обеци, съдове и други останки, които личат, че са от старото българско царство.“

От рапорта се вижда, че Жорж Съор бил главен ръководител на разкопките в трите обекта, а помощниците му, също чужденци, са ръководили на място отделните обекти.

В същия рапорт се съобщава, че работниците предавали находките без всякакъв контрол на обектовите ръководители, които би-

¹ Шкорпил, К. — План на старата българска столица Велико-Търново, ИАД, т. I, 1910, стр. 121 и 151.

² Абаджиев, П. инж. — По разкопките на „Хисаря“ и „Трапезица“ в Търново, сп. на Българското инженерно-архитектно дружество в София, гол. VII, кн. 5, стр. 69—73.

³ Успенский, Ф. — „О древностях города Тырнова, ИРАИК, 1901, т. VII, вып. 1, стр. 21—24.

Фердинанд-архитектът
на
Николае Фердинандовски-Панзевски Министър
Калуга
17 Август 1900
ср. Сирин

Днес получиха съобщение
че денеша от Николае Фердинандовски
писмо до Василевски:

„Възбудиха много интереса
„Министър Президенти Николае Фердинандовски
„до Министерствата на Народното Просвещение
„и на Народното Външно Свъръзване
„визити в Търново.“

„На архивния Север се правят
„от архивистите прегледи на
„в разкопките в Търново и Нико-
„пол. Както е известно, това
„така тъй разкопките се вършат
„от него по Мад. Дякович и на
„от него по Мад. Дякович, откъдето
„Мад. Дякович разкопките, откъдето
„откъдето и наистина от Мад.
„разкопките се вършат в Търново
„и не е в интереса на архивистите

„да се отнасят инострански разкоп-
„ки. Визитите това на Василев-
„ски, разкопките на Василев-
„ски, от не за архивистите.
„Не позволява на никакви
„Министърски прегледи на
„разкопките разкопките
„до Мад. Дякович прегледи
„в Търново“ „Л. Дякович“

17 Август 1900
Василевски
Фердинандовски
(17) Калуга
Василевски

Обр. 1. Денеша на Фердинанд относно разкопките в Търново и Никополс ад Иструм

ли изключително чужденци, и не било сигурно дали те ги предават на Жорж Съор. Изказва се опасение да не се злоупотреби с

намерените материали, за което имало вече съмнение, и се предлага да се проверяват откритите предмети и ежедневно да се съставя протокол, който да се подписва от работниците и отговорника на обекта. Той предлага също всички открити вещи да се съхраняват в окръжното управление и да не се подхвърлят между работниците-италианци.

В този рапорт на околийския управител, направен под натиска на търновското гражданство, а не от някакво чувство за опазване паметниците на културата, не се говори подробно за разкопките и откритите материали, но в края на рапорта пише, че намерените вещи представляват „... гордостта на България от старо време“.

Едва ли може да се предполага, че със своята ограниченост тогавашният околийски управител е могъл да оцени тяхната научна стойност за историята на българския народ, а най-вероятно неговата оценка се отнася за материалната страна. От всичко това обаче може да се приеме, че намерените материали действително са били от голямо значение за миналата история на град Търново.

В последната част на рапорта се съобщава, че и в Стария Никюп били намерени също „... интересни старини“, но и те били оставени без контрол и можело с тях „да се злоупотреби от чужденците, под надзора на които работил всеки български работник“.

Същият този рапорт бил изпратен до министъра на народното просвещение, в отговор на който последният изпраща на 3 август 1900 г. заповед до Борис Дякович от Софийския народен музей, с която го изпраща в Търново със задача „... да изучи старините, които биха се открили в тия исторически местности“, и след това да изпрати подробни сведения за резултатите.

В една телеграма с дата 5 август 1900 г. от Търновския окръжен управител до министъра на просвещението се съобщава за пристигането на Борис Дякович в Търново (инв. № 1589, ТОМ). От телеграмата се разбира, че Жорж Съор „не позволява по никакъв начин Дякович или кому да било другиму да разглежда разкопките без изрично позволение на господаря“. От тези няколко реда в телеграмата се вижда какво кощунство се е извършило с българските старини. Тези чужденци, покровителствувани от двореца, са лишавали българските учени от възможността да надникнат в проучванията на националните български обекти (обр. 3).

Още след пристигането на Борис Дякович в Търново (5 август 1900 г.) последният изпратил рапорт до министъра на народното просвещение (обр. 4) (инв. № 1590, ТОМ). В него той пише, че при срещата му със

Мѣрновско
Косовско Упобуство

№ 10716
15 Октомв 1900 г.
г. Мѣрновско

Примено отъ примено

Вързо
Секретно

По Винагунна Мѣрновски Охридски
Упобуство.

Външностъ.

Известно Ви е, че се намира № 690 отъ 21 Октомв
наш. раз. отъ Мѣрновски Косовски на Лѣво уфрско Винагунна
и генерална Уфрско Лѣво, архивна отъ Охридски
наша къ Лѣво, за нѣкои разкопки за издигане
отъ Лѣво къ Лѣво Ви Охрид.

Мѣрновски разкопки за сега се правятъ въ Охрид
на г. Мѣрновско на архивна отъ : « Мѣрновско », « Мѣрновско »
и « Мѣрновско ».

Отъ нѣколко гена на нашите работници на наш
разкопки, които се на дѣлѣ около 200 дѣла, които за
нашните къ « Мѣрновско » разкопки които архивна, архивна
нашните, архивна, архивна, архивна и др. архивна, които
нашните, че се отъ архивна Винагунна уфрско.

Винагунна архивна архивна отъ работниците се
нашните : Външностъ на нашите архивна отъ разкопки
нашните, които се архивна архивна, а не архивна
и, които архивна архивна за не архивна на архивна
Лѣво.

Винагунна архивна, които се на за сега отъ архивна
разкопки отъ архивна и архивна, а отъ архивна
за не архивна архивна за архивна отъ архивна
за които се на архивна архивна, архивна, не архивна
нашните архивна архивна архивна отъ архивна
архивна Винагунна уфрско, то архивна архивна за Ви наші,
Винагунна Упобуство, за архивна архивна и не
архивна архивна, то които архивна за се архивна

намеренията бавно, и не с ни целен, чито биха донели, да с
сметат прохода на каменарите бавно, който да се направи
от надзирателя и вие от прикметливостта работите
и поемат да се скарват да работите в изобил-
ство, а не с това да работите работите и поемат
и бавно.

Poise nu e mormontu zar Du abe, Pina Kopolumeno, re fiz-
 conxumot, tauito ce opalimre le Pkpolato ef karpene za nauyama
 uemafut, za maba mfabla ga re oPpse uau-efuoppe kuma-
 une kPpse uauofesumot beufu, zungomo moe nye orimabulaga
 roppomloma na Oumafut otos mabo kPpse.

Също така и се разгледаването на икономиката на Кавказ.
Всичко тук също се наблюдава интересен контраст, а именно
като отидем в един център, може да се знае много повече
от изследванията, надявам се да доведе работите си към
известни резултати.

Олемишан Королемича (п) К. Р.
за Векпича (п) М. Таврел.

Конфиденциально

Настоящото предложение има за цел да удовлетвори
Туз Куманову на Косовското Праслованство, от която
се казва за границата, да се даде съответното място
и по организационно му.

Морфоло, 17 Марта 1900 г.

за Officers Instruments (n.)

Ордину Народника на Ординские при Нармозе
ссылке на Нармозе Ординского в Нармозе.

Refrence was Refrence

22/20

Книжечество и Нап. Пространство

9134

Older than 3 years 1900.

1. Copied

Is Lina Köpfer Dinkelsb., jährl.

Визит Епископальной церкви при Копенгагенской
А. Я. Копен

R. Y. Campbell

Р-на исполн. Собр., присвоен от французского

всички в Антония и прилагат някои разкопки на територията
в местността: „Франзиска“, „Дископ“ и „Водопадни Ко-
вони“, Мърселева.

Възбуждени на това Министерството на Народното Про-
свещение, Такаджиев, да даде нито за кофичието на министъра
за да изследват местността, както днес се отнасят в
моя исторически интереси, за което ще направя пре-
дмет на доклад и съветстването да разкопават
в Министерството ми.

(а) Министър Д. К. Варов

(б) Началник на Отдела Н. Мадаров

Варовски Н. К. на Отдела Н. Мадаров

Против от сградата

Обр. 2. Репорт на околийския управител, с който се поставя въпросът за контрол
на разкопките

Против от сградата

Шифрована телеграма от Мърселев Окр. Управител
на дато 8/III 1900. № 7600

Министру Просвещения.

№ 9135. Дякоури пристигна днес. Жорж е в София
днес. Престанови не позволява по издана на чарма Дек-
ларация или Келю Ва. Ето Урдуинг Ва разглежда раз-
копките без изрично позволение на Висшария. Свободу
ставя работата и извършва заварки. Моля
донесете за съзнание.

Против от сградата

Обр. 3. Телеграма на министъра на народното просвещение, с която се съобщава за отказа
на Жорж Сор българските учени да разглеждат разкопките

Съор последният му заявил: „... че по никой начин не ще допусне нещо да ми се показва и че щял да протестира за гдето му се нанасяли оскърбления, като се пращат чиновници да гледат разкопките, без да се явявало нему за това.“ В същия рапорт по-нататък пише: „Аз съм натоварен от княза да правя разкопки в неговия собствен имот и на негови лични средства, затова съм отговорен само пред него, никого друго не признавам; ето защо аз не ще Ви допусна да влезете в местата, гдето се правят разкопките. Във всеки случай аз ще заповядам да ги прекратят до втора разпоредба и в двореца ще телеграфирам за Вас и Вашата мисия.“

От тези няколко реда се вижда в какво унижително положение са били поставени българската археологическа наука и тогавашните български учени. Паметниците на културата са били заграбени в ръцете на царя и обявени за негова лична собственост. Тези на-

ционални светини, дело на българския народен гений, единствен законен наследник на които е българският народ, са били заграбени от чужденци. Със своята наглост те са лишавали нашия народ от възможността да се учи и възпитава от тях, а българските учени — да ги изследват и градят нашата историческа наука. Тези горчиви истини болезнено свиват сърцето на всеки честен българин. Израз на безгранична дързост са и следващите няколко реда: „Тук (държавата) не харчела (никакви пари), та затова нямала право да праща хора да гледат и изучават неща, ней непринадлежащи. При това тук разкопките стават в частен имот.“ Монархът, който живеел изключително върху гърба на народа и ограбвал неговия труд, е смятал за свои историческите паметници, заграбил ги за лично ползуване и ги обявил за свой частен имот. Това явно е било продиктувано от неговата ненаситна алчност за богатства и имане, каквито той е предполагал, че се

Поспешно Министре!

Вашите пристигнали турци и тай съобщения се явяват в Арх. Упр. при к. Државата, които се съпоставят с Државата. Винаги като му обличават мисията си, тай залив, че не е имало омалия не ще допустяте нещо да ми се показва и не щял да протестира, за гдето му се нанасяли оскърбления, като се пращат чиновници да гледат разкопките, без да се явявало нему за това. „Аз, казва, съм натоварен от Княза да правя разкопки в неговия собствен имот и на негови лични средства, затова съм отговорен само пред него, никого друго не признавам; ето защо аз не ще Ви допустя да влезете в местата, гдето се правят разкопките. Във всеки случай аз ще заповядам да ги прекратят до втора разпоредба, и в двореца ще телеграфирам за Вас и Вашата мисия. Вие от Винаги отбавя телеграфирайте в Винаги Министрството да се отбавяват от Княза Упр. Винаги мисия си с. Државата“ — Аз това и отбавя с телеграмата си 17. Върху 5/11 1901. — Турци в негово представител се съставили с Државата да се върнат в съгласие всички старини и да

заключават в една стая в Охрид. Успоредно с това и Кларе се на-
сочват първоначално в неговата и Дрочева. В Охрид на-
сочва Кларе, намира се в една стая, а Кларе се намира в
стаята да извършват стаята и в нея да бъде в апартамента
на. Опитват се да в убога, не съм прехвърля не да в кон-
спирацията им, само да бъде много, а прехвърля да из-
вършват стаята и в нея да се погледат от нея, а Кларе
иска да в убога, не съм в. Първоначално е извършват
намира, така и тук и по време на извършване се прехвърля
намира в стаята. Овие мои са отговори, не съм.
Върхуващата извършват в стаята, така и няма прехвърля да
стая, която много се намира, а тук не се извършва,
така за така и няма прехвърля да прехвърля да прехвърля и из-
вършват много не в стаята. При така тук в
конспирацията в стаята. При това, не
може прехвърля прехвърля на нами и в Охрид за
извършване стаята, ама мои в стаята не се извършва
да се извършва на тук, която не е извършват в така
стая, ако няма иная, а не тук, която не е из-
вършват; ако за това мои в стаята в стаята в стаята
разнообразна, т.е. до която се прехвърля по време на тук
от която мои в стаята в стаята. Кларе, не
отговарящата прехвърля, не се извършва да се прехвърля в стаята
в стаята, тъй като стаята стаята. В стаята се опитва
да извършват разнородност, така в стаята не прехвърля
да извършват от нея извършва да не прехвърлят тук
по време на стаята. Извършват се, не се пора в стаята тук
да не пора от стаята тук като която много се прехвърля

Телеграфически не пора да в стаята тук
в стаята, защото на по в стаята, да не в стаята
на стаята е **НАША ПОВЕЩА**. и Дрочева, Охрид
Кларе, не отговори: и в стаята не отговори да в стаята
телеграфически на Дрочева.

Интересно за извършване е, не по време на Охрид
в стаята, така в стаята, тук в стаята, е намира в

започнали и въпреки замесването в случая на някои
персонали, до които отнасяйки се до него се отнася
и него.

Кинато отбрани старини, като Окан одр. Върмел, в
много и много, като на св. Рокос и в. Никоса, намира
се в селата Върмел, Върмел брже, Комини и др., но в
Драва и при това отнасяйки се до него, като отбрани
старини на Окан одр., се тук старини не отнася
да се върнат от интенто, до като не се отнасяйки
Ако да се отнасяйки от намирайки в по Върмел на на
мне (ко не и на интенто на в Драва) 300 мела, тук брже
се израскофани доста намирайки. При
мела в отнасяйки да ми се разкопки в кафе брже
в Върмел Окан одр., а не като до Никоса, както е ка
зано в отнасяйки Н 3134 от 3/VI 1900 г., за което
старини много отбрани на разкопки интенто. По този
въпрос само в миши отнасяйки в Никоса
територията. По този интенто брже разкопки
нак намирайки да се върмел, то, за да не се в
брже, то в брже намирайки да отнасяйки отнасяйки
и да израскопки в Никоса брже брже, както намирайки.
Тук отнасяйки да намирайки брже в Окан одр. Върмел.

Върмел които да намирайки на намирайки отнасяйки
и намирайки в Върмел да намирайки брже,
както намирайки аз.

Никоса аз в Окан. Върмел.

В. намирайки (п.) В. Дякович.

Върмел, 1 август 1900 г.

По този брже брже намирайки, както като се намирайки
от Окан. Намирайки за намирайки на намирайки
Драва, а като ми в брже отнасяйки на брже
не отнасяйки на намирайки. Намирайки на
срещно върмел на Драва за намирайки
срещно.

(п.) В. Дякович.

Обр. 4. Рапорт на Борис Дякович до министъра на народното просвещение, в който се съобщава за отказа на Жорж Сьор да го запознае с разкопките в Търново

крийт в тези места. Че действително това са били неговите единствени подбуди, се подкрепя и от факта, че в онези години не са отпускани абсолютно никакви средства за поддържане паметниците на културата.

Все в този смисъл е и рапортът на Борис Дякович до министъра на народното просвещение от 8 август 1900 г. (обр. 5) (инв. № 1591, ТОМ). В него той съобщава, че Съор не му разрешил да посети разкопките и в Никополис ад Иструм, обаче на свой риск той се опитал да надникне и там. Тук обаче бил посрещнат от "...цяла група народ, под началството на някакъв си грък, приготвена види се съгласно с дадената от г. Съор заповед, със сила да ме не пропуща".

В този рапорт Б. Дякович прави някои оценки и за метода на работата, които той дава в следните няколко реда: "...разкопките не се вършат по известен план, ами са разпръснати на цели километри във и извън старото градище. Мене ми се случил за пър-

ви път да видя подобни безразборни разкопки, та затова изнесох впечатление, че тук се работи с чиста спекулативна цел, че не се разкопава едно важно градище по известна система, както това става например в Италия и Гърция, ами се разравят само най-важните места, за да се извлекат от там най-важните неща, а останалото да се захвърли завинаги." По-надолу той отбелязва, че по същия безразборен начин се работи и в Търново на "Царевец" и "Трапезица", където се откриват и "най-важните места".

От всичко казано дотук става ясно, че от гледище и научните изисквания разкопките се провеждали съвършено неправилно. Липсата на системност в работата им придава иманярски характер. Очевидно тук задачата не е била да се проучи този богат римски град, а да се извлекат ценностите и останалото да се захвърли. От тези разкопки не е запазена и никаква документация.

Освен в чертите на Никополис ад Иструм разкопките се разпрострели и върху могили

Полковник Министре!

Когато в края на зимата, когато се поведе на
намеренията си в Италия Първият (когато ми той пренебре-
гам като тайна, а така аз като първо дълга тайна, която
в прикритието на френския в Панаполис консул да
не пропуска в Стария Никополис, но и мене се прикрито
ремна вътрешността поименно да не даде до Панаполис
така, защото щом да нареди работата в Варна и бу-
дещо щом да ми телеграфира. Овие аз в Недрин
карава, придружен от Охрид Панаполис Първият, в
Стария Никополис, който доведоха група група карава
наш капацитет на икономията си чрез прикритието,
види се, стигнало се дождовете от г. Вера на Италия
Първият доведоха, се има да не пропуска. В прикрито
така, види се, пакидири, та се
разотидоха, и аз морнава на Вера да пренебрегам ра-
ботата. Подобряно прикрито е твърдо видно, за-
щото разкопките не се вършат по известна система,
а са разпръснати на цели километри във и извън
старото градище. Мене ми се случил за първи път да видя

подробни възразения разклоних, ма за това изискам въ-
растворение, не мисля се работи с външна снелуд
мивна утроб, не се се разклоня едно външно въздушно
по възможна система, както това етола, напр. в Чо-
мил и Врхун, ама се разклонят само най-важните
книжа, а останалото да се завърши за време. Раз-
клон се не само старият Чукотск, но и новият му в
утилитата му околностите. Изг. извади мисъл за по-голяма
та за това външ. разклонение от новият, така много-
бройно възможности около етолата въздушно, — нур-
Врхун се само задръжжани подробно книга. Отъ това
новия 20-25 с. бери професионални, разклонени, а вур-
кити с. извади въздушно, но алкога на 2-3 с. раз-
клоненията по разклонителните линии на Чукотск.
Населението ни разпробав, не се било професионално в етола
кабинетността, да както се разклонява възможна книга,
така както етола от това се знае, както книга е вур-
нашфено, само от една книга се написани многократни
св. знанията. В книга н. 3 отъ «Закон за издиг-
ване етола» н. 3 отъ «Закон за издиг-
ване етола», гротто с. възможности професионални, възможности
1/4 отъ етола н. 3 отъ «Закон за издиг-
ване етола», не написани етола Тюрмел (Звук работ-
ни в въздушно на етола Чукотск Чукотск, по
професионални не професионални н. 3 отъ Чукотск н. 3
отъ Чукотск) написани етола, възможности написани
ре н. 3 (както Чукотск) с. професионални отъ Чукотск
да работни и етола етола н. 3 отъ Чукотск и така
н. 3 да бери книга. Така май гурман отъ
етола на етола етола в Чукотск етола н. 3
н. 3 написани и по професионални в въздушно, н. 3
с. отъ етола да се по професионални написани. Населението
етола да Чукотск.

Konkomo go Amapur Huxsom (Nicopolis ad Istrum), Kaimo

сала дуно забравено за се изгубат мами бонде.

Забрнува се со Куканс бр. 542 н. Куканска и на Пфунд-
генс (7 диги) Ду нпамас Куканска иу меканска. Ес нел
Ду нпамас, ре Куканс бр. Куканс, маи н. бр. и Пфундгенс,
и Куканс пфундгенс иу нпамас. Тамо Куканс, ре
маи нпамас за се забрнува за како Куканс ас маи, не ре
амаи нпамас забрнува маи нпамас се нпамас. Пфунд-
Окс. Пфундгенс е нпамас и нпамас нпамас ес маи
нпамас нпамас Пфундгенс, како нпамас 69%, нпамас 7 диги и
нпамас на Пфундгенс нпамас нпамас нпамас.
Пфундгенс и Ду нпамас нпамас нпамас, и Ома
нпамас на Куканс Пфундгенс нпамас Ду нпамас нпамас
како за се нпамас на пфундгенс. Илеме, нпамас Ду,
нпамас нпамас иу н. П. Пфундгенс? Маи нпамас нпамас
се нпамас бр. нпамас на Куканс, нпамас
Пфундгенс е забрнува нпамас за нпамас за се нпамас
нпамас нпамас нпамас нпамас иу. Пфундгенс пфундгенс иу
се нпамас нпамас за нпамас нпамас. Маи нпамас
нпамас маи нпамас на нпамас 69% нпамас Пфундгенс.
Пфундгенс нпамас нпамас пфундгенс, и. Пфундгенс нпамас
се нпамас за нпамас како нпамас забрнува нпамас Пфундгенс
и Пфундгенс пфундгенс нпамас за нпамас. На нпамас нпамас,
и. Пфундгенс, како нпамас нпамас, и. Пфундгенс, на нпамас нпамас
маи нпамас: и. Куканс нпамас, нпамас нпамас нпамас,
и. Куканс нпамас нпамас, ре нпамас нпамас нпамас за нпамас,
за нпамас нпамас нпамас, маи нпамас нпамас нпамас
нпамас: и. Пфундгенс е нпамас нпамас.

Забрнува се бр. Куканска нпамас иу нпамас за. Пфунд-
генс ес нпамас нпамас, и. како нпамас нпамас
пфундгенс за нпамас пфундгенс и нпамас нпамас
за се нпамас. Ома нпамас се нпамас 7 нпамас и
нпамас нпамас нпамас нпамас, ре нпамас нпамас нпамас
нпамас како се нпамас нпамас нпамас нпамас
и. Ду нпамас нпамас.

Ома нпамас нпамас нпамас бр. Пфундгенс

Златна и и „Хисар“ съществувала единствено дотам неопитана и съ-
 стотна погребна стена/мощ. На „Хисар“ е имал погребен един от
 Златар и оригинален гердан от кристални и цветни камъни,
 на който дотам да бъде придвижвателен перфект. Съор
 „френският консул“ го носили тук на един арменец
 златар да го ремонтира в злато, но, по време той им
 искал голяма сума, тъй го отнесли с себе си в Пловдив.
 Тъкмили да го поднесат някому като подарък. Този
 подаръкът учнал у Карлоса Аврамуца, който им
 подарил вие Ви подарил в подарък и т.н.

(Мисля
 1 Август 1900.)

В пощата (а) С. Дякович.

Препратен от оригинала

Обр. 5. Рапорт на Борис Дякович до министъра на народното просвещение, в който се съоб-
 щава за метода на разкопките и откритите материали в Търново и Никополис ад Иструм

те в околността. При идването на Б. Дякович вече били разкопани 20—25 могили. Могили, които са разпръснати на около 2—3 километра, се издигат в нивите на жителите от село Никюп. Населението разказвало, че „не било пропускано в своята собственост, докогато се разкопавала известна могила, така щото никой от тях не знае какво нещо е било намерено; само от една могила се намерили някакви си златни гривни“. Не е известно дали и Никополис ад Иструм е влизал в личните владения на Фердинанд, но е явно, че и тук той е насочил своите грабежи. И тук охраната на разкопките разказвала, че откриването на ценностите се е пазило в тайна от околното население и най-вече от българските учени. За грабителския характер на разкопките свидетелствува и антинаучният начин на тяхното провеждане.

Ограбването на старините тогава се е извършвало не само по пътя на разкопки. В рапорта се съобщава, че царски хора обикаляли селата и като използвали невежеството на някои селяни по отношение стойността на тези материали, успели „да вземат някои неща“. С този факт може лесно да се обясни как са изнесени голяма част от българските старини, които днес красят музеите и библиотеките в Рим, Лондон, Нюрнберг и др.

Борис Дякович съобщава, че в Никополис ад Иструм при тези разкопки били от-

крити цели сгради и много камъни, като колони, корнизи и пр., с изящна украса, надписи, водопроводи, канали и три статуи, мраморна релефна плочка с женски образ и др.

В този рапорт се споменава за една ценна находка, намерена при разкопките на Чантепе на „Царевец“ в Търново. Тя представлявала „един хубав и оригинален гердан от кристални и цветни камъни“. Съор и френският консул го носили на един арменец да го „ремонтира в злато и после те го отнесли със себе си в Пловдив. Тъкмили да го поднесат някому като подарък“. Вероятно съдбата на тази огърлица да изчезне като подарък е била споделена и от още много други ценности.

След пристигането на Борис Дякович в Търново, както вече казахме, Съор прекратил разкопките в Търново и Никополис ад Иструм и наредил да продължат едва след отпътуването му. За неговото пристигане Съор уведомирал веднага Фердинанд. На 7 август с телеграма № 696, изпратена от двореца и подписана от управляващия интенданството Златаров, до Окръжния управител в Търново се съобщава: „От името на негово царско височество господаря Ви явявам никого да не пропускайте на разкопките. Явете моля Ви заминал ли си е Дякович?“

От споменатите документи се вижда ясно двучинната роля, която са играли полицейските началници в Търново като верни хора

на Фердинанд. Застанаха при всички случаи на страната на двореца, те не само че не са съдействували, но са пречили на българския научен работник Борис Дякович да се запознае с проведените разкопки и резултатите от тях. Дякович бил унижен до такава степен, че предложил да бъде придружен от стражар, да посети разкопките, но и това му било отказано. Тайно полицаите са уведомявали Съор и двореца за движението на Дякович в Търновски окръг. От страна на окръжния управител Дякович бил подложен на срамен полицейски надзор. Той изпращал стражари да разпитват за него и го проследяват във всяка негова крачка. Каква корупция! Целият полицейски апарат продал съвестта си в услуга на чужденците, дошли в нашата страна да рушат историческите паметници, наша национална гордост, да грабят и отнасят в чужбина творенията на българския народен гений.

В последното писмо на Борис Дякович до министъра на просвещението от 16 ав-

густ 1900 г. (инв. № 1592, ТОМ) се съобщава, че на 11 август той отново заминал за Никопол ад Иструм, където видял нови безчинства (обр. 6). Наредено било всички полски камъни да бъдат обърнати с надписите надолу, а „по-големите да се зацапат с кал.“ От местното население той узнал, че „през нощта срещу 9 август откъм Стария Никюп скърцали кола, като че ли се превозвало нещо оттам“. Може да се предполага, че и тук са били намерени ценни материали, които са били отнесени. При самите развалини Дякович не могъл да отиде, защото „там вардят чужденци, готови на всичко“. Безгранично нахалство! Чужденците разполагат с имота и миналото на един народ, върху който те нямат никакво морално нито материално право.

В същото писмо се съобщава, че на протеста на селяните от с. Никюп, за това, че им разкопават земята, окръжният управител им заповядал: „Ще пуснете хората да копаят гдето искат!“ Той се опитал да zlepостави Дякович и на-

Поклонение Министре!

Въз основаване на писмото си съобщава за първоначално Више съобщение. На 9 Август била получена от Окръж. Управителен. Директор една телеграфна придружително съобщение съдържание: Министър. Прогнозиране. Иначе обичай да работи на Министър на Просвещението да изведе Дяковича. Показвател Ви запаметява на Поклонение. Телеграфното била подписана от 2. Знател. Това ми съобщил секретар на Управителен. Ви присъствително на 2. Поклонение, Вели. Колонизация. Може Ви поради това телеграфна, а което Ви и по основни инструкции 2. Директор е правял единият отговор да разпитва за мене, да ми имат си замислен и да ми имат в града. Това пера постъпка е една палеца на някои да мислят, че Управителен не е твърд над всички си полицейски надзор. Ето защо аз се въздържа принуден да във това на 2. Директор и да изведе, че няма нужда да праща отговор да разпитват за мене, защото аз съм ще му във, като имаме ще отговорим. Това стана по повод на единия разговор, който дотам характеризира 2. Директор. Аз му във.

успешността му, и в конкуренцията не е изостава. Н. Б. Бон
користа, думи само в Београд, защото наистина дълга репутация
сформирана на Косово, затова се утвърдила и в Београд. Макар да
различават, които неговите неговите, които се имат
успешна да се открие бързо градива. и които се за-
лезна в Београд, в. Државата, му казват аз, може да по-
неса адекват от Н. Б. Бон, да да му разясня, каква е
работата, защото ето утвърди, че ако май донесе не-
минимално, се би пожелали нивото. За да изглед на хри-
стия и да се казват от казата, че май би забра-
нили на Београд да бъде разясняват без сметана и да се
адреса за неща му, само да да постави едностранно-
ността си оттам». Когато заговори, по нив си. Тези неговите
отбеляза: май на в. Државата, че май неговите да компетентно
дотам пръв да изкаже мисълта на Косово. Впоследствие,
Косово си бил работил недвусмислено, без бърза бързина,
надминава и утвърдило пръв, да мислеше, че пръв пръв
да се изглед. и Утвърдило си, в. Државата, аз мога. Но
оттам пръв», привади май, без да му дава възможност.
В мога добърмислен разяснява. Неправилно в. Државата,
Косово едностранно мога, амамо възможност и забележи, че
мога е една неговите Косово оттам оттам на в. Др-
жавата.

На 11 август отива на работно в Косово, защото аз
леза, че мога възможност разяснява. Ето ето си дълга
неговите, но да мога и аз казват бързо оттам. Впослед-
ствие се, бързо по-лесно казват оттам да възможност
неговите оттам си оттам, а не казват да се
неговите оттам. Впоследствие казват, че пръв казват
аз аз в. Државата (не казват, да казват) оттам оттам.
Впоследствие и казват казват, казват на си се казват оттам.
оттам. В последствие се казват, да казват, да казват
казват, защото оттам възможност възможност пръв, казват,
на казват. В последствие казват, че казват оттам оттам.
оттам казват, казват да казват оттам казват, казват.

negredundare a negneremans, Eures upfelmens go Oken. Kardemont.
Kuesmagunt, luegr se, i ponnepmupans oia Oef. Upfelmens, kung
luegrans na 8 oilegrans dumentu u nomaymusa upf go na megru,
re moanba padoma re mprekba go upfelmens, re Eures upfelmens.
sa Oe koro upf se upfelmens, es kuregrans na? u mumentu upfelmens
e Oefelmens. Kuei munt gantabagant: u upf mumentu upfelmens go
Kondemnt, upfelmens mumentu! u Oefu mola i. Oefelmens upfelmens go
munt, kuregrans kuregrans upfelmens go kuregrans, kuregrans kuregrans
mumentu u kuregrans munt na gment go upfelmens. Kuei kuregrans se und-
fants go mumentu om munt kuregrans upfelmens, re mumentu,
Kuei munt upf abame, munt kuregrans, upf kuregrans munt upfelmens
mumentu oia upfelmens go 3 mumentu reba.

[illegible]

14/

важна работа. Търноз видя на това, че работите
тук са спрени; тръгна видя на административното, че на-
малко средства да направят необходимите административни из-
менения, ако имаха, че и по-добре да се даваха по-малко средства
за работите. Търноз имах по-малко да си направят необходимите
реформите и видя се необходимостта да отпратват някои
за Търново, за които се изпратват някои пратеници
тук за необходимостта, които се изпратват за работите.

(Търново)
16 август 1900 г.

До почетния (г.) Б. Дякович.

Пратеник от Търново.

Обр. 6. Писмо на Б. Дякович до министъра на народното просвещение, в което дава сведения за по-нататъшния ход на разкопките в Търново и Никополис ад Иструм

чалника, който го придружавал, като се опитвал да провокира селяните да признаят, че „князът им продал земята на чужденци за три милиона лева“.

По-нататък в писмото Дякович пише, че при един опит да се покачи до върха на „Царевец“ — Чантепе, бил спрял от един стражар, който охранявал разкопките заедно с италиански работник. На този обект работили 60 работници, очевидно на широк терен. И тук разкопките се извършвали безсистемно, като се копаело само на отделни места, където предполагали, че ще се открие нещо. Освен огърлицата, за която вече казахме, в църквата били намерени още и две плочи. По стените имало запазени следи от стенописи. Тук били открити още една колона с изображение на „човешка глава“ и други „образи“ по нея и три стъклени гривни.

Дякович дава и някои сведения за разкритата патриаршеска църква, която била „около 25 м дълга и 12 м широка. В нея до входа имало два гроба, по един от всяка страна. Във всеки гроб, зидан с хоросан, имало по 5—6 скелета (от възрастни хора и деца), правилно разположени, обаче в гробниците се шибнал един италианец и разровил всички кости така, че сега нищо от тях не се разбираше. В черквата личели сега само краката на един светец. Страхувам се, че времето ще доразвали неприкритите с нищо фрески, както на „Хисаря“, тъй и на „Трапезица“...“

Освен в Търново и Никополис ад Иструм Съор насочил своите грабежи и към околни-

те села. Така например в същото това писмо се съобщава, че „... Съор давал заповед чрез окръжния управител Драсов да се не бутат...“ петте антични камъка, които се съхранявали в село Ресен.

В последното писмо на Борис Дякович до министъра на народното просвещение от 18 август 1900 г. (обр. 7) (Инв. № 1593 ТОМ) е цитирана една телеграма на Фердинанд до министър-председателя Иванчов, в която се казва следното: „Научавам се, че административните власти пречили на г. Съора да продължава разкопките, които той прави по моя заповед и на мои разноски. Заповядвам да се не показват резултатите от разкопките на никакви министерски пратеници до моето пристигане (в Търново).“

И в тази телеграма на Фердинанд още веднъж е подчертано неговото лично участие в ограбването на историческите паметници в Търновския край.

Резултатите от проведените разкопки под ръководството на Жорж Съор не са публикувани. Сведенията, които дават инж. П. Абаджиев и Ф. Успенский, са съвършено оскъдни и не изчерпват с подробности разкритите обекти и намерените в тях материали. Документацията на разкопките, доколкото е правена такава — дневници, инвентарни книги, скици и пр., — са отнесени във Франция. Резултатите от тези разкопки не са публикувани и в чуждестранните издания. Това

Паснагоме Министре !

Днес во 9 часа сутринта се појави првот едниот стѣ-
графъ и. Државата во Управленството си, да да ми прорече една те-
леграма, којато појави стѣграфи и којато има поднесена от фирмата
Фирмата Давел. Издвојуването на телеграмата е привилеги-
ието отговори: Мисрето Охридскому Управленству. Државата по-
лучила от Крсто Давелко Височество Давелко стѣгра теле-
грама до Министра Народнаго Просвещения. Се каже до Ми-
нистра на Нар. Просвещения: се Научаваат се, се архивис-
тификативот вистотин првотин на. Државата да првотин првотин
којатин, којато тој првотин на тој записотин и на тој за-
писотин. Записотин да се не појави првотинотин от првотин
којатин на никаква минимална првотинотин до тојотин от-
статин (во Мисрето?)

Вам се издвојува тоа, и. Управленството, до стѣграме и
научаваатин првотинотин.

Како да не вѣде издвојува, ако Ви првотин, и на 12 мисл
авторитет. Државата се и стѣграме и. Давелко во Давелко
и се и имало по првотин на првотинотин. Тоа првотин
днес от самит и. Државата, стѣгра Давелко
на којато записотин, се Крсто Давелко Височество

научаваатин самит да даје стѣгра.

Мисрето

1) Август 1900 г.

От почеток (а). В. Давелко.

Врвотин: Мисрето

Обр. 7. Писмо на Б. Дякович до министра на народното просвещение, в което е цитирана телеграма на Фердинанд

обстоятелство ни навежда на мисълта, че те не са обнародвани съзнателно, за да се укрие от българския народ и неговите учени какво е открито и къде е отнесено, с което окончателно е прикрито престъплението, извършено от Фердинанд и платения от него археолог Жорж Сьор. Това на всяка цена е извършено от Фердинанд, за да се заличи следата на откритите материали, които са влезли в неговата лична съкровищница.

Трябва със съжаление да отбележим, че тези преписи от няколко рапорта, телеграми и писма, които постъпиха в архива на Окръжния народен музей — Търново през 1959 г. са недостатъчни, за да ни разкрият цялостно резултатите от проведените разкопки. От тези разкопки на „Царевец“ ние намираме купища от насипи, на които трябваше отново да започнем проучвания през 1960 г., но и това, което се открива, е силно фрагментирано и недостатъчно да разкрие богатата вътрешна украса на патриаршеската църква „Възнесение“, значителни материали от която са заграбени.

Оскъдни са материалите и от „Трапезица“, които се съхраняват в Софийския музей. Значителните фрагменти от стенописи, стена и подова мозайка липсват, а за нас са оставени почти оголените стени на 17 църкви. Тези грабителски разкопки нямат равни на себе си в историята на българската археология. Те са израз на безскрупулността на монарха-чужденец, дошъл като натрапник и тиранин в нашата страна.

Такава е била съдбата на паметниците на културата в годините на буржоазното минало. За това недвусмислено говорят тези грабителски разкопки, изнесенният строителен и декоративен материал от прочутия римски

град Никополис ад Иструм, множеството разрушени паметници от средновековната българска държава в Търново, като например третата порта от главния вход на „Царевец“, която била съборена през 1889 г., за да не затисне Фердинанд, когато преминавал през нея с колесницата си, и пр.

Едва с победата на 9. IX. 1944 г. и установяването на народната власт Търновски окръг беше правилно оценен като средище на славно историческо минало.

Българската комунистическа партия, следвайки ленинските принципи за запазване националното културно наследство, полага големи грижи за проучването, опазването и популяризирането на паметниците на културата като неизчерпаем извор за патриотично възпитание.

От 1945 г. насам в Търново се провеждат системни научни разкопки, в резултат на които бяха разкрити изключително ценни паметници от нашата средновековна култура. Със специално постановление на Министерския съвет старинната част на град Търново е обявена за исторически резерват от национално значение.

За научноизследователски и укрепително-възстановителни работи по паметниците на културата, както и за запазване живописното разположение на Търново държавата отделя ежегодно значителни средства. В годините на народната власт историческият град Търново се превърна в град-музей.

За опазване богатото културно наследство в Търновския край е подета всенародна акция от граждани и учащи се, които поемат шефство по издирването, проучването и опазването на историческите паметници.

EINIGE DOKUMENTE ÜBER DIE AUSGRABUNGEN BEI TIRNOVO UND IN NICOPOLIS AD ISTRUM IM JAHRE 1900

Janka Nikolova

ZUSAMMENFASSUNG

Auf Initiative des damaligen Königs Ferdinand von Koburg und unter Leitung des französischen Archäologen George Seure, wurden im Jahre 1900 bei Tirnovo und in Nicopolis ad Istrum Ausgrabungen durchgeführt. Veröffentlicht werden sieben Dokumente, welche die Arbeitsweise zur Zeit der Ausgrabungen aufklären. Zum Vorschein kommen die Untersuchungsergebnisse und die Mitwirkung der

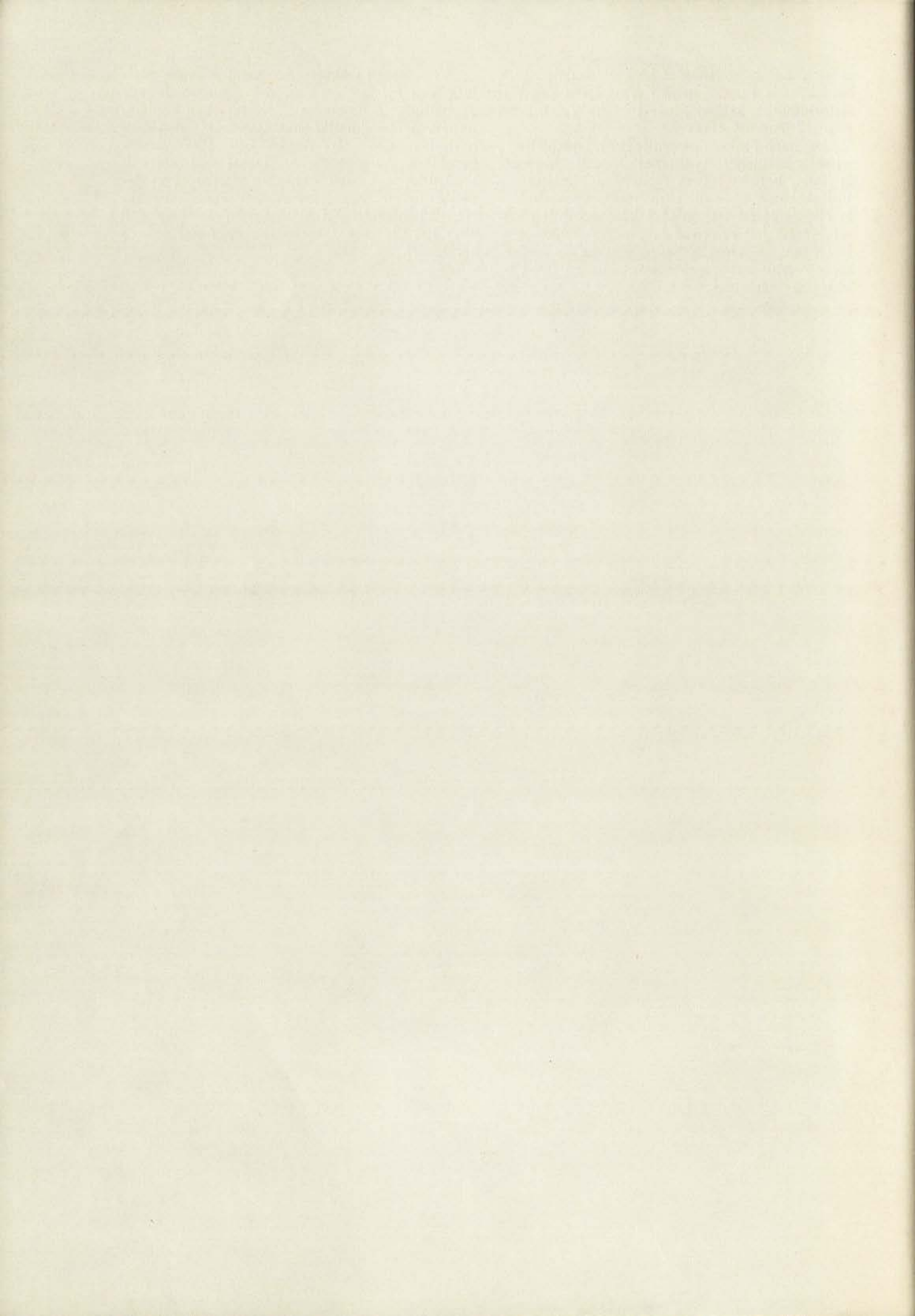
Regierung zum Berauben der bulgarischen Altertümer durch ausländische Archäologen.

Zwei Telegramme von der Kanzlei Ferdinands zeigen, dass die Ausgrabungen in Nicopolis ad Istrum und bei Tirnovo auf den persönlichen Befehl des Königs und auf seine „Privatkosten“ durchgeführt wurden. Mit diesen Telegrammen wurde unseren Wissenschaftlern verboten, sich dafür zu interessieren, obwohl

es sich um bulgarische Objekte handelte. „Ich befehle, die Funde keinen Vertretern des Ministeriums zu zeigen“, heisst es im Telegramm vom 17 August 1900.

Der nach Tirnovo gesandte Boris Djakowitsch, wissenschaftlicher Mitarbeiter am Museum in Sofia, berichtet dem damaligen Minister für Volksbildung über die Untersuchungsergebnisse in Nicopolis ad Istrum und Tirnovo. Mit grosser Mühe hat er etwas davon erfahren können. Der Franzose George Seure und die Polizeibehörde verhinderten seine Versuche an die Objekte zu kommen.

Von diesen Dokumenten kann man die Stellung des Monarchen und der Bourgeoisie zur „Erhaltung“ des nationalen Kulturerbes kennenlernen. Unzweideutig bestätigen sie den räuberischen Charakter der im Jahre 1900 durchgeführten Ausgrabungen. Dabei sind wertvolle Kulturdenkmäler gefunden worden, von denen ein Teil von George Seure nach Frankreich hinausgetragen wurde; ein anderer Teil aber hat die private Schatzkammer Ferdinands bereichert.

КРЕПОСТНИ СТЕНИ И КРЕПОСТНИ СЪОРЪЖЕНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА СТОЛИЦА ТЪРНОВО

Никола Ангелов и Янка Николова

1. КРЕПОСТНАТА СЕНА ПРИ МАЛКАТА ПОРТА

Сведенията за средновековната българска столица Търново и нейните крепостни стени и крепостни съоръжения са твърде оскъдни. В няколкото средновековни писмени извора както на старобългарската, така и на византийската историческа литература се споменава само името на града или се дават сведения за построяването на църкви и дворци без подробности и много рядко съвсем общи описания на града.

В миниатюрата „Смъртта на Асеня“, таблица II на Манасиевата хроника, е изобразен с доста големи подробности един укрепен град, който е разположен на два хълма, разделени с дълбок дол.¹ Върху хълма вляво са нарисувани две големи куполни църкви и някои по-малки сгради, а върху десния хълм се издигат само укрепления (обр. 1). Очевидно е, че в тази миниатюра художникът е възпроизвел доста точно град Търново с неговите многобройни църкви върху „Трапезица“ и с укрепените дворци на „Царевец“. Трябва да се отбележи, че в никоя друга миниатюра, където е представен някакъв град, не се дават толкова подробности, както за Търново. Художникът, който е работил тази миниатюра, е познавал Търново много добре от непосредствено наблюдение и личните му впечатления са отразени в неговата работа.

Изображения на крепостна врата с кули срещахме върху монети от Иван Александър и Михаил.² Надписът наоколо ТРНВ показва,

че майсторът на монетния печат е искал да изобрази една от портите на Търново и да посочи града, в който са сечени монетите (обр. 2).

Както художникът, който е нарисувал миниатюрата в Манасиевата хроника, така и майсторът на монетния печат са живели в Търново и за образци на своите художествени произведения са използвали града с крепостта, който всеки ден е бил пред очите им.

Византийският историк Никита Акоминат дава следното описание на Търново: „най-недостъпният, както и най-красивият от всички градове по Хем, обиколен със здрави стени, разделен от река и построен на върха на планината“. Това е кратко, но вярно описание на средновековния град Търново. Той действително е бил построен върху двете височини „Царевец“ и „Трапезица“, разделени от р. Янтра.¹

За крепостта на Търново известният български средновековен църковен деец Григорий Цамблак пише в „Пренасяне мощите на св. Параскева от Търново във Видин и Сърбия“ следното: „След като стигна до чудния град, той недоумяваше как да го превземе, защото видя твърдостта на мястото, заградено от планински стръмнини и високи хълмове и укрепено с високи стени.“

През 1640 г. Петър Богдан Бакшич идва в Търново. От него също така е останало описание на развалините от столицата на Втората българска държава.² От това описа-

¹ Б. Ф и л о в — Миниатюрите на Манасиевата хроника във Ватиканската библиотека, София, 1927, стр. 22, табл. II.

² Н. Мушмов — Монетите и печатите на българските царе, София, 1924, стр. 113 до 118.

¹ Nicetas — Historia, p. 619.

² К. Ш к о р п и л — План на старата българска столица В. Търново. ИБАД, I. 1910, стр. 121—154. Fermentžin — Acta Bulgariae ecclesiastica. Zagreb, 1887, стр. 78. сл.

Обр. 1. Манасиевата хроника — „Смъртта на Асеня“

ние се вижда, че пътят за крепостта „Царевец“ е минавал по тясна скалиста пътека, стръмно отсечена от двете страни, широка за две коли. Описва също така и моста над сечената скала. Над входа на първата, втората и третата порта на главния вход на крепостта имало яки кули, но всички били почти съборени. Пътят между портите бил ограден от двете страни със здрави и дебели зидове с неизвестна височина. Описва също основите на кула, която се издигала южно от втората порта.

Хаджи Калфа¹, който посетил Търново през 1652 г., описва крепостта „Царевец“ като шестоъгълник с пет врати, строен с дялани камъни. Крепостта се свързвала с р. Янтра посредством две кули.

Каниц в своите пътувания из Балканския полуостров посетил през 1872 г. и Търново.² Той видял само в известни участъци крепостни стени, които засилвали естественото укрепление на „Царевец“.

Константин Иречек споменава моста над сечената скала. Неговото описание на крепостта не се различава от това на Хаджи Калфа. По всяка вероятност той е използвал сведенията, които дава последният.

По-цялостно са описани крепостите „Царевец“ и „Трапезица“ от К. Шкорпил.³ Той

¹ Хаджи Калфа — Румелия и Босна. Архив за поселищни проучвания. София, 1938, год. I, кн. 2, стр. 89.

² F. Kanitz — Donaubulgarien und der Balkan. Leipzig, 1881, I, 157 f.

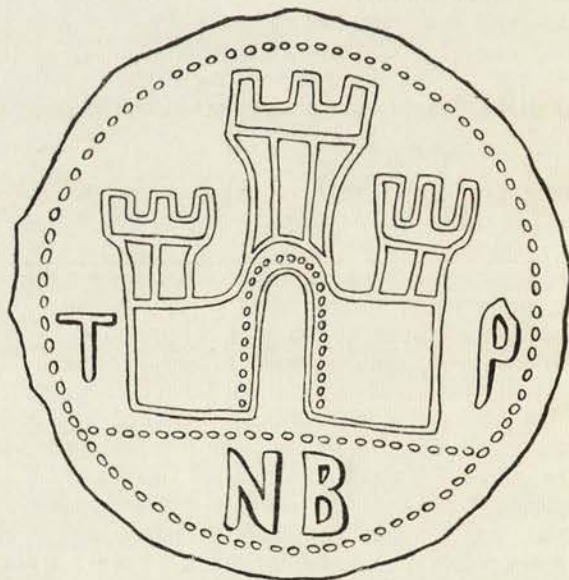
³ К. Шкорпил — План на старата българска столица В. Търново. ИБАД, I, 1910, стр. 121—154.

проследява околоръст цялата крепостна стена както на „Царевец“, така и на „Трапезица“. Дава размерите, посоката на стените и ориентацията на двете крепости. При втората порта на главния вход на „Царевец“ той открил стена, която се спускала по северния стръмен склон към р. Янтра. При третата порта на главния вход Шкорпил различава три вида строежи, които отнася към три строителни епохи. Твърде подробно описание ни е оставено от него за северозападния участък на крепостната стена на „Царевец“ с Малката порта. На това място той установява турски поправки на самата порта и на крепостната стена непосредствено северно от портата.

Описание на третата порта на главния вход на „Царевец“ има и от д-р В. Берон, но и той не дава нещо ново за крепостта на Царевец.

П. Абаджиев¹ смята, че крепостните стени на „Царевец“ били унищожени на първо време от турците. По-късно пак от тях на някои места били възстановени.

От всички досегашни проучвания и изследвания най-пълни и точни сведения за крепостта „Царевец“ имаме от архитект Ал. Рашенев.² Той провежда археологически разкопки около първата и третата порта на главния вход и на югоизточната бойна кула

Обр. 2. Монета от Иван Александър и Михаил

¹ П. Ц. Абаджиев — По разкопките на „Хисаря“ и „Трапезица“ в гр. Търново. Сп. БИАД, год. VII, кн. 5, стр. 69—73.

² Ал. Рашенев — Възстановяване на крепостта „Царевец“ в гр. Търново. ГИМ, кн. VI/1932—1934, стр. 381—399.

(Балдуиновата кула) във връзка с реставрацията, която била извършена на тези места. При проучване основите на кулата той установява, че тя е построена върху по-стари зидове, които според него били ранновизантийски. Те били градени от ломени камъни и тухли и споени с червен хоросан на широки фуги. Над тези стари зидове се издигала българската крепостна стена от XII—XIV в. В последната открил и улеи за изтичане на водата. Кулата била изградена върху тази българска крепостна стена. При възстановяването на кулата Рашенов запазил на това място и двата вида основи.

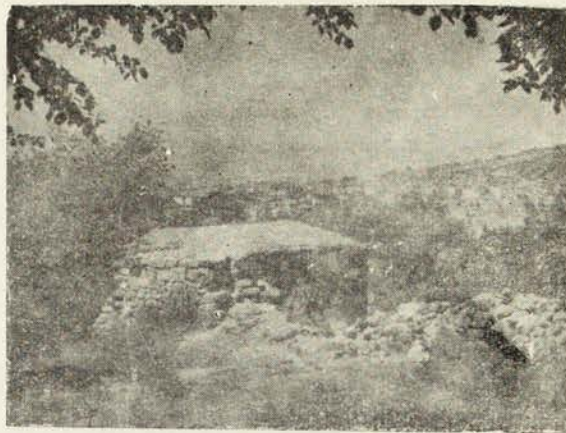
Освен при кулата и при първата и третата порта на главния вход били открити следи от по-стари зидове, в които за спойка е употребен червен хоросан. И на тези места той установява остатъци от ранновизантийски градежи. Към тях той причислява запазения и до днес зид, изграден с рустицирани блокове.

Изследвания върху крепостните стени в Търново е правил и Д. Цончев, проучвайки въпроса за водоснабдяването на Царевец.¹

Частичните проучвания и външните описания на крепостта на средновековната столица Търново не ни дават необходимите сведения за точния план, размерите, строителните периоди и поправките на крепостта.

От 1958 г. Окръжният народен музей в Търново започна археологически разкопки и проучвания на крепостните стени на „Царевец“. С тези разкопки музеят си постави задача да проучи цялостно археологически и архитектурно крепостните стени и крепостните съоръжения на столицата на Втората българска държава. Успоредно с разкопаването на крепостните стени върви и тяхното заздравяване и частично възстановяване. В едно непродължително време ще се разкрият запазените части от крепостта и ще се заздравят по такъв начин, че на терена да се очертае планът на тази крепост. Освен това с разкопките музеят си поставя и задачата да се установят точният план на крепостта „Царевец“, размерите, строителните периоди, поправките и преустройствата ѝ през различни периоди от нейното съществуване.

През 1958 и 1959 г. се разкопа и проучи участък с дължина 20 м от западната крепостна стена на север от Малката порта. Повърхността от вътрешната страна на крепостната стена в този участък бе обрасла с храсти. Имаше засети и декоративни дървета. Върху самата крепостна стена имаше натрупани камъни от полуразрушен сух зид,

Обр. 3. Малката порта и крепостната стена преди разкопките

направен за предпазване на посетителите (обр. 3). Следи от вътрешното лице на крепостната стена не се забелязваха никъде по повърхността. От външната страна, върху калдъръмения път, който минава през Малката порта и свързва „Царевец“ с Асенова махала, имаше дебел слой насипи, получени от разрушаването на крепостната стена и Малката порта. Дебелината на тези насипи достигаше до 3 м.

Разкопките се извършваха едновременно от външната и вътрешната страна на крепостната стена. От вътрешната страна разкопките обхващаха площ от 192 кв. м, която е включена между крепостната стена и околоръстната алея. Културният пласт се разчисти на дълбочина 2,25 м. Освен това покрай крепостната стена се направиха три сондажа, чиято дълбочина достигна 4,80 м от днешното ниво на терена. На тази дълбочина се появи здрава скала, върху която са положени основите на крепостната стена. От външната страна разкопките обхващаха площ от 60 кв. м, която започва от Малката порта и достига 20 м северно от нея.

Извършените археологически разкопки и проучвания на крепостните стени на „Царевец“ в участъка северно от Малката порта дадоха особено важни резултати за историята на Търново и средновековната ни столица. Макар разкопките в този участък да не са завършени окончателно (проучването на Малката порта още не е приключено), все пак това предварително съобщение ще допринесе за изясняване стратиграфията на културните наслоявания на „Царевец“.

Културният пласт в проучвания участък от вътрешната страна на крепостната стена достига дебелина 3,60 м. Разчистването му на тънки слоеве от по 10—15 см даде въз

¹ Д. Цончев — Водоснабдяването на крепостите „Царевец“ и „Трапезица“. ГИИБМ 1931/1934, стр. 97-116.

Обр. 4. Глинени съдове от турската епоха

можност да се направят внимателни наблюдения и да се разграничат сравнително точно културните наслоявания през различните епохи, през които е имало живот на хълма „Царевец“.

Въз основа на откритите материали и предмети, монети, направените наблюдения, строителната техника и строителните материали на разкритите основи на сгради и крепост-

натата дълбочина от 0,70 м освен основите на турската сграда се откриха много части от глинени съдове (обр. 4), глинени лулички, железни предмети — брави, панти, дюймета, ключалки, глинени отоплителни чашки от пристенна зидана печка (обр. 5), голям брой керемиди, гвоздеи, фрагменти от порцеланови и фаянсови съдове, части от стъклени съдове, турски монети и др.

Обр. 5. Отоплителни чашки от пристенна печка

ни стени може да се заключи, че на хълма „Царевец“ е имало човешки живот почти непрекъснато от времето на траките до освобождението от турско робство. Археологическите материали и предмети са наслоени в пет културни пласта.

I. Най-горният и последен културен пласт е от турското робство. Той е дебел средно 0,70 м. По това време върху южния и западния склон на „Царевец“ е съществувал турски квартал, който се смята за един от най-старите турски квартали в Търново. През време на Освободителната война този квартал е бил изоставен от турското население и впоследствие разрушен. До неотдавна в непосредствена близост с разкритите основи на царските дворци от XIII и XIV в. на „Царевец“ се издигаха руините на една турска джамия, която е обслужвала споменатия турски квартал.

В разкопания участък от крепостната стена при Малката порта се откриха част от основите на турска жилищна сграда, западната стена на която е била поставена непосредствено върху разрушената средновековна българска крепостна стена. На спомен-

Турските монети се разпределят по епохи, както следва:

- Султан Ахмед III (1703—1730) — една сребърна монета
- „ Махмуд II (1808—1839) — една сребърна монета
- „ Абдул Меджид (1839—1861) — три медни монети и една сребърна
- „ Абдул Азис (1861—1876) — една медна монета

Към същата епоха принадлежи и един бронзов западноевропейски грош от XVI—XVII в.

II. Вторият културен пласт започва от 0,70 м и достига до 1,10 м дълбочина. Той се състои от пръст, много ломени камъни, по които има полепнал бял хоросан, малко въглени, части от глинени съдове от така наречената кухненска и трапезна керамика (XII—XIV в.), средновековни български и византийски монети. В този културен пласт се откриха и основите на средновековната българска крепостна стена.

Кухненска керамика. Частите от обикновените глинени съдове, известни под име-

то кухненска керамика, показват известно еднообразие на формите. Преобладават глинени съдове с равно отрязани дъна, издута средна част и почти цилиндрична широка шийка. Тези съдове имат една дръжка, която излиза от ръба на устието и достига до средата на издутата част. Най-често шийката е украсена с гъсто врязани хоризонтални линии, върху които в някои случаи има и сноп вълнообразни линии (обр. 6). Издутата част на съда обикновено е украсена с излъскани линии, правени с тъп гладък предмет. Те биват коси, отвесни, а при някои съдове образуват мрежа от пресичащи се линии. Стените им са тънки, а глината добре пречистена и омесена. Обикновено имат керемиден цвят. В някои случаи са опушени поради продължителна употреба. Някои от съдовете (сравнително по-рядко) имат високо цилиндрично дъно, кълбовидна средна част и висока цилиндрична шийка. И тези съдове имат по една дръжка. Намират се фрагменти и от големи дебелостенни съдове. По тях има релефни линии, които са прекъснати чрез натискане с пръсти. По някои от частите на глинени съдове има следи от безцветна глеч. Има случаи, когато тази глеч е оцветена със светлозелена боя.

Трапезна керамика. Частите от глинени съдове от този тип показват голямо разнообразие в украсяването. По форма този тип глинени съдове не са така разнообразни. Срещат се части от дълбоки или плитки паници. Някои от тях имат слабо профилиран

навън ръб на устието. Дъната им са ниски столчета. Вътрешността на съда е покрита с жълта, светложълта или бяла глазура. Украсата е положена по дъното, стените и устието. Орнаментите са най-различни. Срещат се концентрични окръжности на дъното или до ръба на устието, спирали, розети, четириъгълници, изпълнени с точки, стилизирани растителни орнаменти и др. (обр. 7). Застъпен е и животинският орнамент. Най-често срещаните животни, използвани за украса на този вид съдове, са птицата и лъвът (обр. 8). Всички тези орнаменти са изпълнени в техника „графито“. Успоредно с този вид украса се срещат орнаменти, правени с боя. За целта е използвана зелена, жълта и кафява боя.

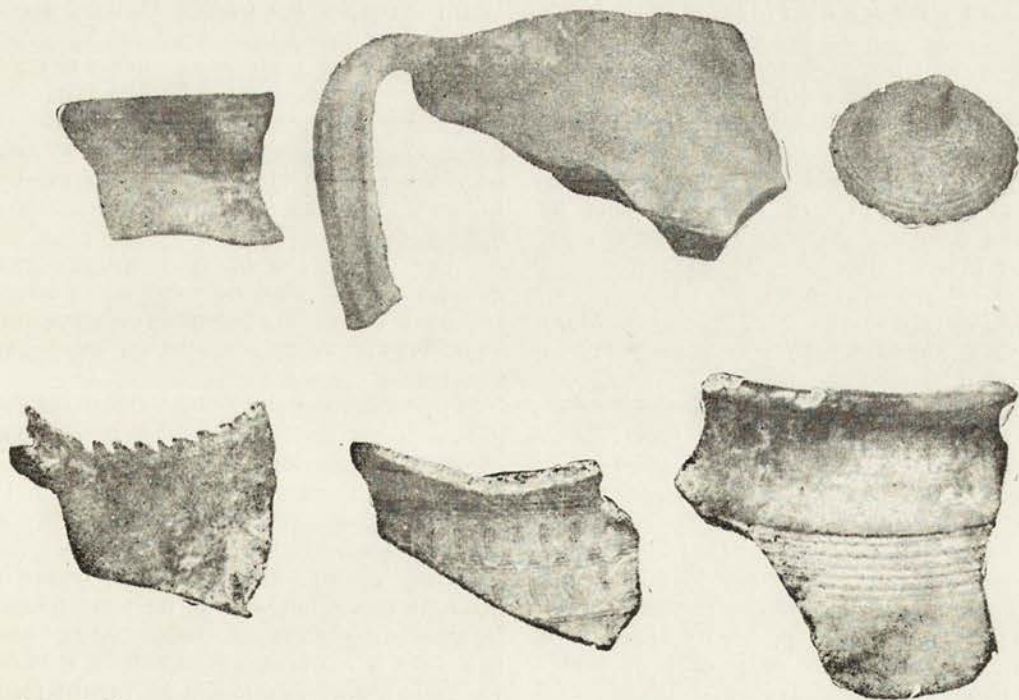
Старобългарски монети. В този културен пласт се намериха общо седем монети от владетели на Втората българска държава.

1. Тодор Светослав (1300 — 1321). Монетата е медна корубеста. Намерена е на дълбочина 0,90 м. Диаметър 18 мм.

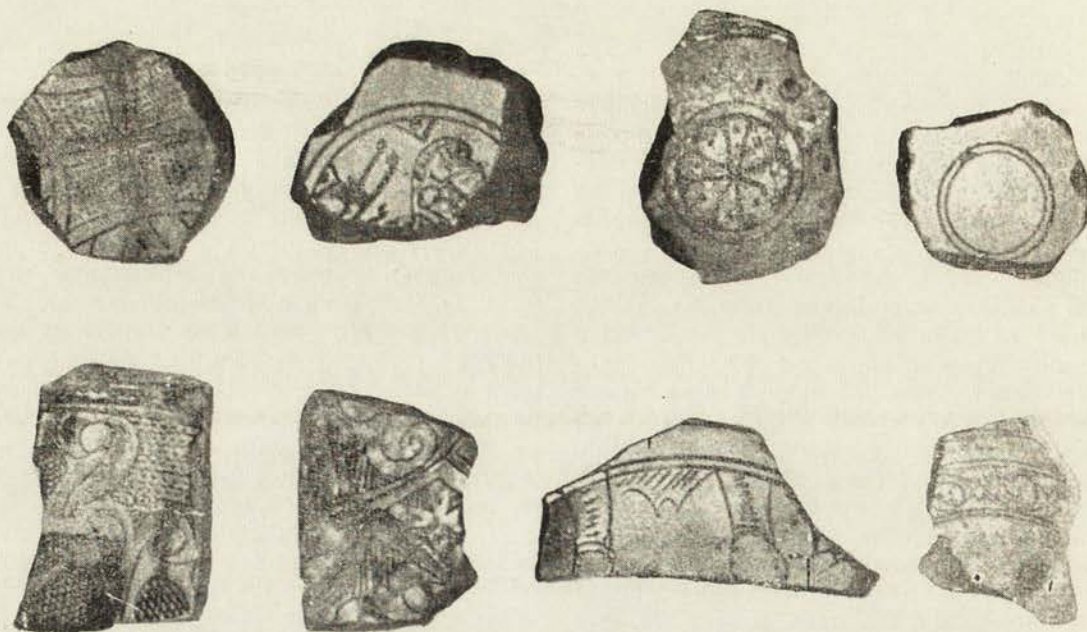
Лице: Царят на кон в ход надясно, с ниска корона и висулки. В дясната ръка държи кръст. Над главата на коня трудно се разчита монограма (обр. 24, 4).

Опако: Равнораменен кръст с двойни и широки рамене. Ъглите завършват с кръгчета.

2. Михаил Шишман (1323 — 1330) Медна монета, намерена на дълбочина 0,90 м. Диаметър 17 мм.

Обр. 6. Части от глинени съдове — кухненска керамика

Обр. 7. Чисти от глинени съдове — трапезна керамика

Лице: Монограма (обр. 24, 3).

Опако: Твърде много повредено и нищо не се разчита.

3. Иван Александър и Михаил (1331—1355). Сребърна монета, горяла и счупена на три части. Диаметър 20 мм. Намерена на дълбочина 1 м. Както на лицето, така и на опакото не се разчитат подробности. Личат само образите на двамата владетели.

4. Иван Шишман (1371—1393). Медна монета с диаметър 19 мм. Намерена на дълбочина 1,10 м.

Лице: Монограма в зрънчев кръг.

Опако: Изправен лъв в зрънчев кръг (обр. 24, 2).

5. Иван Шишман (1371—1393). Медна монета с диаметър 18 мм. Намерена на дълбочина 0,90 м.

Лице: Монограма (обр. 24, 4).

Опако: Монограма (обр. 24, 5).

6. Иван Шишман (1371—1393). Медна монета с диаметър 15 мм. Намерена на дълбочина 0,70 м.

Лице: Монограма на Иван Шишман, твърде много повредена от ръждата. Личат само три хасти III.

Опако: Равномерен кръст с малки лъчи в ъглите.

7. Иван Шишман (1371—1393). Медна монета с диаметър 17 мм. Намерена на дълбочина 0,70 м.

Лице: Монограма (обр. 24, 6). Печатът е ударен малко долу и долната част от монограмата липсва.

Опако: Монограма (обр. 24, 7).

В този културен пласт се откриха и четири медни корубести монети от византийския император Мануил I Комнин (1143—1180). Трите монети са от най-често срещания тип монети от този император. На лицевата страна е изобразен императорът прав, с ниска корона и висулки. В дясната си ръка държи знаме (*labarum*). До императора е Богородица, която полага корона на главата му. Върху опакото е бюст на Христос.

Четвъртата монета на лицевата си страна има императора, прав, с богато украсена мантия и ниска корона с висулки. В дясната ръка държи знаме (*labarum*), а в лявата — кълбо с кръст. Наоколо се четат буквите МА. ΔΕ. Върху опакото е изобразен бюст на Христос.

Крепостна стена. Във втория културен пласт на разкопавания участък се откри крепостната стена на средновековната столица Търново. Тя бе разчистена от вътрешната и външната страна.

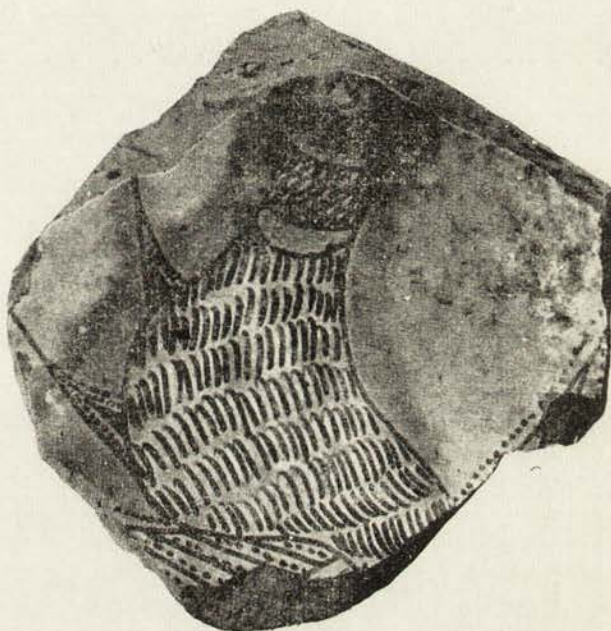
От външната страна крепостната стена се разчисти на протежение 18 м на север от Малката порта. Тя лежи непосредствено върху скалата и следва нейната посока. В този участък външната облицовка на стената в по-голямата си част е обрушена (обр. 9). Запазена е само най-долу на височина от 0,30 до 1,50 м. Облицовката не навсякъде в този участък е еднаква. Забелязват се известни различия в състава на хоросана, в големината на камъните, степента на тяхното изветря-

ване и начина на нареждане. В първите 15,70 м от Малката порта на север облицовката е направена от по-дребни камъни. В хоросана има голям процент пясък. Камъните са нареждани в редова зидария. В тази облицовка, която е дебела 0,50 м, има легла на сантрачни гредички с малки размери — 10/10 см. Надлъжните греди са отдалечени една от друга на 36 см, а напречните се редуват на разстояние от 1 до 2 м. Външната надлъжна гредичка е била поставена наравно с лицето на стената. Най-долният ред сантрачи е на 0,80 м от основата на стената. Изветряването на камъните е съвсем слабо. Ясно личат ломовете при обработването на камъка. Тази облицовка е долепена до обрушената крепостна стена, без да се свърже с пълнежа от стария градеж. Начинът на зидане, редовата зидария, външните сантрачи, строителните материали и строителната техника датират тази облицовка от турското робство.

На 15,70 м северно от Малката порта започва друг вид облицовка на крепостната стена. Тя е направена от по-големи камъни, чието външно лице е твърде много изветряло. Облицовката е конструктивно свързана със стената и представлява едно цяло с нея. Преобладават плочестите камъни както в лицето, така и в пълнежа. Спайката е бял хоросан. Това е почти чиста вар с много малък процент едър пясък, който по-скоро е баластра. Легла на греди от сантрачи в лицето няма. Такива се откриват на 30 см навътре от лицето. Гредите са били твърде големи. Леглата им достигат до 20/20 см. При нареждането на камъните в лицевата зидария не са спазвани редове. Фугите между камъните са запълнени с много хоросан и замазани от външната страна. На някои места на стената тази замазка е още запазена. Всичко това показва, че имаме първичната оригинална облицовка на стената. Пълнежът на стената е правен, като е запълвано пространството между двете облицовки с нахвърляни без ред камъни, заливани с голямо количество рядък хоросан. На пръв поглед камъните изглеждат като че плуват в хоросана. По състав камъните са дребнозърнест пясчник.

В разчистения участък от външната страна на крепостната стена се откриха четири отвора на водоотточни канали (обр. 9). На два от тях се откриха отворите и във вътрешното лице на крепостната стена. Освен това все в пълнежа се откриха и шест напречни легла на сантрачи и следи от едно надлъжно легло на греди.

Както се спомена и по-горе, крепостната стена с външното си лице лежи върху скалата и следва нейната посока и нивото ѝ.

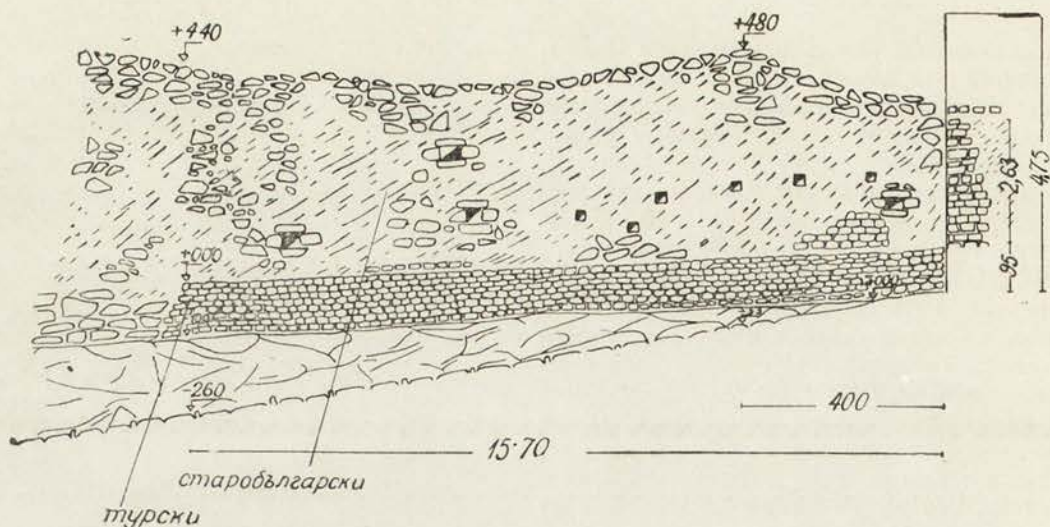

Обр. 8. Части от глинени съдове — трапезна керамика

Нивото на скалата не е хоризонтално, а слабо наклонено на север. Денивелацията в първите 20 м достига 1 м.

От външната страна крепостната стена, макар и с обрушено лице, е запазена на височина 4,75 м над скалната основа.

От вътрешната страна лицето на крепостната стена се проследи на дълбочина 2,60 м от днешното ниво на околния терен. На тази дълбочина вътрешното лице на стената прекъсва. След разчистването на културния пласт с още 50 см надолу се установи следното: под лицето на стената и в отстъп навътре 45 см започва друг зид, който се различава по градеж и хоросан от горния (обр. 10). Новият зид е направен от по-големи камъни, които клонят към квадрати, с добре загладени лица. Лицето на новия зид не е успоредно с лицето на разкритата по-горе

Обр. 9. Крепостната стена, гледана от външната страна

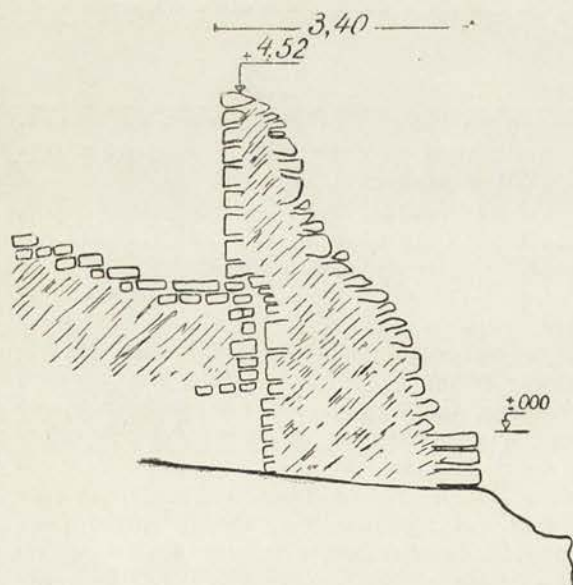
крепостна стена. Камъните са споени с хоросан, наситен с едро счукани тухли. Между този зид и крепостната стена над него се забелязва тънък слой пръст, който достига до 0,5 см (обр. 11). Поради това, че този нов зид принадлежи на следващия културен пласт, за него ще се говори по-късно, когато разглеждаме четвъртия културен пласт.

Вътрешното лице на крепостната стена се проследи на дължина 22 м. То е изградено по същия начин, както и оригиналното лице на външната страна на крепостната стена. Запазено е на височината на крепостната стена в днешното ѝ състояние.

В разкопания участък крепостната стена е почти права, с посока североизток—юго-

запад. Дебела е 3,40 м. При Малката порта тя се отклонява малко на изток и започва постепенно да се стеснява. На юг от портата крепостната стена завършва с дебелина 2,40 м (обр. 12).

В крепостната стена на различни височини са били направени водоотточни канали. През водоотточните канали, поставени на тогавашното ниво на терена, са се оттичали водите, които са се събирали през време на дъжд. През други канали, които са на по-голяма дълбочина и под нивото на терена, са се отвеждали навън проникналите на дълбоко води. Тези водоотточни канали преминават през цялата дебелина на стената и имат силен наклон навън. В разкопания участък бяха открити четири водоотточни канала. Един от тях (1) бе открит във вътрешното лице на крепостната стена на 10 м северно от Малката порта и на дълбочина 1 м от запазеното ниво на крепостната стена (обр. 13). Отворът му бе закрит от вътрешната страна с три плочки камъка по такъв начин, че водата се е прецеждала, без да се затлачва отворът на канала. Широк е 35 см и висок 32 см. Отгоре е покрит с плочки камъни. От вътрешната страна е измазан добре с хоросан, най-вече дъното и стените. Замазката от хоросан по долния ръб на отвора се разширява навън върху пръстта. Това е сигурен белег, че някога този отвор е бил на нивото на околния терен. Вторият водоотточен канал, чийто отвор се откри на вътрешното лице на крепостната стена, се намира 1 м северно от Малката порта и на дълбочина 2,20 м от днешното ниво на стената. Изграден е по същия начин, както първият канал. Отворът му бе затрупан с камъни. Намирал се е под нивото на повърхността. Останали-

Обр. 10. Напречен разрез на крепостната стена

те два водоотточни канала бяха открити само от външната страна на крепостната стена, тъй като се намират на твърде голяма дълбочина.

Малката порта в днешния си вид е поправка от турско време (обр. 14). Тя е поправяна и закрепвана и в най-ново време около 1920 г. Установяването точния план на Малката порта и връзката ѝ с крепостната стена ще бъдат обект на отделно проучване.

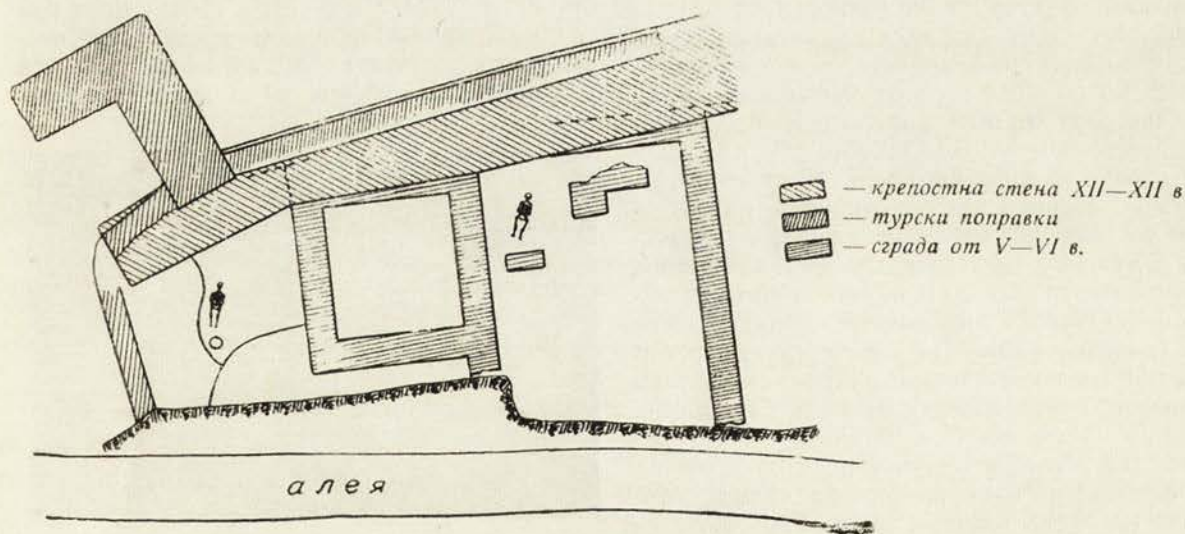
При разчистването на крепостната стена от външната страна се разкри и пътят, който минавал през Малката порта и е свързвал крепостта „Царевец“ с града долу край р. Янтра. За да се образува достатъчно широко място за този път, скалата е била изсечена покрай крепостната стена и по този начин се образувала тераса, широка 3 м. От външната си страна тази тераса е била ограничена с парапетен зид в първите 20 м от Малката порта. Следи от този зид се откриха по ръба на скалата. Там, където пътят се отделя от скалата, е бил изграден подпорен зид, който се опира в самата скала. Чрез насипване се е получило свързването на изсечената тераса с пътя, който върви по склона на „Царевец“ под отвесната скала. Този подпорен зид е бил също разрушен. През турското робство до стария подпорен зид бил издигнат нов, който се различава от стария по начина на зидането и по хоросана. Тази разлика в строителната техника се установи вече при облицовката на крепостната стена от външната страна. Вероятно от същата епоха (турското робство) е и калдъръмът, който започва на 2,5 м от Малката порта и достига дължина 50 м (обр. 14). В про-

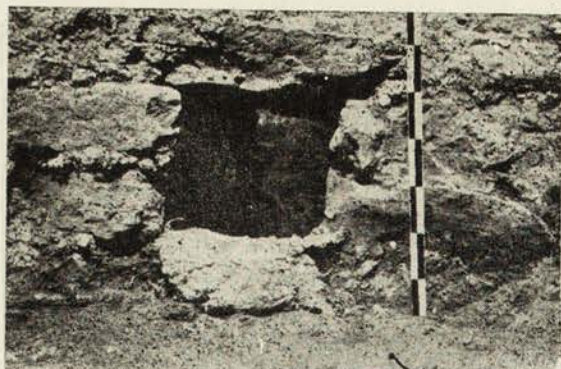
Обр. 11. Граница между двата вида крепостни стени

странството до Малката порта, където липсва калдъръм, скалата е много добре изгладена от дългото движение по нея. Камъните на калдъръма са редени по такъв начин, че към средата се образува улей за оттичане на водата. На всеки 40—50 см по калдъръма са направени прагове. Те са получени чрез поставяне на плочи камъни 5—6 см по-високо от другите. Произходът на този калдъръм личи и от начина, по който са наредени камъните. Те са поставени с тясната си страна изправени и плътно наредени един до друг. Този начин за нареждане на калдъръм е типичен за турското робство.

III. Дебелината на третия културен пласт не се установи, тъй като находките от него се намират в най-долните слоеве на втория културен пласт (XII—XIV в.) и в най-горните слоеве на следващия (четвърти) културен

Обр. 12. Общ план на разкритата крепостна стена и сградата към нея (М 1:100)

Обр. 13. Водоотточен канал от вътрешната страна на крепостната стена

пласт. Този пласт се характеризира само с намерените части от глинени съдове от т. н. славянска керамика, които се отнасят към времето VIII—X в. Това са гърнета със силно издута средна част и ниско профилирано навън устие. По средната и шийната част на тези съдове има врязани хоризонтални линии, които са по-гъсти или по-редки. Освен това се срещат комбинации между хоризонтални и вълнообразни линии (обр. 15).

IV. Културният пласт от 1,10 до 2,25 м се различава рязко от предходните. Отначало този пласт се състои от горяла до зачервяване пръст, произхождаща от разсипани кирпичи. В горялата пръст се намират единични фрагменти от керемиди (*tegulae et imbrices*), ломени камъни и парчета от тухли. Под слоя от горяла пръст, който е дебел 0,70 м, следва слой, дебел 0,30 м, от натрошени тухли и керемиди, примесени с въглен. От намерените няколко цели тухли може да се установи, че натрошените тухли произхождат от два вида: едните имат размери 30/30/3 см, а другите са по-големи — 48/48/4,5 см. Под слоя от тухли и керемиди следва слой от пепел, въглен и горели греди, който е дебел 0,15 м (обр. 16). Във всички слоеве на този културен пласт и най-вече в последните два се откриват много части от глинени съдове — амфори, — украсени с дълбоко врязани с гребен гъсти линии, разположени хоризонтално по стените на съда (обр. 17аб). Освен тях се срещат и части от глинени съдове със сивочер цвят, профилирани навън устиета и плоски канелирани дръжки, които излизат от ръба на устието. Подобна керамика е намерена в голямо количество при археологическите разкопки на ранновизантийската крепост на хълма „Момина крепост“ източно от гр. Търново.¹

¹ Ив. Велков — Разкопките на Момина крепост до Търново, ГНАМ, кн. VII, стр. 71, обр. 46.

В този културен пласт, в горялата пръст бяха намерени две ранновизантийски монети, които допринасят извънредно много за правилното датиране на този културен пласт и на намиращите се в него основи на сгради. Тези монети са от началото на VII в.

1. Фока (602—610 г.). Медна монета, намерена на дълбочина 1,30 м в горялата пръст. Диаметър 23 мм.

Лице: Негов бюст напред. От надписа наоколо могат да се прочетат само две букви...СА... от името на императора.

Опако: $\frac{XX}{\dots O \dots}$

2. Фока (602—610 г.). Медна монета, намерена на дълбочина 1,40 м в горялата пръст. Диаметър 23 мм.

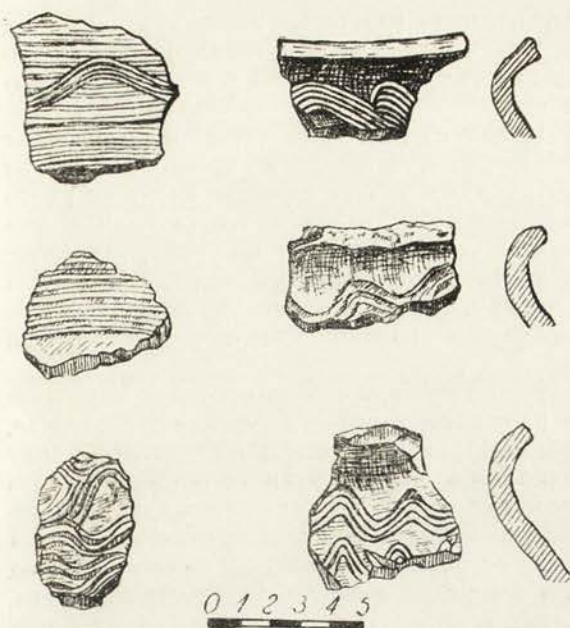
Лице: Негов бюст напред. Наоколо могат да се прочетат само отделни букви от името на императора...OCA...VS...P...

Опако: $\frac{+XXI}{CON}$

Към този културен пласт принадлежи зидът с червен хоросан, върху който е легнала средновековната българска крепостна стена. Той се намира по цялото протежение под крепостната стена в разкопания участък северно от Малката порта (обр. 12). Между зида с червен хоросан и крепостната стена има слой до 5 см черна пръст. Това е сигурен белег, че първият зид (с червения хоросан) е бил разрушен и след известно време върху неговите разрушения е била изградена крепостната стена. Последната не е спазила дебелината и посоката му. От външната страна старият зид напълно се закрива от построената върху него стена. Чрез три сондажа, направени покрай крепостната стена, които достигнаха до здравата скала, се установи структурата на зида и неговата

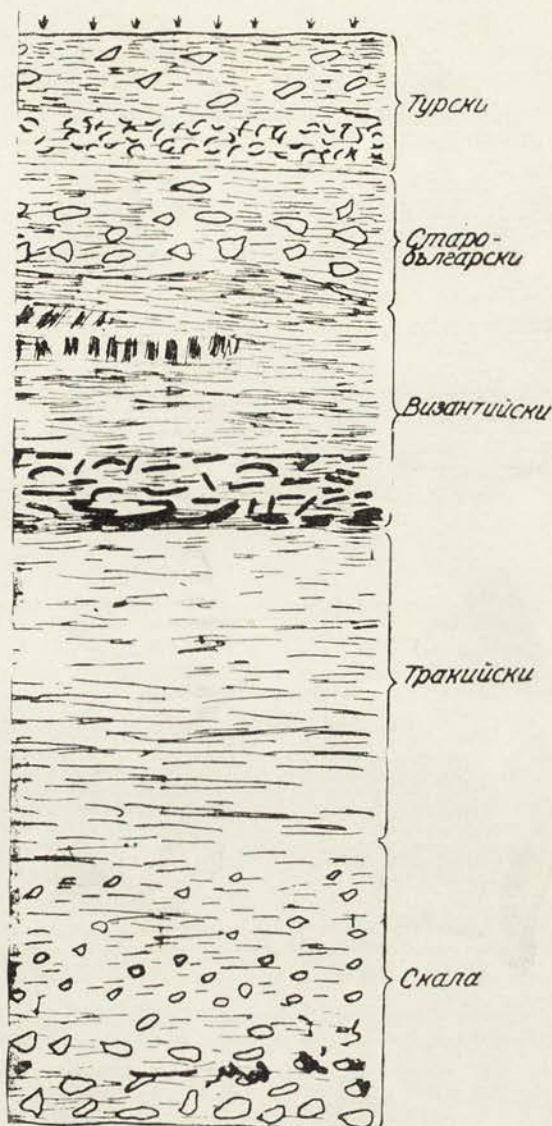
Обр. 14. Малката порта от външната страна. Калдъръмен път при Малката порта

Обр. 15. Славянска керамика VIII — X в.

дълбочина. Той е запазен на височина 1,80 м и лежи на здравата скала. До височина 1,17 м от скалата е граден с по-дребни камъни, без да е огладено лицето на последните. За спойка навсякъде в зида е използван хорсан с примес от счукани тухли. От височина 1,17 м нагоре до 1,80 м зидът е строен с по-големи камъни с добре изгладено лице и измазани fugи. Камъните, използвани за лицето, са полуоформени квадри. Между двата вида градеж е оставена малка берма от 7 см (обр. 10).

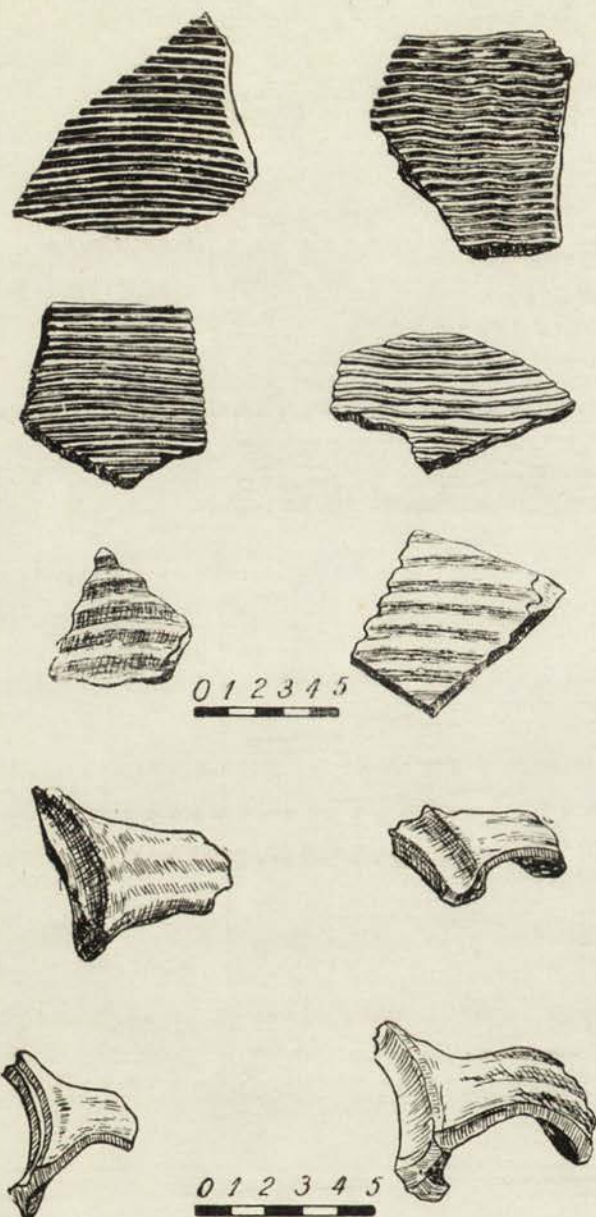
Към основата на този по-стар зид е долепена една сграда с две помещения (обр. 12). Размерите на двете помещения не са еднакви. Източната стена на северното помещение (II) не се откри, тъй като се намира под околоръстната алея на „Царевец“. Разрушаването на тази алея засега е невъзможно, тъй като тя представлява единственият път, по който минават превозни средства, носещи строителни материали, необходими за заздравителните работи на дворецовия комплекс и за изграждания се парк на „Царевец“. Споменатата сграда със западната си стена се допира до зида с червен хоросан. Основите на тази сграда са строени с ломени камъни, споени с жълта глина. Те са вкопани до такава дълбочина, до каквато достига частта от зида с червен хоросан, строена с добре изгладени лицеви камъни. Лицата на основите на тази сграда са зачервени от пожара, който е унищожил някога сградата и зида, до който тя се допира. Стените на сградата

Обр. 16. Профил на културните наслоявания

са дебели от 0,90 до 1,10 м и са запазени на височина 1 м над пода. Последният се намира на дълбочина 2,25 м от днешното ниво на повърхността. Западният зид на тази сграда отчасти лежи под основите на средновековната българска крепостна стена. Външните размери на южното помещение (I) са: ширина 4,40 м, дължина 4,50 м. Ширината на северното помещение (II) е 7,05 м, а разкритата досега дължина — 9,5 м. Отвор за врата, широк 1 м, се откри на северната стена на помещение II на 3 м от северозападния ъгъл на помещението.

Културният пласт, който се състои от горяла пръст, фрагменти от тухли и керемиди и въглени, се намира в очертанията на тази сграда. По всяка вероятност тя е била на

Обр. 17. а, б. Ранновизантийска керамика V—VI в.

два етажа. Надстройката на втория етаж е била от кирпичи. Намериха се запазени опечени кирпичи с размери 22/17/8 и 30/17/10 см (обр. 18). В помещение II бе намерена една кирпичена стена, паднала цяла. Редиците от кирпичи със спойката между тях се очертаваха в профила на изкопа (обр. 16). Доказателство, че сградата е била на два етажа, освен множеството камъни и дебелия слой от разрушени горели кирпичи, множество тухли от под, горели греди, е още и каменната основа на стълба, която се откри близо до западната стена в помещение II (обр. 19). От тази стълба са запазени три стъпала и

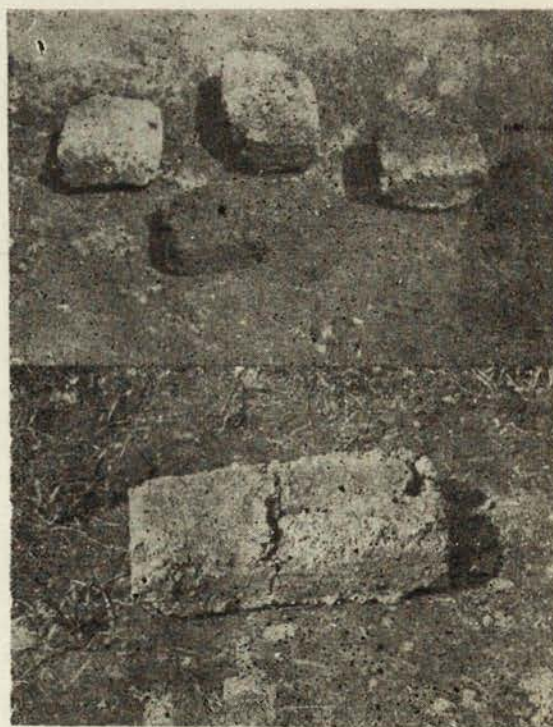
продълговата площадка, върху която са били изградени останалите стъпала. И при строежа на стълбата за спойка е употребена жълта глина.

Подът на двете помещения е направен от жълта глина, заравнен и трамбуван. Подът между двата етажа вероятно е бил от гъсто наредени греди, върху които са били поставени споени с глина големи тухли, размерите на които дадохме по-горе. Сградата е била покрита с керемиди, части от които също се намират в голямо изобилие в културния пласт.

Южно от тази сграда се откри хоросанена площадка, направена от червен хоросан, дебела 11 см. Хоросанът е поставен върху трамбувана пръст. Средната ширина на тази площадка е 3 м. На север площадката се долепя до южната стена на помещение I, а на изток се опира в здравата скала. На запад тази площадка граничи с крепостната стена, но не се долепя до нея, а е разронена и има всички белези, че е разсечена при построяването на стената. От всичко това следва, че хоросанената площадка принадлежи към сградата.

В четвъртия културен пласт се откриха две погребения: едното върху хоросанената площадка, а другото в помещение II.

Погребение на хоросанената площадка (обр. 12). Намира се на дълбочина 2 м под

Обр. 18. Кирпичи от ранновизантийския пласт

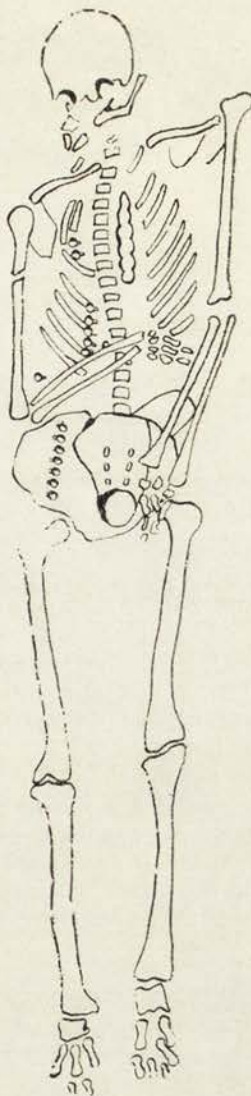
Обр. 19. Основа на каменна стълба в помещение II

днешното ниво на повърхността. Положено е в самия културен пласт 10 см над хоросанената замазка. Ориентирано е глава на запад, крака на изток. Дясната ръка е свита на коремната област, а лявата е спусната покрай тялото. На дясната тазова кост се намериха седем кръгли бронзови копчета с петлици за пришиване. Те имат диаметър 1,5 см. Върху дясната част на гърдите бяха открити други седем кръгли бронзови копчета с петлици, но по-малки от първите. Те имат диаметър 1 см. В ъгъла, образуван от свиването на дясната ръка, се намери още едно бронзово копче от първия вид. До малките копчета имаше и едно желязно топче с диаметър 1 см. Костите на скелета са добре запазени (обр. 20).

Погребение в помещение II (обр. 12). Намери се на дълбочина 2 м близо до пода на помещението. Ориентирано е глава на запад, крака на изток. Лежи по гръб. Ръцете са свити на гърдите. Черепът е повреден, ребрата — изгнили. Зъбите липсват. При левия крак бе намерено едно кръгло бронзово копче с диаметър 1,5 см. В пръстта под дясната ръка бе намерен бронзов пръстен с диаметър 2 см. Пръстенът завършва горе с плочка. От двете страни на плочката има по три резки (обр. 21).

Тези две погребения се намират в самия културен пласт при това близо до пода на помещение II и хоросанената площадка. Изкопът за гробовете на тези погребения срязва четвъртия културен пласт. От това следва, че тези погребения не произхождат от времето на този пласт. Ориентировката на скелетите и положението на ръцете показва, че те са християнски. И при двете погребения се намериха кръгли бронзови копчета, каквито често се намират при погребения и в културния пласт на двореца на „Царевец“.¹ Със

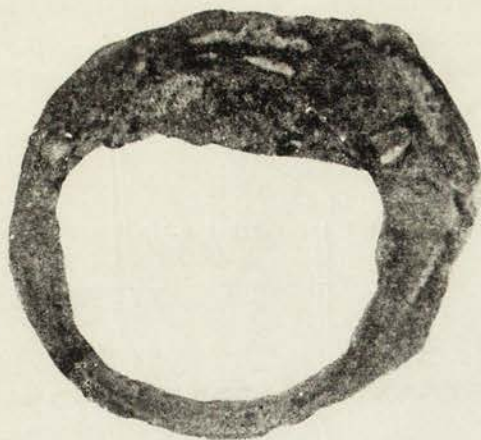
¹ Непубликувани материали от разкопките на двореца в Търновския музей.

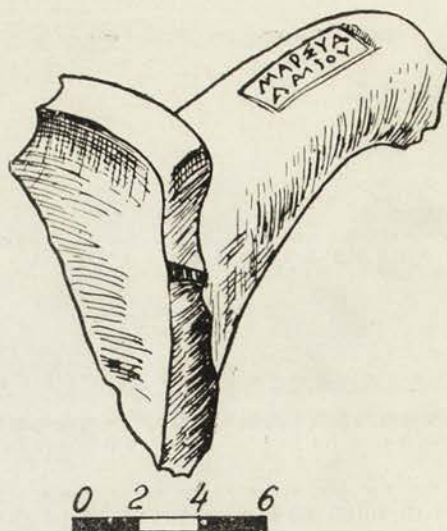
Обр. 20. Погребение № 1

сигурност може да се приеме, че те принадлежат на времето на втория културен пласт (XII—XIV в.). Обстоятелството, че се намират близо до крепостната стена, ни помага да определим към каква социална категория са принадлежали. Вероятно това са били войници, които са загинали при защитата на крепостта.

V. Културният пласт от 2,25 до 3,60 м се състои от пръст, въглени, малко камъни и много фрагменти от тракийска керамика. Намират се части от глинени съдове с езичести дръжки и дъна с ниски столчета (обр. 22). Между многото такива фрагменти от тракийска керамика се намери и част от устие на амфора с печат върху дръжката. Печатът е на гръцки език. Височината на буквите е 5 мм. Надписът гласи ΜΑΡΣΥ-

Обр. 21. Бронзов пръстен от погребение № 2

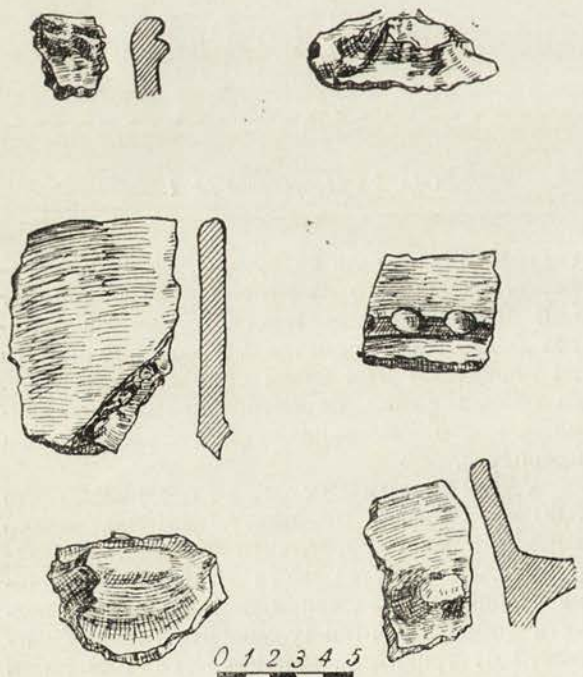

Обр. 23. Дръжка от амфора с печат

ΑΔΑΛΙΟΥΓ (обр. 23). Амфората според печата произхожда от о. Родос и се датира към III в. пр. н. е. От същия период е и керамиката, която се намира в този културен пласт от вътрешната страна на крепостната стена при Малката порта.

След този културен пласт следва чиста пръст, примесена с дребни камъни. Колкото се доближаваме до скалната основа, пръстта става жълтеникава и камъните се увеличават.

Тракийски и ранновизантийски материали не се откриват за първи път на хълма „Царевец“.

Обр. 22. Тракийска керамика

ревец“. При археологическите разкопки на двореца се намериха части от глинени съдове и монети от тези епохи и основи на обществени сгради.¹ Стратиграфски обаче тези материали не бяха проследени и не бяха ясно разграничени отделните културни наслоявания. Последните бяха твърде много разбъркани от строежите през по-късните епохи.

Въз основа на археологическите находки и направените наблюдения се установи, че в тази част на хълма „Царевец“ съществуват културни наслоявания от пет епохи, които отговарят на съответните периоди, през които на хълма „Царевец“ е имало човешки живот.

Най-долният културен пласт и същевременно и най-стар е тракийският. Това е вторият период на желязната епоха, известен с името латенска епоха (IV—I в.). Този пласт се установи само чрез намерените части от глинени съдове. Следи от сгради или землянки в този участък не се открива.

Вторият по време културен пласт, като се брои от долу, е ранновизантийският. Намерените две монети от византийския император Фока (602—610 г.) определят засега границата, докогато е имало човешки живот през тази епоха на „Царевец“. Частите от глинени амфори, украсени с дълбок гребен, крепостната стена с червен хоросан и сградата, строена с камък и кирпичи, показват, че през V и VI в. на хълма „Царевец“ е съществувало доста голямо и добре укрепено градище. Откритият зид с червен хоросан, върху който е изградена по-късната крепостна сте-

¹ Непубликувани материали от разкопките на двореца в Търновския музей.

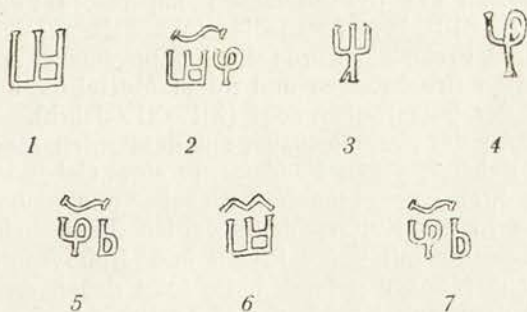
на, всъщност е част от крепостната стена на тази ранновизантийска крепост. Следи от тази крепост е видял и Ал. Рашенов при югоизточната бойна кула и при главния вход на „Царевец“. Заедно с градището върху хълма „Момина крепост“ (намира се източно от „Царевец“ на десния бряг на р. Янтра), което бе разкопано и проучвано от Ив. Велков,¹ то е пазело пътя, който е минавал по долината на р. Янтра. Основи на сгради и църкви, открити при досегашните разкопки на отделни места на „Царевец“, показват, че през ранновизантийската епоха този хълм е бил гъсто населен.²

Третият културен пласт се установи само по откритите материали — части от глинени съдове от т. н. славянска керамика. От тези материали става ясно, че върху „Царевец“ е имало живот през VIII—X в. Селището е било малко и е оставило тънък слой културни остатъци. Както при тракийския културен пласт и тук не се откриха следи от сгради или земянки.

Четвъртият културен пласт, като се брои от долу, съответствува на епохата на Втората българска държава (XII—XIV в.). Това е времето, когато Търново е бил столица на българската държава. Тогава „Царевец“ е бил ограден с висока и дебела крепостна стена със здраво укрепени порти, кули и други крепостни съоръжения. Българската крепостна стена, както бе споменато вече, е била изградена върху разрушената ранновизантийска крепостна стена. Върху хълма

¹ Ив. Велков — Разкопките на Момина крепост до Търново, ГНАМ, кн. VII, стр. 61—71.

² Непубликувани материали от Търновския музей.

Обр. 24. Монограми върху старобългарски монети

били издигнати дворците на царете и патриарсите. По всяка вероятност освен тези два най-висши държавни института върху „Царевец“ е имало и други обществени и частни сгради, следи от които се забелязват между двореца и Лобната скала и югоизточно от патриаршеския комплекс. Този културен пласт се установи освен чрез крепостната стена още и с многото находки на части от глинени съдове от кухненска и трапезна керамика и средновековни български монети.

Последният културен пласт, който е и най-горе, е от турското робство. През този период някои части от крепостната стена били поддържани и поправяни за осигуряване защитата на турския квартал, изграден върху западния и южния склон на „Царевец“.

Цялостното проучване на крепостните стени и крепостните съоръжения на „Царевец“ ще ни даде възможност да установим точния план и устройство на феодалната крепост „Царевец“, в която е била съсредоточена централната политическа и религиозна власт в средновековна България.

FESTUNGSMAUERN UND — ANLAGEN IN DER MITTELALTERLICHEN BULGARISCHEN HAUPTSTADT TIRNOVO

Janka Nikolova und Nikola Angelov

ZUSAMMENFASSUNG

In den Jahren 1958 und 1959 vollbrachte das Bezirksmuseum — Tirnovo archäologische Ausgrabungen und Untersuchungen eines Abschnitts der Festungsmauern Zarewetz, nördlich vom „Kleinen Tor“. Zur Zeit der Ausgrabungen wurden sowohl die Fundamente der Festungsmauer freigelegt, als auch Fundamente eines dicht an der Festungsmauer errichteten Baus, viele Materialien, Gegenstände und alte Münzen.

Auf Grund der archäologischen Funde und eigener Beobachtungen, stellen die Verfasser fest, dass in diesem Hügelteil Zarewetz fünf Kulturschichten zu unterscheiden sind. Die älteste stammt aus der thrakischen Epoche, nämlich die zweite Periode der Eisenzeit, unter dem Namen Latenepoche (IV—I Jahrh. v. u. Z.) bekannt.

Die zweitälteste Kulturschicht ist die frühbyzantinische (V—VI Jahrh.). Zwei Münzen aus

der Zeit des byzantinischen Imperators Foka (602—610), bestimmen die Wohnfläche auf dem Hügel. Freigelegt wurde eine Festungsmauer aus glatten Bruchsteinen und rotem Mörtel, die unter der bulgarischen liegt (XII—XIV Jahrh.).

An der Festungsmauer mit dem roten Mörtel gelehnt, liegen Fundamente eines Gebäudes aus Stein, ungebrannten Ziegeln und gelben Ton. In der Kulturschicht werden keramische Fragmente mit tiefen Ritzen und frühbyzantinische Münzen gefunden. Es folgt daher, dass auf dem Hügel im 5. 6. und zu Beginn des 7. Jahrhunderts eine frühbyzantinische Siedlung existiert hat, die später zerstört und verbrannt wurde.

Die dritte Kulturschicht ist ganz dünn. Die in dieser Schicht gefundenen keramische Fragmente bestätigen das Existieren einer kleinen Siedlung auf dem Zarewetz zwischen dem 8.—10. Jahrhundert.

Die vierte Kulturschicht fällt chronologisch mit dem Zweiten bulgarischen Staat zusammen (XII—XIV Jahrh.). In dieser Kulturschicht wurden

die Fundamente der bulgarischen Festungsmauer freigelegt, über die zerstörte frühbyzantinische errichtet. Hier wurden viele Fragmente von Küchen- und Tischkeramik und bulgarische mittelalterliche Münzen gefunden. Die Festungsmauer war 3,40 m breit und aus Bruchsteinen und weissem Mörtel gebaut.

Die letzte Kulturschicht ist aus der Zeit der Türkenherrschaft (XIV—XIX Jahrh.). In dieser Zeit existierte auf dem West- und Südhang des Hügels ein Türkenviertel. Es wurden Fundamente türkischer Häuser und Gegenstände, mit der Lebensweise der Bevölkerung verbunden, ausgegraben. Auf den Beginn des Türkenlebens weist eine türkische Inschrift von der schon zerstörten Moschee. Diese Inschrift ist im Museum Tirnovo erhalten.

Die Gesamterforschung der Festungsmauern und Anlagen von Zarewetz ermöglicht die Feststellung des genauen Planes und der Konstruktion der feudalen Festung und die Etappen ihrer Errichtung.

ПРИНОС КЪМ ИСТОРИЯТА НА ЧИТАЛИЩЕ „НАДЕЖДА“ В ТЪРНОВО И ПЪРВОТО СЕЛСКО ЧИТАЛИЩЕ „СЕЛСКА ЛЮБОВ“ В с. БЯЛА ЧЕРКВА

Тодорка Драганова и Маргарита Спиридонова

В края на XIX в. и началото на XX в. в Търново настъпва икономически подем. Развиват се занаятите и търговията, създава се заможна търговско-занаятчийска класа. Движена от патриотични чувства, тя участва активно в борбите за черковна независимост и политическо освобождение. Дело на търновските занаятчии и търговци са организираната Велчова завера през 1835 г., въстанието на Капитан дядо Никола — 1856 г., Хаджиставревата буна — 1862 г. Много занаятчии и търговци са вземали участие и в четите на Филип Тотю — 1867 г., Ст. Караджа и Хаджи Димитър — 1868 г. Турските власти не закъснели да отмъстят на търновското население за участието му в революционното движение. Много будни граждани били затворени в търновския затвор и изпратени на заточение в Мала Азия. Като последица от усиленото революционно движение и затварянето на по-голяма част от будните търновски граждани се явява и по-късното откриване на читалище в града.

Създадени в годините на турското робство с голям ентузиазъм от трудолюбивите и просветени граждани, читалищата се превърнаха в народна трибуна за просвета, наука и национално осъзнаване. Инициатори за създаване на читалища са били местните учители или просветени трудолюбиви българи. В Търново било създадено читалище по инициативата на Димитър х. Павли Иванов. Завършил образованието си на остров Халки и в Швейцария, владеел няколко чужди езика, той бил твърде образован за времето си младеж. Преди да дойде в Търново, бил касиер на българско читалище в Цариград. Ползу-

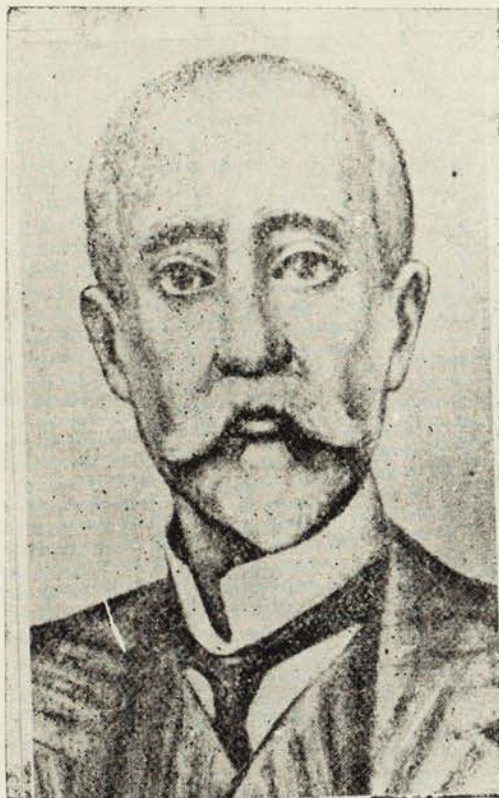
вал се с голям авторитет сред своите съграждани.

От запазените архивни документи на читалището в Търново научаваме, че то е създадено през 1869 г. В протокол № 1 на заседанието на членовете основатели на читалището от 8 юни 1869 г. са изложени мотивите, които са ги подтикнали към тази високо благородна инициатива за създаване на читалище в родния си град.

В началото на протокола се казва: „В годината 1869 на 8 юни подписаните събрахме се в общата стая при църквата „Св. Никола“, за да турим в действие мисълта си за съставяне на едно читалище в града ни.“¹ На първото събрание говорил Димитър х. Павли Иванов за целите, задачите и ползата от изграждането на читалище в Търново. Чрез тайно гласоподаване било избрано първото настоятелство на читалището в следния състав: председател Димитър х. Павли Иванов с 29 гласа, подпредседател Н. Д. Смилков с 12 гласа, касиер Джорджо Момчев с 26 гласа, още един касиер Анастас Симеонов с 30 гласа, писар Стефан Михов с 24 гласа и още един писар П. П. Димов с 23 гласа.

Това настоятелство било натоварено от събранието да изработи устава, а касиерът да събира волни помощи за читалището. На учредителното събрание присъствували следните граждани, записани в протокол № 1: Д. П. Иванов, Джорджо Момчев, П. С. Пипев, Коста х. Станюв, Иван Калапчиев, Н. П. Икономов, Стефан Михов, Атанас Бобюв, Сава Н. Фичов, Костадин Димитров, Симеон Рашков, Петър П. Димов, Никола Г. Кабак-

¹ Архив на МВР, Търново, фонд 112, арх. ед. 1, л. 1.

Обр. 1. Димитър х. Павли Иванов

чиев, Генчо х. Димитров, Димитър Петков, Христо Янков, Н. Д. Смилов, Атанас Симеонов, Михаил Рачов, Георги П. Иванов, Д. П. Джеферов, Пар. Стоянчов, Коста Тодоров, Ник. Н. Киселов, Васил Петков, Христо Минчов, Стоян Маринов, Никола Дончев, Янко х. Нидялков, Христо Симидов, Тодор Минчев, П. В. Гюмюшев и пр.¹ На второто заседание от 22 юни 1869 г. присъствували 80 члена, които потвърдили избора на настоятелството и избрали на новата длъжност книгохранител — Васил Петков. Приети били правилникът и уставът, отпечатан по-късно. Изработеният устав се състоял от три части (глави) (обр. 2).

БЪЛГАРСКО ЧИТАЛИЩЕ „НАДЕЖДА“ В ТЪРНОВО

У С Т А В

Глава първа: „Цел на читалището“

Член първи. „Съставянето на читалището „Надежда“ в Търново има за цел: а) да спомага за разпространение на просвещението между съгражданите ни и народа ни изобщо и б) да се труди за развитието на вкуса за прочитане помежду ни.“

¹ ОДА — Търново, ф. 112, арх. ед. 1, л. 1.

Глава втора: „Състав и поддържане на читалището“

В член седми се казва: „Избиранията и решенията на читалището „Надежда“ стават по висшегласие. Ако гласовете се делят на две равни числа, то председателят, който има сила за един глас повече, прави висшегласие. Гласоподаването бива тайно.“

Член девети: „Волни подаръци, било книги или пари, приемат се с благодарение и ще се записват в протокола за похвала на подарителите, а онези лица, които подарят едно количество повече от 200 грошове, ще се обявят за благодетели на читалището.“

Глава трета: „Управлението на читалище „Надежда“

Член единадесети гласи: „Читалището се управлява от едно настоятелство, състоящо се от един председател, един подпредседател, двама касиери, двама писари и един книгохранител, които ще слугуват безплатно.“ В член шестнадесети е казано: „Избирането на настоятелството става по висшегласие, с тайно гласоподаване от членовете на читалището, всяка година в общото събрание. Същите членове на настоятелството могат да бъдат избирани само три години на ред.“ А в член двадесет и първи е казано: „Настоятелството има право да призовава сичките членове на редовно или извънредно събрание колкото пъти намери за нужно, в което трябва да присъствуват. Общото годишно събрание ще става всяка година на 11 май — денят на Св. Кирил и Методий.“¹

В останалите членове на тази глава се изброяват задълженията на всеки един член от настоятелството.

На края на устава е написан правилникът на читалище „Надежда“. В първа точка от правилника е казано: „Читалището е отворено всеки ден след отпуста на църквата и се затваря вечерта часа по дванайсет.“ И в точка втора: „Входа на читалището е свободен за сичките членове, тъй също и за ония, които са подарили нещо или са в добро познание с някого от членовете.“²

В останалите осемнадесет точки на правилника се изброяват правата, задълженията на членовете на читалището, редът за посещения и ползуването на книгите и вестниците.

Откриването на читалище в Търново било възторжено приветствувано от видни общественици и народни дейци. Поздравително

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, инв. № 1394.

² Архив на Търновския окръжен народен музей, инв. № 1394.

писмо изпратил учителят Бачо Киро Петров от с. Горни Турчета (Бяла Черква), написано в стихотворна форма.

Почтени и родолюбиви
го-да членови,
любов и да ви изяви,
с писмо да ви поздравя
и изпроваждам аз
третия свитък до вас
с песни народни —
се хороващи.
До Возкресение ако живея,
ща дода да ви ги попея
тогизи ша дода аз
да са видя сас вас
да видите и мойта хубост
Бертолдова скопост.
На писмото ни са смеити,
от любов е писано, проумейти,
книжката, дето е малка, ни са чудети
от малка книга много любов разбирети.
Както книгата не артисва,
туй и любовта ми са не описва.
Оставам ващ доброжелател
и най сетен приятел — Киро Петрович.¹

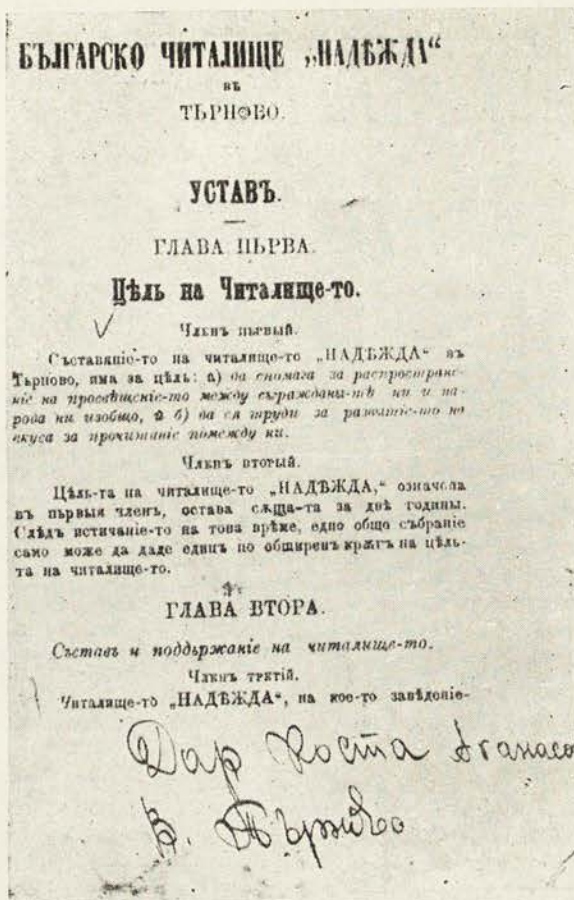
На четвъртото заседание от 10 август 1869 г. настоятелството прочело и писмото на видната търновска гражданка Евгения Д. Кисимова, с което тя ги поздравява по случай откриването на читалище в Търново.

Почит. Господа Настоятели
на Търновското Читалище

Една от между слабите търновски учители смее да се представи писмено пред Почитаемото Ваше събрание. С надежда, чи ще да бъдете снисходителни както към смелостта ми, туй и към слабото мое перо, което е твърде далеч от да може да изрази пред вази заслужената Ви похвала в днешния Ви подвиг за отварянето и съставянето Читалище и в Търново.

Търново, Търново, туй Велико Търново, което преди няколко години се е радвало на толкози негови добрини. Гордеело се е със свой... патриарх, със своя книжнина пр. пр. Черната съдбина или по добре да река проклетата тази Караказанска мащеха, която със своите гръцки интриги, е сполучила немилостиво да грабне от ръцете на своите злочести заварници сичкото що им най свято и най мило!... Нашата история им показала сичко това. Тя ще ни покаже пак дали са и умрели тези нещастни сирачета под свирепото тъпкане на тази кръвопийна гръкния мащеха! Или не!... Изгубило ли е Търново своите патриоти? Или не!... Това не! с гордост можем да го кажем, защото, кой

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, инв. № 873, фонд—Читалище „Надежда“, Бурмов, Ал. и Стойков, Ст. — Бачо Киро Петров, материали и документи, С. 1937, с. 159.

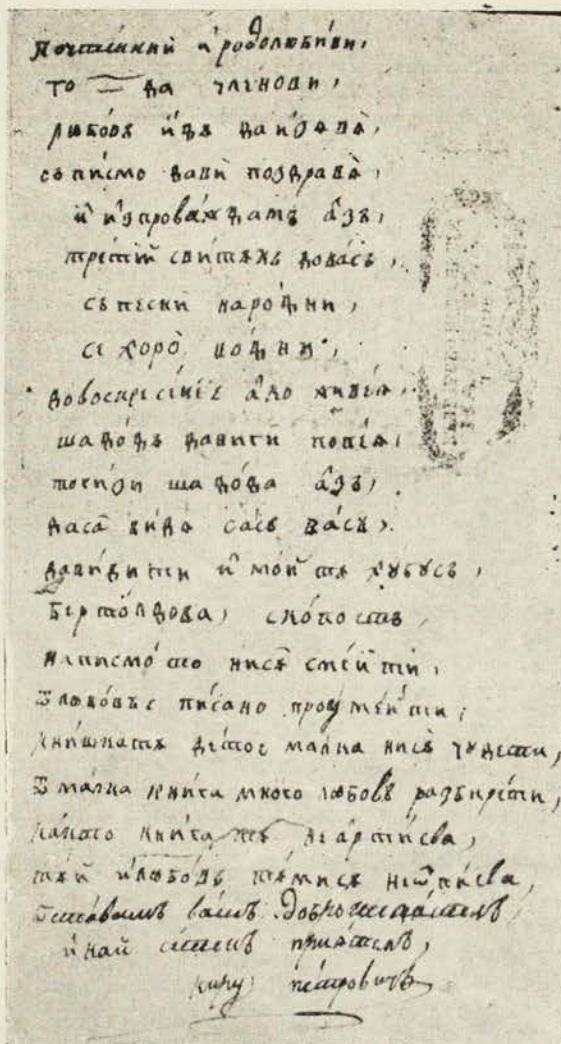
Обр. 2. Устав на читалище „Надежда“ в Търново

от Вази Почит(аемо) събрание не знае, чи не преди много по преди 11—12 години Търн(ово) е било за пример на другите градове. Е чи неговите патриоти са се отличавали с наредена община, с грижи за общополезни добрини за града, с трудови за отваряне на печатница и пр. пр.

Кой може да не знае, чи търновчани са били първите, които юнашки са се борили, и съгласно са изтирили из Търн(ово) лукавии онзи фанариотин Неофит.

После се сабудиха и навред и отвред с изгонването им из градовете. И са отцепиха веднаж за сякоги от гръцкия патрик(арх), като изхвърлиха и от църквите имената на фенерците.

В такива подвиги и борби с гръцкото духовенство, можеше ли Търново да мине без някаква жертва? Никоя победа не може да бъде без жертви! Ни бе ми мъчно тогава, на гръцките зловни интриги да изгуби Търново първородните си борци и да остане за много време да почива в сладкии сън. Напуснато от сичките нужди, грижи за просвещението и пр. додето се сдобиеше с нови

Обр. 3. Ръкопис на Бачо Киро, писмо до читалище „Надежда“ в Търново

сили. Нямахте търновки що да сторят! Трябваше да напуснат сичко и да възложат сичката си надежда на по-малките си синове. Да ги люлеят, да им пеят тъй като да им помагат по скоро да пораснат, за да се затекат на помощ на своите еднородници, които и до днеска още борят да са отърват от робството от същия този Караказански гръцки патрик(арх).

Каква радост Почитаеми Го-да! Каква надежда сега за търновки, като гледат днес своите синове възрастни правят първата стъпка и се залавят за грижата за отварянето читалище в спящия до сега град.

Дерзайте убо, търновски синове дерзайте! Да не пред майка посрамени бъдете. Трудете се сички съгласно и чисто совестно, за сичко що е добро и полезно за бедния ни народ без да гледате на частните ваши ин-

тереси. Небойте се вече от страшните гръцки интриги, те не са вече нищо, те са мъртви вече пред славното царуване на светлия ни цар султан Азис Хан, който грамогласно вика, за просвещението на сичките народи без разлика! Направете молба пред Бога, помолете се за царевото здраве, подайте си согласно братска ръка, затечете са та струшете веригите на този гръцки патрик(арх), който без да има срам от света, без да го е грях от бога и без никаква страх от царя незаконно е държал пропастта и ви е бранил от царската светлина. Решен ви е вече църковния въпрос.

Молитствувам братска любов на читалището Ви, успех и дълъг живот. Нека не забравя покрай многото други грижи да има грижата и за нареждането на девическите училища, ако желаете да бъдат гражданите му за напред по щастливи. Излишно ще бъде мисля за по много казване за голямата нужда от просвещението и образованието и на другата ваша половина, защото вярвам, че читалището да има между вази лице, което да не е познало вече тази голяма нужда. За честита ще се считам, ако се прочете настоящето ми в почитаемото Ваше събрание.

Умолявам онези Почитаеми Господа настоятели да благоизволят за да приемат малкия ми припас за читалището, който подарък се състои от няколко книжки, които по долу ще ви ги назнача.

Ваша съгражданка

Евг. х. Г. К. Димитрова

Търново
20 юли 1869 г.

СЪДЪРЖАНИЕ НА КНИЖИТЕ¹

За физически науки . . .	1
Детинско прибавление . .	4
Учение за децата . . .	4
Павел и Вергиния . . .	4
Млада Сибирянка . . .	8
Гуслица . . .	4
Няколко мисли . . .	16
Отговор . . .	22
Жертва Аврамова . . .	100
Ново мода календар . .	100
Хранилище души . . .	50
Учебник . . .	55

368

Във връзка с разрасналата дейност на читалището уставът му се оказал непълен и затова през 1872 г. била изработена „привременна наредба“, в която са отразени целите, задачите и задълженията на читалищните членове.

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд № 15, читалище „Надежда“, инв. № 866.

І. Общи определения

1. Според устава на тукашното читалище главната му цел е, каквато и на сичките други читалища в отечеството, сиреч книжовното образование, което са придобива постепенно чрез полезното прочитане. Но с тази цел трябва да има пред очи и хуманната образованост за членовете си в частност и за цяло население изобщо, като състави избрано едно общество.

2. За достигане на тази двойна цел потребни са много и разни средства. Тукашното читалище за сега прибегва салт на тези средства.

а) Да сбере един фонд, от лихвите на които да може да се поддържа.

б) Да състави една библиотека от различни учебни и забавни книги.

в) Да получава разни периодически списания, като вестници и пр.

д) Да държи събрания кога редовни, кога извънредни в залата на читалището.

3. За подобра сполука в целта си читалището ще се намерва в центъра на града, гдето с него да има отворено едно казино; за туй са и поместя от сега в къщата дето е по общо одобрение.

4. Читалището се състои от неопределено число членове, разделени на три категории. Основателни, редовни и посетители.

5. Основателен член ще бъде всеки тукашен или вънкашен, който би подарил на читалището най-малко с три турски лири веднаж за сякога. По много от три лири, който даде, ще се счита за благодетел на Чит(алището). Редовен член — който ще дава редовно 50—100 гроша годишна предплата. А посетител бива всеки, който ще предплаща 20—40 гроша за година.

6. За членове основатели ще се приемат сичките, които покажат желание да се запишат таквизи членове. За редовни ще се избират измежду младите и старите ни съотечественици таквизи, които са отличават по своята честност в сяко отношение. Най-после посетители ще бъдат сичките, които се запишат доброволно да посещават читалището за прочитане.

7. От основателните и редовни членове ще се избират сяка година: един председател, един писар, един касиер, един библиотекар; а за сега с тях ще има още подпредседател, втори писар и втори касиер; и седемте тези лица съставят управлението на Чит(алището) под името Настоятелство негово.

8. Читалището ще бъде отворено сяка неделя и секи празник за сичките негови членове и не членове; но който не е член, няма да се приема даром повече от три пъти. А казиното му ще седи отворено секи ден за секиго.

9. На секи от членовете ще се дава един билет вместо диплома, подписан от председателя, от писара и касиера, като ще носи печата на читалището.

10. Читалището държи два вида събрания: редовни и извънредни — редовните му ще стават от сичките му членове и без приканване с билети, а извънредните салт от основателните и редни членове, когато настоятелството види за нужно.

Бележка: Председателя има право да свиква настоятелството на особено събрание пак в залата на Чит(алището) или другаде.

11. В редовните събрания или секии за себе си ще прочита, или един ще чете в слух на сичките, или пак трябва да се държи някоя беседа, за което предварително ще се известява на публиката. А в извънредните събрания ще се държат заседания дето членовете с настоятелството ще размишлява за съвремените нужди на заведението.

12. Освен тези събрания читалището ще държи сяка година едно общо от сичките си членове, пред които настоятелството е длъжно да даде отчет на работите си и става избиране на ново настоятелство. Членовете от ветото настоятелство могат да се избират и за ново по силата на 16 член от устава.

13. Избирането на настоятелството ще става от сичките членове на чит(алището) по вишегласие според 7 пар. от настоящата наредба и според 11 член от устава.

14. Всичките членове на чит(алището) се считат равни помежду си; следователно секи има право за гласоподаване и избиране.

15. В заседанията на чит(алищните) членове членовете от настоятелството ще имат по един глас какъвто и другите членове; председателя салт ще има два гласа.

16. Решенията на събранията ще се гледат за законни тогаз, когато присъствуват ако не сичките членове барим повече от половината им.

17. Ако някой член от настоятелството има нужда да отсъствува от града за малко време, свободен е. Но ако бъде за много, тогаз той ще си даде оставката от настоятелството, което в едно извънредно заседание трябва да избере и отреди друго на мястото му.

II. Особни длъжности на членовете

18. Разискванията в сяко едно събрание ще стават спокойно и без разпалвания. Секи може да дава мнения за някой работа, но не трябва да докача личности.

19. Ако се породят разногласия и в събранията произлезе смутня председателя има сила да наложи мълчание със звука на звънеца и ако са не послуша да разпусне събраниято за други ден.

20. Никой няма право да зема журнал било или книга читалищни със себе си докато те са нови и не са влезли в библиотеката. Затуй който ще иска някоя книга трябва да се обърне към библиотекаря, а журнал може да се иска и от слугата на читалището.

21. Зетата книга или журнал трябва да се върне на определеното им време и в същото състояние; в противен случай читателя трябва да ги заплаща двойно и да даде глоба за повредата им.

22. Членовете имат право да водят със себе си и чужденци в читалището. Тряба обаче тези лица да бъдат честни от тях може да се иска и спомоществувания за читалището; ако състоянието им го позволява.

23. За да не се побърква вниманието на присъстващите кога нещо се прочита в слух, секии ще се пазят от частни разговори. По същата причина и в заседанието трябва да се отбягват частни разговори, който иска да са отговори някому или да предложи за нещо трябва да иска воля от председателя с подигане на ръката си.

24. Преди и подир заседанията може да се пуши тютюн, но никога не ще да има питиета в читалището) които се допускат салт в казиното. Затуй читалището приема девиза: „Едно място за сяко нещо и сяко нещо на мястото си“.

25. И най-подир, който член са необходими според предписаните тук правила и сгреша до три пъти взема му се глоба доколкото видят за нужно или се изключават от членството, ако не са изправи.

Четена и одобрена на две заседания на читалищните членове.

15 август и 6 септември 1870 г.

Председател Т. Н. Шишков

Подпредседател Е. Х. Пенчов

Касиер Ам. Симеонов

Подкасиер П. В. Гюмюшев

Писар П. П. Димов

Подписар Т. Икономов

Библиотекар Д. Х. Пенков¹

¹ Архив на Търновския народен окръжен музей, фонд 15, инв. № 851.

От основаването на читалището до септември 1870 г. то се помещавало в общата стая при църквата „Св. Никола“. Но разрасналият се нужди наложили преместването му в по-голямо помещение — в къщата на хаджи Недялко, където бил поставен и надпис: „Народно читалище Надежда“.

Породилите се вътрешни интриги и борби довели до неофициални доноси пред властта. Читалището било представено „като свърталище на вагабонти и нехранимайковци“¹. Заради това било затворено. В протоколната книга са вписани 43 протокола, последният от които е от 12 януари 1872 г.² Едва след Освобождението се подновява вписването на протоколи в същата тази протоколна книга. Други документи, които свидетелствуват за официалното закриване на читалището и борбата на търновските граждани за неговото отваряне, са три писма написани на турски.

До Ваше превъзходителство
(САДРЪ АЗАМ)

ИЗЛОЖЕНИЕ

от страна на скромните Ви подчинени

Подчинените Ви са, преданни на Отецеството и са от Великата дунавска област, жители на град Търново, произхождат от българско население. Преди 6 месеца от това, привличайки вниманието на настоятелството на единственото ни читалище, многоуважаемия бивш търновски градоначалник — Али Бей, горе поменатото читалище задължи да бъде затворено.

Въпросното настоятелство, колкото и да са настоявали, по чии причини са взети такива силни мерки въз основа, на които да бъде затворено търновското българско читалище.

Горе поменатия градоначалник, не е посочил никакви причини, с които да злепоставят уважаемият областен началник.

Посещаващите го настоятелствени членове, всякога са били задължени с изпълняването на всички негови заповеди, без да оказват каквато и да е съпротива. И без да знаят причините, затвориха поменатото ни читалище. След като изминаха шест месеца от както бе затворено читалището ни, преди един месец, същият бившия търновски градоначалник Али бей, наредил да бъде открито поменатото ни читалище. Обаче този

¹ Чилингиров, Силиян — Български читалища преди Освобождението, С. 1930, с. 521.

² ОДА — Търново, фонд 112, арх. ед.1, т. 27.

Обр. 4. Привременна наредба на българското читалище „Надежда“ в Търново

път сегашния търновски градоначалник многоуважаемият *Джевит паша*, казвайки, че от Министерството има официална заповед въз основа на което отново се закри.

Молим, Ваше превъзходителство, че освен царското равноправие нямаме никаква друга опора. Когато във всички крайща на Отоманската империя, се откриват такива ползотворни читалища, обръщайки се към Вас, че така безпричинно да бъде затворено скромното ни читалище, съобщаваме, че сме паднали в окайно положение. Известно, че поменатото ни читалище не е извършило никакви против царството закони и правилници.

Чрез търновския градоначалник можете да се доберете до факти, че до сега поменатото ни читалище на какво становище е било и ако е възможно по чии причини е затворено да бъде съобщено на тези Ваши подчинени. Възможно е против поменатото ни читалище да се е служило с клеветничество.

Ако скромното ни читалище е извършило противоцарствените закони и правилници, действия то да бъде наказано.

Противен случай, ако няма такива противни на страната законни действия, с оглед на това, че всички са почитни хора и като такива гарантираме и молим за незабавното откриване да ни бъде оповестено.

30 юли 289 (1872 година)

Отгоре на писмото им следната резолюция:

(Напротив на това, пред страха, че изцяло не ще се даде ход е дошло задължително известие).¹

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, инв. № 94.

До многоуважаемия
г-н градоначалник

Ваше благородие господине,

Подчинените Ви са от град Търново, произхождат от християнско население. Из цялата страна на царството са открити читалища. И в скромния ни град, преди четири и половина години, откритото читалище въпреки, че не са доказани никакви противодържавни действия да са извършени, преди няколко месеца от това, бившия и многоуважаемия градоначалник на Търново г-н Али бей, привличайки вниманието на членовете на въпросното читалище да бъде затворено за целта е издадена открита заповед. До сега неоткриването се дължи на това, че под званието на читалището се четат вестници и списания които не вредят на обществото, от постъпленията на които се дава възможност, да се раздават учебници, според състоянието на бедните ученици, които се намират при нашите училища.

Колкото бъде затворено въпросното ни читалище, толкова ще се губи от постъпления. Бедните ни деца ще бъдат лишени, което не е и по желанието и на Ваше покровителство.

Очаквайки, благоволенията Ви, за да бъде наново открито въпросното ни читалище, за целта Ви представяме настоящото заявление.

Лично на Вас Г-н Градоначалник,

9 февруари 90 г. и 17 шабан, 889 г.¹
(1873 година)

Изпратено било и още едно заявление от търновските граждани за откриване на читалището, но и то както и останалите, остава без последствие. Тогава гражданството на Търново се обърнало направо към великия везир Махмуд Недим паша.² Той разрешил откриването на читалището, но за много малко време.

Въпреки официалното затваряне, от турската власт, читалището продължило да съществува. От запазената реч на П. В Гюмюшев се разбира, че той е бил избран за председател на читалищното настоятелство при започване на четвъртата година (1872 г.).³

За закриването на читалището научаваме още и от писмото на Панайот Цвятков, читалищен слуга. Въпреки закриването на читалището от турските власти той продължил да го отваря за посетители, като е купувал въ-

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, инв. № 923.

² Чилингиров, Стилиан — Български читалища преди Освобождението, С., 1930 с. 522.

³ Архив на Търновския окръжен народен музей, инв. № 835.

глица да пали мангала, „за да се греят приходящите посетители“. Получавал е редовно заплатата си до 1 март 1874 г., след което касиерът отказал да му плати, „защото било затворено читалището и нямало приход“. Писмото на П. Цвятков е адресирано до „почитаемото настоятелство на читалище „Надежда“ с дата 2 февруари 1875 г., от което се разбира, че ръководството на читалището е съществувало, но не е развивало никаква дейност.¹

За осъществяване на основната цел — просвета на народа, отразена в устава и наредбата на читалището, още в първите месеци то се погрижило за откриване на училища. В заседанието си от 23 ноември 1869 г. читалищното настоятелство постави въпроса за откриване на неделни училища. А в следващото заседание на 7 декември 1869 г. се решава да се открият неделните училища, в които „да се учат да четат и смятат калфите и чираците“. За учители в това училище били определени: П. П. Димов, П. В. Гюмюшев, Н. Г. Кабакчиев, В. Соеджиев, Ив. Хаджи Петранов, които се задължавали да изнасят по една лекция на седмица. За това си решение читалищното настоятелство уведомило митрополията, която изпратила следното писмо:

Почтении Председателю
на читалищното настоятелство в Търново
Вашето почтенно нам от 29 приходящого
Св. Митрополия получихме и на садаржанието
благодарни останахме.

Според заявеното желание на читалищните членове да се отварят неделни училища душевна радост, като усещаме възприемаме на грижата си да са обади чрез писма по черквите, съобщение това да се извърши в понеделник на 25 идащого февруари в празника Сретение Господне и в знание Ви.

След сичко туй, като желаем на тези неделни именуеми училища добър успех есми полза на народа ни.

Вам и на родолюбивото Ч. Настоятелство топли к Бога молествувател

Т. Митрополия, 30 януари 1870 г.

Протосингел Теодосий²

Неделното училище било отворено на 8 февруари 1870 г. в четири часа следобед в „училищната къща“.³ Най-напред били събрани в това училище около 50 момчета калфи

от Търново, които показали голямо усърдие в заниманията. По-късно техният брой нараствал до сто. Инициативата на търновското читалище за откриване на неделни училища била посрещната с голяма радост от селския учител Бачо Киро Петров от с. Горни Турчета: „... са много зарадвахми, тъй като са научихми, чи сти са наговорили да отворите неделно училище за да се научат по нещо неучените... работа която заслужава, от самосебе си похвала...“⁴

Починът на търновското читалище за неделни училища бил възприет и от Габрово. Ученическото дружество решило да набере средства за такова училище чрез продаване на лотарийни билети. С писмо от 7 януари 1871 г. то предлага на търновското читалищно настоятелство да купи 50 лотарийни билета⁵ в полза на неделните училища в Габрово.

В своята просветна дейност търновското читалище се издигнало твърде много. От различни градове се получавали писма с молба да се пратят учители, препоръчани от търновското читалище. С писмо от 5 юни 1878 г. църковното училищно настоятелство от Осман пазар моли да бъдат изпратени от Търново двама учители и една учителка.⁶

С писмо от 24 декември 1870 г. П. Т. Мусевич се обръща към търновското читалище да изпрати учител в Македония, където има три града с българи, в които нищо не е направено за тяхното просветно издигане.⁴ За да се прекъсне по-нататъшната елинизация (откриване на гръцки училища в Македония), цариградското читалище изпраща писмо до търновското от 23 август 1874 г., с което го уведомява, че вместо „македонска дружина“ се е създало „Настоятелство на бедните училища“. На него те разчитат да спре по-нататъшната елинизация. За тази цел те молят търновското читалище да окаже съдействие, като изпрати учители българи в Македония.⁵ В заседанието си от 21 ноември 1871 г. е докладвано, че по подписката за събиране помощи от гражданите за отваряне на българско училище в с. Черешница, Македония, е постъпила сумата 20 турски лири, за изпращането на които читалището поема грижата.⁶

Търновското читалище е подпомагало и бедни студенти българи, които са учили в чужбина. От протокол № 17 от 16 ноември

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд читалище „Надежда“, инв. № 838.

² Чилингиров, Силиян — Български читалища преди Освобождението, С. 1930, 514.

³ Архив на Търновския окръжен музей, фонд читалище „Надежда“, № 15, инв. № 842.

⁴ Архив на Търновския окръжен музей, ф. № 15, читалище „Надежда“, инв. 876.

⁵ Пак там, инв. № 864.

⁶ Пак там, инв. № 850.

⁷ Пак там, ф. № 15.

⁸ Пак там, инв. № 865.

⁹ ОДА — Търново, фонд 112, арх. ед. 1, л. 24.

1871 г. се вижда, че читалището е отпуснало 500 гроша помощ на Г. Ст. Николов да следва в Одеса.¹ Отпусната е била сума също от 500 гроша на Стефан Стамболов за пътуване до Одеса. Парите му били предадени на 16 ноември 1870 г.²

Парична помощ от търновското читалище иска и студентът Минко Маринов с писмо от 2 март 1870 г., за да продължи образованието си в Белград.³

А от протокол № 16 от 11 октомври 1870 г. се вижда, че читалището се е занимавало и със състоянието на училищата и читалищата в Търновски окръг. За целта е била натоварена комисия в състав: Христо Симилов, Д. Янулов, Г. П. Иванов, Симеон Рашков и Н. П. Златарски, която трябвало да изготви сведения за състоянието на училищата в Търново и Търновско.

За да бъдат осъществени целите на читалището, още през първите години то положило грижи и за уреждане на библиотека и читалня. На второто заседание от 22 юни 1869 г. читалищното настоятелство избрало едно лице за книгохранител, което трябвало да се грижи за постъпилите книги. А на третото заседание от 13 юли 1869 г. се предложило книгите от градската библиотека, която се намирала при главното училище, общината да отстъпи на читалището, „което би било полезно, отколкото да стоят на едно място, покрити от прах, без да служат за никакво потребление“.⁴

Първите книги за читалищната библиотека постъпили от дарения. От протокол № 3 се вижда, че на третото заседание били прочетени имената на първите дарители, но не са вписани в протокола. На следващото заседание било прочетено писмото на Евгения Кисимова, която подарила 368 различни книги. Вестници, списания и книги постъпвали в читалището като дарения от авторите и редакторите. В заседанието си от 23 ноември 1869 г. читалищното настоятелство прочело писмото на Кънчо Кесарев, с което той им съобщава, че изпраща 20 екземпляра от читанките си подарък за читалището.⁵

Книги били подарени на читалището и от Захари Княжески. Читалищната библиотека се снабдявала още с книги посредством отчисления от събрания членски внос и волна помощ. В речта си при избирането му за на-

стоятел през 1873 г. П. В. Гюмюшев изтъква, че за да тръгне по-добре работата в читалището, необходимо е „библиотеката да се попълни още с български книги“. От една дописка във в. „Българин“ (от 3 ноември 1877 г., бр. 9, Букурещ) разбираме, че в Търново е имало зала за прочитане на вестници и журналы.

ЧИТАЛИЩЕ В ТЪРНОВО

На 12 ноември в съдилищното здание в Търново ще се отвори зала за прочитане на вестници и журналы. За сега са записани и се намират в тази зала вестниците: „Българин“, „Новии дан“, що са издават в Белград, „Глас Черногорца“ — Цетина, „Новое време“, „Петербургския ведомсти“, „Голос“, „Руский мир“, „Московский ведомсти“, „Съвременния известия“, „Син отечества“, „Руский инвалид“, „Военний летучий листок“, един француски, един немски, „Вестник Европа“, „Отечествения записки“, „Дело“, „Нива“, „Руский рабочий“.

За отварянето на читалищната зала много съдействували Г. полковник Дометих, полициместер в Търново, както и бивши търновски губернатор генерал майор Домантович. Устройството и съдържанието на читалищната зала пренадлежи на Г. Т. С. Рождественский.

Желателно е само щото началото да има добър край. Надеем се, че у нас из България ще се съставят малко по малко читалищни библиотеки, учебни заведения, печатници, книжарници и други необходими за човеческото развитие заведения. Ний се радваме от далеч младият Г. Рождественски и му пожелаем пълен успех в благородното му предприятие.¹

Търновското читалище е подпомагало с книги и списания освен читалищата и училищата в близките села. С писмо училищното настоятелство в с. Лисичери моли да се изпратят книги и учебници, необходими за бедните ученици.²

Книга били изпратени още на селата Бяла Черква, Патрешица и Димча. За изпратените вестници в горните села Бачо Киро отправил благодарствено писмо от 7 март 1870 г. до търновското читалище: „... многа са за радвахми, като видяхми в вашето почтенно писмо как Вии от братска любов, сте благоволили да изпратите два вестника за Патрешица и Димча...“³

¹ ОДА, фонд 119, арх.ед. 1, л. 11.

² Чилингиров, Стилиан — Български читалища преди Освобождението, С. 1930, с. 517.

³ Архив на Търновския окръжен народен музей, ф. 15, инв. № 861.

⁴ ОДА — Търново, фонд 112, арх. ед. № 1, л. 2.

⁵ Пак там, л. 4.

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей фонд 15 читалище „Надежда“, инв. № 832.

² Пак там, инв. № 877.

³ Пак там, инв. № 874.

Твърде рано търновското читалище проявило интерес към родния фолклор и историческото минало. В протокол от 23 ноември 1869 г. читалищното настоятелство разгледало писмото на Божков до българските читалища относно събиране на разни приказки и песни. Тогава се решило да се изпратят писма до по-големите села и „да се отпуснат средства, ако стане нужда“.

В отговор на тези писма Бачо Киро изпратил един списък от народни песни и приказки. В архива на Търновския музей се пази приказката за „Воденичаря и момчето“, изпратена от Бачо Киро. За тази своя дейност той е бил направен от търновското читалище член-кореспондент. „... много останали благодарни лето ни удостоявати за член на Вашето читалище. Нии са видяхме недостойни за честта, която ни струвате...“¹

От писмото на Моско Попов Добринов от Лом Паланка от 28 февруари 1870 г. се разбира, че в редица дописки във в. „Македония“ се съобщава за събиране на народни песни и исторически бележки от миналото на родния край. Във връзка с това той се обръща към търновското читалищно настоятелство с молба то да събира исторически данни за Търново — Царевец, Трапезица, Св. Гора, — които да му изпратят за готвения от него географически словарь.²

Все във връзка с изучаване на историческото минало на родния град читалищното настоятелство на 25-то заседание от 2 януари 1871 г. решава „да се грижи за събиране на древностите тъй щото на време да се състави един малък музей в читалището...“³

За тази цел били изнесени редица беседи пред гражданството за древностите на стария град Търново.

Търновското читалище поддържало непрекъснато връзка с българското читалище в Цариград. С писмо от февруари 1870 г. цариградското българско читалище съобщава, че започнало издаването на повременното списание „Читалище“, от което са излезли вече пет броя. Отпечатването му изисквало много средства, необходимо било да се купи печатница. Във връзка с това цариградското читалище се обръща за помощ към всички читалища. Търновското читалище е трябвало да даде най-малко 10 турски лири.⁴ По повод на това писмо търновското читалищно настоятелство е положило големи грижи за набиране на спомоществуватели на новото

списание „Читалище“. Това проличава в благодарственното писмо на българското читалище в Цариград.

16 февруари 1870 г.

Почитаеми господа

Ни е възможно да са опишат живите впечатления, които произведе в читалището ни Вашата разписка от спомоществувания за повременното списание) Читалище, не е възможно казваме, защото от никъде такова огромно число не са е появило нито пък вярваме да се появи. Настоятелството натоварено от всичките членове читалищни, спешни от все сърце да Ви благодари за благородните Ви старания, които сте полагали и полагате за всяко предприятие на читалището ни. Имената на ревностните и ученолюбиви търновци стърчат в книгите на най-отлично място и ще послужат за доказателство, че достатъчно се люби и оценява умственото развитие на народа ни в град Търново и най-паче, чи читалището „Надежда“ в пълно отговаря за предначертаната си цел.

Обладани вече от Вашите родолюбиви грижи то обичаме да вярваме, че Ви при всичките си други занятия не щете оставите в пренебрежение събирането и вписването с първа поща спомоществуванията, които много ще ни улеснят предприетото ни книжовно дело, ни е нужно мислим да Ви пишем какви жертви въвн от силите си е журтувало до днес читалището ни понеже имате в пред себе си малката цена на списанието, която е почти нищожна и това става само и само това списание само да може да влиза и в бедни ръце.

Тъй почитаеми Господа, като Ви съобщаваме имаме благи надежди, че не щете ни остави да Ви повторим други път за изплатени спомоществувания. С уверения за отличните ни към Вас почитания оставам Ваши покорни настоятелството писар М. Моравенов.¹

Търновското читалище освен за списание „Читалище“ набирано спомоществуватели и за други списания и вестници от околните села и градове. В писмото си Никифор Константинов от Елена, 5 март 1870 г., съобщава на търновското читалище, че изпраща 35 бели меджидии за 5 спомоществуватели, като остава на още 5 да издължи сумата. С второ писмо от 5 юни 1870 г. той съобщава имената на спомоществувателите от Еленския край: х. Христо Ст. Михайловски, Михаил х. Ст. Михайловски, Иван х. Теодоров, Илия Ст. Бобчев, Петко Н. Арнаудов, Никифор И.

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд № 15, читалище „Надежда“, инв. № 850.

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд 15, читалище „Надежда“, инв. № 875.

² Иак там, инв. № 867.

³ ОДА — Търново, фонд 112, арх. ед. 1, л. 16.

⁴ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд 15, читалище „Надежда“, инв. № 837.

Константинов, Буйновското училище, Маренското училище, поп Иван от Блъсковци, свещеника от св. Никола, Елена, само за шест месеца.¹

Читалището е било спомоществувател и на вестник „Право“ и „Шутош“, за което свидетелствува една разписка от 6. X. 1874 г., подписана от Иван Найденов, който е получил чрез П. Герганов 16 бели меджидии, или 328 гроша, за в. „Право“ и „Шутош“.²

Търновското читалище служило още като средище, където се получавали всички вестници и списания и оттук се разпращали на останалите градове и читалища. Това се вижда от писмото от 12 февруари 1870 г. на Вичо Грънчаров, читалищен настоятел в Горна Оряховица.

„Ние и без да Ви известим дръзнахме да пишем до Цариград и да кажем за нас листовете да се изпращат до Вашето читалище. Макар и да Ви става главоболие с препращането им ние Ви молим в името на българското Възраждане да приемете този труд.“³

Също така и женската община в Търново е получавала чрез търновското читалище списанията „Читалище“ и „Зорница“. С писмо от 25 януари 1871 г. Евгения Кисимова замолва читалищното настоятелство „на време и чисти да изпращат списанието на точно опоменатия адрес“.⁴ Председателят на русенското читалище Денчев е изпратил писмо от 21 август 1870 г. до търновското читалищно настоятелство за събиране на спомоществуватели на новия нравоучителен роман „Момина китка“.⁵

С друго писмо от Цариград Д. Х. Иванов от 24 април 1870 г. моли настоятелството да се запишат спомоществуватели на новия в. „Пътник“, като им изпраща три броя.⁶

Христо Данов също така моли настоятелството с писмо от 21 март 1872 г. в името на благотелната цел, която имат читалищата, да разпространяват просветата и списанията, така също и сега да намери спомоществуватели на списанието „Книжовнии имот“, и изпраща една книжка.⁷

Тези писма говорят за огромната роля, която е играло читалище „Надежда“ като средищен център в просветния живот на Търновския край.

Заедно с откриването на библиотеката и неделното училище читалище „Надежда“ по-

ложило началото и на театралната дейност в града. С протокол № 8 от 2 февруари 1870 г. читалищното настоятелство взело решение да се изнесе театрално представление — пиесата Геновева. Първите роли били разпределени между читалищните дейци: Христо Симидов, Н. Икономов, Ал. Ас. Златарски, П. В. Гюмюшев, Д. П. Джеферов, Г. П. Иванов, Ст. Михов, Пар. Стоенчев, Лука Василев, М. Я. Златиев, П. х. Кисимов и Иван Генчев.¹

Според дописка във вестник „Право“ бр. 5, год. V, на 21 март била представена пиесата Геновева в Търново. От това представление читалището имало чист доход от 3000 гроша. На него присъствувал и търновският мютесарифин, който отпуснал музика от „изкусни музиканти“.

С това представление било подчертано задоволството на търновското население от разрешението на черковния въпрос.²

С протокол № 23 от 19 декември 1870 г. се взело решение да се открие към читалището театър. За тази цел били преведени много чужди пиеси и поставени на сцената: „Емилия Галоти“ от Лесинг, „Хернани“ от Виктор Юго, „Екатерина Ховард“ и др. Били поставени и българските пиеси „Райна Княгиня“, „Покръстването на преславския дворец“, „Зла жена“, „Издадналият търговец“ и др.

В пиесата „Геновева“ женските роли били изпълнявани от мъже, а по-късно от учениците от мъжкото класно училище. С протоколно решение от 22 януари 1872 г. П. В. Гюмюшев бил определен за режисьор на пиесата „Хернани“ и „Райна княгиня“, в които и играел главните роли. Така търновското читалище и създаденият от него театър спечелили доверието на публиката и нараснал неговият авторитет както в Търново, така и в околните села и градове.

Читалищното настоятелство в Габрово е изпратило писмо до търновското настоятелство от 24 декември 1870 г., в което се казва:

Почтени Настоятели
на Търновското Читалище,

След като Ва поздравим и уверим с почитанията си към вази бързам да Ви известим за нашето напоследък желание да представим на сцената „Геновева“ в представление и в нашия градец. Като са изискват особенни облека за тази роля, а тука нашите терзии не могат ги скрои докато не гледат

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд 15, читалище „Надежда“, инв. № 844, 845.

² Пак там, инв. № 849.

³ Пак там, инв. № 840.

⁴ Пак там, инв. № 859.

⁵ Пак там, инв. № 868.

⁶ Пак там, инв. № 852.

⁷ Пак там, инв. № 853.

¹ ОДА — Търново, ф. 112, № 1, л. 5.

² Чилингиров, Ст. — Български читалища преди Освобождението, С., 1930 г., с. 515.

на други. Затова Ва молим с настоящето си писмо, като имаме предвид Вашата готовност да ни помогнете в всеки случай, един час напред да ни пратите Вашите дрехи на тези роли за да си служат с тях докато направят други. Освен това молим Ва, като по опитни дайте ни потребните наставления за тази работа, даже ако познаем от упражненията нужда за един или двама по опитни момчета ще Ва молим да ни пратите за да водят те работата.

След това осилвами ся да се надяваме за благосклония Ви отговор и да вярваме, че тази случка ще стане причина за искрено сближаване на тези две наши дружества, Молим Ва Го-да приемете уверения към искреното ни към Вас уважение.¹

Читалищни настоятели Габрово

*Н. Р. Басмаджиев,
Андрей И. хаджи Досков,
Станчо Колчов Басмаджиев,
Цвялко Недюв.*

От многото писма, запазени в архива на читалище „Надежда“, се вижда, че то е помагало с дрехи за представленията читалищата в Горна Оряховица, Трявна и Лясковец и основаното в Търново ученическо дружество „Братска обич“.

През 1872 г. с помощта на читалище „Надежда“ било основано читалище и в Долна махала — „Трапезица“. Голяма заслуга за неговото откриване има Н. Жеков, който подарил и 30 гроша и четири книги.² За просветната дейност на това читалище съдим от писмото му до читалище „Надежда“ от 25 март 1874 г., с което го моли да отпуснат помощ за представлението — дрехи и сцената — за пиесата „Изгубена Станка“. Писмото е подпечатано с печат „Българско читалище Долна махала, Търново, Трапезица“, подписано от Г. П. Гунев.

Със своята разнообразна просветна дейност търновското читалище спомогнало за откриване на читалища в околните села и градовете и става обединяващ център за по-нататъшната тяхна дейност. Рожба на търновското читалище са читалище „Напредък“ в Горна Оряховица, създадено на 13 юли 1869 г., Лясковското „Съединение“, 1871 г., и читалище „Селска любов“ в с. Горни Турчета основано от Бачо Киро. Голяма помощ и съдействие при откриването на първото селско читалище в страната оказали търновските читалищни дейци, най-вече П. В. Гюмюшев, който

то лично изпращал на Бачо Киро писма, вестници, списания и давал наставления за откриване на читалище. Самият Бачо Киро често е идвал в Търново и се срещал с младежите, които го подбудили да основе читалище в родното си село. Заедно със своите другари Личо Стоянов, свещ. Васил Петков и свещ. Гаврил Трифонов проповядвали навсякъде просвещение и наука сред своите съселяни. След църковна служба Бачо Киро събирал съселяните си в килията при църквата и там им четял вестници, списания, изпращани от търновското читалище. Създадено само няколко месеца след търновското читалище, първото селско читалище в с. Горни Турчета си поставя за цел да пръска светлина и скоро става за пример на другите села. Даскал В. Неделчев, ученик на Бачо Киро, само една година по-късно създал читалище в с. Сухиндол. Следват и други последователи и като ярки огньове огряват в тъмната нощ поробеното отечество.

Всички читалища тогава неизбежно свързвали своята дейност със стремежа на нашия народ за свобода, държали будна неговата съвест и воля за борба срещу тиранията. Но най-ярко, забележително ярко става това в първото селско читалище, създадено от Бачо Киро. Всичко това — и четенията в читалищната килия, и селското първо пътуващо театро, и другите проявления — води към една цел: подготовка на населението в Горни Турчета за борба.

От дописката във в. „Македония“, год. IV, бр. № 67 от 20 юли 1870 г., вероятно изпратена от Бачо Киро, научаваме следното: „... Нашите селяни с голяма ревност се притичват в една стая, определена за читалище и жертват кой колкото може за поддържането му. Ние приемаме повечето от българските вестници и всички които могат да четат, ся стекват в неделен ден и с голяма ревност четат. Това показва, че на нашите селяни духът им е буден и че те скоро ще влязат в пътят, който ся поели по горните наши общини. . .“ В друга дописка също във в. „Македония“, бр. 69, 1870 г., се казва: „... Писал Ви бях по преди и казах, че училището ни напреднува, то е истина, господине редакторе, но то можеше много по вече да напреднува, ако да можеше някак да са направи щото да могат по-добрите ученици да ходят и лете в училище и да не прекъсват уроците си за цяло лято за да не забравят що са учили през зимата, но засега тъй върви работата инък не може. Казах, че имаме и читалище и ако питаш на здраво нашето читалище е по старо от много други читалища, защото се отвори тогаз, когато вии г-не ре(дакторе) бяхте гайдар. Нашите селяни като по разбират от гайда, при-

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд 15, читалище „Надежда“, инв. № 836.

² Чилингиров, Ст. — Български читалища преди Освобождението, С., 1930 г., с. 520.

тичваха всеки празник да слушат сладките ви свирни и като останаха много задоволни даваха и голяма парса за свирната и от тогази до сега се тъй правят, като ся събират на всяка нова година в училището, всякой дава от добра воля кой три, кой пет и десет гроша и тъй събираме този ден около триста гроша за вестници... много сми благодарни и признателни на търновското читалище и на неговите родолюбиви членове, че те ни подариха около петдесет рззни книги и един печат за читалището ни с име любов...¹

Запазена е кондиката на първото селско читалище в с. Бяла Черква, написана от Бачо Киро. От нея научаваме за целите и задачите на това читалище. Кондиката се състои от 126 листа, или 252 страници. На първата страница в кондиката е вписан читалищният устав.²

ЧИТАЛИЩНИИ УСТАВ

В име отца и сина и светого духа. Нии сички селяни на село Горни Турчета с братско согласие и от любов към учението отворихме си читалище с име „Селска любов“,

Обр. 5. Бачо Киро Петров

¹ Бурмов, Ал. и Стойков, Ст. — Бачо Киро Петров — материали и документи, С. 1937, с. 160.

на което първата цел е да събуди щогоде учението между младите наши селянчета, който са имали злочестина да останат неучени. Втората цел му е да разпръсва щогоде учението и по околните наши братя българи, дето са по селата кога чи със слобие с възможни средства, дано Г-да да ни укрепи в туй наше предприятие и той да даде добра воля на нашите братя селяни и на почтените, странни родолюбци, които благоволят да посетят нашето бедно читалище да подарят от добрата си воля по нещо от тяхното богодарованно богатство, за неговото поддържане от което и нии да имаме средство да изпълним неговата добра цел, която горе споменахме на която за изпълнението нии длъжни оставаме на сичките почтени родолюбци се признателна благодарност.

Нии тази годишни членове, поп Васил, поп Гаврил, Личо Стоянов, писар, Киро Даскал, Георги Калчов, Ангел Димитров — касиер, Васил Даскал, Вачо Дончов, Петру Христо, Аночо Ангилев.

На втората страница от кондиката е написана наредата.

Нареда или избирането на членовете

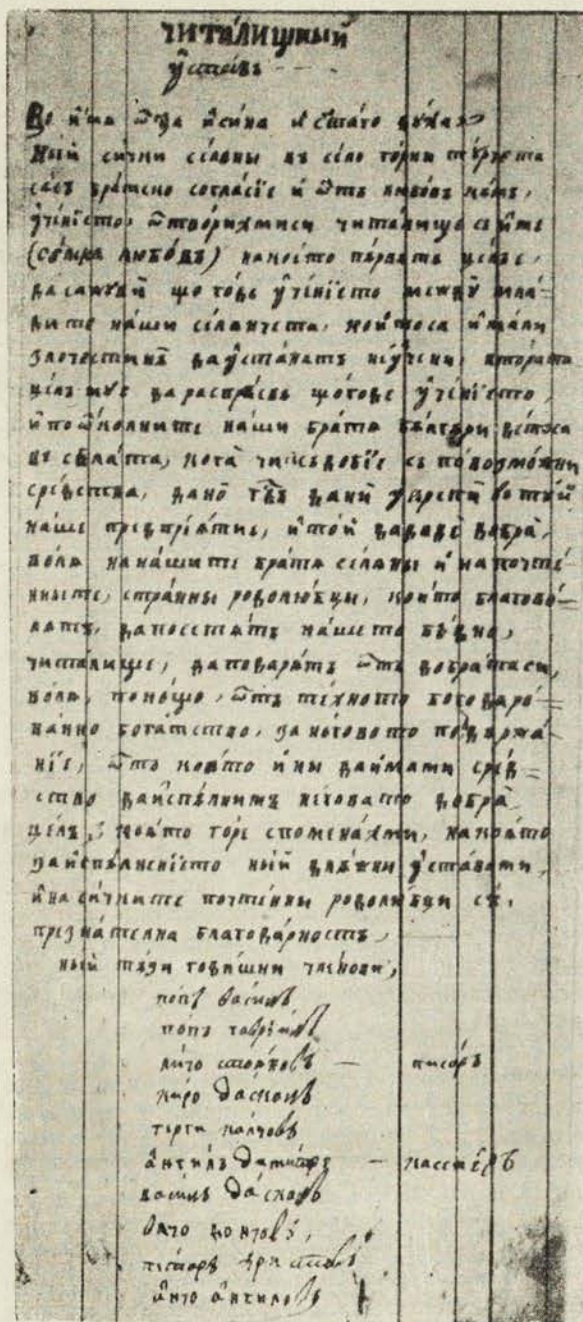
На всяка нова година, сиреч на първи януари, като са събирем малки и големи на училището с общо удобрявани избирами десет члена. От тях двама се избират с жребие, едина за касиер, другия за писар и тъй като искарат една година, дават си оставките и сметките пред народното събрание и тъй тогизи се избират други с общо одобрение да служат година време на читалището без никаква плата.

Помощ за читалището са събира със следующия начин: секий селянин стар, млад без изключение е член и помощник и слушател. Секий дава помощ от добрата си воля колкото чи обича и помощта е записана в потребното място на кондиката, както ще са изяви подолу, и друго събирами от всяко име за година време от един до пет гроша. Малко ни е капитала но нека ни е много доброто братско съгласие, което днес имаме дано дълго време да пребъде в нас. Ако е възможно до века в надежда сми чи то ще ни навакса и другите за нас потребни неща, които сеги нямами. Нии дотолкоз можахме да нагласиме дано нашити потомци подобре даго наредат на които нии добър успех и братско согласие и християнска любов от сърце желаем от сега и до века 1869.³

В кондиката на с. 216 е вписан и уставът на читалището, изработен през 1872 г.

² ОДА — Търново, фонд 4, арх. ед. 8. оп. 1.

³ Архив на МВР — Търново, фонд 41, арх. ед. 8. оп. 1.

Обр. 6. Читалищный устав, ръкопис на Бачо Киро написан на страница 1 в кондиката, 1869 г.

УСТАВ

На читалището „Селски труд“ село Горни Турчета 1872. Понеже на нашето читалище главната цел е да гледа да разпространи що годе учение и разбиране между младите наши селянчета, които са имали злочестината да останат неучени.

Ето как ще следва.

(първо) Сичките наши млади селянчета които посещават читалището ни сичките без разлика са членови понеже сичките поддържат читалището с доброволната си помощ. Сичките са равни помежду си.

(второ) Тази доброволна помощ ние определена колкото е, но всеки член според състоянието си длъжен е да подари от добра воля и колкото обича за читалището.

(трето) От сичките посетители ще са избера 8 члена и те ще бъдат избрани от всяка махала по един, всяка махала е свободна да избере по между си един член.

(четвърто) Тези членове като се избера от всяка махала по един, те помежду си ще избера един председател и един касиерин когото щят те.

(пето) Тези членове ще бъдат задължени да събират доброволната помощ от своите махлени и те ще ходят да събират от имената секии в махлата си кога има вино или празника.

(шесто) Тези членове ще записват от кого колко са взели било доброволна помощ или от имената ще предават имената... и парите на председателя и на касиерина. Те ще записват имената на особен тефтер и ще дават на членовете на зад илимхабер от кого колко пари са приели.

(седмо) Тогизи председателя и касиерина ще харчат тези пари за редовните вестници и за някой книга за читалището на която цената не е повече от 20 гроша, а за работи които са повече от 20 гроша за тях ще правят заседание и ще искат удобрението на сичките членови.

(осмо) На заседанието секии член е свободен да дава мнението си но никой няма право да иска да го поддържа, ако не е одобreno от по многото гласове. Ако ли гласовете бъдат равни тогиз председателя на която страна даде глас туй решение ще са потвърди от сичките членови.

(дивето) Като доди годишния определен ден когато ще са прегледват сметките пред цялото събрание, члена на всяка махала ще си извади записките, колко пари е предал на касиерина и на председателя, тогиз те двамата ще дадът за сичко сметка (хесап) кое за какво са дали.

(дисето) Тогиз пак всяка махала ще си избира нов член и туй новите членови ще си избират председател и касиерин и ще следват работата си идущата година. Туй е за сега наредбата на читалището „селски труд“ в село Горни Турчета 1872.¹

¹ ОДА — Търново, фонд 41, арх. ед. 8, стр. 216, св. 1.

За да може да развива своята дейност, читалището в с. Бяла Черква набирало средства посредством волна помощ от пари и други дарения. Всички те били вписвани в кондиката. За тази цел кондиката била разделена на четири дяла.

На втора страница в нея е записано: „Посвещава се за имената на по-старите наши родолюбци селяни, които са благоволили и по нещо подарили от добрата си воля за нашето бедно читалище“. Записани са имената на 21 дарители на обща сума 461 гроша, като между даренията са вписани и един часовник и четири стола.

Страница 64 е определена за „имената на родолюбивите наши млади селянчета, които благоволиха и по нещо подариха за нашето читалище“. Тук са записани имената на 32 младежи, подарили общо 252,40 гроша.

Третият дял от кондиката — страница 126 — се „посвещава за имената на нашите родолюбиви селянки, които подариха по нещо за читалището да (живеят). Записани са имената на тридесет жени, подарили общо 337,40 гроша.

Последният дял от кондиката — страница 188 — се „посвещава за почтенните имена на старинните родолюбци, които посетят нашето бедно читалище“. На тази страница четем имената на посетители от Дряново, Габрово, Беброво, Етрополе, Михалци, Вишовград, Търново и др., общо 60 души, подарили 327,50 гроша.

Отделна страница — 262 — е определена за „записване славните имена на почтенните родолюбци, които са подарили по някоя книжка за нашето бедно читалище. Към всичките оставаме най-искрена и признателна любов и благодарност и на сичките желаем сяко благополучие“.

Благодариме на Търновското читалище „Надежда“ и на неговите родолюбиви членове за подаръкът от книги, Търново

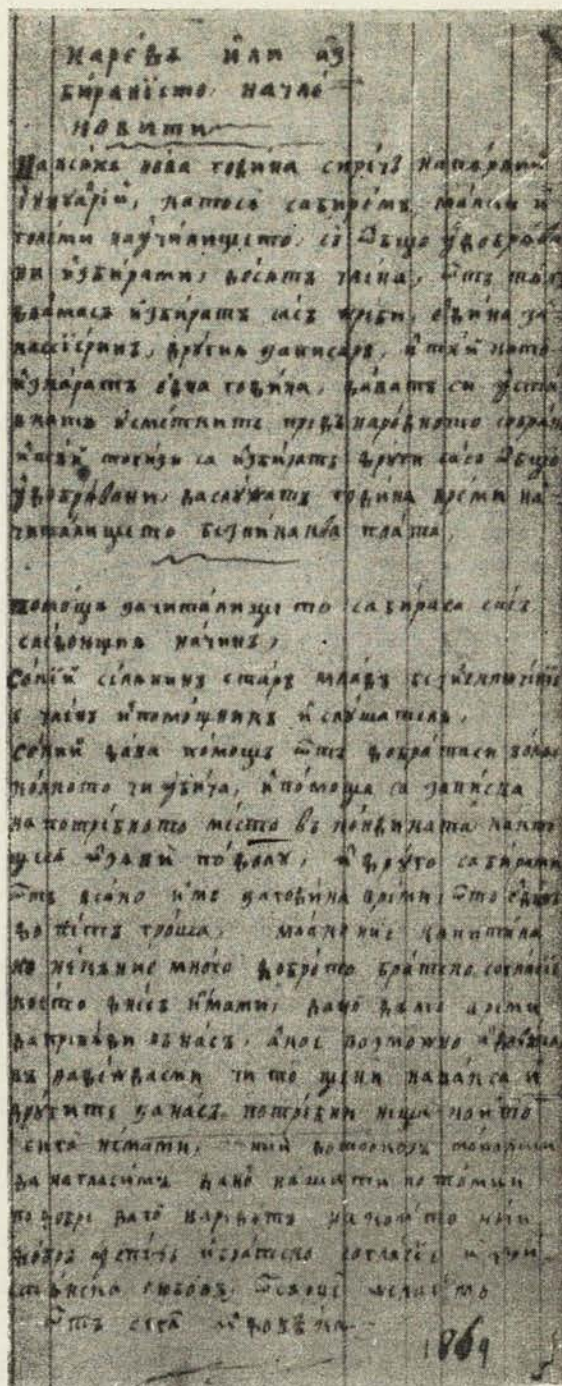
Смешен календар	10 екземпляра
Аврамова жертва	10
Кратки читанки	10
Полезни учения за деца	1
За Охридската епископия	1
Книга богословия	1
Пак от Търново	

Го(спод)ин Стоян Маринов книгопродавец
малки писмовничета за деца 10 екземпляра
книги безценни камъни 2

Госпожа Евгения п. Димитрица Кисимова
Зорница тела 2

Ученолюбивия отци Матей Петров монах
свато Преображенски

Варлаамови притчи	3 екземпляра
Загубено дете	1

Обр. 7. Наредата или избирането на членовете, ръ- копис на Бачо Киро на страница 2 в Кондиката

Подобника наосемтил глас 2 екземпляра
Защита на православието 1 и други раз- ни от него 5

Г-дин Михаил поп Савов от Беброво

Църковна история от Дряново 1 екземпляр

Благовеннейши поп Костадин от Михалци
Каѳаманлийско поучение 1 екземпляр

От читалището

книга — Габровско училище
и неговите попечители 1

От г-дина Пеца Аврамов

Поглед върху произхождението
на българския народ 1 бр.

От 2-ча Стояна Проданов

книга, Български книжници 1

От негова слуга Христа

книга, Добра и Грозданка 1

От негова син Г-на Христа Стоянов
Проданов

книга Нравствена философия 1 бр.,
книга — Въздушни явления 1

и едно мастилничко за читалището ни, от чиято сачка сачките му потреби сърдечно му благодарим.¹

На страница 252, 253, 254 е даден „Каталог на книгите що са намират в читалищната библиотека“. В този каталог са записани 89 заглавия на различни книги, броят на които достига до 143 през 1870 г.

Бачо Киро бил много любезен към всички дарители и посетители на читалището. Освен че записвал имената на всички дарители, той съчинил и едно сърдечно писмо, отправено до посетителите на читалището.

„Добре дошел, господине,
ти родолюбец ако не би бил,
мен читалище не би посетил.
Кога станиш да си вървиш,
мене нещо да подариш,
от твоята добра воля.
Затуй си бедно моля,
От помоща си не ме лиши,
Славното си име запиши.
Моята бедна кондика,
за да се слави довека.“²

През 1870 г. от читалището била издадена книгата „Описание на село Горни Турчета“ и две-три народни приказки, наредени на стихове от Бачо Киро Петров, а през 1873 г. — „Пътуването на Бача Кира“, нагласено на стихове от същия.

От издадените книги читалището изпращало като подаръци 3 книжки на други читалища и училища в „Габрово, Търново и другаде.“³

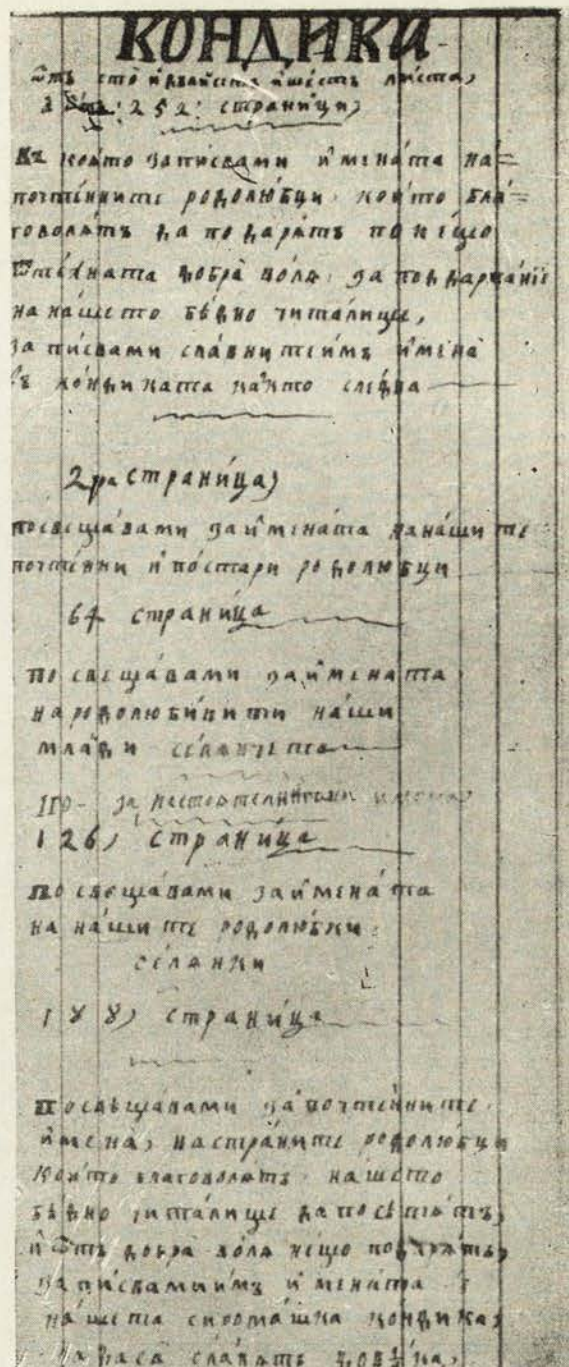
През 1872 г. читалището подпомогнало Бачо Киро, като му дало 154,20 гроша за път до Цариград, от които той върнал на читалището 100 гроша.

Любознателният и деен организатор на читалището в Горни Турчета (Б. Черква) още

¹ Архив на МВР, Търново, фонд 41, арх. ед № 8, стр. 262, оп. № 1.

² Начов, Н. — Бачо Киро Петров, С., 1910 г., с. 14, 15 (напечатано на един лист, намерен в читалището).

³ Архив на МВР, Търново, фонд, 41, № 8, стр. 51.

Обр. 9. Разпределение по страници на кондиката
стр. 3 ръкопис на Бачо Киро

от първата година на създаването му го абонирали за редица списания и вестници. От 1869 до 1871 г. в читалището се получавали в. „Македония“, „Дунав“, „Цариградски вестник“, „Турция“, „Съветник“, „Ливан Таймс“, „Право“, „Български лев“, „Знаме“, „Правда“, „Източно време“, „Шутош“, „Българско знаме“, „Български глас“, „Остен“, „Звънчати

глупчо“, „Народ“, „Независимост“, „Напредък“, „Век“, „Гайда“, „Бъдащност“, „Бранител“, „Време“, „Изток“, „Едрине“, „Дунавска зора“, „Народност“, „Солун“, „Оса“, „Хъш“, „Хитър Петър“, „Отечество“, „Тъпан“, „Пътник“, „Дума“, „Таралеж“, „Будилник“, „Просвещение“, „Гражданин“, „Жаба“, „Дунавски лебед“, „Михал“, общо 43 вестника.¹

През цялото време на своята читалищна дейност Бачо Киро поддържал връзка с търновското читалище. През 1870 г. присъствувал на представлението „Геновева“, изнесено в Търново. Това го навело на мисълта и той да организира представление в селото си. През есента на същата година Бачо Киро заедно с близките свои другари създал театрална труппа, в която участвували: Ганчо Стоев, Киро Марков, Петко Франгов, Тодор Иванов, Георги Калчев, Димитър Коевцалият, Петко х. Ангелов и Петко Иванов. Свещениците Васил и Гавраил били разпоредници и суфльори.² Била избрана патриотичната пиеса „Стоян воевода“ от Д. Войников. Когато наближило представлението, Бачо Киро се сетил, че тази пиеса е забранена от турските власти. Но и на това намерил разрешението. Веднага било разучено първото действие на пиесата „Геновева“, след което следвала пиесата „Стоян воевода“. Представленията, давани в Бяла Черква, били посещавани от много селяни, дори идвали от околните села — Дичин, Михалци, Вишовград, Мусина, Сухиндол, Патреш, Бутово, Долни Турчета и др. Тази пиеса се давала шест пъти в с. Г. Турчета. Поради големия интерес била давана и в с. Михалци. Посетителите били толкова много, че не се събрали в салона и се покачили на покрива на съседната къща, която била на председателя на читалището Петко Иванов. Тук пиесата била давана пет пъти. Вместо пари посетителите донасяли по

една метла. През 1871 г. театралната труппа играла комедията „Зла жена“ и „Даскал Цолю“. Оттогава всяка година през зимните празници давали по една пиеса.

Характерно за театралните представления в с. Горни Турчета било, че за пръв път на село Бачо Киро успял да убеди редица млади момичета и жени да участвуват в театралните представления начело с неговата сестра. За морала на тогавашното общество и мнението за театъра това било повече от революция в съзнанието на хората. Това могло да стане само в една среда, която Бачо Киро възпитал и подготвил в продължение на много време. Театралните представления в с. Горни Турчета станали жизнена необходимост за населението. Те повдигали патриотичния дух на селяните и ги подтиквали за борба с поробителя. Театралните представления, подготвени от Бачо Киро, при тогавашната обстановка изпълнявали висока патриотична задача.

По примера на търновското читалище „Надежда“ през епохата на Възраждането се създали и израснали и други читалища в Търновския край. През 1870 г. са основани читалища в с. Михалци, Сухиндол и Беброво, а през 1871 г. — в Елена, Мусина, Голямо Яларе (Русаля). Една-две години по-късно се създадо читалището в с. Дичин. Тези читалища станали огнища за просвета в Търновския край и център, около който се групирали борците за духовна и политическа свобода. Тук младежите чертаели планове за свобода. В селата и градовете на Търновския край, където имало основани читалища, се изградили и революционни комитети. Благодарение на просветната и революционната дейност населението по тези места било подготвено до такава степен, че по време на Априлското въстание (1876 г.) само от с. Бяла Черква излезли 102 въстаници, от с. Мусина — 33, от с. Михалци — 32, от с. Дичин — 12, от с. Вишовград — 6 и от с. Голямо Яларе — 2, които дали живота си за извоюване на свободата.

¹ Архив на МВР, Търново, фонд 41, арх. № 8, стр. 35.

² Начов, Н. — Бачо Киро Петров, С., 1910 г., с. 15.

BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER LESEHALLE „NADESCHDA“
IN TIRNOVO UND DER ERSTEN BAUERNLESEHALLE
IN BJALA TSCHERKWA

T. Draganova und M. Spiridonova

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1869 ist die Lesehalle in Tirnovo gegründet worden. Schon im selben Jahr, unter Einfluss der Lesehalle in der Stadt und Einwirkung der Jugend aus Tirnovo, hat der Volkslehrer Batscho Kiro Petrov in seinem Heimatdorf Gorni Turtscheta¹ die erste Bauernlesehalle gegründet.

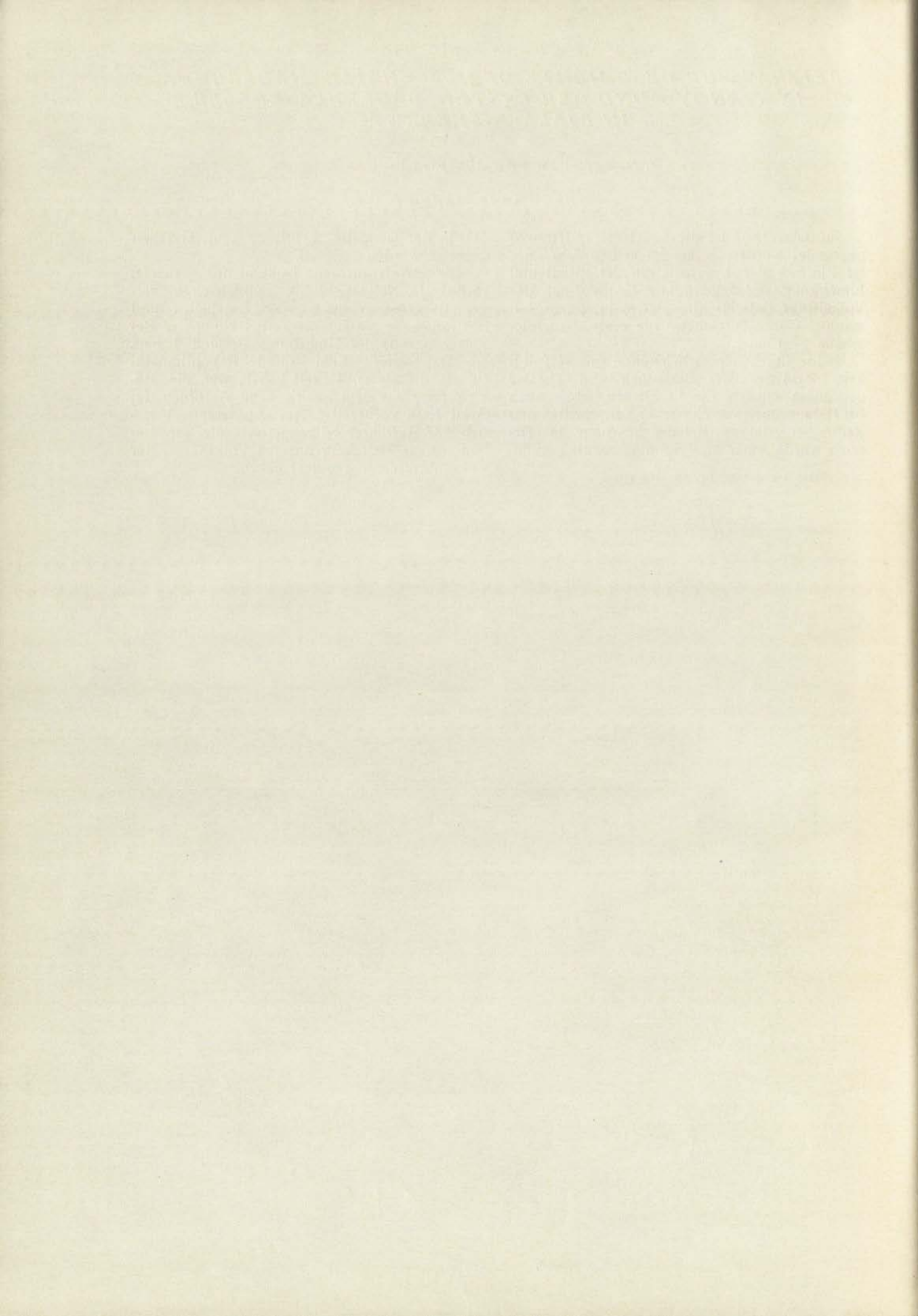
Beide Lesehallen entwickelten grosse Tätigkeit, indem bei jeder Bibliothek und Theater gegründet wurden. Die Lesehallen haben auch bei Herausgeben verschiedener Zeitschriften und Zeitungen geholfen. Bei der Lesehalle in Tirnovo wurde sogar eine Sonntagsschule gegrün-

det, in der auch die Lehrlinge und Gesellen gebildet werden konnten.

Die veröffentlichten Dokumente — Briefe, Protokolle, Notizzen, Statut, Kondicien — zeigen die grosse Tätigkeit der Lesehallen und die Rolle, die sie für die Entwicklung der Bevölkerung aus der Umgebung gespielt haben.

Dank der Bildungs- und Revolutionstätigkeit, die sie entwickelt haben, war die Bevölkerung aus dem Bezirk zum Aufbruch im April 1876 vorbereitet. Am Aprilaufstand haben 187 Auführer teilgenommen, die ihr Leben für die Befreiung unseres Volkes von der Türkenherrschaft geopfert haben.

¹ Bjala Tscherkwa, Bezirk Tirnovo.

НОВИ РЪКОПИСИ И ПИСМА НА БАЧО КИРО ПЕТРОВ

Тодорка Драганова

На 16 март 1961 г. в музея бе донесена една стара църковна книга „Служба Свети Иван Рилски“, притежание на църквата „Св. Димитър“ в с. Бяла Черква¹. Книгата „Служба свети Иван Рилски“, издадена в Белград в 1836 г., съдържа 65 листа и е с размер 21/28 см. При внимателно разлепване на последния лист от крайната корица на книгата се откриха два ръкописа на свещеник Франгов, участник в Попхарионовата чета при Дряновския манастир 1876 г.

Ръкописите на св. Франгов са писани върху два различни листа, залепени по късно върху крайната корица на книгата. При отлепването им се показаха други два бели листа, залепени върху ръкописа на Бачо Киро Петров. Вероятно св. Франгов след обесването на Бачо Киро е закрил чрез залепване на белите листи ръкописа му и върху тях е сложил своите бележки.

Единият ръкопис на св. Франгов е писан в стихотворна форма и разказва за напускането на манастира през нощта, а другият за укриването му след потушаването на въстанието от турските власти. Ето съдържанието на двата ръкописа на св. Франгов:

„Докато секий лефорвер извади,
Туку се един от тях убади:
„Бре кимсар давранша“
Секий от да гарши захвана.
Дружинка да бяга търтиха,
Те срещу нас пушки фарлиха (около 20 души пазеха
и ний с лефорвелити се от пътя, говорихми,
през тях път си отворихми,
тук много опасно беши,
Пазеха пътя, който чи вървеши,
добро нещо е човек ноща да върви,
но лефорвела му на кръста да стуй.
Той тогас има геройска сила,
живот и душа нече мила.

¹ Църковната книга бе донесена от свещеник Йосиф Данаилов Богданов — с. Бяла Черква.

От там до село се тичахми,
и какво да е тука са довличами.
Сига сме синца в земята закопани,
а турците ни мислят, че сме изклани.

13 август 1876 год.

Петко Т. Франгов

Стига сега тука край
Чия чуй не са знай.“

(по-късно датата е поправена с друго мас-тило на 20 юни). Под това стихотворение на друга хартия е написана следната бележка:

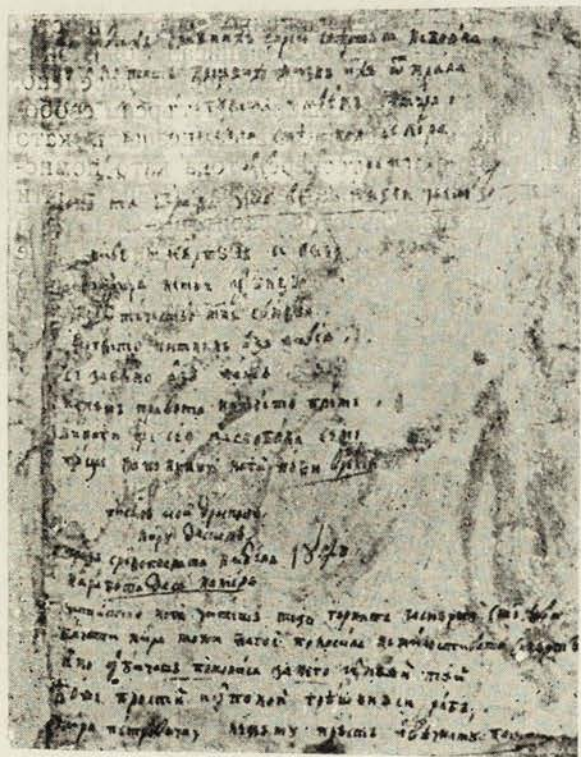
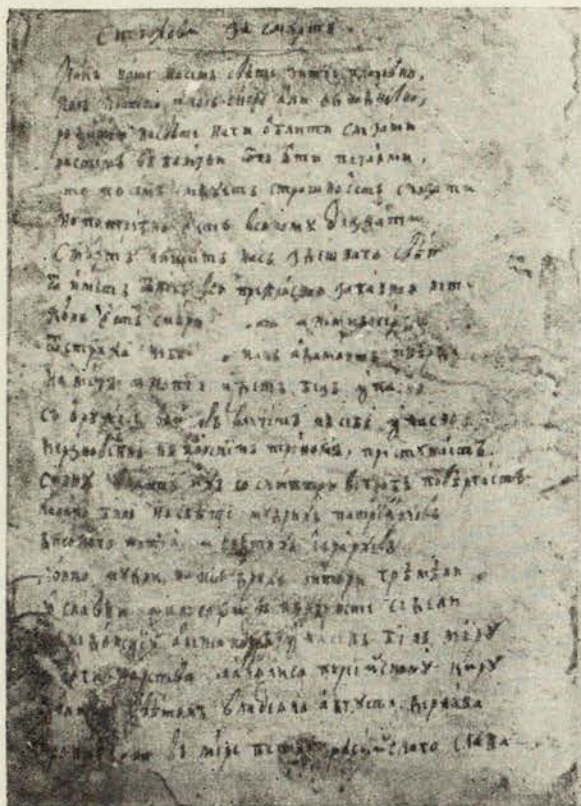
Мили мои читатели!

Дама (извините) за криволевото ми стихотворение, което (съм) написал може би с големи погрешки и не добре ненаредено. Сега заминавам за Влашко да търсим свобода и спасения. Как ще минем незнаим, като немам пашипорт (тескере), това като помисля, ръката ми ся разтреперва. Стана почти четири месеца, как стоя скрит в тъмен гроб под черната земя (блазе на починалите, че са спокойни в гробовете си), при това (...) съучастниците тоже така страдат, който(...) ако... душа в надежда сме за спасение Прощавайте домашни и пр.

13 август 1876

Петко Франгов

И двете бележки на св. Франгов са с дата 13 август 1876 г., от което разбираме, че в продължение на четири месеца той се е укривал от турските власти в родното си село — Бяла Черква. Вероятно при укриването си той е написал горните бележки и след това ги е залепил върху ръкописите на Бачо Киро. За да не попаднат може би в ръцете на турците, той скрива своите бележки чрез залепване на последната страница с корицата на книгата. Така той закрива и стиховете на Бачо Киро, писани един месец преди въстанието 1876 г. На последния лист и корицата са написани следните стихове и бележки от Бачо Киро Петров:

Обр. 1 и 2. Ръкописи на Бачо Киро Петров, Стихове за смърт, написани на крайната корица на книгата „Служба св. Ив. Рилски“

СТИХОВИ ЗА СМЪРТА

Как наше насем свете житие плачевно,
кол кратко и кол скоро аки еднодневно,
родимен насвете наги облити слезами
растем в болезни от Ети печалми,
что по сем следует страшно ест сказати,
но потребно ест всякому дазнати.
Смърт лиши нас здешного света
от имат от нас вся прекрасная забавная лета,
Кол ест смърт люта немилосерда,
от страха неботися как адамант тверда,
На меч и копие идет без учасно,
с оръжие войнов влечет на себе ужасно.
Дерзновенно к царским тронам, приступает
силу власт их со скиптри во гробе повергает.
Колико било на свете мудрих патриархов,
Високаго жития и светих иерархов.
Колко мудри на катедрах ритори гремели
и славни философи в первенстве седели.
Македонский Александр ужасен бил миру,
много царства кланяли са персийскому Киру,
целим светом владеея Августа держава,
проникала в мире Петра русийского слава.
Но от всех славных царей смърт са небоjala,
но ако тат ношних жизн их открала
Нест уже и nebude человек от мира,
Е тоже би непосекла смертная секира
ми вси смертни и вси умираем,
токо то отрада что вечно жизни чаем.

Под тях е написал други стихове:

Жив и мъртав се елно,
Да умра не мие убидно
Но отечество ми е свидно,
Догдето клетник аз живея,
се за едно аз жалея,
искам правото на моето племе,
винаги ще сея за свобода семе
то ще да поникне кога доди време!

Писал и си драскал,
Киру даскал,

през средопостната ниделя 1876*
на работа да са намеря

* Стиховете „Жив и мъртав“ са писани от Бачо Киро върху кориците и на други книги, публикувани от Бурмов, Ал. и Стойков, Ст. — Бачо Киро Петров — материали и документи, С., 1937 г. на следните страници:

а) с. 12, под заглавие от автора — Размисъл, орг. на последния празен лист на минея за м. януари, църквата в с. Мусина, 1872 г. Първите два стиха еднакви, към третия прибавено (за), след него продължават други стихове;

б) с. 166, под заглавие от автора — Настроение, орг. на форзаца на турска книга в чит. „Труд“, с. Бяла Черква. Първите три стиха еднакви, следват други;

в) с. 167, под заглавие от автора — Настроение, орг. в книгата Устав в църквата с. Мусина, 1865 г. Първият стих еднакъв, към втория прибавено (то), след него следват други;

г) с. 175, под заглавие от автора — Настроение, орг. в инв. № 3, АБЧТ, с. 79, 1872 г. Първите три стиха еднакви, следват други;

д) с. 176, под заглавие от автора — Настроение, орг. на задния форзац на минея за м. април в църквата Св. Димитър, с. Бяла Черква, 1872 г. Първите три стиха еднакви, четвъртият — „До когато аз живея“, останалите еднакви;

е) с. 178, под заглавие от автора — Настроение, орг. на задния форзац на книгата „Църковен цветник“ в

Читателю кога читеш тези горните за смърт стихови Бачата Кира може дагое покосила немилостивата смърт. Ако убичаш помоли са за него и кажи тъй: Боже прости и упокой грешния си раб, Кира Петровича, лека му пръст и вечна му памет.

Същите „стихове за смърт“ Бачо Киро е писал и на предния лист на минея за месец януари, притежание на църквата в с. Мусина¹.

Известна разлика има в словореда: В заглавието — За смърта стихови, 1-ви ред — прибавено (о), 2-ри ред — кол скоро и кол кратко, 3-ти ред — родимся ми, 4-ти ред — болезнех и скорби обяти, 5-ти и 6-ти ред пропуснати, 7-ми ред — прибавено (немедленно), 8-ми

църквата Св. Димитър, с. Бяла Черква, 1873 г. Вторият и третият стих еднакви, следват други;

ж) с. 182, под заглавие от автора — Настроение, орг. на предния форзац на книгата — Сочинения святого Димитрия Митрополита Ростовского, том III, в чит. „Труд“, с. Бяла Черква. Първите три стиха еднакви, следват други.

з) с. 184, под заглавие от автора — Настроение, орг. на предния форзац на книгата Сочинения святого Димитрия Митрополита Ростовского, том I, в чит. „Труд“ с. Бяла Черква, 1875 г. Първите три стиха еднакви, следват четири други, а след тях предпоследните два — еднакви, следват други;

и) с. 191, под заглавие от автора — Настроение, орг. на предния форзац на една църковна история в БАН инв. № 14631. Първите три стиха еднакви, следват други;

к) с. 245, в сборника на Димитър Пенчев, с. 142. Първите три стиха еднакви, следват други;

л) с. 249, Сборник поучения, преписан от Димитър Пенчев, 1870 г. л. 67 б. Първите три стиха еднакви;

м) с. 252 сборник от Димитър Пенчев, с. 120. Първите три стиха еднакви.

* На годината 1876 шестицата е изтрита, личи само в горния край.

Направена е поправка с друго мастило и друг почерк на 0, или е поправена годината 1876 на 1870.

¹ Превод на стиховете за смърт

Как нашият живот на цял свят е плачевен,
колко кратък и колко скоро, сякаш еднодневен;
родени на света, като се обливаме в сълзи,
растем в болка от тази печал,
какво следва всичко е страшно да се каже,
но е необходимо всекиму да знае.
Смъртта ни лишава от този свят,
отнема всичко от нас прекрасната западна лета,
Колко смъртта е люта и немилосърдна
от страха на бога, като диамант твърда.
Към меча и копието идва безопасно,
с оръжие влече войните към себе си ужасно.
Дръзко към царски тронове пристъпва,
със силна власт ги върти със скиптъра в гроба.
Колко имало на света мъдри патриарси,
с велик живот и свети иерарси,
колко мъдри ритори на катедрите гърмели
и славни философи в първенство седели,
Македонски Александър ужасен бил за света,
много царства се кланяли на персийския Кир,
целия свят владеела държавата на Августа,
проникнала в света на Петра русийски славата,
от всички славни царе смъртта не се бояла,
ако щом от нощния живот ги открала.
Ако го няма и човек не ще умира,
не би го посекла смъртната секира.
Ние всички сме смъртни и всички умираме
само тази отрада, която очакваме вечно в живота.

ред — без (от нас), 9-ти ред — прибавено (а), 14-ти ред — без сричката (по), 17-ти ред — прибавено — (много), а изпусната — (на кате-драх), 23-ти ред — (от тех) вместо (от всех), последните два стиха пропуснати.

Под стиховете за смърт в минея за месец януари на църквата в с. Мусина Бачо Киро е написал следната бележка:

„Написал тука и надраскал Киру Петров и даскал 1874 из село Горни Турчета.“

Други стихове, писани от Бачо Киро, са: „Ей дружина, чистита година“ и „Далеч от бащина“, написани върху предната и задната корица на сп. „Зорница“ от 1871 г., подарено на мусинското читалище от поп Димитър. Това списание сега е изгубено. Дословен препис на двете стихотворения е направил Т. Цачев, учител, в 1835 г. Преписите на Т. Цачев сега се намират в Държавния архив, Търново.¹ Ето съдържанието на стиховете:

ЕЙ ДРУЖИНА, ЧЕСТИТА ГОДИНА

Чест дал е Г-д, кому както знае,
да помине кой както желае,

На попови много свадби нови
Кръщенита с липиска пошови
На даскали доста сигор плата
пък надежда дал им бог с колата

На търговци кярли продажби,
мирно в кяра и да няма кражби.
На джамбази върли матрапи,
нека тях от зарар да пази.

На орачи дъждове гергьовски
и на време пекове петровски.
Нова храна стара да завари
И да бъдат все пълни хамбари.

На свинари свине да си гоят
на пчелари пчели да са роят,
сас кошари много медовити
на овчари овце родовити.

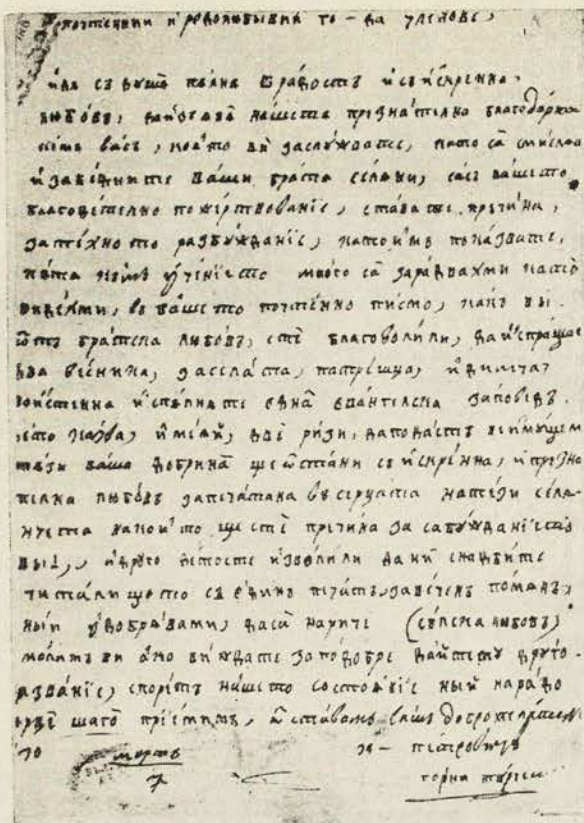
На селачи с ярчеми волови
на рибари се едри сомови
на авджии лова сас сполука
бързи хрътки копой доука.

На люкенджии много мюшери,
алъш вериш малко версии.
На кръчмари механи шероки,
до механите герани дълбоки.

На пиенци ищав и мезенци,
Топли соби под люцките стрехи,
На гиздавци се напети дрехи

На хайлази зор да неги гази,
на дембели постилки дибели,
На ступани мир любов согласи,
и що трябва в къпната подкваса.

¹ Окръжен държавен архив на МВР, Търново, фонд 78, № 92.

Обр. 3. Ръкописно писмо на Бачо Киро до читалище „Надежда“ в Търново

На момщи девойки богати,
на момите по масторски свати.
За сираци без бащи без майка,
За тях Г-д самси ще се вайка.

Гимиджии без бури да плават,
пътниците леко да патюват,
работници сладко да почиват

Усъждани Г-д да разправи,
на болните той да даде здрави
и които за правда страдаят
Бог да им даде докрай да утратят

Които са за правда избити,
което са за вяра затрити,
Бог да ги прости горе на небето,
вечна им памет долу на земята.¹

След това стихотворение Бачо Киро е написал следната бележка: „Писал и драскал, Киру Петров и даскал в село Мусина на 1874 година срещу Василев ден.“

Далеч от бащина,
от мойто отечество,
на тази чуждата страна,
и радост ти не иде.

¹ Бурмов, Ал. и Стойков, Ст. — Бачо Киро Петров — материали и документи, С., 1937, с. 271 (в сборника от народни песни от Йоаким Василев — 54 листа, л. 45 б — „На нова година“).

Весела е пролетта,
приятно е времето,
но тъмен за мен света,
тъжно мий сърцето.

В гората славейко пей,
на жалост отговаря,
и тихи ветреци ако вей,
сълзи ми събаря.

Шумниви росни ветрове
тъги не разпийават
градински полски цветове,
нима развеселяват.

От тукашните красоти,
една не ме привлича,
към тях сърце ми не лати
ни ще да ги убича! и ²

Под тази песен Бачо Киро е написал: „Писал и си пяд Киру даскал тази жаловита песен, когато бил твърде невесел и замислен в един понделничен ден 1874.“³

В Търновския окръжен народен музей се пази част от архивата на читалище „Надежда“, между която са и двете писма на Бачо Киро до търновското читалище.

Почтени и родолюбиви Го-да членове

Ида с душа пълна от радост и с искренна, любов да изявя нашета презнателна благодарност към Вас, която Ви заслужавате, като са смисляте и за бедните ваши братя селяни сас Вашето благодетелно пожертвувание, ставате пречина, за тяхното разбуждане, като им показвате пътя към учението. Много са зарадвахми, като видехме във Вашето почтено писмо как Вие от братска любов сте благоволили да изпращате два весника за селата Патрешица и Димча, Воистенна изпълняте една евангелска заповед, дето казва: имай две ризи да подадеш неимуществу, Тази Ваша добрина ще остане с искренна и признателна любов запечатана в сърцата на тези селянчета на които ще сте причина за събуждането ви и друго дето сте извоювали да ни снабдите читалището с един печат за вечен помен. Нии одобряваме да са нариче (селска любов). Молим Ви ако виждате за по добре дайте му друго название, според нашето състояние нии нарадо сърце шаго приемим. Оставам ваш доброжелател За Петрович Горни Турчета 1870 март 7.⁴

¹ Окръжен държавен архив на МВР, Търново, фонд 78, № 93.

² Бурмов, Ал. и Стойков, Ст. — Бачо Киро Петров — материали и документи, С. 1937, с. 256 (сборник от народни песни, Цачо Ангелов Невов 56 листа, л. 30 б. 28а, „Далеч от мойта бащина“).

³ Бурмов, Ал. и Стойков, Ст. — Бачо Киро Петров — материали и документи, С. 1937, с. 182, под заглавие — Настроение № 52.

⁴ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд 15 читалище „Надежда“, инв. № 874.

На обратната страна писмото е адресирано до:

„До Го-на учителя Петра Димова
писар на читалището в Търново“

Почтенни и родолюбиви членове

С настоящето наше писмо идим да Ви поздравим и любовта си да изживим, като желаем Вашето благополучие и добър успех на Вашето читалище. Много останахме благодарни дето ни удостоявате за член на Вашето читалище. Нии са видяхме недостойни за честта, която ни струвате. Нии бяхме благодарни, като Хананейската жена да ядем трохите, които падат от Вашата трапеза, а Вие на удостоявате на самата си трапеза. Оставами в голяма благодарност в радост зачудени за Вашата снисходителност, която показахти към нас недостойните. И друго са много зарадвахми, като са научихми, чи сте са наговорили отворите неделни училище за да се понаучат по нещо неучените, воистенна благодетелна цел, работа, която заслужава от само себе си похвала. Изпълняте една евангелска заповед дето казва — „иже со-творит и на учит единаго от малих сих велии и наречет ся в царствеи небесним“. Подобно и нии казвами който предсуи и научи единаго от неучените и наши братя българи, „той голям ще се нарече“. Между истенните наши родолюбци и благодетели от които сте Вие за нас „най-добрите“. Оставами в почит ний сички членове от нашето читалище.

К. Петрович 1870

На обратната страна на писмото е адресът: „До Почтенните и родолюбиви Го-да членове на читалището в Търново.“

В държавния архив на МВР — Търново във фонда на Бачо Киро Петров се съхранява и един отделен лист „Описание на парите“, написан от Бачо Киро.²

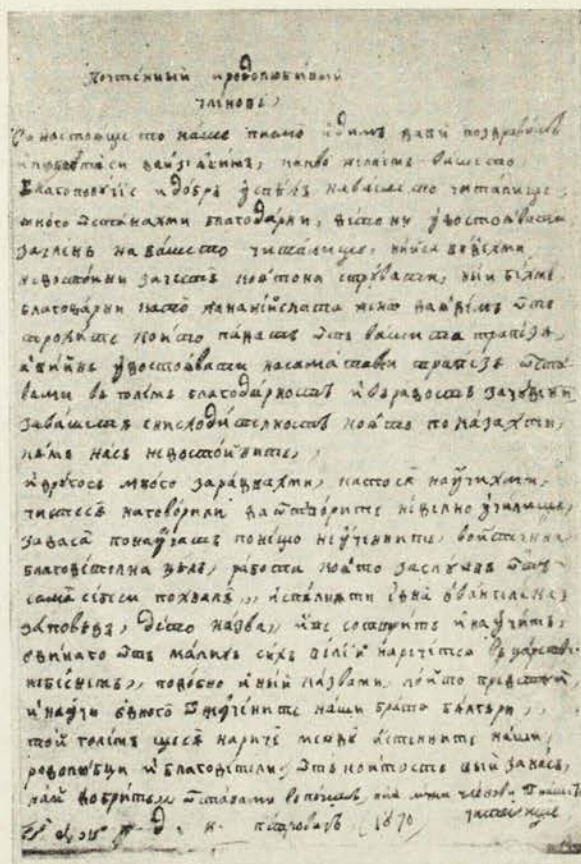
ОПИСАНИЕ НА ПАРИТЕ³

Един динар се казва 20 пари турски: а лепти, асарии, нумий, медници, по нашему — пари или аспри, защото един динар, като е сига 20 пари турски, а тогава бил 60 асарий или лепти. А един сребреник бил 100 динара сиреч сто ирмиличета, 50 гроша. А Г-да наш Исус Христос беше продаден за 30 сребреника т. е. за 1500 гроша. — тогава го думали сребреник, като сега ний бяла меджидия или пятофранец. А на сигашното вре-

¹ Архив на Търновския окръжен народен музей, фонд № 15, читалище „Надежда“, инв. № 876.

² ОДА — Търново, фонд 78, № 27.

³ Заглавието от мен.

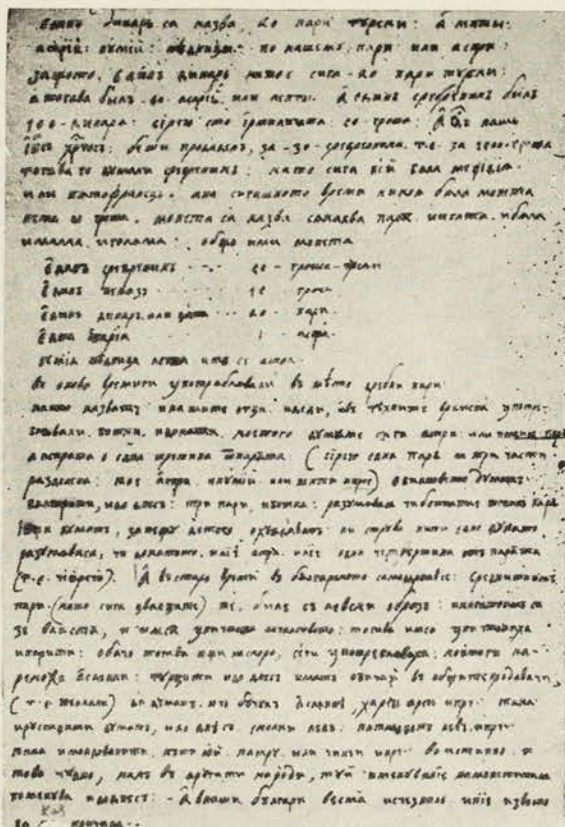

Обр. 4. Ръкописно писмо на Бачо Киро до читалище „Надежда“ в Търново

ме никоя бяла монета няма 50 гроша. Монета се казва сякаква пара. И желта и бяла и малка и голяма: общо ими монета.

Един сребреник 50 гроша турски
Един пеняз 15 гроша
Един динар или злота . . . 20 пари
Една асария 1 аспра
нумий медница лепта и то се аспра

В онова време ги употребявали вместо дребни пари: както казват и нашите отци и деди, в техните времена употребявали ботки и докати, което го думаме сига аспри или половин пара, а аспрата една третина от парата, (сиреч една пара на три части разделена — то е аспра, илумий или лепти парон). Обикновено думат българите и до днес: три пари и ботка, разумява са чи ботката е половин пара и още думат за нещо дето го оуждават ни струва нити едно дукато. Разумява са чи докато то или е аспра или е една четвъртина от парата (т. е. чиирече). А в старо време в българското самодержавие средните им пари, като сега цванците, те били с левски образ. И когато им са зе властта и им са унищожи началството, тогава им

Обр. 5. Ръкопис на Бачо Киро Петров — Описание на парите

са унищожиха и парите. Обаче тогава юци наскоро, сега употребяваха, които ги нарекоха асланки, турците и до днес имат обичай в общите продавачи (т. е. телали) да думат юч бучук асланке, харчи аргу и пр. Така и руснаците думат и до днес — сколки лев, петнадцев лев и пр., така и молдованите: кѣти лей, патру или чинчи и пр. Воистинно и това чудно, как в другите народи, туй наименование на монетите се поменува и до днес. А в наши българи весма изчезнало и ние известно за коя причина...

В църковната книга „Поучение заради согласието“, притежание на църквата „Св. Димитър“ в с. Бяла Черква, на първата страница отгоре Бачо Киро е оставил в ръкопис следната бележка:

Ако искаш
да са учиш всяка книжка
да прочиташ
и по учени да питаш
което ни разбираш.

А в църковната книга „Новии завет“, притежание на църквата в с. Мусина, Бачо Киро е оставил редица бележки и сметки, когато е бил учител.

На първата корица на тази книга Бачо Киро е написал: „Да се знай как туй еван-

гелие на Кира от Турчетата как го зе от Христа Хаджиев за 14 гроша на месец декември на ден 25 сене Божия 1850.“

На втората страница написал „речник француски“, написани са славянските и френските букви, както и някои фонетични особености от френската азбука. Под тях е оставил следната сметка:

„Записвам от кого има да земам пари

От Донча лани	140
от Лича Рапчо	100
от Филча Замков	200
от Ненка Кютюк	100

540

Какво давам на Никола Хаджиев 450 гроша и му земам от долу път я на лозето половинката режим. Кога даде парите тогаз ще си земи лозету.“

На страница 516 от долу е записал:

„Записвам какво плащам черковния налог,

давам на дяда Ненка	100 гроша долни
давам на Донча	100
и на Цача чорбаджи	200
давам готови пари	200 гроша долни“

На предпоследната страница също е оставил сметки:

„Записвам кому давами пари за турската вергия детоя бил земал Ниделчу

Тодор Маринчо	6
Мичу Петко	6
Ангел Ненов	30
Тодор Иванчов	12
Трифон Гъзи	6
Бяло Долипчи	3
Димитър Иванчов	3
	66
Цани Дола	15
	81“

На последната страница също има вписани сметки:

„Зема Пенчо Колюв от налога 9 рубли
3 меджидиета

5 гроша масраф Кочо Чорбаджи

Записвам какви пари давам на Никола

2 меджидиета жълти	310
4 рубета	87
1 кутлив	36
2 бешлика	15
3 ирмиличета	2.10
	450.10“

На крайната корица е оставил бележки:

„Да са знай как зех тази книга за 14 гроша на месец декември сене 1850“, написано с червено мастило. Под него с черно мастило е написал:

„какво минаха маджерите сене 1849
какво са мса родил ази Киру сене
1835.“

Считаме, че тези нови ръкописи, писма и бележки, писани от известния народен учител и революционер Бачо Киро Петров, ще бъдат принос към изучаване живота и дейността му

NEUE MANUSKRIPTE UND BRIEFE VON BATSCHO KIRO PETROV

Todorka Draganova

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht neue, bis jetzt unbekannte Verse, Briefe und Manuskriptentoziten von Batscho Kiro Petrov. Auf die letzte Umschlagseite des kirchlichen Buches „Dienst-Hl. Iwan Rilski“ hat Batscho Kiro eigenhändig im Jahre 1876 „Verse über den Tod“ geschrieben.

Der Tod ist unvermeidlich und berührt alle. Er fürchtet weder glorreiche Könige wie Peter der Grosse und Alexander von Mazedonien, noch berühmte Philosophen. Nach diesen Versen stehen einige, deren Thema das Vaterland ist. Alles ist folgenderweise unterschrieben worden: Geschrieben und gekratzt — Kiro Daskal¹ am Sonntag vor Ostern, damit er zu tun hat—1876“.

Auf der letzten Umschlagseite der Zeitschrift „Sornitza“—1871—in der Dorfbibliothek zu Mussina² steht „Fern vom Vatererbe“. Auf

der ersten Umschlagseite kann man „Druschina,³ glückliches Neujahr!“ lesen. Als Lehrer in Mussina hat Batscho Kiro diese Gedichte im Jahre 1874 geschrieben.

Erhalten sind auch zwei Briefe von Batscho Kiro, 1870 an die Lesehalle „Nadeschda“ in Tirnovo geschrieben. Darin finden Ausdruck seine Liebe und Dankbarkeit—diese Briefe zeigen, dass die Lesehalle aus Tirnovo Bücher, Zeitungen und Zeitschriften an die Dorfbibliothek geschickt hat.

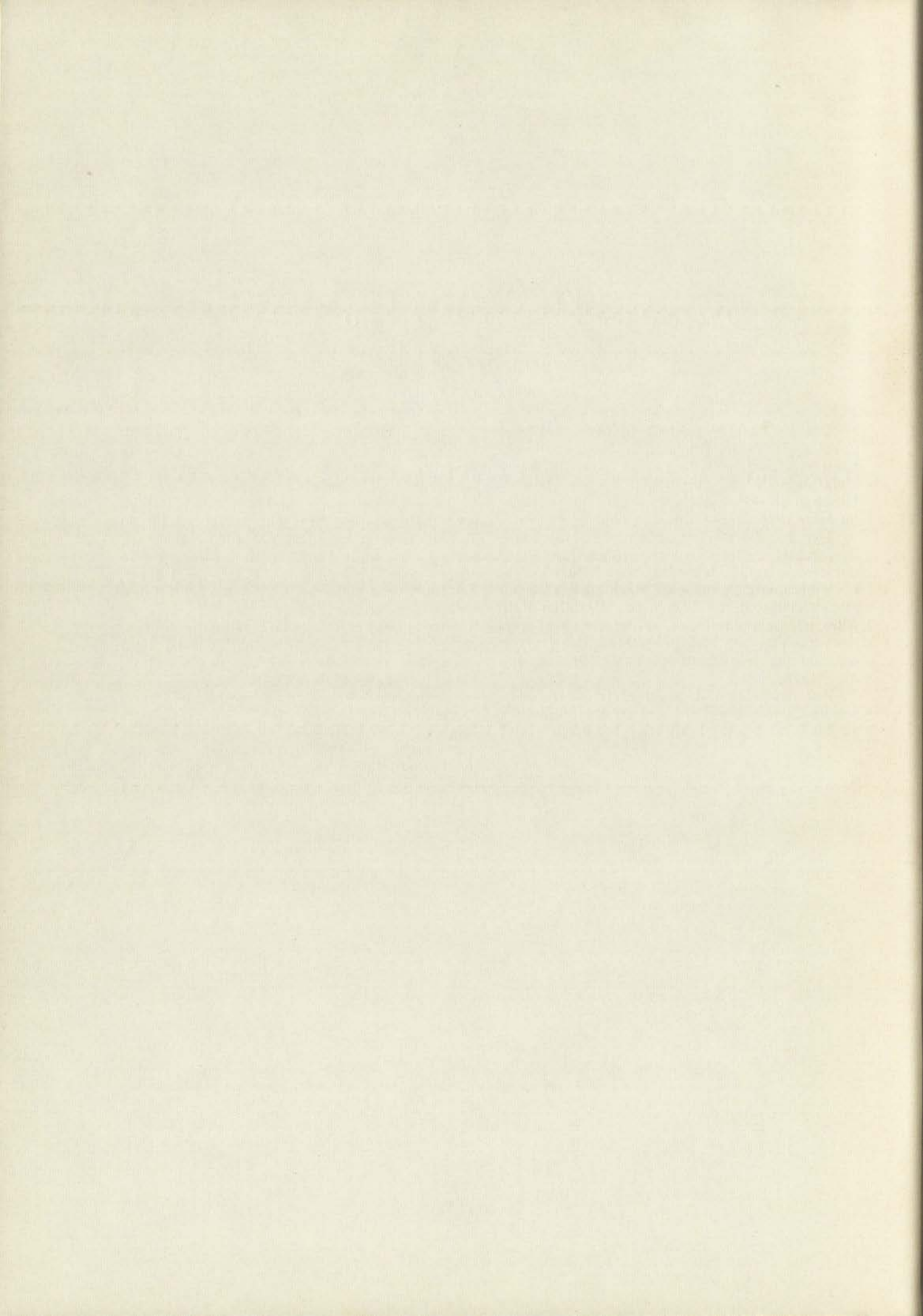
Auf einem Einzelblatt, im staatlichen Bezirksarchiv in Tirnovo erhalten, hat Batscho Kiro unter dem Titel „Beschreibung des Geldes“, verschiedenes Geld geschildert.

In der Dorfkirche zu Mussina ist „Das Neue Testament“ erhalten. Auf die Umschlagseiten hat Batscho Kiro seine Rechnungen geführt. Die veröffentlichten Dokumente schildern Leben und Tätigkeit des Dorflehrers und Bibliothekars Batscho Kiro in Mussina und Bjala Tscherkwa.

¹ Lehrer.

² Bezirk Tirnovo.

³ Schar.

ЛЯСКОВСКАТА КЪЩА

Арх. Живко Драгомиров

Град Лясковец, разположен в подножието на Арбанашкия хълм, североизточно от Търново, и до днес пази многобройни къщи и цели ансамбли от епохата на Възраждането, забележителни с оригиналната си и живописна архитектура. Животът на селището, чието начало се губи в Средновековието, е преминал през различни периоди на икономическо и стопанско развитие, които се отразяват на неговото строителство.

През различните периоди в зависимост от благосъстоянието на жителите и техния основен поминък се изграждат няколко типа къщи с различни композиционни елементи и стилови особености, на които трябва да се направи архитектурен анализ, за да се извлече характерното за общия тип лясковска къща.

Земеделието е било най-старият поминък на лясковчани, сведен предимно до производство на жито за собствени нужди и за търговия с балканското население. През XVII в. до първата половина на XVIII в. околностите на селището са били покрити с непроходими лесове, което заставяло стопаните да разширяват обработваемите площи чрез изкореняване на горите. По онова време Лясковец се ползвал с особени привилегии, за което ни съобщава най-старият известен документ — ферманът, издаден от султан Махмуд II през 1810 г., потвърждаващ по-стари султански правдини от 1538 г. Според тези фермани Лясковец и околните села — Арбанаси, Д. Оряховица и Г. Оряховица — се освобождавали от всякакви налози. Привилегиите били в сила до Освобождението и са една от причините за разрастване и стопанския разцвет на града.

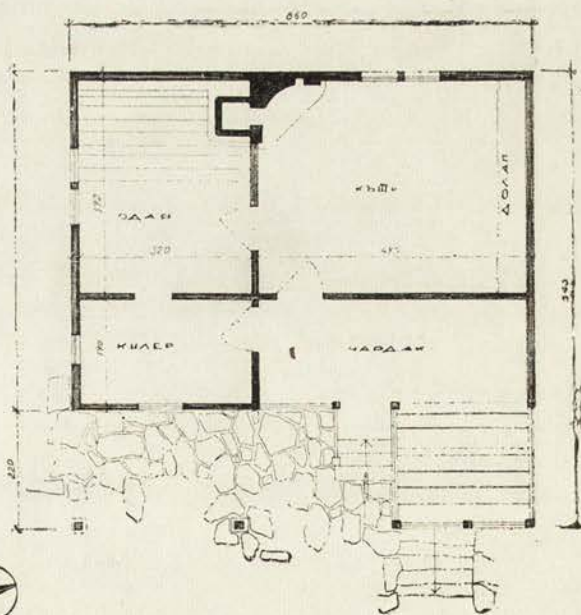
През началото на XVIII в. в Лясковец се развили градинарството и лозарството като

нов, по-доходен поминък. Усвоили се също бубарството и копринарството.

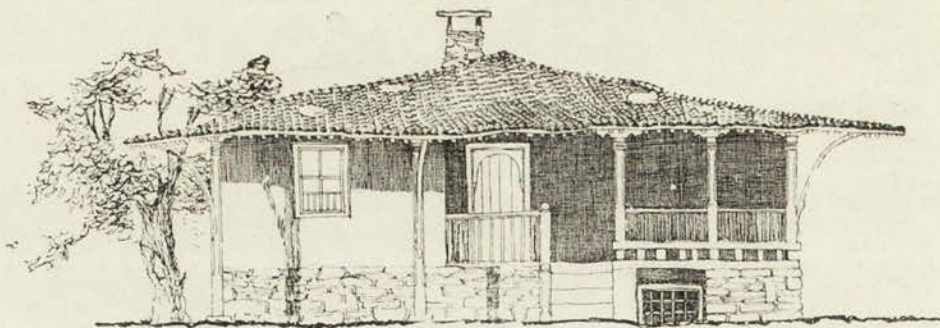
Френският агроном и лозар Феной, посетил Лясковец към началото на XIX в., дава следната преценка: „Никъде в Европа и в обиколката си в България не можах да видя такава хубава и с такава рационална обработка земя, с лозя и градини, както в Лясковец“.

През този период, от 1720 докъм 1800 г., градинарството е станало почти всеобщ поминък за мъжкото население.

Към 1850/60 г. стремежът към по-големи доходи отвежда много лясковчани като градинари в чужбина — Влашко и Сърбия, — откъдето те се връщали не само заобогатели, но и с много впечатления, желания и опит.

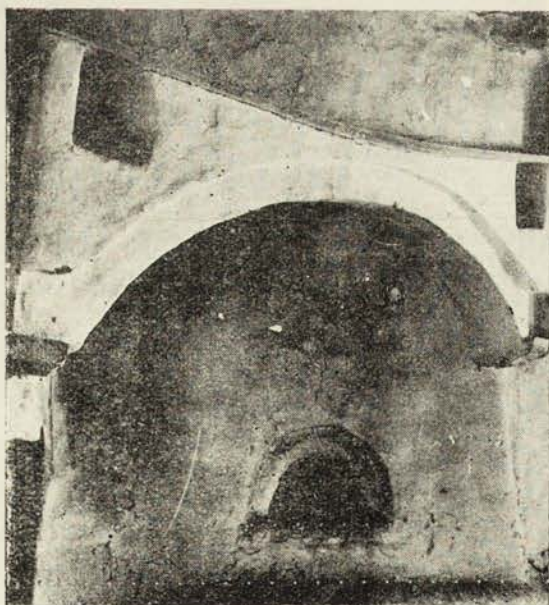
Обр. 1. Стара лясковска къща (178—г.) — разпределение

Обр. 2. Стара лясковска къща (178—г.) — фасада

В селището настъпва голям строителен подем. За едно лято са се строили по 50—60 къщи. Майстори са идвали от Габровско и Дряновско „на тайфи“, като са прилагали не само своя богат строителен опит от балканските селища, но се съобразявали и с по-особените изисквания и вкус на стопаните, изграждайки в Лясковец оригинална местна строителна традиция, различна по планова композиция и орнаментика от възрожденските къщи в другите райони на страната.

За това строителство Павел Калянджи пише през 1859 г. следното: „Лясковците имат голяма страст да правят високи, големи домове и по това сички те имат двоетажни къщи, покрити сичките с керемиди, с довольно широки дворове, обградени с висок дувар или плет... Лясковец има 1000 къщи.“¹

Обр. 3. Стара лясковска къща — камина

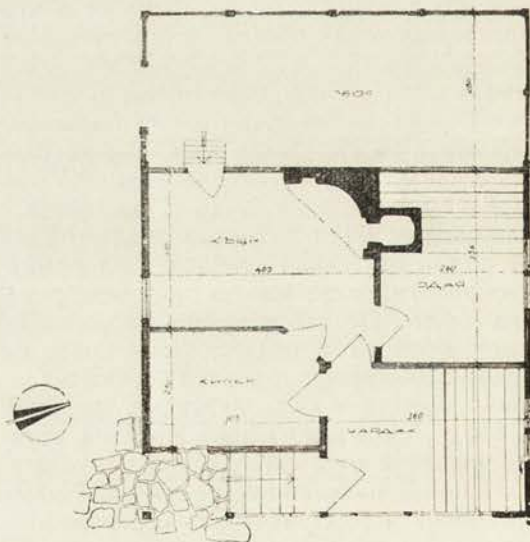
¹ Павел Калянджи — Мѣсяцословъ на българскѣмъ книжницѣ за 1859 г., Цариград, 1859 г., с. 10—11.

Заедно с лозарството, за което почвата и климатичните условия се оказват пригодни, се развиват винарството и занаятите коларство, бѣчварство и железарство.

От най-стария земеделски период, известен в икономическото развитие на селището, са запазени няколко къщи, които могат да се разгледат като характерни образци.

За този тип талпена къща Цани Гинчев дава следното описание:

„Къщите... бяха по-вечето на един кат, талпани и приличаха на хамбари, измазани отвън със синя лизга или белилка-белопръстица. Прозорците им бяха малки, с яки дебели грънчеви пречки и с яки сюрмелии капаци отвътре. Вратите тъй също граничеви, дебели, яки, с здрави железни резии, колови и ключелници. Вътре имаха голям пруст с една камина, една стая — одая с джамал, един килер до собната стая и едно скривалище в стените...“²

Обр. 4. Стара двоетажна къща с прилепен обор — разпределение

² Цани Гинчев — повестта „Зиналата стена“.

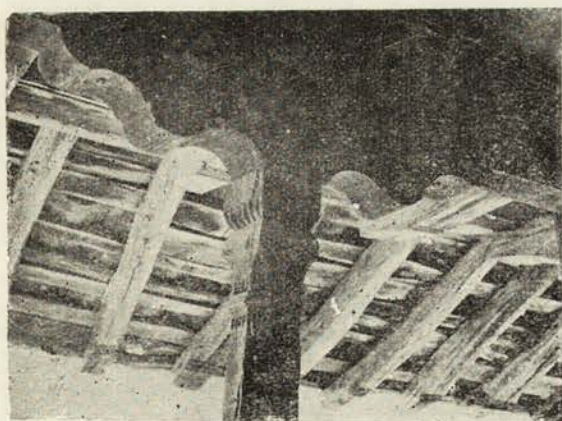
Това е най-старата известна и най-опростената дървена талпена къща. Тя е едноетажна, повдигната върху висок каменен цокъл, иззидан с кал. Стените са изградени от дялани талпи, широки до 10 см и високи от 20 до 40 см, при което се е съблюдавало една талпа без прекъсване да покрие цялата дължина на стената. В етажа зидария от камък и кирпич се е използвала само при иззидането на камината и джамала. Подовите и таваните са дървени, от дялани дебели букови дъски върху гредоред.

Плановата композиция е много опростена, прилагана без изменение във всички оцелели къщи от този тип. През закрито, подпряно с колони предчардачно пространство по няколко дървени или каменни стъпала се излиза на малък чардак, уширен с миндерлък. Две прави кръстосани талпени стени разделят плана на четири помещения: открит чардак, къщи с камина и пеш, одая с джамал и килер. Под първите две помещения е изкопана ниска маза, в която се влиза под чардака.

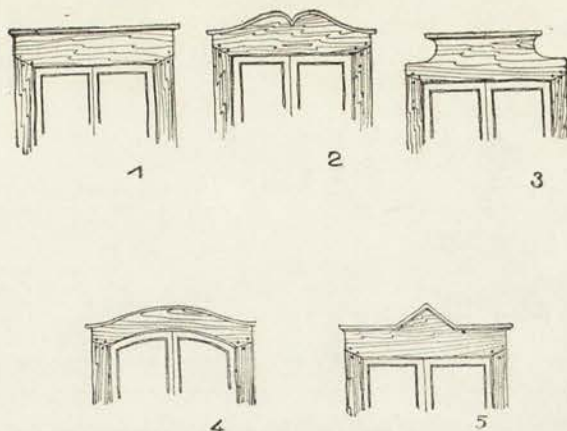
Стопанските сгради са разположени в обширния двор, обграден с висока зидана ограда или плет, засаден с овощни дървета, зеленчукови лехи и цветя. През зимата цялото семейство е ношувало в одаята.

Планът на къщата има почти квадратни очертания. Покривът е пирамидален, четирискатен, със слаб наклон, покрит с турски керемиди.

Разнообразие и живописност на фасадите внасят предчардачното пространство и чардакът. Забелязва се слабата грижа за украса на жилището в разработването на колоните и входната, сводеста дървена врата. Прозорците са малки, слабо издължени, с опростено, без профили или орнаменти дъсчено обрамчване. Стрехите са широки, виски, с видимо грубо издялани ребра, хвърлящи сян-

Обр. 5. Детайли от колонката и стрехата на двуетажната къща

Обр. 6. Детайли от вежди над прозорци

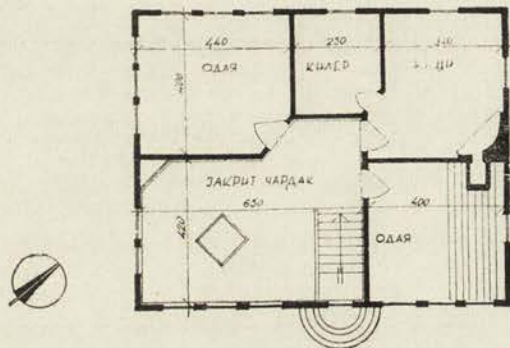
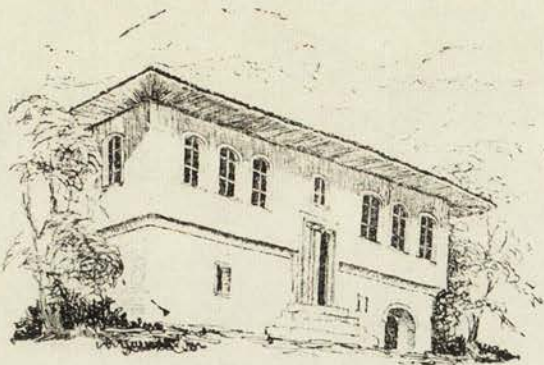
ката си през летните дни върху цялата стена. Цокълната зидария е неизмазана и добре подредените плочи камъни красиво контрастират с чисто белосаните стени.

В интериора също липсва стремеж към украса. Само камината, заела целия ъгъл на най-голямото помещение — къщи, — с извития си свод, вдълбаните пезулчета, широката дървена полица, провисналата черна верига и червените отблясъци на жаравата, която някога десетилетия е тлеела в огнището, е създавала красота, топлота и привлекателност на този примитивен български дом (обр. 1, 2 и 3).

През първата половина на XIX в. в селището започват да се строят по-високи, двуетажни къщи, също талпени, които принципно в планово отношение не се различават от предхождащите ги едноетажни къщи. И тук стените се изграждат от една талпа по цялата дължина на фасадата, което определя и нейните малки размери. Жилищният етаж е повдигнат върху висок цокъл, даващ възможност в приземието да се развият избени помещения, обхващащи цялата застроена площ и закопани само на едно стъпало в земята. Строителните материали са: талпени стени за етаж, дебели каменни зидове на кален разтвор в приземието и дървени гредореди над приземието и етажа.

Планът на къщата се състои от открит или полуоткрит чардак, къщи с камина и пеш, одая и килер. Нов елемент е прилепеният към гърба на постройката обор, пряко свързан с дневното помещение.

В тази къща се запазва чардакът, функционално необходим, единствен живописен архитектурен мотив, в който игрилото преминаване от чисти, бели плоскости в полусенки и дълбоки сенки създава характерното настроение за този тип възрожденски къщи. Ето описанието, отнасящо се за тях, дадено от Цани Гинчев:

Обр. 7. Къщата на Пасхова — 1870 г. — разпределение и гл. фасада

„Долния кат на двокатните къщи беше камен зимник, в който се държаха: бъчви, каци, кораба с брашно, зеленчук за зиме, грозденица, маджун, тикви и др. Горния кат беше дървен, т. е. от тапйани стени, вън някои измазани, а някои немазани, а отвътре непременно измазани с белилка, а на по-богатите с вар. Стрехите на къщите бяха дълги и малко навесени, затова къщите изглеж-

даха слюпени и тъмни. От двора се отиваше пред стълбата, пред която имаше четвъртото праздно пространство... Лятно време одъра на чардака се постилаше с рогозки, черги и наоколо се нареждаха шарени възглавници. Второто помещение беше пруста с камина: тук готвеха и ядяха. От същата камина се палеше и пеща на собата, в която зимно време печаха... Над вратата на пруста имаше катарак, през който се изкачваха на тавана. От пруста се влизаше в одаята, в която имаше голям дъсчен одър, който се простираше чак до джамала (пеща); на този одър спяха зимно време наред всички къшни...

Прозорците на собата бяха малки, закнжени с прозорна книга, а отвътре се затваряха с яки сюрмелии дъсчени капащи. Прозорците на всички зимни соби бяха почити на всяка къща обърнати на юг. Джамалът на собната стая в горния си кат над сандъка на пеща имаше зазидани зелени, полени с полив грънци, за да испушат по-вече топлина... Срещу хаята (чардака) имаше трета одая, която са зовеше килар. В килара се туряха сутрин постелките и покривките. На западната страна в пруста имаше по една вратца (мала врата)... От малата врата се слизаше в хлева, който обикновено се правеше залепен до задната страна на къщата. В хлева се държаха воловете, кравите и конете. Плевника се правеше на двора, отдалечен от къщата¹ (обр. 4).

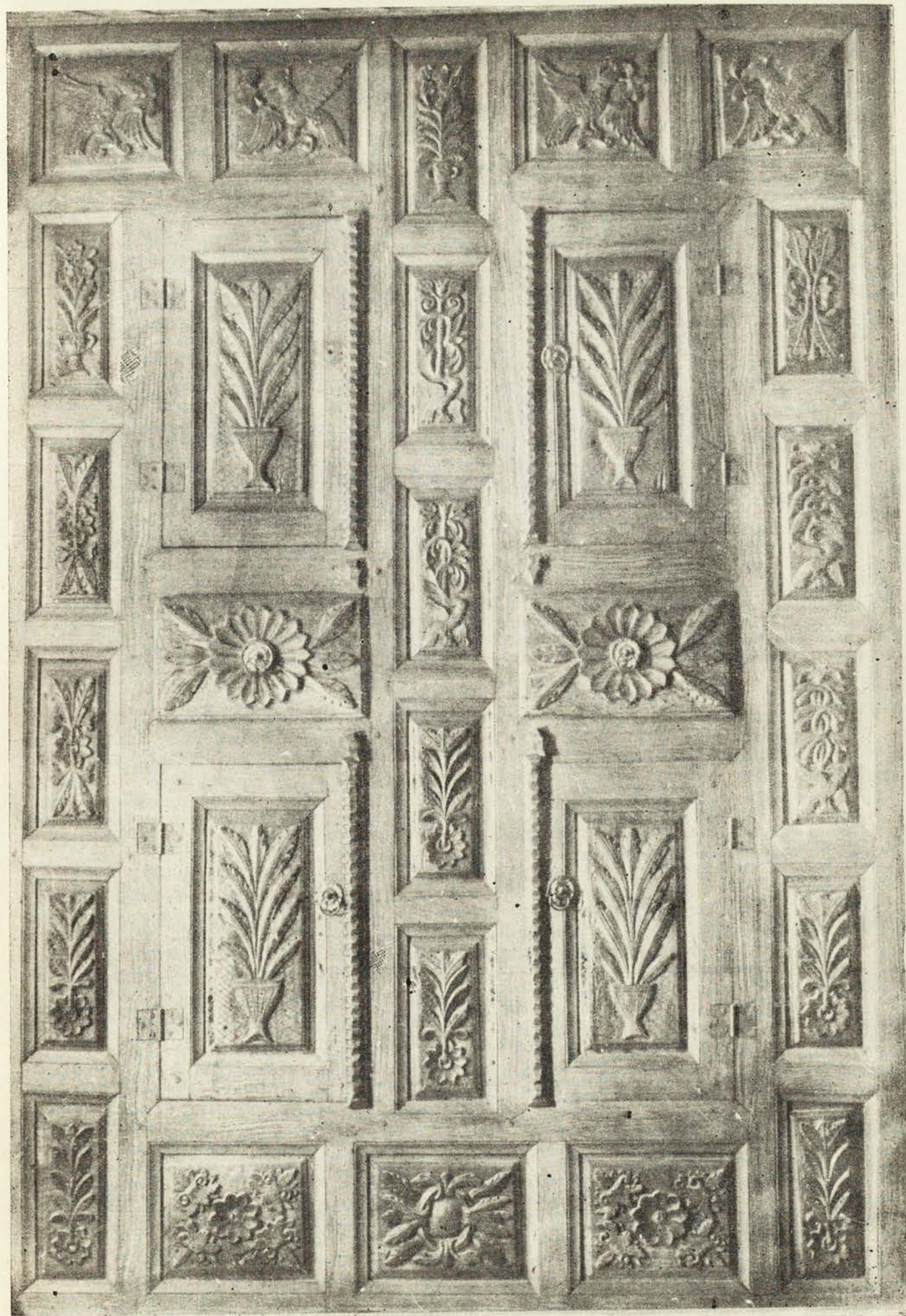
В този тип къщи проличава грижата за украса на жилището. Обработват се детайлите на колонките, обрамчването на прозорците и вратите. Новият поминък, лозарството и градинарството, обогатява населението

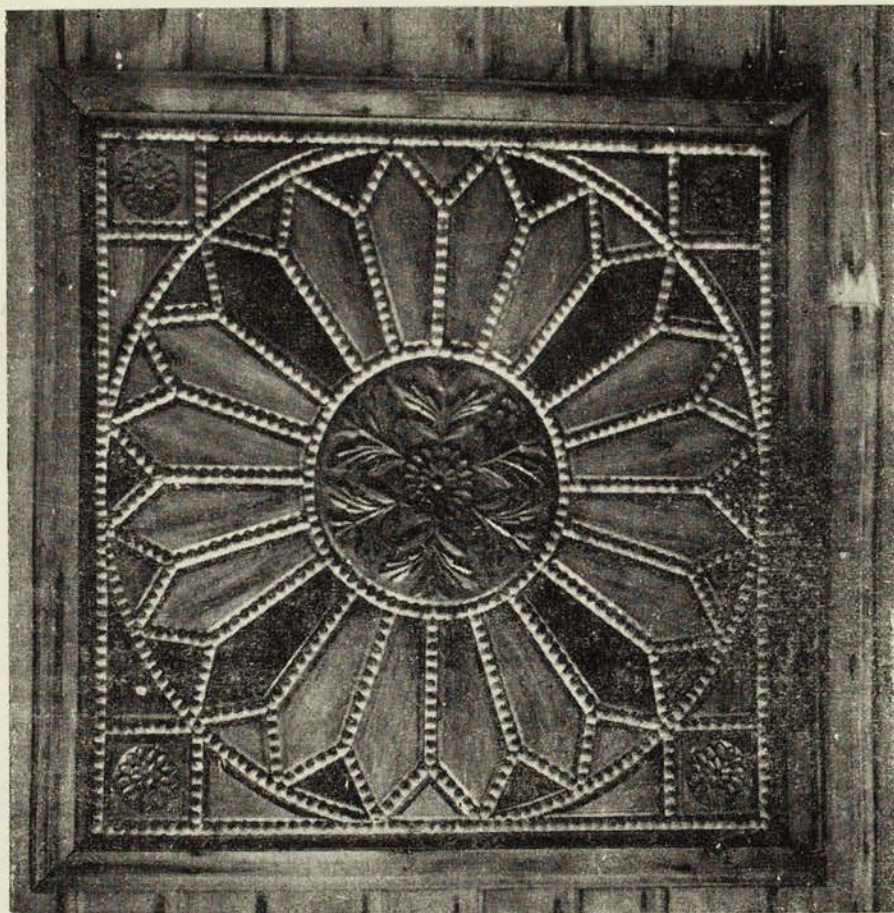
¹ Цани Гинчев — повестта „Зиналата стена“.

Обр. 8. Резбен мотив от табло на врата

Обр. 2. Резбарска украса на долап

Обр. 10. Розетка от таван с геометричен мотив

и налага развиването на по-големи складови помещения в самата къща. Същевременно земеделието представлява все още сериозен поминък и това запазва основната схема на плана, от който през 1850/60 г. ще се развие къща с по-богата планова композиция, отговаряща на нарасналите нужди, изменения бит и по-доброто материално състояние на жителите.

Тази преходна форма на лясковската къща може да характеризираме като основен и най-разпространен тип. С него чардакът като отворено пространство прекъсва своето развитие, за да се яви по-късно като затворено, вътрешно пространство.

Трябва да разгледаме по-детайлно оформянето на дървените колони като най-важен декоративен елемент в нашата битова, дървено-паянтова архитектура. Във възрожденските къщи с открити чардаци те ограничават неговото пространство и подчертават тектониката на сградата.

Колоните в нашите случаи са грижливо обработени и профилирани, без резбена орнаментация. Използувани са предимно нарези,

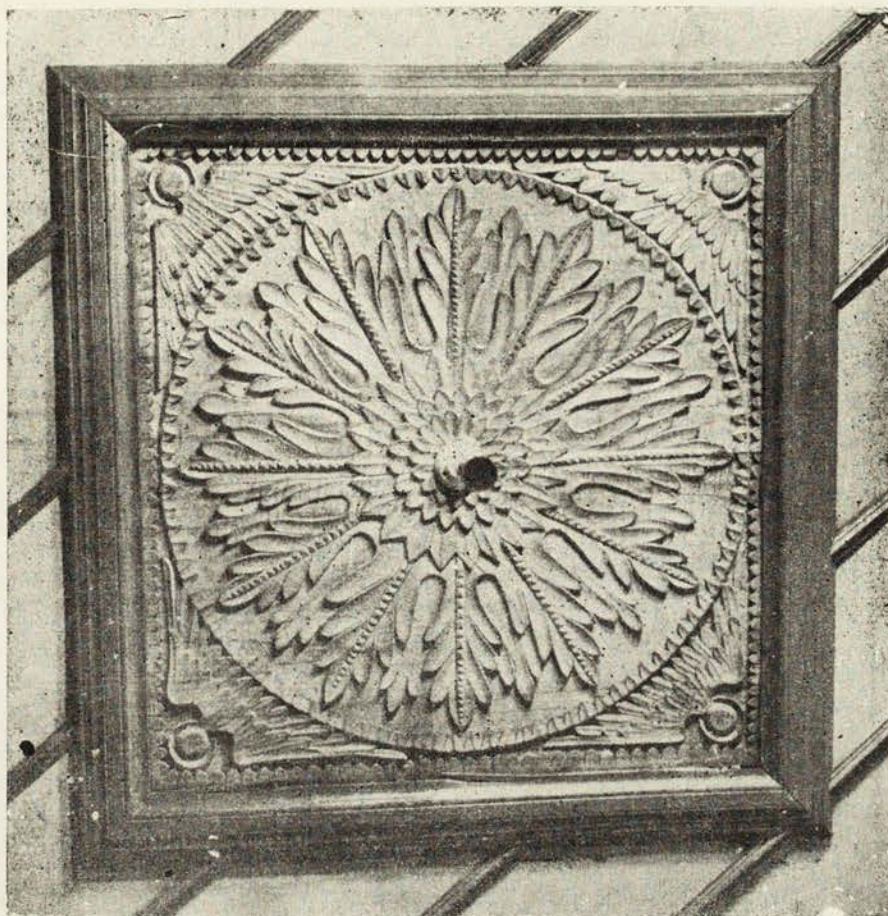
подковообразни дълбчета, хоризонтални релефни пръстени, еднакви за базата и капитела, и други подобни. Напречното сечение на колоната е квадратно, с отнемане на ръбовете, които завършват в някои случаи преди пръстеновидните нарези, а в някои случаи се забиват в самите тях.

Изпълнявайки своето функционално и конструктивно предназначение, колонките са тънки, с пропорции, които им придават стройност и лекота.

Базата, тялото и капителът, трите композиционни елемента на колоната, са застъпени и са хармонично пропорционирани помежду си (обр. 5).

Особено грижливо са обработени масивните дървени възглавници, в които с красива конвексноконкавна игрива линия, без допълнителни украси, е постигнат живописен преход между колоната и хоризонталната гредка.

Характерно за втория тип лясковска къща е еднаквостта на отделните елементи, мотивите и пропорциите на колоните; не се забелязва характерното разнообразие и ориги-

Обр. 11. Розетка от таван с растителен мотив

налост между творчеството на отделните майстори или стремеж към различни профили и мотиви в един и същи дом.

Капителите и базите почти навсякъде са украсени с овчарска резба. Парапетите са ажурни, в повечето случаи изработени от отвесни дървени правоъгълни пречки с профилирани ръбове, заловени със стълбика в хоризонтални гредички. Този парапет открива напълно цялата колонка с издължената базисна част и създава ажурна връзка между тях, подобряваща изгледа на интериора и фасадите.

В общата композиция на колоните няма съсредоточаване на декоративната украса в отделен компонент. Колоната действа цялостно със стилизовата си простота и хармонична пропорционалност.

В миналото чардакът е правил силно впечатление на всеки, който е почивал в неговата прохлада. Краищата му са се повдигали в миндер, висок колкото ръката, широк и мек. Ниско надвесилата се стряха засенчвала гърнетата с карамфили и шибои, нареждани във от чардака. Тук царувал приятен полу-

мрак, в който очите почивали от излишната светлина на хубавото небе.

При дървеното обрамчване на прозорците в този тип лясковска къща е проявено разнообразие. Срещат се три вида вежди, различни по форма (обр. 6—1, 2 и 3).

Третият тип лясковска къща, при който спира нейното развитие, по начин на изграждане, употребявани строителни материали, конструкция, планова и обемна композиция и вътрешна украса се отличава от предхождащите я типове и създава впечатление за внезапно възникване, без връзка с изградената традиция. Но при анализа ясно се вижда, че принципът на плановото решение не е различен от традиционния. Бързото замогване на голяма част от населението вследствие на големите печалби във Влашко и Сърбия и новите познания, впечатления и желания, донесени от чужбина, са движещата сила на големия строителен подем.

Къщите са двуетажни, със значително увеличени размери на всички помещения. Приземният етаж е изграден с масивни каменни стени, а етажът е паянтов, еркерно наддаден

към всички страни. Пълнежната зидария между паянтовото скеле е от кирпич. Таваните са обшити с дъски и в много случаи украсени с резба. Пространството на чардака е изградено и приобщено към вътрешното разпределение. Основното помещение — къщи с камината и печника — запазва своето място. Развиват се две или три одаи, между които се вмъква килерът. Входната стълба излиза в закрития чардак, а главният вход е повдигнат с няколко полукръгли стъпала откъм двора. В одаите и закрития чардак се запазват миндерлъците. Приземният етаж или се заема изцяло от зимнични и складови помещения, или от него се преграждат една или две стаички без пряка връзка с етаж.

Обемно къщата е издължена. Покривът е четирискатен. Фасадите са чисти, с ритмично редуване на прозоречните отвори, при което се забелязва тенденция за симетрия. Тази изкуствена в някои случаи симетрия на главната фасада, неотговаряща на вътрешното разпределение, е упадъчно явление за архитектурната композиция. Страхата е по-къса, в повечето случаи обшита с дъски перпендикулярно на фасадата. Прозорците са със сегментна извивка и дървено обрамчване, което следва очертанието на отвора (обр. 6, 4). Тази форма на прозорците е възникнала от впечатленията, донесени от Румъния и Сърбия, където по това време в архитектурата на големите градове се разпространява псевдокласицизмът. Същото се отнася и за надпрозоречното декоративно обрамчване (обр. 6, 5), със загатване на триъгълен фронтон. Тези модни форми, внесени и претворени от дърво в Лясковец, изместват оригиналните и красиви български вежди, чиято форма е съобразена с дървения материал, от който са изработени, са също упадъчно явление. Лош

резултат от зле претвореното западно влияние е стремежът за силно подчертаване на главния вход, пресичащ в неопределена пропорция двата етаж и еркера между тях, нарушаващ спокойното и хармонично членение на фасадата (обр. 7).

Интериорът на къщата е богато декориран със сложни резби по таваните, вратите и долапите.

Таваните се украсяват главно с резбени квадратни розетки в центъра, с дължина на страната от 90 до 120 см. Разработват се геометрични и растителни мотиви (обр. 10 и 11).

В резбената украса на долапите (обр. 9) се срещат освен растителни и животински мотиви под влиянието на църковната дърворезба. В стилно отношение бароквите влияния се преплитат с местната резбарска традиция.

Същата характеристика може да се направи за резбената украса по вратите. Използуваните мотиви са смесени — растителни и животински (обр. 8).

Този тип лясковска къща, с който завършва нейното развитие, може да бъде определен като градски, чиито обитатели не са земеделци, а заможни занаятчии, търговци, градинари в чужбина и лозари. В тяхното общо принципно сходство има много разновидности в плановите решения, които подсказват, че майсторите не са стръили по една научена схема, а са се съобразявали с изискванията на стопаните.

През дългия период на своето развитие характерното за лясковската къща е, че отразява основния поминък, икономическото развитие на селището и неделимите от тези предпоставки мирогледи и естетически потребности на населението.

DAS LJASKOWETZ' HAUS

Arch. Jivko Dragomirov

ZUSAMMENFASSUNG

Am Fusse des Arbanassi-Hügels liegt Ljaskowetz, eine Stadt, die zahlreiche Häuser und Ensembles aus der Zeit der Aufklärung erhalten hat. In den verschiedenen Perioden ökonomischer Entwicklung wurden drei Häusertypen gebaut. Ein jeder Typ hat seine spezifischen Kompositionselemente und seinen eigenen Stil.

Anfangs war Landwirtschaft gründlicher Lebenserwerb der Bevölkerung. Zu Beginn des

18 Jahrhunderts entwickelte sich Garten- und Weinbau.

Zum ersten Typ gehören die Häuser der Landwirte. Diese Häuser sind bescheiden, einstöckig und haben eine einfache architektonische Komposition.

Gegen das Ende des 18 Jahrhunderts entwickelte sich dieser Typ zu einem zweistöckigen Bau, mit erweitertem Plan und reicher Architektur.

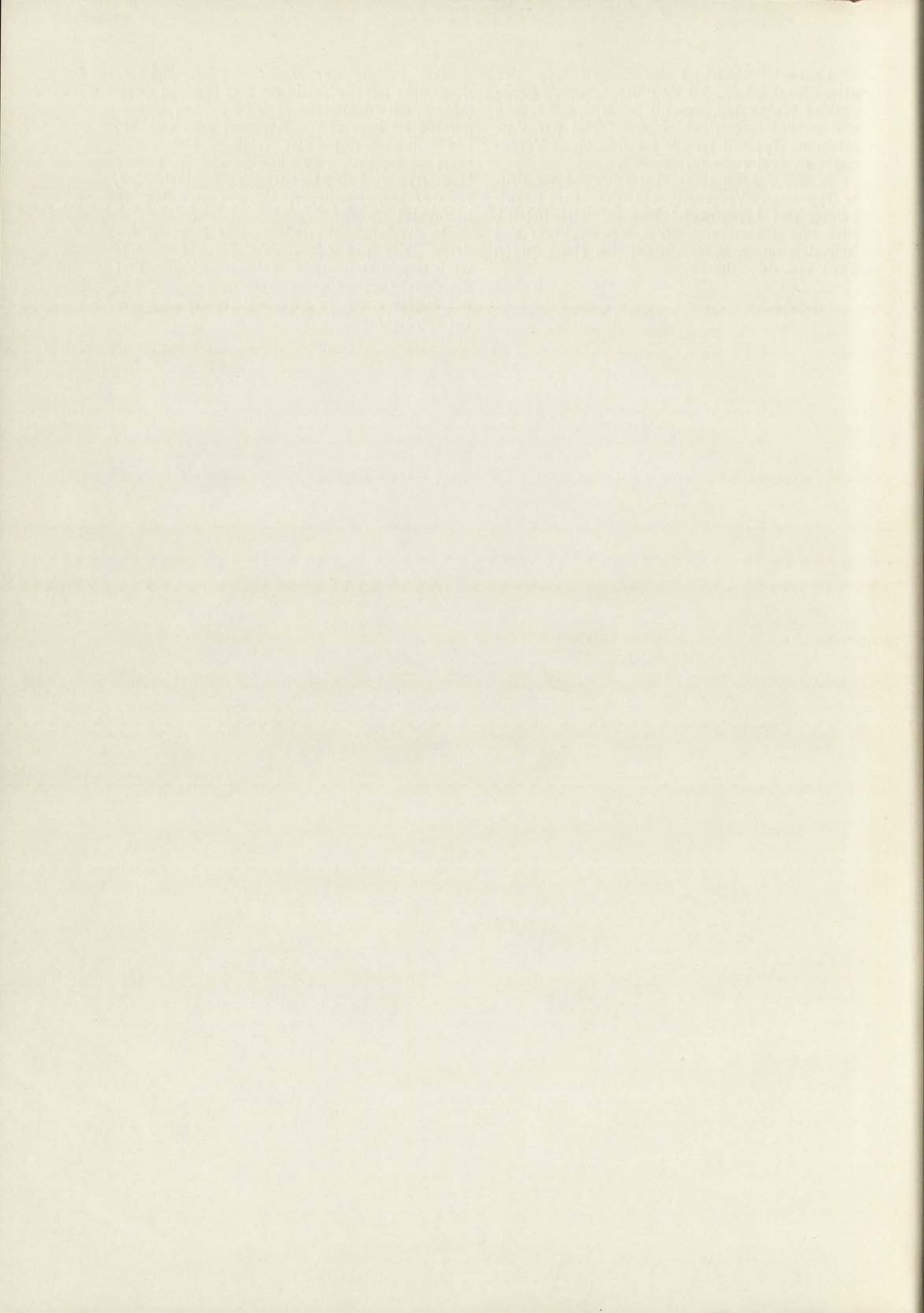
Charakteristisch ist für diesen Typ der offene Tschardak¹. Zu den Wohnräumen gehören der Wohnraum, Kaschti genannt, mit Kamin und Backofen, das Schlafzimmer und der Vorratsraum. Typisch ist die Dekoration an Verandasäulen und Fensterrahmen.

In den Jahren 1850—1860 kommt der dritte Typ zum Vorschein, bei dem die Entwicklung des Ljaskowetz' Hauses stehenbleibt. Plan und Raumkomposition, Konstruktion und Innendekoration unterscheiden das Haus diesen Typs von den älteren.

¹ Veranda

Das Prinzip der Planlösung hat viel Gemeinsames mit der Tradition. Das Haus ist zweistöckig, mit erweiterten Maßstäben. Der Verandaraum ist begrenzt und gehört zum Ganzen. Die Innendekoration ist reich — Holzschnitzerei an Decken, Türen und Schränken. Dieser Häusertyp wird als Stadtwohnung wohlhabender, Handwerker, Kaufleute, Gärtner und Winzer betrachtet.

In der langen Periode seiner Existenz widerspiegelte das Ljaskowetz' Haus Lebenserwerb und ökonomische Ortsentwicklung, und die damit verbundenen Voraussetzungen, Lebensauffassungen und ästhetische Bedürfnisse der Bevölkerung.

МАТЕРИАЛИ ЗА БИОГРАФИЯТА НА ПЕТКО Ю. ТОДОРОВ

Петко Асенов

ПЮ. Тодоров е роден на 9 октомври 1878 г. в семейството на Юрдан х. Петков, известен еленски рентриер, русенски губернатор, народен представител в народняшкото правителство на Константин Стоилов и член на Държавния съвет.

Петко — най-голямото му дете — учи прогимназия в Елена, а в 1892 г. се записва в гимназията в Търново. Тъкмо по това време старата столица е център на младото социалистическо движение. Като гимназист той изпитва силно влияние от социалистическата пропаганда. След първата си книжка „Драски“ (Т-во, 1893) издава нова — „Стихове на скучната лира“ (Т-во, 1894), в която 16-годишният юноша, обърнат с лице към „угнетените“, зове: „Свобода на работната маса!“ (из предговора).

За да откъсне будния юноша от този път, практичният баща го изпраща да следва във Френския национален лицей в Тулуза. Но и тук по време на пребиваването си (1895—1897 г.) П. Ю. Тодоров участва дейно в политическия живот — чете съчиненията на Маркс и Енгелс, запознава се с Жан Жорес, в 1897 г. дори държи реч на първомайския митинг в Тулуза.

Завърнал се от Франция през 1897/98 г., той е в средата на русенското работническо дружество, участва в митингите, устройвани против правителството. За съчиняването на един манифест, в който Фердинанд е представен като нископоклонник, който „за трон и ордени не отдавна цалуваше ръцете на цариградския сатрап“, П. Ю. Тодоров е предаден на съдебните власти, но смелият младеж с публична реч пред съда се оправдава. Тази негова реч била издадена в отделна брошура от русенското работническо дружество.

По това време той е ревностен сътрудник на „Раб. вестник“ и е близък на Димитър Благоев, който в едно писмо го нарича „любезни ми Тодоров“. Сътрудничи още в: „Ново време“, „Червен народен календар“, в. „Законност“ (Русе), „Народен лист“ (Видин), сп. „Български преглед“, „Звезда“ (Търново), сп. „Съвременен преглед“, „Общо дело“, „Българска сбирка“, „Мисъл“ и др. В разказите и очерците си по това време той изразява нерадостния и тежък живот на социално онеправданите, решава обществени и морални проблеми в духа на социализма от 90-те години.¹

През 1898 г. е студент по право в Бернския университет. През 1899 г. записва литература в Берлин и Лайпциг. Поради заболяване през 1898/99 г. се задържа продължително в Елена и е сред най-дейтелните читалищни членове: инициатор на юбилейни чествувания, бори се за демократизация на читалището, организира вечерни четения със самообразователна цел, изнася пред гражданството беседи на политически и нравствени теми, устройва малка библиотека. Първият ѝ номер, книжката му „Бай Драган“ (Т-во, 1898, има мисли, изказани в предговора, че страната ни е като нечист кладенец, в който мътилката „се вдига отгоре на повърхността и задушава всичко, благородно, възвишено и мислецо у нас“ и че преуспяването лежи единствено „в свестяването на народа“. Такава задача си поставяла библиотеката.

В заседание на дружеството на 6 септември 1899 г. той произнесъл пламенна реч против Фердинанд и монархическия институт.

¹ П. Ю. Тодоров — Събр. произв. т. I, 1957 г., стр. 9.

Застрашен от подготвения нов съдебен процес за обидна на особата, той емигрира.

Зает с готвената дисертация „За отнoшението на славяните към българската литература“, посещава Варшава, Прага и други градове, запознава се с видни представители на славянската научна мисъл.

През 1904—1910 г. пише и издава драми и идилии. През 1912 г. на о-в Капри (Италия) се запознава с Максим Горки. През 1914 г. е изпратен от българското правителство в Русия за изглаждане дипломатическите отношения между двете страни.

П. Ю. Тодоров е пламенен сторонник за славянското единение. Неговата гражданска доблест го издигна като един от трибуните против реакционния славянски събор в София (1910 г.).

Със съжаление трябва да се отбележи, че под влияние на немската идеалистическа философия и естетика той направи известен завои от здравите реалистични позиции като писател, а като политически деец отстъпи и стана изразител на идеите на радикалната партия. Едно обаче е вярно, че П. Ю. Тодоров докрай остана убеден републиканец, поборник за славянска общност, приятел на своя народ и на Русия, забележителен хуманист, оригинален писател. Като такъв той умря през 1916 г., едва на 36 години. В музея в Елена се пазят интересни документи, свързани с живота на П. Ю. Тодоров, които публикуваме.

1. Инв. № 153

Превод от френски

[Писмо от Юрдан х. Петков от гр. Елена до управителя на Националния лицей в Тулуза]

Господине Управителю на Националния лицей в Тулуза,

щастлив съм да Ви донеса, че днес чрез пощенската служба изпращам на вашия адрес сумата от 700 фр., която е за моите момчета Петко и Христо Теодорови.

Моля Ви, Господине, да бъдете добър да получите сумата и да я пазите до тръгването на моите момчета. Преди да си тръгнат те трябва да си уредят и ликвидират всички свои сметки в ресторанта при Лицея и пр., да направят някои малки покупки за дрехи и други необходими за пътуването

¹ Горното писмо-чернова се намери в една от прихода-разходните книги на Юрдан х. Петков. Писано е с черно мастило върху единичен чертан лист. Върху някои думи личат нанасяни поправки от чужда ръка със същото мастило. Писмото не е датирано. Очевидно, то е от 1896 г. септември 16. В сметките си за 1895/96 г. Юрдан х. Петков е записал: „1896, септ. 16. . . За пътуване и за учене в Тулуза — 700“ (вж. „Главна книга на Ю. П. Теодоров“, инв. № 144).

неща. Сумата, която изпращам за тяхното пътуване, трябва да им се подели по равно.

Вярвам, че ще се съгласите да изпълните тази задача.

Моля Ви, Господине, да предадете моите почитания на г-н Наставника, както и на другите учители в Лицея. Предайте им от моя страна, че съм твърде доволен от добрите грижи, които те полагат за обучението и настояничеството на моите момчета, на които имам желание да дадат френско образование.

2. Инв. № 126/4 (1)

Вх. № 14. I. 1898

[Резолюция:] „Да се прочете в едно близко заседание“

Предс. К. Първанов (п.)

До Г-на Председателя на Е-то Д-во „Напредък“

Г-не Председателю,

Моля, бъдете тъй добри и предложете на разискване следоушките въпроси за разгледване в едно от най-близките събрания на г. г. членовете на повереното Вам Дружество „Напредък“.

1) Могат ли да се устрояват вечерни четения със самообразователна цел.¹

2) Необходимостта от един шкаф. Преместване на читалището и може ли двете Д-ва (Женското и Мъжкото) да се слоят в едно.²

Със почитание:

П. Ю. Тодоров — член
от Е. Д-во „Напредък“ (п.)

3. Инв. № 126/4 (2)

Прието на 23. I. 1898 г.

[Резолюция:] „Да се съобщи на кметството“

Предс.: К. Първанов (п.)

До Г-на Председателя на Ел. Дружество „Напредък“

Почитаемий Господине,

С настоящето си имам чест да Ви известя, какво, че съм приготвил една сказка по темата „Съвременното общественно положение и пътя към бъдещето“, която желая да държа в събота вечер и за която моля, разпореждането Ви да се пригответи училищния салон и извести на почитаемата публика. При това нека се още обяви поне два дена попереди в Залата на Д-вото, за да бъдат подготвени тия, които ще желаят да възража-

¹ С протоколно решение № 1 от 14. I се отказва, тъй като „сказките, които Наст-вото е решило да се държат всека седмица, са достатъчни“.

² Със същото протоколно решение идеята се възприема.

Вж. инв. № 133 — „Протоколна книга № 4“.

ват, или же да допълнят по въпросната тема.

Приемете уверение в моите най-отлични към Вас почитания:

П. Ю. Тодоров (п.)

3. Инв. № 126/4 (3)

Пр. на 1. II. 1898

[Резолюция:] „Понеже се е получило късно, то да остане без последствие“.

Предс. К. Първанов (п.)

До Г-на председателя на Е-то дружество „Напредък“

Долуподписаните членове на Е. Д. „Напредък“ имат чест да помолят почитаемото настоятелство да покани чрез градския глашатай Е-те граждани на заседанието при приемането на устава тая вечер. Т. е. Заседанието при приемането на устава искаме да бъде публично.

С почитание:

П. Ю. Тодоров (п.)

Ив. Панайотов (п.)

С. Арменов (п.)

Ст. Михалов (п.)

4. Инв. № 126/4 (4)

Прието на 1. II. 98 г.

[Резолюция:] „Да се прочете в едно от следващите заседания на Д-вото“

Председ. К. Първанов (п.)

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

от члена на Е. Д. „Напредък“ П. Ю. Тодоров

До Господина председателя на Е. Д. „Напредък“

Почитаемий Господине,

Долоподписаният имам чест да Ви помоля да внесете на разискване в настоящето събрание въпроса по отпразнуването на 25-годишния юбилей от обесването на апостола на българската свобода Васил Левский — 6 февруарий.

Нужните обяснения по това ще бъдат дадени при разискването.

С почитание:

Петко Ю. Тодоров (п.)

5. Инв. № 126/4 (6)

Получ. 9. II. 98

[Резолюция:] „Да се внесе при трето четение на устава“

Председ. К. Първанов (п.)

До председателя на Еленското дружество „Напредък“

ЗАЯВЛЕНИЕ

От няколко дружествени членове за отхвърляние чл. 10 от новия устав, заедно със забележката.

Господин Председателю,

Ние долуподписаните членове на дружеството „Напредък“, като имаме предвид, че чл. 10, заедно със забележката си, така както си е стеснителен за членовете на дружеството, то с настоящето си молим Ви в заседанието при 3-то четене за приемане устава окончателно, да дадете на разискване казаний член, или за отхвърлянето му, или за даване редакция, която да не бъде никак стеснителен за никого от членовете.

Уверени, че ще бъде просбата ни удовлетворена,¹ сме с отлично почитание:

Гр. Елена, 4 февр. 1898 г.

П. Кисъв (п.)

Я. Ц. В. (п. — не сечете)

К. Т. Киров (п.)

Н. Драгостинчин (п.)

П. Кирчев (п.)

Стоян Михалюв (п.)

А. Радивоев (п.)

П. Ю. Тодоров (п.)

Н. Великов (п.)

С. Ю. Попов (п.)

6. Инв. № 126/3 (1)

П О К А Н А

[За годишно-изборно събрание]

Гр. Елена, 2 март 1898 г.

„... № 36. Петко Ю. Тодоров — [срещу името му с молив писано:] „в Русе“

7. Инв. № 126/3 (2)

П О К А Н А

[На дружествените членове за] „извънредно заседание“ „днес в 8. 1/2 часа после обед в читалнята на д-вото ... Дневен ред: Приемане бюджета... за през настоящата финансова година.

18 април 1898 год.

гр. Елена „... № 41 П. Ю. Тодоров (п.)

8. Инв. № 126/3 (3)

П О К А Н А

„Умоляват се Г. Г. членовете на Еленското Д-во „Напредък“ да заповядат днес в 5 ч. п. обед на заседание в залата на Д-вото за допълнение състава на настоятелството.“

22 юни 1898 г. [Сред останалите членове]
гр. Елена Петко Ю. Тодоров (п.)

¹ На третото четене на устава на д-вото с протоколно решение № 4 (без дата)... 1898 г. е взето решение: „Чл. 10-й се изхвърля“. Вж. „Протоколна книга № 4“ (14. I. 1898 — 10. XII. 1899). Инв. № 133.

П О К А Н А

За последен път се поканват г. г. членовете на Ел. д-во „Напредък“ да присъствуват днес в 5 ч. п. об. на заседание, за да се допълни настоятелството и разрешат някои належащи въпроси.

г. Елена. От настоятелството
25 юни 98 г. [Сред останалите членове]

П. Ю. Тодоров (п.)

10. Инв. № 126/3 (10)

До Г. Председателя
на Еленското дружество „Напредък“

Почитаемий Господине,

На основание чл. 3 от устава на повереното Ви Дружество имам чест да Ви помоля да се разпоредите и устроите на 19 и 20 т. м. сутренни събрания пред които желая да поприказвам научно върху въпроса за любовта.¹

г. Елена, 16 юли 1898

С почитание:
П. Ю. Тодоров (п.)

11. Инв. № 126/4(11)

ЕЛЕНСКО ГРАДСКО
ОБЩИНСКО УПРАВЛЕНИЕ

Изх. № 2057
18 юли 98

До Г-на председателя
на Д-вото „Напредък“

Еленското градско общинско управление има чест да Ви яви Господине Председателю, че съгласно изказаното мнение на училищното настоятелство не се отпуска салона в класното мъжко училище в неделя и понеделник на 19-ий и 20 того да държи научна сказка „За любовта“ члена от Д-вото „Напредък“ Петко Юрд. Тодоров, защото баща му сам е казал на председателя на училищното настоятелство да не се отпуска салона на Училищното здание на сина му Петка, тъй като той е оставен от училището на почивка, а не да се занимава с разни сказки.

Кмет: Ст. Садаков (п.)
Секретар: Н. Ив. Костов (п.)

[Отстрани вляво с мастило на ръка писано:]
„Отлично! Прочетох: П. Ю. Тодоров“ (п.)

¹ С писмо № 11 от 16 юли 1898 г. Еленското д-во „Напредък“ моли Председателя на училищното настоятелство да отпусне салона в класното мъжко училище в неделя на 18 или 20 (юли) с. г. „за държане на речената сказка“.

Вх. № 10, 10. VII. 1898 г.

До господина касиера
на Еленското дружество
„Напредък“ — Н. Костова

Съгласно протоколното решение взето в заседанието на 25 юни 1898 г. по издаването на „Малка библиотека“ от избрания при Д-вото за тая цел комитет, умолявате се да дадете за горнята цел на члена на комитета г-на П. Юр. Тодорова сумата петдесет (50) лева сребро, срещу расписка.

Председател: (п. — не се чете)
Секретар: (п. — не се чете)

13. Инв. № 126/3(16)

ЕЛЕНСКО ДРУЖЕСТВО
„НАПРЕДЪК“
Изх. № 13
1 авг. 1898 г.
гр. Елена

До Господина
Еленски градски кмет

Умолявате се Господине кмете да разпоредите да се обяви чрез глашатая на гражданите, че утре след молебена ще се държи научна сказка в читалищния салон от члена на Д-вото Г-н Петко Ю. Тодоров върху „Любовта“. Приложение при настоящето един нов текст за обявление.

Председател: Иван Попов (п.)
Секретар: С. Арнаудов (п.)

14. Инв. № 126/3(17)

До Г. председателя
на Е. Д-во „Напредък“

С настоящето си имам чест да Ви помоля да известите на публиката, какво в сряда на 5 т. м. вечерта в 9 ч. ще довърша втората половина от сказката си по любовта.
Гр. Елена 3 август 98

С почитание П. Ю. Тодоров (п.)

15. Инв. № 126/4(14)

До Г-на председателя
на Д-во „Напредък“
в Елена

Почитаемий Господине,

С настоящето си имам чест да Ви съобща какво след една седмица ще напусна досегашното си местожителство, вследствие на което не мога повече да бъда член в Редак. комитет на дружествените издания.

Като си подавам оставката, то Ви моля, да назначите един член от Комитета, или

Настоятелството да приеме всички дела на Ред. комитет, що са били поверени на мен, гр. Елена, 7 авг. 98

С почитание: П. Ю. Тодоров (п.)

16. Инв. № 126/4(13)

ЕЛЕНСКО ДРУЖЕСТВО
„НАПРЕДЪК“
Изх. № 14
3 авг. 1898, гр. Елена

До Господина
Еленски градски кмет

Членът на Еленското Д-во „Напредък“ Петко Юрданов Тодоров желае да довърши сказката си по „Любовта“ на 5 т. м. в 9 ч. вечерта в читалнята на дружеството, за което Ви умоляваме, г-н Кмете да обявите за знание на гражданите.

Председател: (п. — не се чете)
Секретар: (п. — не се чете)

17. Инв. № 220

[Резолюция:] „Да се свика
събрание за 17 авг. 1899
Кирчев (п.)

До Господина Председателя
на Еленското д-во „Напредък“
Тук

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

Въз основание на чл. 23 от устава на ввереното Вам д-во, молим да свикате в най-скоро време членовете на извънредно събрание, в което да се предложи за разглеждане постъпката на др. член г. Стоян Юр. Попов,¹ който на 10 т. г. в заседанието на Д-вото е оскърбил членовете на събраниято по един брутален начин, вследствие на което долуподписаните се считаме за оскърбени и искаме удовлетворение съгласно чл. 10 от общия устав.²

13 Август 1899 год.

гр. Елена

Дружествени членове:

П. Ю. Тодоров (п.) С. П. Гунев (п.)
Д. С. Б. (п.) — несе чете Н. Ю. Бакалов (п.)
Н. П. Стефанов (п.)

18. Инв. № 151

До господина Председателя
на Еленското дружество „Напредък“
Тук

Почитаемий Господине,

С настоящето имам чест да Ви помоля да внесете на разискване в най-близкото заседание на Д-вото въпроса: — Какво значение имат портретите, които се качят по стените на Дружественната зала и на кои лица портретите именно трябва да се поставят в помещението на Дружеството?

гр. Елена, 6 септ.

С почитание:

П. Ю. Тодоров (п.)

19. Инв. № 133

ПРОТОКОЛ

№ 10

[откъс]

„Днес на 6-й Септември 1899 година Г. Г. действителните членове на Еленското д-во „Напредък“ свикани по поканата на Настоятелството, имаха извънредно заседание в залата на читалището. На дневен ред на това заседание имаше:

1) Преглеждане сметката на стар. редакц. комитет по издаването брошурата „Бай Драган“;

2) Предложение от дружествения член Г-н Петко Юр. Тодоров;

3) Второ четение проекто-правилника за вътрешния ред на заседанията и

4) Други някои належащи въпроси.

Пристъпи се към I-я въпрос от дневния ред.

Подпредседателя К. Кирчев, като обясни накратко целта на библиотеката, каза, че с издаването брошурата „Б. Драган“ малко се е постигнала тая цел, защото старият редакц. комитет е бездействувал, като никому до сега не е писано да представи сметка за изпратените му книжки и че постъпилата сума от продажбата на брошурата била свършенно малка.

Същото със съжаление констатира и членът Г-н П. Юр. Тодоров, който предлага да се запитат с отворени писма лицата до които са изпратени книжки и от резултата ще може да се съди за успеха на библиотеката. Той препоръчва за напред да се издават по 2 книжки изведнъж, или пък издаваните да

тричленна комисия по определяне какви книги трябва да бъдат купени за читалищната библиотека. (Вж. „Протоколна книга“ № 4 (14. I. 1898 — 10. XII. 1899) (инв. № 133).

¹ Визираното лице е бил нар. представител по време на Стамболиевия режим, по занятие търговец. Починал на 102 год. през 1969 г. в гр. Елена. Заявлението е написано с черно мастило върху двоен бял лист (21 см/34 см).

² Въпросът е бил разгледан. С протоколно решение № 8 (без дата) било взето решение „... да се остави интерпелацията за разглеждане за в идущото заседание, когато да присъства казаният Попов, за да даде обяснения по казаното от него (в миналото) заседание.“ Навярно обиден от тази постъпка на членовете, П. Ю. Тодоров е отказал да участва в избраната на същото събрание чрез тайно гласоподаване

бъдат по-голями, за да могат да се продават лесно и още да се прави смяна на читалищни издания с книги от пътуящи книгопродавачи. Същият член поддържа, че и за напред да се издават книжки, защото каза той, целта на тия книжки е да принася не материална полза на читалището, а морална.

Членовете Г. Г. Юр. П. Тодоров, Свещ. Калинин, Ан. Симеонов и Д. Станчев изказаха мнение, че догдето не се уравният сметките по издаването на „Бай Драган“ да не се предприема ново издание.

Г-н Ст. Михалев предложи да се намали цената на „Б. Драган“ на 5 ст. Това мнение, понеже не се гласува, едни приеха, а други отхвърлиха.

Втори въпрос. Предложение от Г-н П. Ю. Тодоров с което иска да се разисква върху значението на портретите и да се определи, кои именно портрети трябва да се качат по дружествената зала.

Председателствующия, като прочете това предложение, подложи на гласуване въпроса: — Желает ли събранието да се говори по това предложение?

След дълги и бурни разисквания, събранието позволи Г-ну Тодорову да си развие предложението.

Г-н Петко Юр. Тодоров като разви значението, което имат портретите и иконите в морално и възпитателно отношение, в заключение каза: че не е пристойно на едно дружество с просветителна цел, като нашето, да се кичи с ликовите на разни короновани глави — князе и царе, понеже това не е правилствено учреждение; и в добавък продължи, че те като представители на монархизма всякога са бивали покровители на мрака и реакцията. А от друга страна, за съжаление пък виждаме, продължи оратора, че портретите на много заслужили български дейци, като Ботева, Неофит Рилски, х. Димитър и др. ги няма окачени в читалищната зала.

Г-н Хр. Юр. Тодоров¹ забеляза Г-ну оратору, че той излъгал събранието, тъй като то се надявало да чуе от него сказка по художествеността на картините, а не такава.

Свещ. Калинин говори против предложението на Тодорова и не се съгласява да се махнат сегашните картини на монарсите, защото според него те заслужават уважението на всеки истински българин.

Г-н Ан. Симеонов говори също против предложението на Тодорова; намерва сказката му чисто политическа и го осъжда за тая му постъпка. Той каза, че в събрание, гдето присъствуват членове с разни политически убеждения, не трябва да се разискват

въпроси, които засягат техните частни убеждения. Същият член предложи да се прекратят по-нататъшните разисквания по това предложение и изказа мнение, занапред освен тези картини да се приемат още на разни заслужили дейци и да не се приемат такива с външно безнравствено значение.

Г-н Юр. П. Тодоров¹, като допълни и потвърди казаното от преждеговорившите, каза още: че портрета на Княз Фердинанда трябва без друго да се намерва в читалището защото, не само заслужава почитание, като Княз на България, но още той (Кн. Ферд.) е помогнал материално на града (подарил е 500 лева); също трябва да седи тука и тоя на Руския император, понеже от признателност към Русия, която ни е освободила, морално сме задължени да почитаме ликовете на нейните царе.

Най-после събранието с абсолютно болшинство отхвърли предложението на Петко Юр. Тодоров, а прие: да стоят сегашните картини и за напред да се вземат такива портрети на заслужили наши дейци и други такива с нравствено съдържание.

След това председателствувашия Г-н Кирчев заяви, че е обиден от Г-н П. Ю. Тодоров, загдето му е рекъл в заседанието „мерзавец“ и др. неприлични думи и иска или Тодоров да си оттегли думите, или събранието да го осъди за тая му постъпка, в противен случай той напуска председателското място.

Г-н П. Юр. Тодоров в отговор на това каза, че за да го нарече „мерзавец“ той (Кирчев) го бил нарекъл по-напред „нахалник“ и иска да се изберат 3 члена, които да съставяват някакъв си „суд чести“ и пред тях да дава подробни обяснения.

По повод на това говориха много Господа членове. Едни осъдиха постъпката на Тодорова, а други забелязаха и Кирчеву, че и той е виновен, защото с честите си прекъсвания постоянно е предизвиквал говорившия...²

[Следва — разглеждането на останалата работа на събранието — в една страница ръкописен текст].

20. Инв. № 152

ЕЛЕНСКО ОКОЛИЙСКО
УПРАВЛЕНИЕ

Изх. № 7906

9/IX. 1899

[Резолюция:] „Да се отговори, че на 7. т. м. е нямало дружеств. събрание“
П. П. Кирчев

¹ Бащата на писателя.

² Този материал се съдържа в „Протоколна книга № 4, започната на 14. XI. 1898 г., завършена на 10. XI. 1899 г.“ — инв. № 133.

¹ Брат на Петко Ю. Тодоров, по-малък от него.

До Г. Председателя
на Еленското Д-во „Напредък“

23. Инв. № 223

ЕЛЕНСКО Д-ВО „НАПРЕДЪК“

Изм. № 23
24 септ. 1899 г.
гр. Елена

До Господина
Еленски Окол. Началник
Тук.

Носи се слух из града, че в заседанието на председателствуваното от Вас дружество на 7 того било внесено и разисквано от събранието предложение за свалянето от читалищния салон портретите на Н. Ц. Височество и онзи на Н. Ц. Височество Княгиня Клементина, майката на Господаря.

Вследствие на гореизложеното, умолявам Ви Г. Председателю, да ми явите още днес: от кого именно е внесено подобно предложение, в какво се е състояло предложението, прието ли е на разискване това предложение, кои от членовете са взели участие в това разискване, кои от последните са били за и кои против предложението. И най-сетне да ми изпратите извлечение от протокола на това заседание, отнасящо се само по решаването на това предложение.¹

Окол. Началник: (п. — не се чете)
Секретар: (п.) Б. Иванов

21. Инв. № 221

ЕЛЕНСКО Д-ВО „НАПРЕДЪК“

Изм. № 21
10 септ. 1899
гр. Елена

До Господина
Еленский Околийски началник
Тук.

В отговор на писмото Ви от 9 т. м. под № 7907, чест ми е да Ви явя Г-н Началник, че на 7 т. м. е нямало никакво дружествено заседание.¹

п. председател:
К. Т. Киров (п.)

22. Инв. № 222

ЕЛЕНСКО ОКОЛИЙСКО
УПРАВЛЕНИЕ

Изм. № 7951
11 септ. 1899
гр. Елена

До Господина председателя
на Еленското дружество
„Напредък“

В допълнение на писмото под № 7907 на № 21 като Ви съобщавам, че за управлението ми не е важна датата на заседанието, а сведенията за разискването от което искам. Повторно Ви умолявам, Господин Председателю, още днес да отговорите на всички други въпроси, изложени в горепосоченото ми писмо.¹

Окол. Началник: И. Тумпаров

¹ Ръководството, използвайки грешката на началника в позоваването на датата 7 септ., вместо 6 септ., искало да скрие и не дава поводи за съдебни следствия. Но началникът настоял чрез второ писмо да се даде отговор (вж. следващото писмо).

В отговор на писмото Ви от 9 септ. 1899 година под № 7907 чест ми е да Ви изпратя Г-н Началник, извлечение от протокола държан в заседанието (отнасящо се само до предложението на дружествения член Г-н Петко Юр. Тодоров.¹

П. Председател: К. Кирчев (п.)
Секретар: П. Кирчев (п.)

ДВЕ ПИСМА НА ПЕТКО ТОДОРОВ
ДО БАЩА МУ ЮРДАН х. ПЕТКОВ

Къде да замине на лечение през 1906 г. Мина Ю. Тодорова — в Париж или в Дрезден? Родителите я напътвали към Дрезден, а Мина, тласкана от любовта си към Яворов, настоявала — в Париж. В книгата си „Романът на Яворов“ (С., 1958 г.) Михаил Кремен, ако и да разглежда този въпрос (стр. 107—9), никъде поне не загатва, че Мина е ходила на лечение в Дрезден преди безвъзвратното ѝ отиване в Париж.

Публикуваните по-долу две писма от Петко Ю. Тодоров из Дрезден ни изясняват този въпрос. Те са писани с черно мастило, с едър, четлив почерк върху единични бланкови листове с клише: „Hotel Austria“, формат: 21,5 см × 28,2 см. Писмата са без адрес — само клишето загатва годината: „190.“. Текстовете и на двете писма са адресирани до бащата на писателя, т. е. до Юрдан х. Петков, и разкриват усилията на Петко Тодоров да намери лекар-специалист по ортопедия, който най-добре би помогнал на болната Мина. От съдържанието на писмата се разбира, че те са писани наскоро едно след друго — понеделник — събота.

Годината на писането е 1907, а приблизително датата засега може да се определи между 23 юни и 26 юли, понеже в един от

¹ След получаване на второто (напомнително) писмо от Еленския окол. началник, председателстващият К. Кирчев съобщил пред членовете „за заинтересуваността на администрацията върху предложението на Г-н П. Юр. Тодоров за значението на портретите“. Той прочел постъпилите две писма от Окол. н-к, с които искал да му се прати препис от протокола. Било взето решение „Настоятелството да отговори по какъвто начин намери за добре“ (вж. Протокол № 11 от 22 септ. 1899 — „Протоколна книга № 4“, инв. № 133 — музей „Ил. Макариополски“ — Елена).

ски — той какво ще каже. — Той е един дръпнат фантазър, който само знай да вика: — вървете в Дрезден, а где, към кого да се обърне в Дрезден? Да слушам ли този Доктор, другото ли да търся?... В Ламановия този ми показаха! Всички тия кор-

сети той не съветва, но е готов пак да поръча корсета и казва, че корсета може да помогне. Но утре ще ти пиша пак, както казах, и ще ти съобща адреса ни. Много здраве на всички ви.

Твой: *Петко*

MATERIALIEN ZUR BIOGRAFIE DES SCHRIFTSTELLERS PETKO JORDANOV TODOROV

Petko Asenov

ZUSAMMENFASSUNG

Petko Todorov ist einer der berühmten bulgarischen Dichter. Er wurde am 9. Oktober 1878 in der Familie des bekannten Rentiers aus Elena¹ Jordan Hadschi Petkov geboren. Der Vater des künftigen Schriftstellers war nach der Befreiung Bulgariens von der Türkenherrschaft Gouverneur von Russe, später Volksvertreter und Mitglied des Staatsrates. Der Schriftsteller lernte anfangs in Elena und Tirnovo; später studierte er in Toulouse, Rechtswissenschaft in Bern, Literatur in Berlin und Leipzig.

Seine ersten literarischen Versuche wurden 1893—1894 herausgegeben. Das sind Kurzerzählungen, betitelt „Draski“² und Gedichte — „Versen der langweiligen Lyre“. Er ist als Mitarbeiter an der sozialistischen Presse tätig. Zu Beginn des 20. Jahrhunderts ist er einer der hervorragendsten Mitglieder des Zirkels „Gedanke“ neben P. P. Slawejkov, Dr K. Krastev, P. K. Jaworow u. a. Petko Todorov hat Dramen und Idyllen geschrieben und trat als be-

rühmter Schriftsteller in die bulgarische Literatur ein.

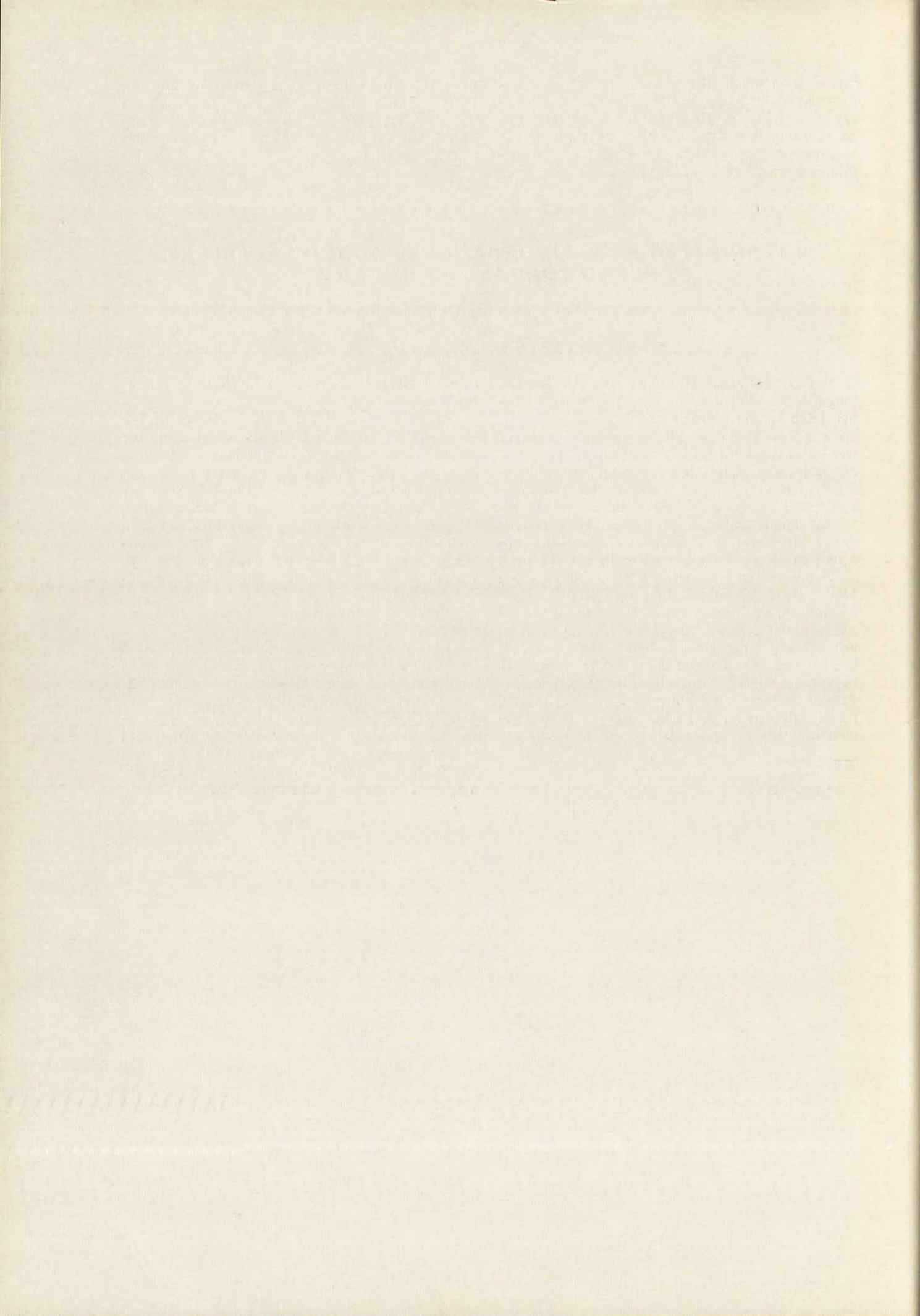
Petko Todorov ist nicht nur als Schriftsteller bekannt, sondern auch als demokratischer Republikaner. Zweimal ist er wegen „Beleidigung der Majestät“ verurteilt worden. Er hat an eine Dissertation „Über die Stellung der Slaven zur bulgarischen Literatur“ gearbeitet. Wegen seiner Verhältnisse mit slavischen und anderen Ländern wurde er von der bulgarischen Regierung 1914 nach Russland gesandt, zur Verbesserung der diplomatischen Verbindungen beizutragen.

Petko Todorov ist am 14. Februar 1916 gestorben.

Die veröffentlichten Materialien enthalten Briefe des Vaters an den Lyzeumsverwalter in Toulouse, zwei Briefe des Schriftstellers an seinen Vater und verschiedene Dokumente aus dem Archiv der Lesehalle in Elena, die die reichhaltige kulturelle Tätigkeit des Schriftstellers in der Periode vom 1. Februar 1898 bis zum 24. September 1899 widerspiegeln, das ist die von ihm in Elena verbrachte Zeit.

¹ Bezirk Tirnovo.

² „Kratzer“.

ПЪРВИЯТ ПАМЕТНИК В ЧЕСТ НА ПИСАТЕЛЯ АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

Вълло Ц. Въллов

Алеко Константинов е една от най-популярните и почитани личности сред българските поети и писатели. Неговото име днес носят училища, читалища, села, улици, туристически дружества, литературни кръжоци, електрически централи и планински върхове. В много градове са издигнати паметници в негова чест. Тая общонародна почит е предизвикана от три фактора — литературното дело на писателя, неговата любов към природните красоти на нашата родина и трагичната му смърт.

С настоящата работа ние не си поставяме за цел да проследим всичките трудности и препятствия, през които е преминала широката днес популярност на писателя. Ще се задоволим само да посочим, че в условията на буржоазно-капиталистическа България единствено демократично настроените слоеве на нашата общественост отдаваха необходимата почит на литературната и обществена дейност на Алеко Константинов. Официална България дълги години не проявяваше нужния интерес към неговото дело, защото нямаше сили да му прости изобличенията и упреците срещу фалшивия морал и безпринципност на управляващите я кръгове. Онова, което е направено в миналото за увековечаване делото на Алеко Константинов и неговите идеали, е плод на усилията и инициативата на прогресивни организации, а не рядко и на отделни негови почитатели.

В подкрепа на горните наши мисли ще опишем накратко историята на първия паметник в чест на писателя Алеко Константинов. Необходими са обаче две уговорки:

Първо — терминът „паметник“ тук употребяваме в неговия най-широк смисъл и второ — трябва да се знае, че този паметник

сега не съществува, поради което се налага и неговото описание да се извърши въз основа на документални данни и събрани сведения.

Известно е, че гражданите на Пещера по инициатива на Михаил Такев построяват през 1900 г. на лобното място на писателя скромнен паметник. Това е нисък бюст, поставен върху мраморен паралелепипеден пиедестал. На лицето на пиедестала е издълбана епитафия, съчинена от Такев, която гласи: „Пътниче, предай на градящото поколение, че тук падна убит от наемни убийци поетът писател Алеко Константинов на 11 май 1897 год.“

Този паметник може да се приеме само в относителен смисъл за първи по време в чест на Алеко Константинов, и то само ако подхождаме към въпроса с понятията и етиката на новото време, като в термина паметник влагаме по-ограничено съдържание, т. е. разбираме главно произведение на изобразителното изкуство. Но нашата културна история познава една широко разпространена през епохата на Възраждането традиция да се посвещават чешми, часовникови кули, камбанарии и други подобни строежи на събития или личности.

Колкото и да са значителни промените, които се извършват през 90-те години в нашата действителност, колкото и бързо да се рушат традициите, то времето е все още слаб фактор, за да заличи всички белези от миналото и неговата културна физиономия. Поради това наред с другите обективни и субективни причини тази стара традиция се явява като един ускорител, който предизвиква появата на първия по време и характер паметник в чест на писателя Алеко Константинов.

Обр. 1. Надпис на първия паметник на Алеко Константинов

Паметникът представлявал обикновена белокаменна чешма от типа на градските чешми от турско време. Тя е била изградена със средства, подарени от пловдивския първенец Хаджи Гьока Павлов, в двора Куршумхан. Поради скромния си и непретенциозен вид не е привличала вниманието на изследвачите на нашето архитектурно наследство и въобще е била подценявана като паметник на безсмъртния автор на „Бай Ганьо“. В литературата тази чешма е описана за пръв път в биографичния очерк за Х. Гьока Павлов от пловдивския учител Барутчийски през 1905 г.¹ Според това описание и според думите на Недко Д. Каблешков — жив съвременник на епохата — над чучурката на чешмата е била поставена мраморна плоча, върху която е бил издълбан надпис със следния възпоменателен текст: „За споменъ на Българский любимъ и незабравимъ синъ Алеко Константиновъ убитъ на 11и Май 1897 г. отъ чадата на денътъ. Пийте братя и поменъте невинний Христовъ послѣдователъ Алека! Х. Гьока Павловъ“.² Впоследствие чешмата

¹ С. Ив. Б. — Хаджи Гьока Павлов, — Биографичен очерк. Издание на Попечителството на Пловдивското сиропиталище. Пловдив, 1905 г., стр. 2.

² Пак там.

споделя участта на хана и заедно с него бива разрушена през лятото на 1930 г. Това довежда до нейната пълна забравя. Една щастлива случайност спомага на гореспоменатия пловдивски гражданин Н. Д. Каблешков да открие през 1948 г. само мраморната плоча с гореписания текст. Същият уведомява съевременно дирекцията на Пловдивския археологически музей, с чиято помощ тя бива пренесена в двора на библиотеката „Иван Вазов“. През 1959 г. др. Каблешков изпрати на музея в Свищов една снимка на плочата, направена непосредствено след откриването ѝ. (обр. 1).³ Това предизвика нашия интерес и ние потърсихме и други документи, свързани с този паметник. Отдаде ни се да открием у дъщерята на Х. Гьока — Хрисанта Н. Каишева — една снимка на разрушената чешма-паметник (обр. 2).

От снимката личи, че чешмата е била издигната върху основа от едри каменни блокове, които над повърхността на земята образуват масивен цокъл, и облицована с правоъгълни дялани плочи. Фасадата е била разчленена от една аркообразна ниша и сложно профилиран корниз, но плътно прилепените нефигурани плочи на облицовката със симетричното си разположение предизвикват чувство на свежест и лекота. Покривната конструкция не личи и едва ли е имало такава, тъй като течащата вода от чешмата е била взета от градския водопровод и не е имала засводено пространство. Върху снимката, с която разполагаме, личат съвсем слабо очертанията на гипсов или мраморен фронтон, издигащ се над корниза. Не е изключено обаче това да са елементи от декориран параван на старомодно фотографско ателие, в което по-късно е бил уголемен форматът на оригиналната снимка.

Почти в центъра на нишата е била монтирана гореспоменатата възпоменателна плоча. Тя е оградена от просто профилирана рамка и на снимката, с която разполагаме, текстът ѝ е ясен и четлив. По разпределение и шрифт текстът от снимката напълно се покрива с този на запазената до днес оригинална плоча.⁴ В съдържанието се явява ед-

³ Възползуваме се от случая да изкажем нашата благодарност на др. Каблешков и др. Каишева за предадените от тях снимки, спомени и писма, а така също и за отзывчивостта им при предаване на устни и писмени сведения.

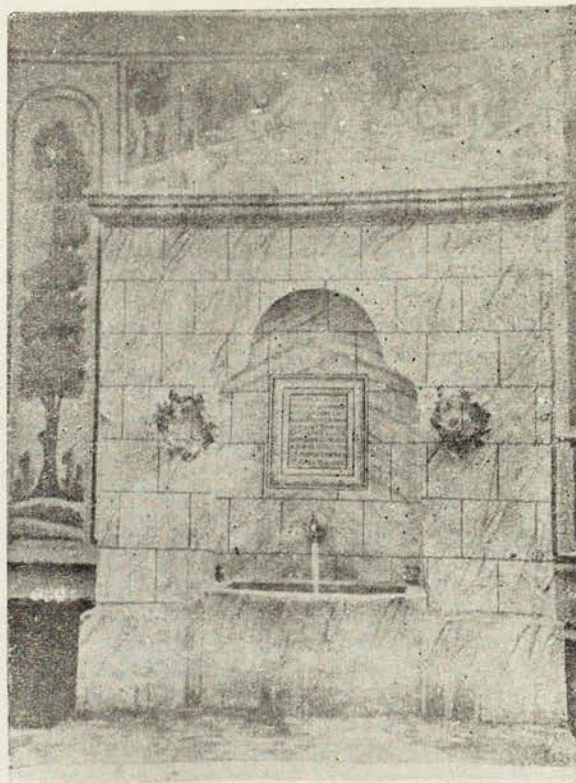
⁴ Музеят в Свищов направи съевременни постъпки пред дирекцията на Археологическия музей — Пловдив за предаването на плочата в Свищовския музей. Едва тогава Музеят на революционното движение — Пловдив се заинтересува и предави съвсем неоснователни претенции. Въпросът бе поставен впоследствие пред отд. „Музеи“ при МНПК. Въпреки изричната заповед № I — 5177 от 14. XI. 1960 г. за преда-

но различие, като думите „от чадата на денът“ са заменени с думите „от силните на деня“. Тази промяна е нанесена върху негатива и поне засега не разполагаме с никакви данни, които да свидетелствуват, че тя е била направена върху плочата посредством изписването на буквите върху хоросанова или някаква друга замазка. Според Хр. Каишева тя е извършена от Х. Гьока, но по какъв повод, кога и с каква цел тя не може да си спомни.

Гореописаният документален материал не дава точни сведения за годината, през която е изградена чешмата-паметник в чест на Алеко Константинов. Според спомените на Н. Д. Каблешков¹ това е станало наскоро след убийството на писателя, но кога точно, не се посочва в тях. Барутчийски, който пръв описва чешмата, също не споменава нищо за времето на построяването ѝ. Обаче в неговия очерк за Х. Гьока Павлов има данни, въз основа на които може да се определи приблизително датата ѝ. В него се говори, че Хаджи Гьока, след като построил чешмата в Куршумхан, предприел строеж на друга такава чешма до Джумая джамия, която искал да посвети на Васил Левски. Общинското управление в Пловдив спряло строежа и по тоя повод Х. Гьока е направил няколко писмени възражения. Второто от тях е с дата 19 декември 1898 г.² Следователно чешмата в Куршумхан е построена не по-късно от началото на 1898 г., а нейната най-вероятна дата е есента на 1897 г.

И така първият паметник на писателя Алеко Константинов е дело на отделен негов почитател. В текста на възпоменателната плоча той е вложил силно скръбно чувство като за изгубен близък, роднина или приятел. Обаче почитта и чувството на уважение и признателност към личността и делото на писателя у Х. Гьока за разлика от многобройните му по-сетнешви почитатели се формира преди неговото убийство, при по-други условия, а последното се явява само повод, който предизвиква реалния израз на тези чувства у дарителя.

Необходимо е да се спрем също така на събитията и обстоятелствата, при които са се формирали намеренията у Х. Гьока, за да направи горното дарение. Това се налага и от необходимостта да имаме един мотивиран отговор на въпроса, защо той е посветил чешмата от Куршумхан на Алеко, а не на някой друг, кое го е подтикнало към такава

Обр. 2. Чешма-паметник на Алеко Константинов

постъпка, тъй като е крайно незадоволително обяснението на Барутчийски,³ според когото това е една обикновена проява на неговата всестранна благотворителност. Фактът, че Алеко Константинов е предпочетен пред такава личност, като Васил Левски, и е удостоен преди него от страна на дарителя, говори, че последният имал особени мотиви и подбуди, а не току така случайно се е спрял на първия удобен случай само за да задоволи суетното си чувство на меценат.

Като такива могат да се посочат либералните политически възгледи и убеждения на Х. Гьока Павлов, макар те да са смътно загатнати в текста на оригиналната плоча с израз „от чадата на денът“, който е много трудно да се възприеме като политически протест. Наред с тях и като определящи в случая се явяват субективните, чисто лични чувства на дарителя. Близко познатство между двамата според устните сведения на Н. Д. Каблешков е съществувало едва през последните 2—3 години преди смъртта на Алеко. Известно е също така, че Х. Гьока е бил прекупвач на храни и продоволствия за руските войски по време на Освободителната война и в Свищов е прекарал със семейството си до края на войната. Не е изклю-

ването плочата на музея в Свищов. Пловдивският музей не се подчини и продължава да я държи също така неоснователно.

¹ Спомените се пазят в музея.

² С. Ив. Б. — Цит. съч., стр. 29 и 30.

³ С. Ив. Б. — Цит. съч., стр. 29.

чено още от това време да е имало близки връзки и отношения между двете семейства, а може би и между двамата лично, тъй като в къщата на Алеко се установява канцеларията на губернаторството и всички въпроси около организацията и практическото провеждане на снабдяването на руските войски с продоволствие от местното население са движени чрез нея. Тук му е мястото да напомним, че като чиновник в тази канцелария е работил и юношата Алеко Константинов.

Обаче най-привлекателно върху Х. Гьока е подействувал Алековият фейлетон „Списък на българските гении“, в който духовито се осмива Иван Вазов. Тая остроумна закачка на Алеко, предизвикана неволно от Вазова, е подействувала като морално удовлетворение за Х. Гьока, който е прототип на отрицателния герой Хаджи Гъчо Шамура във Вазовия роман „Нова земя“. Дълги години накърненото честолюбие го е измъчвало и не му е давало покой,¹ докато най-после през 1896 г. се появява Алековият фейлетон, за да сложи край на неговия кошмар.

Нашата преценка за мотивите и подбудите, които са накарали някогашния пловдивски богаташ да издигне първия паметник на

Алеко Константинов; се отнасят към една съвсем особена сфера от явления и колкото и да се стремим да бъдем обективни, желанията ни не всякога се покриват с възможностите. Може би посочените от нас мотиви, подтикнали Х. Гьока към този жест, да се сторят някому крайно субективни и дори себични. И така да е, не бива да отминаваме с мълчание обстоятелството, че направеното от него има и своята положителна страна. Тогава, когато официална България мълчеше и сконфузено търсеше всевъзможни начини да потули името и делото на писателя, а с това и опръсканите си с неговата кръв ръце, когато даже мнозина от онези, на които Алеко е правил не една лична добрина, нямаша кураж веднага да вдигнат своя глас в защита на неговата чест, примерът на Х. Гьока Павлов независимо от подбудите се явява в разрез с еснафското малодушие и нерешителност на епохата. Към това обезателно трябва да прибавим, че чешмата от Куршумхан е не само първият паметник в чест на Алеко Константинов, но и един от първите паметници, след тези на Хр. Ботев във Враца² и Васил Левски в София, издигнати у нас след Освобождението в чест на личност.

¹ С. Ив. Б. — Цит. съч. стр. 24.

² Този паметник сега не съществува.

DAS ERSTE DENKMAL ZU EHREN DEM SCHRIFTSTELLER ALEKO KONSTANTINOV

Walo Walov

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht eine Marmorplatte mit einer, dem Schriftsteller Aleko Konstantinov, gewidmeten Inschrift. Das veröffentlichte Bild zeigt den Brunnen, an dem die Platte eingemauert wurde. Der Brunnen ist im Hofe des alten Kurschum Han in Plovdiv er-

baut worden. Das Geld für diesen Bau ermittelte der reiche Plovdiver Bürger Hadschi Gjoka Pawlov im Herbst 1897. Diese Platte ist ihrer Zeit und ihrem Charakter nach das erste zu Ehren Aleko Konstantinov errichtete Denkmal.

КЪМ ИСТОРИЯТА НА НЯКОЛКО ПАРТИЙНИ И МЛАДЕЖКИ ЗНАМЕНА В ТЪРНОВСКИ ОКРЪГ

Ненчо Бонев

Преди няколко години на организирана от окръжния комитет на Отечествения фронт — Търново изложба, посветена на 60-годишнината на Бузлуджанския конгрес, наред с другите ценни материали, свързани с историята на партийните и младежките организации в окръга, бяха изложени и няколко партийни и младежки знамена. Тези знамена днес се намират в Окръжния народен музей — Търново, отдел „Работническо-революционно движение“. Досега обаче историята им не беше изяснена. Не се знаеше кога са изработени, по чие решение са направени, как са съхранявани през годините на фашисткия терор и др. Поставяме за пръв път тези въпроси, за да може знамената да станат наистина извор на патриотично възпитание. Изясняването на тяхната история е важна от гледище на музейните изисквания. Събирайки данни за тях, проучвайки тяхната история, ще се хвърли по-пълна светлина върху произхода им и по този начин те ще получат своето място в експозицията на музея. Изясняването историята на партийните и младежките знамена ще ни даде възможност да осветлим и един по-важен въпрос — първите стъпки на партийните и младежките организации в някои селища на Търновски окръг, защото почти всички запазени и съхранявани във фонда на музея знамена са свързани с основаването на партийните и младежките организации, на които са били притежание. Обаче не смятаме, че на всички тези въпроси ще дадем пълни и абсолютно верни отговори, тъй като те се поставят за изясняване четиридесет години по-късно от тяхното излизане на историческата сцена.

За историята на тези знамена няма никакви писмени сведения и документи. Освен

това събирането на спомени от съвременниците, от първоизточниците става едва 40 години след изработването на знамената; инициаторите или са починали, или времето е заличило подробностите.

Засега във фонда на Окръжния народен музей — Търново се съхраняват 6 знамена. Две от тях са на комсомолските организации в селата Сергювец (Първомайци), Горнооряховско, и Паскалевец. Останалите четири знамена са на партийните организации в селата Сергювец (Първомайци), Горнооряховско, Сухиндол, Павликенско, Шемшево, Търновско, и Михалци, Павликенско.

Всички са избелели от времето, на места някои от тях са скъсани, други изтрити.

Всички партийни и младежки знамена, които се съхраняват в Окръжния народен музей — Търново, са с виненочервен цвят — символ на борбата на работническата класа против капитализма и фашизма и готовността ѝ с кръв да брани свободата.

Червеният цвят на знамената като символ на борба за свобода се е появил много порано. Предполага се, че в Западна Европа се е появило знаме с червен цвят по време на селската война в Германия (XVI в.).

В дните на Парижката комуна през 1871 г. червеното знаме за пръв път става символ на пролетарската революция.

У нас червеното знаме се появява също през времето на борбата на нашия народ за свобода. През Възраждането то бе развято от Георги Ст. Раковски, „който правейки план в Одеса за освобождението на България, предвижда червено знаме с кръст“.¹

В никакъв случай не бива да смятаме, че Раковски е влагал в червения цвят на зна-

¹ Ив. Кр. Стойчев — Българското народно знаме, София, 1941 г., стр. 6.

Обр. 1. Лицевата страна на партийното знаме в с. Сергювец

мето същото съдържание, каквото влагаха парижките комунари и под което руските работници и селяни се вдигаха на борба срещу царизма и капитализма.

„В 1905 год. В. И. Ленин сочи, че червеното знаме, носено от работническата класа, означава борба не само за буржоазно-демократически свободи, но и за социализъм. След Октомври 1917 г. червеното знаме за пръв път в историята на човечеството стана знаме на победата на социалистическата революция.“¹

„Но червеното знаме означава не само подкрепяне на селските искания на пролетариата. То означава още самостоятелни искания на пролетариата. То означава борба не само за земя и за свобода, но и борба против всяка експлоатация на човек от човека, борба против мизерията на народните маси, борба против господството на капитала.“

Така че червеното знаме на съзнателните работници означава, че ние водим борба за социализъм. Борбата за социализъм е борба против господството на капитала.“²

Против капиталистическата експлоатация се бореа и работниците, и селяните от Търновски окръг. През този период единствен защитник на интересите на трудещите се беше БРСДП (т. с.). Партията, заставайки на революционно-марксистки позиции, приемайки идеите на Великата октомврийска социалистическа революция, не можеше да не приеме за своите знамена и червения цвят като символ на борба за освобождение на трудещите се от гнета на капитализма. Освен това партийните организации и комунистическите младежки групи изобразяваха на своите знамена и символа на нерушимото единство между работническата класа и трудовото селячество — сърп и чук, — написваха пролетар-

ския лозунг, издигнат от Маркс и Енгелс през 1848 г.: *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!*

Такова знаме си изработила и партийната организация в с. Сергювец.

Партийната организация в с. Сергювец е основана през 1919 г. от Давид Стоянов Ганчев. Първоначално е брояла 10 члена. За секретар на организацията от основаването до 1943 г. редовно бил избиран Д. Ганчев. Идеята за изработване на партийно знаме дал Стефан Николов Каракочев, който от 1915 до 1919 г. бил градинарски работник в Русия, където го заварват събитията през 1917 г. Идеята за знамето била подкрепена от секретаря на организацията, който на партийно събрание през 1921 г. предложил да се изработи знаме на партийната организация. Събранието единодушно приело предложението му, като решили необходимите средства да се съберат от членовете на организацията. Събраната сума била предадена на секретаря, който заедно със Стефан Каракочев купили червен сатенен плат от Горна Оряховица и го предали на шивач за ушиване. Емблемите и надписите по знамето били нарисувани от Ст. Каракочев. По края на знамето Н. Ганчева и Ел. Ганчева изплели памучни ресни. След това знамето било прибрано за съхраняване от Д. Ганчев, който го пазил до 1943 г. След смъртта му близките му го съхраняват до 9. IX. 1944 г. и тогава го предават отново на партийната организация.

Изработеното червено знаме е развявано на всяка акция, организирана от Партията. При всяко чествуване на Първи май и при всяка трудова акция, провеждана от партийната организация, червеното партийно знаме е било начело на колоната. Начело на колоната е било знамето и при проведения през октомври 1922 г. партиен и младежки събор в Търново в знак на протест против надигащата се фашистка реакция в нашата страна.

Обр. 2. Опаката страна на партийното знаме в с. Сергювец

¹ БСЭ, т. 23, Москва, 1953 г., стр. 256.

² В. И. Ленин — Съч., т. 10, София, 1951 г., стр. 27—29.

Описание на знамето. Знамето е от плътно съшити два правоъгълни плата. Материал — сатен с виненочервен цвят. Размери: дължина — 1,31 м и ширина 0,77 м.

От едната страна на знамето е нарисуван голям слънчев диск, обграден с венец от житни класове. Целият диск е изпълнен със светложълта боя. Върху слънчевия диск, на горния му край, са изрисувани сърп и чук — символ на нерушимата дружба и бойно единство между работническата класа и трудовото селячество.

Под всички тези рисунки на лента, която е превързана около слънчевия диск, е написан с розовобял цвят пролетарският лозунг *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!* Под лентата с лозунга с букви блок 0,8 см големина е написано: *с. Сергювец.*

На същата линия, на която е написано името на селото, в долния десен ъгъл на знамето, с червена боя е написана годината — 1921 г. Това е годината, в която Стефан Каракочев е изрисувал знамето и предал на партийната организация, а не годината на образуване на организацията в с. Сергювец.

На другата страна на знамето е изрисувана петолъчна звезда — символ на единството на трудещите се от цял свят. Дължината на лъчите е 0,60 м. Цялата петолъчна звезда е запълнена със светлочервена боя. В средата на петолъчката в зелен цвят са изобразени отново сърп и чук.

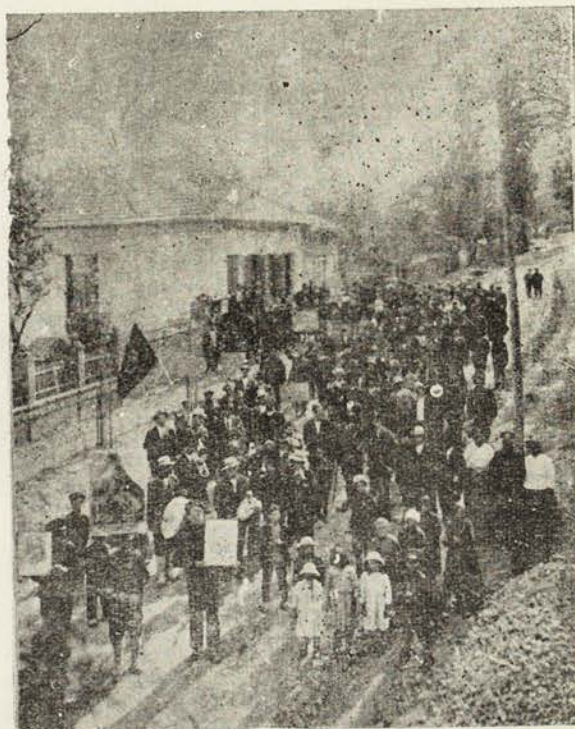
Над петолъчната звезда с букви блок във формата на полукръг с червен цвят е поставен надпис *Да живее червената армия.*

От долната и предната страна на знамето с червена памучна прежда е изплетена дантела, която завършва с пискюли. Ширината на дантелата заедно с пискюлите е 6 см. На разстояние 0,22 м са изплетени по-големи висулки с размери 4 см.

Прикачването на знамето към пръта е ставало посредством две отделно пришити в двата края (долния и горния) на знамето, успоредни една на друга памучни връзки също с червен цвят. Всяка една връзка е дълга по 0,60 м и зашита на знамето на 0,13 м от двата края, които се прекарват в специални за целта дупки в самия край на знамето.

Състояние на знамето. В предния долен ъгъл е скъсано, но зашито на машина. Кръпката е трудно забележима. Дантелата на места е скъсана, а на места изобщо липсва. Надписите са напълно запазени. Цвятът на знамето е запазен.

Малко по-стара е историята на партийното знаме в с. Сухиндол, като е и по-различна от тази на партийното знаме в с. Сергювец.

Обр 3. Първوماйска манифестация, организирана от партийната организация в с. Сухиндол през 1921 г. Начело с червеното партийно знаме

век. Партийното знаме в с. Сухиндол датира от 1920 г. През 1919 г. разтурената поради Първата световна война партийна организация в с. Сухиндол отново възобновила своя организационен живот. За свое знаме тя взема обикновен памучен плат, без надписи и емблеми по него. По-късно, през 1920 г., партийният член Григор Радев Радоев подарил на партийната организация сумата 150 лв, като поискал с тази сума да се изработи ново знаме, на което да се напише името на селото и да се изрисуват сърп и чук. Секретарят на партийната организация Бичо Цивнев на организационно събрание съобщил за подарената сума и желанието на дарителя. Партийното събрание решило единодушно сумата да се употреби за направа на партийно знаме, като Б. Цивнев бил натоварен да се занимае с този въпрос. Още през същата 1920 г. парите са дадени на младежи от селото, ученици в Плевен, на които се дават указания за плата и емблемите. През 1920 г. знамето било донесено и предадено на партийната организация в с. Сухиндол. Художествено изработеното червено знаме, окачено на чамов прът, е стояло в клуба на организацията. На всяка първوماйска манифестация и на всяка трудова акция, организирана от Партията, знамето е било винаги начело на колоната.

Обр. 4. Трудов ден през 1921 г. в с. Сухиндол, организиран от партийната организация за събиране средства за организацията. Начело е червеното знаме

И след настъпване на фашистката реакция стотици жители на с. Сухиндол се стичат под червеното знаме, за да заклеят фашистките палачи.

На 11 юни 1923 г. след военно-фашисткия преврат в с. Сухиндол е проведен многолюден митинг, на който Васил Мавриков, член на Окръжния комитет на БКП — Търново, произнася реч, заклеяваща фашисткия преврат. Над 1000 души начело с червеното знаме вземат участие в този митинг.

След деветоюнския фашистки преврат през 1923 г., когато Партията минава в нелегалност, партийното знаме се съхранява от Христо Христов Къндев, домакин на партийната организация. Зачестилите обиски и арести на партийните дейци налагали и по-сериозни мерки за съхранение на партийните материали. Знамето е закопано в каратавана на къщата на Хр. Къндев, където е укривано до 9. IX. 1944 г.

Многократните опити от страна на полицията за откриването му останали без резултат. На 9. IX. 1944 г. Хр. Къндев с двама ремсисти разкопава тавана и изважда знамето, с което партийната организация устройва величествена манифестация до гара Павликени за посрещане на Червената армия.

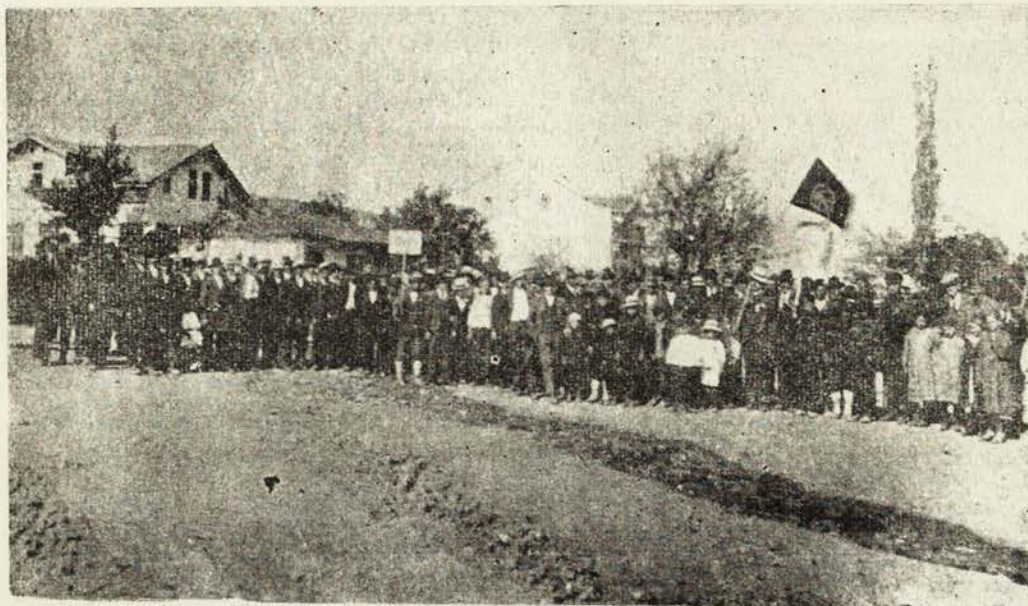
Описание на знамето. Сухиндолското знаме е ушито от два правоъгълни сатени плат с виненочервен цвят. Знамето има размери: дължина 1,56 м и ширина 0,96 м.

От едната страна на знамето, с която е закачено на пръта, има девет телени халкички, зашити с конци за самия край на знамето. Всяка халкичка е зашита на разстояние 0,10 м една от друга. През тези халкички се е надявал шнур, с помощта на който знамето се е завързвало за пръта.

На лицевата страна на знамето дъгообразно с ярко жълти букви е написано *Българска комун. партия*. Под този надпис симетрично в средата, обграден от венец житни класове, е нарисувана слънчев диск с лъчи. Целият диск е запълнен с ярко жълт цвят. В средата на диска в тъмнозелен цвят са нарисувани сърп и чук, краищата на които излизат над слънчевите лъчи.

Под венеца от житни класове и слънчевия диск има лента, превързана за диска. В двата края лентата е небесносиня, а в средата розовобяла. През цялата лента се чете пролетарският лозунг *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!* Лозунгът е написан с черни букви, високи 2,5 см, като около всяка една с ярко жълт цвят е дадена сянка, която сега почти не се забелязва. Лентата, на която е написан лозунгът, е нагъната, двата края са завити навътре. Връзката около слънчевия диск е с ярко червен цвят. Над лъчите на слънчевия диск знамето е розовобяло.

На обратната страна на знамето е изобразена широко разтворена книга, от двете страни на която с червени букви с големина 3,5 см се чете лозунгът *Да живее революционният съюз между науката и труда*. В средата на книгата е нарисувана работническа ръка със синя работна дреха, за претната до лакътя, хванала здраво сърп, обърнат с острието към книгата. Измежду страниците на книгата в дясната ѝ половина се показват два житни класа. Това символично изразява нерушимото единство между работническата класа, селячеството и трудната интелигенция.

Обр. 5. Сухиндолци начело със знамето на митинг в селото през 1923 г.

Състояние на знамето. Платът е силно избелял. На няколко места знамето е скъсано и допълнително кърпено с памучен плат с по-светъл цвят. Боята на почти всички надписи и рисунки на места е олющена. Общо взето, знамето е добре запазено.

Партийното знаме в с. Михалци е от 1922 г. През юни партийната организация натоварва секретаря Трифон Илиев Данев да събере от всички партийни членове средства, с които да се изработи знаме на организацията.

Събрани били около 153 лв, с които Тр. Данев закупува от Павликени памучен плат с виненочервен цвят, който предава за изработване на Атанас Бояджиев от Павликени, като предварително му се дават указания за надписите и рисунките.

Същия месец знамето било готово и предадено на партийната организация в с. Михалци. За знамето се грижел секретарят на организацията Тр. Данев.

Начело със знамето Партията в с. Михалци организира редица първомайски манифестации, трудови акции и протестни митинги.

Когато фашизираната българска буржоазия се надигна и готвеше преврат, партийната организация в с. Михалци организира величествена манифестация и начело със знамето се отправя към В. Търново, за да вземе участие в организирания от Партията през октомври 1922 г. събор за отпор на настъпващата реакция. Партийната организация начело със знамето взема участие и в митинга

през 1923 г. в с. Вишовград, Павликенско, на който се стекли около 400 души комунисти и безпартийни от с. Михалци. На митинга произнесъл голяма реч Трифон Саралиев, в която обрисувал вътрешното положение на страната. Партийната организация провежда и редица трудови акции за набиране средства, на които винаги е изнасяно знамето.

Партийната организация в с. Михалци взема участие в Септемврийското въстание през 1923 г. и около 40 души комунисти и земеделци с развято червено знаме излизат в местността „Баира“, за да чакат куриера на Партията със съобщение за въстанието.

Обр. 6. Лицевата страна на партийното знаме в с. Сухиндол

Обр. 7. Опаката страна на партийното знаме в с. Сухиндол

След поражението на Септемврийското въстание през 1923 г. и след минаване на Партията в нелегалност знамето се съхранява от партийния член Христо Киряков, който го укривал до 1934 г. През същата година той го предава на Русан Славов Русанов, тъй като бил няколко пъти арестуван и при обиските имало вероятност знамето да бъде открито и унищожено от полицията. През 1937 г. Русан Славов заминава на работа в с. Реброво, Софийско. В присъствието на Ганчо Г. Йовчев закопават знамето в пода на къщата на Р. Славов, поставено в газена тенекия заедно с други партийни материали и печата на партийната организация. Там остават до 9. IX. 1944 г., когато през с. Михалци преминава Михалската партизанска чета на път за Павликени за завземане властта. В четата бил партизанин и Ганчо Йовчев, присъствувал на укриването на знамето, който съобщил точното място на закопаното знаме, и Върбан Димитров Кутев заедно с други партийни членове го откопават. И с него установяват народната победа в с. Михалци на 9. IX. 1944 г.

Описание на знамето. Знамето е ушито от единичен памучен плат с винено-червен цвят. Надписи и рисунки има само на едната страна. Във формата на окръжност със светложълт цвят е написан пролетарският лозунг *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!* В средата на знамето между лозунга има сърп и чук, които започват от средата на голям слънчев диск. Всичко е заобиколено с венец от житни класове.

Другата страна на знамето е без всякакви рисунки и надписи.

Състояние на знамето. Надписът е трудно забележим. Емблемата сърп и чук е напълно заличена. Житните класове олющени. Почти цялото знаме е скъсано. Силно избеляло. Загубило е напълно предишния си вид.

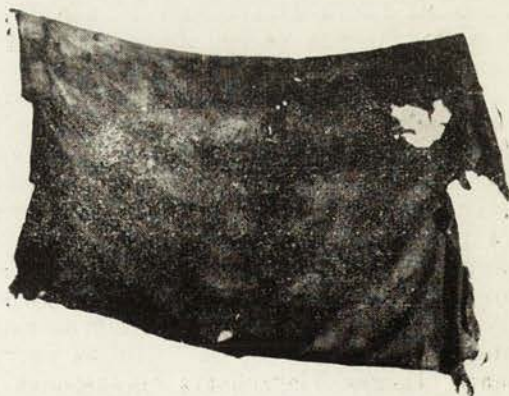
Четвъртото партийно знаме е на партийната организация в с. Шемшево. Неговата история започва също от 1922 г., когато партийният член Йордан Минчев Йорданов от с. Шемшево подарява на организацията 200 лв. Партийното събрание решава подарената сума от Йордан Йорданов да бъде употребена за изработване знаме на организацията. Сумата се предава на секретаря Петър Пенчев Генчев. Още същата година той отива във В. Търново, където се среща с работници от ОК на БКП и заедно с тях купува сатен с винено-червен цвят. Иванка К. Ганчева, шивачка от с. Шемшево, ушива знамето, което П. Генчев оставя в ОК на БКП — В. Търново. Тук го предават на художник, който нарисувал емблемите и надписите. През пролетта на 1922 г. изработеното знаме е предадено на Шемшевската партийна организация, като за неговото съхранение се грижи Петър Генчев.

По случай предаването на партийното знаме била замислена партийна среща между с. Шемшево и Леденик, но кметът не позволил да се проведе срещата.

След фашисткия преврат на 9 юни 1923 г. и след поражението на Септемврийското въстание започват масови арести на партийни членове, зачестили и обиските. В ареста попада и секретарят на партийната организация П. Генчев.

Архивата и знамето на организацията укрива жена му, като ги поставя в газена тенекия и ги закопава в земята близо до зида на къщата си, на мястото на изкопа нарежда калдъръм, за да заличи следата. След освобождението на П. Генчев от ареста знамето е извадено от земята.

След атентата през 1925 г. в църквата „Св. Неделя“ в София П. Генчев отново попада в затвора. Обискът в дома му не дал никакви резултати, тъй като партийните материали и знамето били заровени в сламата в плевника. След излизането на П. Генчев

Обр. 8. Партийното знаме в с. Михалци

от затвора знамето е извадено от сламата. По-късно, в периода на въоръжената борба срещу фашизма 1941—1944 г., когато П. Генчев отива в Горнооряховския партизански отряд, закопава знамето около зида на плевника. Мястото показва само на Пена Стоянова Бейкова, помагач на партизанския отряд.

На 9. IX. 1944 г. П. Бейкова с други партийни членове откопава знамето. Партийната организация в с. Шемшево организира манифестация до В. Търново по случай установяването на народната власт, начело на която е знамето.

Описание на знамето. Знамето е ушито от двоен виненочервен сатен. Дължината е 0,85 м и ширината 0,76 м.

На едната страна на знамето е изобразен слънчев диск. В средата на диска в тъмно-зелен тон са нарисувани сърп и чук. Всичко е обградено с венец от житни класове, наредени в три реда.

Под венеца на светлозелена лента с чевени букви е написан пролетарският лозунг *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!*

На същата страна на знамето със светложълти, 12 см дълги и 1,5 см широки букви в три реда е написано *Шемшовска комунистическа група*.

На обратната страна на знамето е написано в три реда отново *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!*

Прикачването на знамето към пръта е ставало с отделно пришита от същия плат ивица с размери 7,5 см, в която се е надявал прътът (илицата влиза в общите размери на знамето).

Състояние на знамето. Платът е силно избелял, напълно здрав. Буквите запазени, но на места напукани.

Обр. 9. Лицевата страна на партийното знаме в с. Шемшево

Обр. 10. Опаката страна на партийното знаме в с. Шемшево

Историята на знамената на комсомолските организации и изобразените емблеми по тях са почти същите, както на партийните знамена.

В с. Сергювец (Първомайци) през 1921 г. с помощта на партийната организация Стефан Каракочев основава комунистическа младежка група. В с. Паскалевец демобилизирани войници поставят основите на комсомолска организация. Тези младежки организации още на учредителните си събрания наред с другите важни въпроси решават и въпроса за своите знамена.

Комсомолското дружество в с. Сергювец през 1921 г. на своето учредително събрание по предложение на секретаря на партийната организация Давид Ганчев и комсомолския секретар Стефан Каракочев решава да се изработи знаме. Средствата за закупуването му и изработването му се събират от всички членове на Комсомола. С набраните средства Д. Ганчев и Ст. Каракочев купуват плат и го предават за ушиване. На плата Ст. Каракочев нарисувал емблемите и надписите. За съхранението на знамето отговарял секретарят Ст. Каракочев, който след фашисткия преврат на девети юни 1923 г. го предава на секретаря на партийната организация Д. Ганчев.

Със своето знаме съвместно с партийната организация младежите от с. Сергювец вземат участие в партийния и младежкия събор през есента на 1922 г. в Търново. Комсомолското дружество начело със знамето провежда и редица трудови акции за набиране средства за организацията, участва в първомайските манифестации. През 1923 г. след фашисткия преврат знамето се съхранява от Д. Ганчев, а след неговата смърт от близките му, които на 9. IX. 1944 г. го предават отново на комсомолската организация.

Обр. 11. Лицевата страна на младежкото знаме в с. Сергювец

Обр. 12. Опаката страна на младежкото знаме в с. Сергювец

Описание на знамето. Знамето представлява двойно ушит червен сатен с дължина 1,09 и ширина 0,76 м. На средата на знамето е изобразена широко разтворена книга с размери ширина 0,20 м и дължина 0,29 м, със светложълт цвят, върху която с червени букви е написано: *Един за всички и всички за един. Другари! Бъдете винаги на поста си! Чрез организация и борба към победа. Да живее! Комунист. партия!*

Книгата е обградена с венец от житни класове, а под нея на лента с жълти букви блок е написано *Пролетарии от всички страни, съединявайте се.*

В средата между лентата и венеца от житни класове с жълт бронз е написано: 1922 г. (годината, когато е изработено знамето).

Над книгата и венеца от житни класове също с жълт бронз е написано *Комунистическа младежка група*. В долния край на знамето под всички надписи и рисунки е написано с жълт бронз *с. Сергювец*.

Надписът върху книгата показва, че младежите виждат изхода от борбата за свобода само чрез единството на трудещите се, въоръжени с марксистически знания.

На обратната страна на знамето е нарисувана петолъчна звезда. В средата на звездата със зелен цвят са нарисувани сърп и чук. Над звездата, която има лъчи 0,57 м, в два реда дъгообразно е написано: *В единството на чука, сърпа и перото е силата на трудящите се.*

Този надпис показва, че Комсомолът вижда победния изход само в здравето и нерушимо единство на работническата класа, селячеството и трудовата интелигенция.

Отстрани знамето е обшито с дантела, изплетена от червена памучна прежда. Дантелата завършва с висулка. Общата ширина

на дантелата заедно с висулките е 5 см. На всеки 22 см на дантелата има по една по-голяма висулка с дължина 4 см. Закрепването на знамето към пръта е ставало посредством три отделно пришити към края на знамето връзки от същия сатенен плат. Всяка връзка е дълга по 0,45 м. Поставени са на разстояние 0,25 м една от друга.

Състояние на знамето. Платът е разкъсан в средата. Дантелата на места е скъсана и пискюлите липсват. Цветът на буквите добре запазен. Общото състояние на знамето е сравнително добро.

През 1921 г. по решение на организационно събрание се изработва знаме на комсомолската организация в с. Паскалевец. Тодор Тодоров Атанасчев бил натоварен да събере от всички членове на Комсомола средства. През есента на 1921 г. Т. Атанасчев купува плат от Търново и го предава на Иван Кабаиванов за ушиване. Владимир Арnaudов, учител в селото, член и основател на комсомолското дружество, и Т. Атанасчев пре-

Обр. 13. Лицевата страна на комсомолското знаме в с. Паскалевец

дават ушитото знаме на художник за рисуване. След окончателното изработване на знамето пред клуба на комсомолското дружество в с. Паскалевец се провел голям общоселски митинг, на който било развято и червеното младежко знаме. На всяка трудова акция и първомайска манифестация дружеството е излизало със знамето си. Знамето се съхранявало от Радослав Тодоров Атанасчев, а след деветоюнския преврат 1923 г. за неговото запазване се е грижел Т. Атанасчев, който през 1932 г. го предава на Асен Михалев от Павликени, член на БКП. Поради зачестилите обиски в дома му Ас. Михалев предава знамето на Тодор Рачев Лажев от Павликени, който го съхранява до 9. IX. 1944 год. След това го предава отново на Ас. Михалев, който на 11. IX. 1944 г. на общоселско събрание в с. Паскалевец връща младежкото знаме на комсомолската организация.

Описание на знамето. Знамето представлява единичен сатенен плат с виненочервен цвят и размери 1,23 м дължина и 0,92 м. ширина.

На лицевата страна на знамето в горната му част със светложълт цвят е написано *Младежко комун. дружество*.

В този надпис думите „младежко“ и „дружество“ са написани с по-едри букви, а „комунистическо“ с по-дребен шрифт. Под надписа е изрисуван слънчев диск с лъчи, оцветени със светложълто. Върху диска в тъмен цвят са нарисувани сърп и чук. Всичко е обградено с венец от три реда житни класове, а под тях на розовобяла лента със завити навътре краища е написано с черни букви: *Пролетарии от всички страни, съединявайте се!*

Дъгообразно под лентата с жълти букви е написано „*Левски*“ (името на дружеството). Под всичко това също със светложълти букви е написано *с. Паскалевец*.

На обратната страна на знамето в средата е изобразена разтворена книга, върху която с червени букви е написано: *Да живее революционния съюз между науката и труда!* Върху книгата е изобразена работническа ръка, стиснала здраво сърп. Острието

Обр. 14. Опаката страна на комсомолското знаме в с. Паскалевец

на сърпа е обърнато навътре към книгата. В дясната страна на книгата се показват два житни класа.

Състояние на знамето. Платът е загубил значително от предишния си виненочервен цвят. На места боята на надписите и рисунките е напукана и изпадала. В двата края знамето е изнищено.

Общото, което виждаме във всички партийни и младежки знамена, съхранявани във фонда на Окръжния народен музей — Търново, е техният виненочервен цвят, изобразените върху тях сърп и чук, изрисувани в средата на слънчев диск, обграден с венец от житни класове, и пролетарският лозунг, написан на лента под слънчевия диск.

Проучвайки историята на партийните и младежките знамена в Търновски окръг, можем да направим извод за произхода им. Всички са изработвани по инициатива на местните партийни дейци със средства от членовете на партийните и младежките организации или с подарени средства от партиен член.

Такава е историята на някои партийни и младежки знамена в Търновски окръг, под които Партията и Комсомолът организираха своите членове и трудещите се на борба против настъпването на фашистката реакция в нашата страна.

ZUR GESCHICHTE EINIGER PARTEI- UND JUGENDFAHNEN AUS DEM BEZIRK TIRNOVO

N. Bonev

ZUSAMMENFASSUNG

In knapper Form berichtet der Verfasser von den ersten Schritten der Partei- und Jugendorganisationen, zu denen die veröffentlichten Fahnen gehörten. In diesem Zusammenhang wird auch ihre Geschichte, ihre Rolle und Bedeutung bis zum Augenblick, in dem sie dem Bezirksmuseum — Tirnovo übergeben wurden, betrachtet. Vergessen sind nicht auch Arbeitsweise, Zeit und Ort der Herstellung, Stoff und Daten, welche mit den Fahnen verbunden sind. Betont werden die Jahren des

illegalen Kampfes gegen den Faschismus, als die Fahnen gut und sicher aufbewahrt werden mussten. Um sich haben sie die Werktätigen zum Sturm gegen den Feind vereint. Beschreibung und heutiger Zustand fehlen auch nicht.

Die Schlussfolgerungen gelten sowohl für die Geschichte dieser Fahnen, als auch für das Gemeinsame, das bei allen Partei- und Jugendfahnen zu finden ist.

Auf diesen Grund wird auch der Ursprung der Fahnen überhaupt erforscht.

ХРИСТО СТАНЕВ—МЛАДЕН ПРИНОС КЪМ БИОГРАФИЯТА МУ

Петко Асенов

Роден на 18 юни 1910 г. в с. Недешковци (днес Младеново), 2 км югоизточно от Елена. След завършване с отличен успех на практическото столарско училище работи известно време като дърводелски работник при различни еленски майстори. Още като ученик членува в изградената комунистическа група. През 1929 г. в Елена се създава Работнически младежки съюз. В неговите редици е и Христо Станев. Особено благоприятно обстоятелство е, че по-активните ремсисти работят заедно в дърводелската работилница на Йордан Чукашки (в къщата на Цончо Джуров), която е всъщност и нещо като клуб.

Заминал в Русе да продължи образованието си, Хр. Станев продължава да членува в РМС, а в 1934 г. влиза и в ръководството на окръжния комитет на РМС. Като такъв той организира стачки, саботаж и провокации срещу продажното фашистко правителство. След разкриване на една конспирация по разпространяване на позиви (1936 г.), заподозрян и подгонен от полицията, минава в нелегалност. Крие се из Русе и в Русенско преоблечен като овчар, търговец, турчин. След предателство, извършено от един полски пазач, Христо Станев бил заловен с още двама край с. Бесарабово. Приятелите му били убити, а той бил изпратен в затвора в Русе. Издадена му била смъртна присъда, заменена наскоро след това с 12-годишен затвор. От 1936 г. до юли 1940 г. той е в Русенския, Плевенския и Сливенския затвор. Най-голяма част от присъдата си излежава в последния затвор. Оттук той изпраща до своите приятели и близки пълни с мъжественост писма. Той винаги успокоява нещастните си родители, вдъхва им кураж, че пак ще излезе и пак ще бъдат щастливи

да се срещнат. Но пътят на бореца-антифашист е избраният път на борбата. След излизане от затвора, въпреки че е заподозрян, той отива отново сред другарите си в Русенско. В този край той провежда най-енергични акции срещу опита на фашистите да хвърлят България във Втората световна война. Подгонен, той отново минава в нелегалност. Работи по линията на РМС и Партията в Русе, в Долен чифлик, Батишница, Две могили, Дряновец и др. (Животописните бележки от този период тепърва ще бъдат събирани и проучвани).

През 1941 г. Христо Станев прави опит да хвърли във въздуха една влакова композиция, натоварена с германско оръжие. Пред неизбежността да бъде заловен, скача от влака от височина 8 м. Пада в някакво мочурливо място. Зашеметен от раните, прележава неподвижен няколко дни, след което се добира до приятели, които го скриват и лекуват раните му. През същата година Хр. Станев преминава в Горнооряховски окръг, член е на Горнооряховския комитет на Партията и секретар на районния комитет на БРП(к) в Еленския край. Работата му по укрепване на ремсовите и партийните организации и създаването на ятачески ядки му спечелва всеобщо уважение. Той е избран за политкомисар на Горнооряховския партизански отряд. В родното си село, в родния си дом организира партийни заседания и събрания (в тази дейност активна помощ му оказва всеки член от семейството и особено майка му). За да се допълни представата ни за този голям борец, ще приключим с кратката характеристика, дадена от командира на отряда др. Стефан Хаджикръстев:

„Другарят Христо — Младен — като политкомисар на моя отряд взе дейно участие

във всички проведени акции. Добросъвестно изпълняваше и последователно провеждаше всички възложени му задачи. Беше обичан от всички другари в отряда и ятаците, работещи в Еленска и Горнооряховска околия. При коварната засада на 7 септември 1944 г. край с. Константин от враговете другарят Младен се прояви като истински комунист-болшевик. Въпреки че бе тежко ранен с няколко куршума, той участва в битката, не се предаде и заедно с отряда, с последни сили се оттегли да завърши своя живот. Тогава последният бой беше завършен, победата — извоювана . . .“

*ПИСМА НА ХРИСТО СТАНЕВ,
ИЗПРАТЕНИ ОТ СЛИВЕНСКИЯ ЗАТВОР**

До Г-на Станю Хр. Златев
мах. Недешковци — гр. Елена

27. X. 1937 г.

Драги домашни,

Получих картичката на сестрата, разбрах, че се намирате в тежко положение и че ви е поизплашил малко. Пишете на свако Йордан, че не съм получил никакъв панталон, за който ми той пишеше. След някой ден ще Ви пратя сандъчето и със него ще изпратя 2—3 кошници. Днес не мога да ги пратя, защото нямам нито лев. Ще Ви моля да ми пратите (:) един долен чаршаф за мен, една горна риза, тя може да бъде на плат (тука може да си я уший), плат за едни месови (лапчуни), тук ще ги уший, една черна и една бела макарри ръчни. За ядене: грозде и каквото можете да отделите, това пратете ми. Пратете ми и някоя и друга пощенска марка, за да мога да Ви пиша по-често за по-сигурно препоръчани писма.¹ От друга страна съм и позакъсал, тъй като източниците са много слаби за сега². Вярвам, че за в бъдеще ще бъда по-добре. Хайде, за сега толкова, на дядо пожелавам — здраве. Аз вярвам, че ще се видим — да не се бои. Аз достойно ще продължа, това що е мечтал и това, което смята за неосъществено. Това ще стане, когато си излезна. Хайде, много привети на Йордан Чукашки³ и всички приятели. По-

* Това са 17 пощенски картички, които съставляват част от личния архив на Хр. Станев. Навярно има и други, които след време ще се открият и публикуват. Картичките носят клейма: „Сливенски центр. затвор. Проверил: надзирател: . . .“ Подразбира се, че казаното твърде бледо илюстрира борческия и мъжествен път на героя.

¹ В смисъл — пращайте за по-сигурно препоръчани писма. Авторът на писмото е използвал двусмислието на израза.

² Под „източници“ тук трябва да се разбира храната. Използуван е преносният смисъл на тази дума.

здравете Петко лелин Донкин по случай именния му ден и неговите домашни — също и лелини Марийки. Приемете хиляди поздрави от мен всички в къщи, най-много на дядо, мама и всички останали. Очаквам за отговор.

4 май 1938

гр. Сливен До г-жа Йорданка Станева,
мах. Недешковци
гр. Елена

Мила мамо,

Получих колета, който ми бяхте пратили, но писмото, което ми сти писали не ми го дадоха, защото надзирателя, който даваше колетите нямаше време да го чете, да го преглежда, затова не можах да узная, какво ми бяхте писали.⁴ Сега, след като получите тази картичка, пишете ми веднага и онова, което сте били писали в това писмо в колета.

За напред не ми пишете дълги писма в колетите, може да ми пишете много кратки, или пък бележка, какво ми пращате. Пишете ми, как прекарвате дните, как изкарахте празниците. Пишете ми Слави⁵ защо не се обажда. Йордан⁶ и той мълчи. Дучка лелина дойде ли си от Н. Загора? Лелини какво правят? Мамо, да не сте нещо в обтегнати отношения със свако Йордан. Писах му, не ми се обади. Искам да зная, коя е причината, ако има нещо подобно, за да се сърди, ако няма — нищо, толкова по-добре. Аз Ви много благодаря за колета. Когато имам възможност, ще пратя кошницата и сандъка. Дачо какво прави — кара ли, учи ли — бях го питал, нещо не ми пише. Хайде, хиляди привети на всички Ви в къщи, най-много на теб. Ваш син и брат Христо. Поздрави на роднини. Очаквам веднага отговор.

(п.) Получих 10 лв и картички. Благодаря.

24 май 1938 г.
гр. Сливен

За Анка Станева
мах. Недешковци
гр. Елена

Мила сестро,

Получих писмото ти и разбрах всичко що ми пишеш. Аз така си обяснявах, както ми

³ Един от изтъкнатите антифашисти от Елена, близък на Хр. Станев от младежки години. Вж. по-горе историческите бележки.

⁴ В затвора е било забранено да се поставят писма другаде, освен в пликове. По всяка вероятност в противен случай затворниците съгласно правилниците са били лишавани от кореспондентски права и писмата са им били унищожавани.

⁵ Гражданин от Елена, някога близък приятел на Христо Станев — името му е Слави Иванов Славов.

⁶ Йордан Чукашки, понастоящем жител на гр. Елена.

пишеш, че лелини са Ви нещо сърдити. Тя не може да разбере, че на мене не бива да се сърди, какво съм аз виновен, че между вас и тях има нещо, за което не се погаждате. Мен ми беше драго, че тя ми пишеше. Вярвам, че всичко лошо между вас ще се изглади и ще ми се обаждат, както по-рано.

15 дек. 1937

Сливен

До г-на Станю Хр. Златев
м. Недешковци
гр. Елена

Драги Домашни,

Отговорих на Дачовото писмо, а преди това Ви писах една картичка до сега нито на едното имам отговор, нито на другото. Не мога да си обясня, какво Ви спира за да не ми пишете до сега. Бях Ви писал за някои неща, не Ви писах за пари, защото знаех, че се намирате в много тежко положение. Писах за пари на Юрдан¹ — от него очаквах. Но Вие ме изненадахте когато получих 250 лв. Аз Ви много благодаря, защото ми ги пращате тъкмо когато най-много бях закъсал. Вижте Юрдан дали е получил писмото ми, кажете му, че съм в очакване и че имам много неща да му пиша, но за сега не мога да сторя това. Вуйчовците — Иван, Йордан, Христо и Стойко, какво правят — къде бяха лятос на работа и къде са сега? Аз имам желание да им пиша, но не знаех кой къде (е) за сега. Пишете ми адреса на леля Гана. Със свата от време на време си пишем. Дучка върна ли се от Нова Загора? Пишете ми точния адрес на Христина. Хайде, очаквам от Вас отговор. За празниците ако можете пратете нещо за ядене. Приемете хиляди поздравии всички в къщи от Ваш син и брат Христо. (Изброяват се имена на роднини.) Очаквам отговор.

(П. П.) Пишете ми кошницата и сандъка получихте ли ги.

27 ян. 1938

Сливен

До г-ца Анка Станева²
мах. Недешковци
гр. Елена

Получих твоето писмо и честитката, за които ти много благодаря. Аз ви писах на 5 януари. Вярвам, че сте получили писмото. Писах на Васил една честитка, пишете ми какво сте получили. Разбрах какви новини има по нашия край, макар и лоши да са. Аз знаех, че ти със право ми се оплакваш, знаех,

¹ Става дума за неговия другар и съидейник Йордан Чукашки от гр. Елена, наричан често с прозвището „братовчеда“.

² Сестра на Христо Станев

че сега най-много се нуждаеш от подкрепа, но какво мога да направя, за да Ви облекча от малко малко лошото положение, когато не се позволява да работим такава работа, от която можем да вземем пари на пазаря³. Васил⁴ не може ли да ти изработи куфара, той може да стане и от върба суха, или от суха трепетлика, а бай Димитър⁵ може да го боядиса, така ще ти излезе евтина. Мама няма защо да се ядосва, аз си имам вълнени дрехи за зимата — не чувствавам никакъв студ. Най-после от твоето писмо не можах да разбера, какво си ми писала, кой ме поздравява, пиши ми по-ясно. За свако какво да кажа, лакум за пари, при него ще отиде един мой приятел от гр. Странен. Колета го получи и за него Ви много благодаря.

Ще бъда много благодарен, ако вуйчови се сетят за мене и пратят някое колетче с нещо за ядене, било сланина, варено месо и друго каквото могат да отделят. За Дачо бях писал, че ще се стремя да му намеря от някой приятел и че ще му пратя 400—500 лв. до 1 април. Той нека ми пише, какво става у дома и в училище. Пишете ми, как прекарахте празниците, пишете по-често. Хайде, поздравете моите вуйчови и всички роднини и моите приятели и приятелки. На всички ви в къщи привет от мен Христо. Очаквам да пишете!

19. VIII. 1940 г.

Сливен

До Г-на Станю Христов
Недешковци — Еленско

Миналата седмица (в понеделник) ви писах една картичка с която да ми отговорите на по-първото писмо. Не знаех дали съм прав, като Ви обвинявам, че не ми отговаряте, но истината е тази, че не съм получавал писмо от Вас много отдавна.

Колетът който получих миналата сряда, изглежда, че се е разминал с моето писмо. В кошницата беше всичко добре запазено. Много хубаво сте направили, дето сте сложили сливи и ябълки; хубави са корабините и всичко останало. За всичко изпратено много Ви благодаря. Хубаво ще бъде, ако и за напред имате възможност да ми изпращате на 15—20 дена по един колет. Забравих миналия път да Ви благодаря за фланелката. Недейте забравя да ми отговорите и на по-първите писма. Хиляди поздравии всички в къщи, на Петко, на братовчеда⁶ и най-много на мама.

С привети: Ваш Христо.

³ Не позволяват в затвора да се изработват предмети, предназначени за пазар и за лична сметка.

⁴ Най-старият му брат.

⁵ Съсед на тяхната къща в Недешковци.

⁶ Визира се Йордан Чукашки от Елена.

20 авг. 1938 г.

Сливен

До Г-на Йордан Станев
мах. Недешковци — гр. Елена

Др. Дачо,¹

Днес получих картичката ти и малко по-късно колета, който сте ми пратили. В него имаше една кутия мармалад, една кутия, в която имаше (по-малко от половината) мас, сливи, круши, ябълки, корабии, липов цвят, пет пощенски картички, лук, чесън, сланина и малко чушки.

Аз Ви много благодаря за колета и най-вече за това, че въпреки лошото си положение можахте да отделите нещо за мене. Много благодаря на комшиите² за сланината. Радвам се, че са се сетили за мене, а още повече ще ми бъде приятно, ако и занапред не ме забравят. Получих и 10 лв. Хайде, приемете хил. поздрави всички в къщи от ваш син и брат Христо. Поздрави на кака Кина и най-много на теб и комшиите, на роднини и приятели. Поздравете Василя, когато му пишете, от мене, той да не се е заклел, та не иска да пише. Хайде, пишете ми по-често. Поздравете Петко³ и домашните му.

З. Х. 1938 г.
гр. Сливен

За Станю Христов
м. Недешковци — Еленско

Др. татко,

Стана повече от година откак не съм получавал писмо от теб. Не зная на какво се дължи това твое мълчание. Мисля си да съм те в нещо обидил. Доколкото си спомням — няма такова нещо. Бил съм и занапред (ще) се стремя да бъда внимателен с всички в къщи.

Може би, причината е тази: лошото стопанско положение в което си сега. Аз много добре зная, че и зарад мене закъсахте последните години, а сега се намирам в невъзможност да ви помагам. Това, мисля, че най-много Ви тормози. Когато си излезе, тогава ще я пооправиш. Сега е добре да ми се обаждаш, какво става из къщи. Тия дни ти пращам сандъчето и кошници в него. Преди 15 дена писах на Дачо, нека ми отговори. Пращайте ми най-напред кошниците, а най-после сандъчето.

Хайде, хиляди поздрави на всички в къщи, най-много на теб и мама. Поздрави на приятели и комшии.

¹ По-малкият му брат.

² Сем. Димитър Петков Йовчев, живущ в мах. Недешковци.

³ Петко е син на Димитър П. Йовчев. Работи в ДАП — Горна Ориховица.

24 април 1939 г.

Сливен

За Г-жа Анка Стоянова
м. Недешковци — гр. Елена

Др. Сестро,

Получих ти писмото от 17 т. м. От него разбрах, защо не сте ми писали. Братовчедката ми идва на свиждане, донесе ми храната, която сте и дали, даде ми и 50 лв. Научих, че мама се ядосвала за дето ми искали настойници. Тя няма защо да се тревожи, тъй като аз нямам имоти, които да бъдат разпилени, това е само една формалност по отношение на мене. Анне, след като получих парите, вземах си една летна фанелка и едни къси гащета и купих си някоя и друга пощенски картички. След два дена получих писмото ти, тогава разбрах, че от тези пари 30 лв. били определени за възглавничка. Ще прощаваш, че скоро не ще мога да ти я изработя, но щом се сдобия с пари, ще я имаш веднага. Затова трябва навреме да ми пишеш, за да не стават грешки. Много ти благодаря за снимката. От нея личи, че много си се изменила, не мога да те позная. Дачо нека ми пише какво учи, питах го за латински и гръцки,⁴ той нищо не ми писа. Хайде, когато сте свободни, фотографирайте се с Дачо. Искам и него да видя колко е порасъл. Пиши ми адреса на зетя. Привети на всички в къщи.

Братовчедата Йордан⁵ къде се скита, та не можахте да го намерите, или нарочно избягва да се среща с вас, или всецяло се е отдал да спечели повече пари. Но каквото и да прави не се сеща за мен, той има възможност, не е като мен тук лишен от всичко. От Слави не съм получавал никакъв отговор на моето препоръчано писмо. Аз имам голямо желание да пише за това, което го питах. Нека ми пише простичко писмо, което ще го получа, а и той ще бъде сигурен, че не ще пропаднало някъде. Хайде Анке, благодари заради мен на поздравите на Йона⁶, Райна и Василка.⁷ Аз желая да им пиша, но за сега не остава ред за тях. Ще се радвам, ако те направят повече от мен, като ми пишат нещо за комшиите, младежта и най-вече за себе си, какво правят, какво че-

⁴ Може би Хр. Станев е кроел да си кореспондира с брат си по-свободно, като и двамата предават мислите си с латински или гръцки букви.

⁵ Такъв братовчед няма. Вероятно Хр. Станев за по-голяма секретност е назвал така близкия си приятел от Елена Йордан Чукашки, който по това време е държал в града мебелен дюкян.

⁶ Йона — навярно другарката на Йор. Чукашки.

⁷ Райна и Василка са две сестри, дъщери на Иван Ст. Райнов от мах. Недешковци. Василка е починала от туберкулоза през 1938 г., а другата сега живее в Плевен.

тат и др. Хайде, хиляди поздрави на горните комшийки и на Слави и Йордан.¹

17. VII. 1939 г.

Йорданка Станева
м. Недешковци — Еленско

Мила мамо,

Мина се вече месец откакто писах на сестрата. Очаквах да ми се обади, но това не стана. Може би не и остава свободно време — сега сте в най-усилена работа около прибиране на житото, затова ни най-малко не ви упреквам, за дето не отговаряте на време. Бях ви писал за една бяла фанелка без ръкави, № 2, разбира се, ако имате възможност. Писах на сестрата, че мильото съм съгласен да го изработя, ако пратите едно чиле № 12 Д. М. С., а пък за работата, каквото обича, такова да прати госпожицата.

За възглавничката вземах прежда и след известно време ще почна да я работя. Мога да ви се похваля, че лелиния Иван става вече два пъти праща по 100 лв. Много се радвам, че не ме е забравил, макар, че десетина години не сме се виждали. Кажете на братовчедата,² че съм му получил писмото и много му благодаря за обещанието, сега вече чакам за снимка и за пломбата. Ако можете, пратете плодове, или нещо друго за ядене. Мамо, ти как си със здравето? Има ли берекет тази година? Лозето как е? Дачо, какво прави? Хиляди поздрави на всички в къщи и на братовчедата.²

14 август 1939 г.

Сливен

Анка Стоянова
м. Недешковци — гр. Елена

Здравей Анке,

Преди няколко дена получих колета, а след три дена — писмото, от което можах да разбера, какво да изработя от двете чилета. Мильото за твоята зълва сега го работя. Също карам и възглавничката. Ти ще имаш малко търпение за друго мильо, защото сега нямам на ръка по-хубав, по-друг модел, пък и не ми остава свободно време. От 21 април т. г. започнах да работя на дирекцията на затвора две библиотеки. Едната е свършена, а другата на привършване. След това, ако има и друга дърводелска работа, ще работя. Възнаграждението е това, че се намалява стое-

¹ Споменавани в по-предидните писма.

² Визираният братовчед без име, изглежда, е Йордан Чукански. Така го нарича обикновено във всички свои писма Хр. Станев.

нието ми в затвора. През останалото време гледам да прочета по нещо. Много благодаря за рибата, за възглавничката, за фланелката и за всичко което беше в колета. Радвам се, че ще дойдете на свиждане.

Пишете ми няколко дена преди тръгването. Дачо какво прави? Хайде, друг път ще ти пиша повече.

Хиляди поздрави на всички в къщи, на братовчедката и братовчедата и най-много на теб. Ще чакам да се видим.

18 септ. 1939 г.

Сливен

До Г-жа Анка Стоянова
м. Недешковци — Еленско

Здравей Анке,

Преди няколко седмици ти писах, но и и до сега нямам отговор. Не зная какви са причините, за да не ми се обаждате на време. Бяхте ми загатнали, че ще ми дойдете на свиждане, та може би си правите сметка да се обадите няколко дена преди да дойдете. Твоята възглавничка сега я работя, а мильото отдавна е направено, но не го изпратих, защото нямах пари, за да го обмия и за колет. Ако можеш прати ми едно чиле Д. М. С. № 5 екрю (същият цвят какъвто бяха последните чилета). Не ми стига за пълнене на възглавничката. Преди две седмици свърших шкафове на дирекцията на затвора и сега съм свободен. Повечето време чета и от време на време плета. Пратете ми шест голями бабишки игли, трябва ми за пълнене на филета.

Пишете ми, какво правите. Има (ли) тази година картофи? Събрахте ли мисира и лозето? Васил пише ли Ви — да не би да е войник. Дачо отиде ли на училище?

Хиляди поздрави на всички в къщи, най-много на теб, твой брат — Христо. Ще чакам да ми се обадите.

3 окт. 1939 г.

Сливен

До Г-жа Анка Стоянова
м. Недешковци — Еленско

Здравей сестро,

Получих твоето писмо от 24 септ. От него можах да разбера всичко за каквото ми пишете. Миналия понеделник писах писмо, което се е разминало с твоето. Пишеш ми да изработя и двете мильота в четвъртък, петък, или най-късно в събота ще ви го донесе най-добрият ми приятел. За теб изработих две възглавнички за сметка на мильото, което искаше, а когато имаш повече пари и

покривка за маса ще изработя. Възглавничките ще ти пратя след като ми изпратиш пари и прежде да ги довърша. Трябват ми едно чиле — ДМС № 5 и едно Д. М. С. № 8 и едно кълбце ДМС — № 90, всичко да бъде екрю. Искам и за себе си да изработя нещо. Христина нека ми изпрати речник от Доктор А. Дорич от 1937 г., най-новото издание. Може да го вземе от немската книжарница, или чрез нея ще го изпише от някоя софийска книжарница. Пишете и, че много се радвам, задето не ме е забравила.

Хайде, хиляди привети на всички в къщи.

Чакам да ми се обадите веднага.

С привет — твой брат Христо.

29 окт. 1939 г.

Сливен

За Анна Стоянова
м. Недешковци — Еленско

Здравей Анке,

Получих писмото ти от 15 окт. Не можях веднага да ти отговоря, защото писах на друго място¹. Разбрах, че сте ми били изпратили колет по автомобил Елена — Сливен, но за голямо съжаление, още не съм го получил. Ти трябваше със самото му изпращане да ми пишеш, за да мога на време да го потърся. Ето на, братовчедката ми идва на 13 т. м. на свиждане, каза ми, че сте готовили колет за изпращане, ако знаех, че сте го били изпратили, щях да ѝ кажа да отиде да го освободи. Миналата неделя и писах да го потърси, но още не ми се е обадила. Хубаво ще бъде ти да и пишеш веднага. За напред гледайте да я уредите да не се забавят колетите, които ми пращате. На Христина и кажете че искам да ми изпрати най-новото издание на немско-българския речник на А. Дорич. Преди десетина дена ти изпратих с една кошница две възглавнички, може би не ще ги харесаш, но те ми са първата работа на която се учих. Славейко ми писа, че ще ти прати милото. Сега работя друго, което ще ти го пратя преди Димитровден. Ако не ти го прати Славейко до 8 ноември, тогава ще дадеш на зълва си, това което сега ще ти пратя. Ако си получила и двете, тогава това последното ще го запазиш — аз ще ти пиша какво да го правиш. Когато пращаш нещо, пиши ми веднага. Хиляди привети на всички в къщи. Поздрави зетя, когато му пишеш.

¹ Може би става дума за ограничителен режим за броя на изпращаните от затворника писма.

9 януари 1940 г.

До Г-на Станю Христов
м. Недешковци — Еленско

Др. Домашни,

Преди три седмици ви писах една картичка, не зная дали сте я получили, нито пък аз съм получавал скоро писмо от вас. На 5. т. м. получих колет, който сте ми изпратили от къщи. Много ви благодаря за колета и най-вече, че на време ми го изпратихте. Всичко беше много хубаво, много вкусно. Мога да се похваля, че преди Коледа братовчедката ми идва на свиждане и донесе ми нещо за ядене и някой лев за харчлък. Благодаря и за парите които бяха в колета. Зная, че се интересувате за мене. Затова искам да ви пиша нещо за себе си. До скоро работих за ден когато имаше извънредна работа. От днес започвам редовно работа срещу намаляване на присъдата. Около Коледа пускаха една част от нас с по-малки присъди, а на други — намалиха от една до три години, но има и други като мен, няхахме за сега късмет, нито да си излезнем, нито за намаляване. Според думите на Г-н Директора личи, че и ние, искам да кажа, че и аз ще бъда на вън в скоро време при вас. Лошото е, че се окъсах, не остана нищо от онова с което влезох в затвора. Сега ще трябва (т) и дрехи и обувци и каскет за излизане. Аз зная, че се намирате в тежко положение, затова ще ви моля да ми помогнете с малко пари. Мисля, че ще мога да разчитам на роднини и приятели. Искам да се подготвя и аз като хората да се облека. Пишете ми, получихте ли възглавничките? Какво става с речника? Много ме ядосвате, не ми отговаряте на време. Хайде, хил. привети на всички в къщи, най-много на мама, Дачо, Анка и всички останали. На Йордан¹ получих писмото. Чакат Василевден, както ми пише.

21 април 1940 г.

До Йордана Станева
Недешковци — Еленско

Скъпа мамо,

Получих парите, които ми беше пратила. Може би тие станало тежко, за дето не ти отговорих на време. Но какво да се прави, трябваше и на приятели да се пише, нали сега ми трябват малко повече пари. Вярвам, че не ще ми се сърдите. Много ви благодаря за парите, особено на тебе, Анка и на братовчедката. Миналата седмица писах на

¹ Йордан Чукавски — от гр. Елена.

Йордан. Предполагам да сте се видяли с него. По-първата седмица пратих пари в Русе да ми направят дрехи. Очаквам ги всеки ден. С обувката съм зле. Имам 150 лв., ще ми трябват още толкова, пък и за път може да трябват. Зная, че май много ще ви стане, но ако може пратете стотина лева (100) и то, ако можете веднага, за да мога да ги получа най-късно в петък. Вярвам, че ще ме разберете — храня известни надежди,¹ но не съм много сигурен. Но все пак, надявам се да се видим. Най-сърдечни поздрави на всички в къщи. (Следва изтриван чрез стъргане цял ред). . . Чакам с нетърпение. С привети ваш Христо.

(П.П.) Получих картичката на Анка.

12. VIII. 1940 г.

Сливен

Анка Стоянова
Недешковци — Еленско

Преди да получа колета ви отговорих на писмото, в което ме питахте за тишлайфер. Искахте от мен да отговоря, колкото се може по-скоро. Това ваше желание аз го изпълних. Но сега да видим, защо вие не ми отговорихте на писмото. Аз зная, че сега се намирате на много голям зор, но за два реда ще се намери всякога време. Анке, ще прашаш ли прежда за тишлайфер. Сега имам време, мога да ги изработя. Много ви благодаря за колета. Всичко в него бе запазено много добре. Много се радвах на дребновките — изядох ги с голям апетит — нали отдавна не съм ял плодове, като свободните хора, в изобилие.

Миналата събота изпратих ви: четири кошници и една щайга. Пишете ми, как сте тази година с житото, лозето има ли плод? Има ли сливи, круши, ябълки, картофи. В друг колет — ще се надявам за повече сливи, круши, ябълки и друго, каквото има. Приемете хиляди поздрави всички в къщи. Чакам да ми се обадите. Поздрави на Петко и братовчедата.²

ПОСЛЕДНИТЕ МИГОВЕ ОТ ЖИВОТА НА ХРИСТО СТАНЕВ³

Една септемврийска късна вечер около 40—50 партизани спират в Светославци (Константински общински съвет, Търновски окръг) в къщата на бедния турчин Зурладжията. Къщата на бай Мустафа е далеко — в

¹ Надява се, че скоро ще го пуснат.

² Йордан Чукашки и Петко Дим. Петков.

³ Разказ, написан по магнетофонов запис на Мустафа Ибришиоолу от мах. Светославци. Записът се пази в музея „Ил. Макарипоолски“ — гр. Елена.

края на махалата. За идването на партизани-те и за ранения, когото водят, му съобщава един комшия.

— Ти имаш каруца, търсят те да закараш болния.

Бай Мустафа се запътва към тях. Среща го командирът на Еленската партизанска чета — Стефан Хаджикръстев. Бай Мустафа е смутен, гледа плахо, но непознатият го гледа с човешки, добродушни очи, сега пълни с молба. Той слага ръка на рамото му:

— Недей трепери, момче! Ти си човек и аз съм човек. Сиромаш си и ние сме такива. В Константин тази сутрин стана престрелка. Ранеха наш другар. Докарахме го тук... Научих, че имаш каруца... Ти ще бъдеш наш човек! Върви, чоджум, сложи сено в каруцата. Ще караш ранения или в Чакари, или... ще ти кажем къде... Ама, чоджум, ако бягаеш тази вечер някъде... лошо ще бъде!

— Господин поручик, има полиция... в Константин... Иван Андонов... Подире мене, или ще ме убие, или ще ме заколи... Къде ще вървя?

— А-а-а, не бой, се чоджум! Остана, 4 дена остана! Излиза нашият закон... Ние ще управляваме... Няма мегдан повече да приказваме... Аз отивам при ранения малко мехлем да му поставим... Върви, стягай каруцата.

Бай Мустафа тръгва в тъмнината право в къщи. Стяга каруцата, слага канатите, слага четири вили сено. Уплашена излиза булката му, научила на каква кирия отива...

— Защо плачеш, мари? — пита той. — Хората са закъсали... Ще имам малко работа... Няма нищо, не бой се!

Тя отива, слага хляб в торбата му.

Докато стъкне хамутите, идват при него съселянинът му Хюсеин, Стефан Хаджикръстев и Еленка Пелтекова от Миндя.

— Хайде! — дават му знак.

Потеглят. Право там. Каруцата се приближава към реката.

На около сто метра до реката... Там са всички партизани, заобиколили ранения. Една жена от Светославци му е измила ръцете, краката, облени в кръв. Почистила е и панталоните му. Раните на Христо Станев са изчистени, намазани с мехлем...

Тъмно и тъжно е наоколо... Тъга свети в очите на партизаните. Те знаят, че един живот, един млад живот, минал през най-страшните рискове и изпитания, сега се бори със смъртта... Те не са учили медицина, но разбират простата и ужасна истина, че другарят им е тежко ранен и че по целия път от Константин до Светославци кръвта му е неспирно текла.

Бай Мустафа впила очи. Няма нужда повече да се приказва. Трябва да се бърза. Той слуша охканията на ранения.

Четири чифта ръце подеват ранения и го слагат на каруцата. Тогава командирът се обръща към бай Мустафа:

— Ще дойде с тебе тази наша другарка! — сочи той към Еленка Пелтекова. — Не те ли е страх? Ако искаш да ти изпратиме за охрана още неколцина!?

— А-а! Не ме е страх. Не трябва калабалък. Нека дойде само момичето, да ми покаже къде да вървя.

На каруцата се качва бай Мустафа. Откъм главата на ранения се качва партизанката. Потеглят. Партизаните потеглят в обратна посока, че идва утро, а по стъпките им идват жандармеристите.

Те бързат, бързат към мах. Бойковци на около 3 км от Светославци. Там при ятака Николай Тодоров ще намерят подслон.

Моноotonно трополят колелата към Юруклери. Някъде раненият понадига главата си и пита партизанката:

— Кираджиите кои са?

— ?!

— Кираджиите, кираджиите кои са?!

— А-а-а, един чичо, един чичо!

— А-а-а, добре, добре!

И пак тряскаво-люлеещата се каруца върви в мрака...

— Чичо, карай по-бързо! — моли се партизанката.

— Аз мисля, че така е по-добре за ранения! — замахва с камшика бай Мустафа. Каруцата тръгва стремително. Вслушан в охка-

нията, които все по-изрядко се чуват, той си мисли: „Ще умре туй момче, брей!“ Мислено той вижда как мряха един по един в семейството му: баща, майка, четири деца. 60-годишен е, а неволята като на огърлица е нанизала бръчките му. Някъде каруцата спира, за да починат конете. Месецът грейва любопитно. За първи път сега бай Мустафа може да види лицето на ранения. И тъжно, и болно му става. Сърцето му се свива. Почти безжизненото тяло на ранения потръпва в конвулсивни движения... Свършва! Ето познатия блясък на очите — отворени, като че да поберат за последен път радост, обич и ласки от живота.

Само нощта, дълбока и прозрачна от лунния блясък, е живият свидетел и тия мълчаливи герои — тя, партизанката от Миндя, и мълчаливият и скромнен, но винаги честен бай Мустафа.

Тя изважда личната карта, портфейла на Хр. Станев и ги подава на каруцаря. Изважда от пазвата си 1000 лв. Това е малка награда от командира.

Бай Мустафа не приема: — Не бива! Почти силом партизанката му ги тика в джоба.

— Ще го закараш в Чемшири!¹

Каруцата потегля. С очи, удавени от скръб, партизанката тръгва обратно да догони другарите си... Навън се развиделява... Идва утрото... Същинското утро, което два дни по-късно донесе свободата.

¹ Двете къщи, западно от мах. Недешковци, се именуват мах. Чемшири. Едната от тях е родната къща на Христо Станев — Младен.

CHRISTO STANEV (MLADEN)

Petko Assenov

ZUSAMMENFASSUNG

Er ist einer der hervorragendsten Antifaschisten in der Umgebung von Elena.¹

Christo Stanev wurde in einem kleinen Dorf bei Elena geboren. Als ausgezeichnete Schüler lernte er in Russe an der Tischlerschule. Schon 1934 wurde er Mitglied des Bezirkskomitees der Komsomolorganisation in Russe. Er war ein aktiver Funktionär der Jugendbewegung. Er stand an der Spitze der Konspiration, die mit Herausgeben und Verteilen illegaler Flugblätter verbunden war.

Nachdem alles aufgedeckt wurde, wurde Christo zu 12½ Jahre Gefängnis verurteilt. Fünf Jahre verbrachte er im Gefängnis zu Sliven. Die aus dem Gefängnis geschickten Briefe zeigen seine Liebe zum Leben, zu den Menschen, seinen Glauben an die Zukunft. Ein Teil dieser Korrespondenz, 17 Briefe und Postkarten werden veröffentlicht.

Nach seinem Entlassen aus dem Gefängnis-1941 arbeitet Christo Stanev als Jugend- und

Parteiorganisator im Rayon Bjala.² Nach dem 21 Juni 1941 rief die Partei zum bewaffneten Kampf auf. Mitglieder der Kommission des Bezirkskomitees in Russe wurden Leon Tadscher, Kosta Momtschilov und Christo Stanev.

Viele Sabotageaktionen wurden organisiert. Christo Stanev leitete die Wühlarbeit in der Strecke Russe—Gorna Orjachowitza. Sehr kühn und opferbereit erfüllte er seine Aufgaben. Er versteckte sich in den Dörfern Dwe Mogili, Batischnitza, Karan Warbowka.³

Später trat er in die Partisanenabteilung von Gorna Orjachowitza ein; 1944 organisierte er die Schar von Elena. Liebevoll und hilfsbereit kam ihm die Bevölkerung entgegen. In der letzten Schlacht, nicht weit vom Dorfe Konstantin⁴ ist Christo Stanev (Mladen) am 7. September 1944 gefallen.

² Bezirk Russe.

³ Bezirk Russe.

⁴ Bezirk Tirnowo.

¹ Kleine Stadt im Bezirk Tirnowo.

